

SZOCIOLÓGIAI KÖNYVTÁR

MÉRAY-HORVÁTH KÁROLY

*

TÁRSADALOMTUDOMÁNY
MINT
TERMÉSZETTUDOMÁNY

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1912

*LÁNYI MÓR,
JÁSZI OSZKÁR ÉS SOMLÓ BÓDOG*

BARÁTAIMNAK AJÁNLVA

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezető tudásunk új birodalmába	9

I. FEJEZET.

A társadalmi alakulás élettani eredete.

1. Az egysejtű lények úgy viszonylanak a többsejtű szervezetek sejtjeihez, mint az állatok az emberekhez	15
2. Az embertársadalmak alakilag is úgy keletkeznek mint a fiziológiai testek	23
3. A civilizációk épp úgy szaporodnak mint a fiziológiai szervezetek, épp úgy van organikus haláluk	29
4. Sejtprotoplasma és a vagyoni alkatok	34

II. FEJEZET.

Civilizációnk kóros képződése.

1.	38
2. Biológiai elváltozás a civilizációk fejlődése során	39
3. Biológiai mutáció tünetenyei	43
4. Civilizációnk eredeti fajtszta jellegének tünetenyei.....	47
5. Civilizációnk kóros alakulása	50
6. A kór pathológiai eredete	53
7. A rákosodás pathológiai tünetenyei a civilizációkban	57
8. A militarizmus mint a rákosodás képlete	59
9. A rákosodás általános pusztításai	61
10. Rákos roncsolások a civilizációkban	64
11. A roncsolt kultúrszövet pathológikus pótlása	67
12. A kultúrfejlődés fennakadása	69
13. A militarizmus mint rákos kötőszövet	71
14. Az általános lepusztulás pathológiai jellege	73
15. A rák a civilizáció központi szervében	75

III. FEJEZET.

A kereszténység jelentősége a civilizáció kóros alakulásában.

	Oldal
1. A civilizáció eleven életfolyamatai és a kereszténység	80
2. A kereszténység mint pathológiai szükségesség.....	82
3. A keresztény aszkézis organikus szükségszerűsége.....	84
4. A nemi élet megtagadása mint szükséges pathológia dolog.....	86
5. A kereszténység általános kitörése	87
6. A Jézus	90
7. A kereszténység elterjedése	92

IV. FEJEZET.

A zsidóság szerepe civilizációnk megbetegedésében.

1. A zsidóság és a kereszténység összefüggése	96
2. A zsidó vallás mint a kereszténységnek kész típusa	98
3. A zsidók helyzete a keresztény civilizációban	100

V. FEJEZET.

A cézárság.

1. A cézárság struktúrája	103
2. A cézári struktúra pusztításai	104
3. A népvándorlás pathológiája.....	106
4. A népvándorlás mint rákos anarchia	109
5. A civilizáció felbomlásának rák-pathológiája	111
6. A haza pathológikus fogalma.....	116

VI. FEJEZET.

A középkor mint a kór krízise.

1. A kóros végpusztulás felé	119
2. Az agónia felé	121
3. Pathológiai sexualis morál	125
4. A pathológikus morál pusztításai.....	130
5. A végpusztulás előtt	134

VII. FEJEZET.

A fordulat. Az újkor.

1. Fordulat a kórfolyamatban.....	135
2. A produktív szövet éledése	136
3. Renaissance	139

	Oldal
4. A város mint új típus	140
5. A kór kiküszöbölésének megkezdése.....	142
6. A plutokrácia alakulása	145
7. A tőke kóros eredete.....	148
8. A földbirtok természete	151

VIII. FEJEZET.

A kór kiküszöbölésének folyamata.

1. A tőkék immunizáló szerepe	157
2. A kór kiküszöbölésének további haladása	160
3. A produktív egység terjeszkedése.....	164
4. A regenerálódás sorrendje	165
5. A mai államformációk még nem véglegesek	167
6. A produktív élet kozmopolitizmusa.....	170
7. Világbirodalmi törekvések	172
8. A francia forradalom fiziológiája.....	173
9. A francia forradalom fiziológiai jelenségei	175
10. Empire.....	178
11. Az utolsó rákcsomó fejlődése	179
12. Róma és Berlin	181

IX. FEJEZET.

Az utolsó cézár.

1. A német császár és Franciaország.....	183
2. A cézári konzervativizmus	187
3. Ausztria.....	189
4. Magyarország.....	192
5. Anglia.....	203
6. Déli Európa.....	205
7. Oroszország	207
8. Amerika	213

X. FEJEZET.

A civilizációk jövőendő védelmi organizációjáról 220

XI. FEJEZET.

A tőke szerepe a kórfolyamatban.

1. A közgazdasági tanok hiányossága	223
2. Az érték	224
3. Az ellenérték	226

	Oldal
4. A lepkeszármány	228
5. Munka és érték	231
6. A tőke és a munka mai antagonizmusa	234
7. A tőke abnormitása	245

XII. FEJEZET.

Toxin és antitoxin.

Az antitoxin keletkezése	251

XIII. FEJEZET.

Új korszak, új civilizáció	258

BEVEZETŐ

TUDÁSUNK ÚJ BIRODALMÁBA.

Amiről itt szó lesz: a társadalmi élet tudományáról, azt valami egészen új tudománynak kell tekintenünk. Többet aligha foglalkoztak valamivel, mint a társadalommal, társadalmi étellel — hiszen történelem, irodalom, mindenféle filozófia, minden politika, gazdaságtan, tulajdonkép mind ezzel foglalkoztak és foglalkoznak — és mégis a társadalmi élet tulajdonképeni tudománya még egész ismeretlen birodalma tudásunknak. Azt hiszem, ez teljes valójában ki fog tűnni azok előtt, akik az itt következőkön végigmennek. Mégis, kiindulási pontul egy dolgot előre is ki lehet emelni. Azt, hogy természettudományként még nem foglalkoztak a társadalomtudománnyal. Sőt a legtudákosabb könyvek egyenesen meg is tagadják a kettő között a közösséget és a társadalmi életet olybá szeretik feltüntetni, mint az emberi szellem, okosság és az ember célszerűségi érzékének saját alkotását, amit már semmiféle természeti törvények nem alakítanak. Pedig épen természettudományként és a természettudomány szigorú módszerével foglalkozva a társadalmi élet keletkezésével, fejlődésével, jelenségeivel, oly csodálatos és meglepő megvilágosítások elé jutunk, amelyek elől nem is lehet aztán tovább elzárkózni. Sőt azt hiszem, mihamar mindenki arra a meggyőződésre jut, hogy mindazt, ami a társadalmi élet keretébe tartozik, valójában nem is lehet másképp vizsgálni és kezelni, mint a természettudományok szempontjából és módszerével, így odaállítva a dolgot, sokan talán még

csak pusztán elméleti értéket volnának hajlandók ennek a természettudományi nézésnek is tulajdonítani. Amint tényleg mindaz, ami társadalomtudomány, szociológia, mindezideig úgyszólván csak elméleti dolog, elmélkedés is maradt, aminek a gyakorlati eleven élethez alig volt és van köze. Azonban természettudományilag kezelve mindazokat a dolgokat, ki fog tűnni, hogy itt aztán már nem pusztán elméleti jelentőségű eredmények elé kerülünk, hanem tudásunk számára szinte a legfontosabb gyakorlati értékű momentumok elé vezetettünk. És pedig társadalmi életünk jövő alakulása problémáinak megoldása elé. Az előttünk álló jövőbe nyerünk pozitív bepillantást. Meghatározhatjuk természettudományi exactituditással azt, ami elé megyünk, ami következik. Az eddig mindig bizonytalan jövő egy teljesen ismert felderíthető folyamattá válik. Ami, főleg oly időkben, aminőt most élünk, amikor a legbonyolultabb társadalmi és politikai válságok forrognak s a legóriásibb átalakulások készülnek, a lehető legfontosabb dolga lehet emberi ismeretkörünknek. Hogy ezekhez az ismeretekhez azonban hozzájuthatunk, természetes, mihelyst mindazok a dolgok, jelenségek, amelyekről a társadalmi élet keretében szó van, természettudományikig kezelhetők. Mert hisz a természettudomány minden terén épen az a tudomány, mely megismerteti velünk az események bekövetkezésének törvényeit és így segítségükkel előre megtudhatjuk, hogy minden egyes esetben minek kell történni, így meg tudjuk határozni, hogy egy megindult mozgás, egy megindult folyamat miként halad és mi annak a természetileg kényszerű eredménye. Azaz előre tudjuk, hogy mi fog ott történni, mi lesz? Mert hisz ez azokból a törvényekből, amelyek működnek, egyenesen és törvényszerűen következik s más nem történhetik, nem következhetik, mint ami a természet törvényeinek megfelel. Épen így kell lenni a társadalmi élet folyásával is. Mihelyst ismerjük a természeti törvényt, amelyek szerint eddig haladt, alakult, akkor ugyanazon természeti törvényeknek kell elibénk tárni azt is, hogy ezek szerint egyébnek mint ennek és ennek nem lehet történni. Azaz: a jövő egy pontosan és előre meghatározható valamivé válik.

Én azt hiszem, hogy mint minden tudományban, úgy a társadalmi élet tudományában is ez a fődolog. Mindenütt azt akarjuk tudni, hogy egy végbemenő folyamatnak mi a biztos következménye, effektusa, eredménye, illetve a fennálló időbeli momentumok közt a jövője. És csak akkor tudunk valamit, csak akkor beszélhetünk tudományról, ha ezt matematikai pozitív biztossággal tudjuk megállapítani, így, szerintem, addig nincs is semmiféle társadalomtudományunk, amíg a társadalmi élet terén is ugyanazt meg nem tudjuk tenni.

A helyzet körülbelül az, mint ami volt minden időkbén, amikor a természettudomány magának utat tört. Mindig talált bizonyos tudományokat magával szemközt, amelyek ugyanazokat a dolgokat az emberi szellem birodalmából akarták uralni. Ismeretes, hogy a fiziológia úttörése előtt a betegségeket bizonyos emberi értelemben vett jó és rossz szellemek behatásának tulajdonították és ezek ellen küzdött az emberi tudás. Az alchimia a chemia természettudománya előtt például szintén az emberi vagy emberi értelem szerint elképzelt szellemek működését látta az anyagváltásokban. Ma a régi társadalomtudomány tart körülbelül ugyanott. Eszerint is jó és rossz szellem működik a társadalmi életben, történetében és hol egyik, hol másik kerekedik fölül. Az pedig szinte az aranycsinálás konyhájából való, ahogy emberi szellemmel akarják kifőzni, hogy mi legyen, milyen jövőt csináljunk, mi az igazi aranyállapot, amelyre törekednünk kell? Vagy amint valaha a homunkuluszt előállítani volt az élettudomány legfőbb ideálja, épp úgy a társadalomtudomány is szinte azt a homunkulusztípust akarja megalkotni, amelyből egy így és amúgy kieszelt eszményi társadalom nő.

Ezekkel a természettudomány előtti képzetekkel szembe szállani mindig meddő dolog volt, így hát nem is számított semmiképp sem arra, hogy az az egész tudományosnak mondott világ, amely szociológia néven foglalkozik a társadalmi étellel, ezeket az egyszerű természettudományi dolgokat befogadja. Sőt nyilvánvaló, hogy ugyanaz az ádáz és gyűlölködő harc fog ezek ellen is megindulni, mint amely mindenkoron dúlt, amikor a természettudomány megzavarta világosságával a

sötétség baglyait. Hiszen nem kell messze visszamenni, hogy a legutolsó ilyen képét a természettudományi haladásnak felidézsem: a Darwin esetét. Bizonyos, hogy egészen hasonló eset elé megyünk. Sőt azt hiszem, még ádázabb eset elé. Mert a társadalomtudományok alkotják azt az utolsó fellegvárat, ahova a természettudományok folytonos továbbhaladása ama bizonyos természettudomány előtti gondolkozást visszaszorította. Hogyha innen is kiszorítja, elvesztette utolsó mentsvárát. Tehát természetes, hogy minden maradványa ama természettudomány előtti szellemnek az élethalálharc elkeseredésével fog felzúdulni. És nemcsak szellemileg, mint ahogy eddig, amikor csak a dolgoknak valami új nézéséről volt szó, ami nem hatott bele, legalább nem közvetlenül, a valóságos életbe. Míg most egyszerre az emberek valóságos eleven társasélete; összes szociális, politikai és gazdasági momentumaiban van megérintve. Megérintve olyképp, hogy harcok dőlnek el, világharcok, az emberanyag forradalmi. Minden, ami a régi szellem felé húz, fenn akarja tartani a régi uralom körülményeit és támad egy új generáció; amely már a természettudományi gondolkozással lát és néz előre. Lát világosan, határozottan dolgokat, amelyeket azelőtt csak sejtett. A jövődők ködéből kigyúl a fénylő világosság, amely vezet. Amely vezet, mint a teremtés útmutatása, hogy a teremtésnek egy új szakasza következik: egy új civilizáció keletkezése. Annyi elmúlt civilizáció után egy új. Hiszen egyik sem tartott örökké. Hanem támadtak belőlük újak, magasabbrendűek. Az élet fizikai törvényei szerint meghaltak és utódaik élnek tovább. Egy tűnő civilizáció halála és egy újnak a születése az a kép, amelynek nézéséhez az új generáció igazodni fog. Aminek teremtő izgalmai az ő testükön leikükön mennek végig. Végig a szellemi élet csúcspontjáig, az istenfogalomig. Egyetlen civilizáció sem volt a maga Istene nélkül: az új, a születendő sem lesz nélküle. Egy tűnő világ rombadőlése és egy újnak a keletkezése : ennél mélysegebb forradalma az emberi életnek nem lehet. És az elé visz ez a könyv. Az elé, mint valami kikerülhetetlen elé, aminek okvetlenül jönnie kell, a teremtés, a természet, az örök Isten törvényei szerint, ha Istennek nevezzük azt az örök hatalmat, amely az élet fejlődése, új életek keletkezése fölött ural-

codik. Ez elé, mint amit nem mi emberek csinálunk, hanem mint ami következik az élet állandó és számunkra megváltozhatatlan rendje szerint. — Nos, tehát minden, aminek életfeltétele a régi világ, a végső erőfeszítéssel fog szembeállani azzal, ami már az új világé.

Én ezeket természetesen már az új világ ébredésének szánom, és ami gyűlölködés e könyvem ellen támad, az az elmúlt világé, össze nem érünk. Az én hivatásom csak az, hogy egy nélkülem épp úgy lefolyó teremtődési processzust megmutassak, egy folyamatot, mely épp úgy megy végbe akkor is, ha meg sem mutatom. Az én megmutatásom csak megkönnyítheti a civilizáció munkáját, lehetővé teszi, hogy az egyes egyénei kevesebb zavarokkal végezzék ugyanazt, minthogy könnyebben hozzáidomulhatnak a végbemenő változásokhoz, ha kiki felismeri, gyorsabban, világosabban megérzi, megérti, mi történik. De nem is azért írok. Csak látok. Az utánam következők többet és pontosabban fognak látni. De követőim csak azok, akik a jövődők keresésében sehol sem látnak egyebet, mint a Teremtőnek, az én Istenemnek az örök természeti törvényei szerint való alkotását, az ő művét, munkáját. Amit elvégezni, amiben részesedni, a lehető legteljesebb mérvben, a legtökéletesebb emberi hivatás. Én sem akartam egyebet.

Elvégezni, részesedni a Teremtés örökkön tökéletesítő munkájában és erre serkenteni az embereket, ebben nemzedékről nemzedékre új ideálokat tűzni a lelkek elé s elevenné, minél teljesebben megérezhetővé, érzékelhetővé tenni nagy, csodás munkáját az Élet istenének; magát, őt kifejezni, mindnyájunk leikéből mindnyájunkat felemelő képpé alkotni, őt: — látom a poézis isteni utait, látom az emberi lélek, művészet új fénykorát, a religiót, amely mindenkoron a legcsodásabb költészetből kél. Ők jönni fognak, az ember isteni érzéseit reveláló nagy költői a vallási képzeteknek, amelyekből gazdagabb lesz a lélek, mint valaha. De ők még nem az én világom. Őket látom már, de nem hallom még. Az egyetlen szomorúságom!

Az én hivatásom még nem több, mint elvégezni tökéletlenebbül azt, amit utánam tökéletesebben fognak elvé-

gezni. Én csak az úttörője vagyok egy új világosságnak járatlan utakon. Ez legyen mentségem, ha itt-ott meg is inognak lépteim. Az én feladatom csak annyi, hogy megmutassam : az út, a teremtés, a jövő civilizáció megteremtésének útja erre van. És hogy azt nem emberi bölcsesség készíti, hanem a természet megváltozhatlan törvényei szerint következik.

A TÁRSADALMI ALAKULÁS ÉLETTANI EREDETE.

I.

Az egysejtű lények úgy viszonylanak a többsejtű szervezetek sejtjeihez, mint az állatok az emberekhez.

Ha igaz, hogy mindazok a dolgok, amik a társadalmi életet alkotják, a természettudományok rendjébe tartoznak, úgy annak föltétlen fundamentális követelményei is vannak, így elsősorban és mindenekfölött, hogy akkor *fd* kell fedeznünk, hogy maga a keletkezése, képződése, megalkulása is annak a valaminek, amit társadalomnak neve-

1

1. *Herbert Spencer* sejtette meg először, hogy a társadalmi élet fejlődésében, alakulásaiban oly jelenségek mutatkoznak, amelyekből arra kell következtetni, hogy azokban a természeti törvények rendje érvényesül. Gyönyörűen összehordott egy sor bizonyítékot, hogy az egyes emberek ugyanolyan módon integrálódó egységei a társadalmi egésznek, mint ahogy a sejtekből integrálódik egybe egy eleven fiziológiai testi életműködés. Azaz, hogy biológiai rendű képződmény a társadalom is és így életműködéseiben biológiai törvényszerűségeket kell keresnünk. *Herbert Spencer* azonban inkább bölcselkedő elme volt, mint természettudós. Amit kimutatott, felfedezésszámba megy, de ő nem ezt a felfedezést építette ki, hanem arra egy nagy filozófiai rendszert állított. Ami nem volt természettudomány, az le is dőlt és a *spencerizmus*, a *Spencer-féle filozófia*, hitelét is vesztette. És ez maga alá temette azt is, ami természet-

ziünk, a legszigorúbban bizonyos természeti törvények szerint indult, folyt és történt. Hogy abban, hogy társadalmak keletkeztek, semmi legkisebb része sincs az ember ilyen vagy olyan szándékának, céltudatosságának, belátásának vagy bárminek is, ami az emberi elme saját öntudatából folynék. Hanem alakult, képződött minden bizonyos olyan rendnek megfelelően, *amely rend szigorúan az élet képződésének, alakulásának a természeti rendje*. Viszont azonban, ha ezt aztán felfedeztük, akkor ebből kényszerűen következik, hogy ha egyszer a társadalom szigorú természeti törvények szerint való képződmény, akkor annak élete, életműködései sem tartozhatnak máshová, mint a természettudományok kuttatta rendbe.

Az emberi társas alakulatok képződéséről pedig ki lehet mutatni, hogy azok teljesen ugyanazon törvényszerűségek szerint alakultak egybe, mint ahogy a sejtek tömörültek valaha egybe az első élő testekké, fiziológiai szervezetekké. *Azaz ugyanaz a rend megisméltődött, amely egykoron a sejtekből alakított sejtstruktúrákat.* Akkor a sejt volt az az egység, amelyből valami összetettebb, bonyolultabb élet keletkezése és továbbképződése megindult: az állati testeké, amelyeknek legfelsőbb fokán mi emberek vagyunk. Most aztán mi emberek lettünk ismét azon egységek, amelyek teljesen ugyanazon törvényszerűségek szerint kezdtünk alakítani egy belőlünk alkotott összefüggést, társas komplexumot. Amelyről szintén tudjuk, hogy egyre magasabb fejlődési fokokra emelkedik.

tudományi jelentőségű felfedezés volt Spencer munkájában. Hívei, tanítványai is, abban a filozófiára annyira hajlamos korszakban, annyira csak a Spencer filozófiájára vetették magukat, ahelyett hogy a tudományos felfedezést építették volna ki, hogy ezt csak mindenféle hasonlatok kincses bányájává tették a könnyű filozofálás kedvéért és agyonfilozofálták a mestert. Minden esetre azzal is számolni kell, hogy Spencer idejében még a természettudomány is csak igen kevésbé volt tisztában a sejtek életfunkcióiról. A tulajdonképeni alapvető felfedezések csak ezután jöttek. Maga a modern fiziológia is újabb keletű, így Herbert Spencer még nem is tartozott lépést a természettudománnyal. De az első, aki természettudományi útra mozdította a társadalomtudományt, mégis ő volt. És törölve munkájából azt, ami filozófia: a természettudományi felfedezése maradandó dolog.

Tudjuk, hogy sok-sok társadalmi alakulat, civilizáció, kultúra volt a mi mai civilizációnk előtt. Amelyek megszűntek; megszűntek élni. Már maga az, hogy civilizációk sora következett egymásután, hogy az összetettebbé való fejlődés tüneménye a sorokban nyilvánvaló, hogy kihalnak és új aktámadnak belőlük, kétségtelenné kellene hogy tegye, hogy itt valósággal csakis biológiai rendű alakulatokról lehet szó.

Első pillanatra talán meglepő: hogy miért ismétlődnek egyáltalán az a folyamat, hogy mint a sejtekből a fiziológiai szervezet, most az emberekből a társadalmi szervezet keletkezzék. Azonban kétségtelen, hogy a sejtek világában egy egészen ugyanazonos viszonylatot fedezhetünk fel, mint az állatok világában. A sejteknek is egy végtelen sora van, amely még semmikép sem képes arra, hogy fiziológiai szervezetté alakuljon egybe. Az egysejtűek, a protozoumok világa épp olyan ezekben a fejlődési viszonylatokban, mint az állatok világa: bolygás az életük, szétszórta tenyésznek. És csak egy bizonyos fejlődési fokon képes mindkettő arra, hogy egy eleven szervezet alakításába fogjon, a protozoumok során az első metazoum-sejtek, azaz a többsejtű eleven

2. *W. Roux* így fejezi ki a különbséget a sejtek két világa közt: az egyik nélküli azon képességet, hogy egy szervezet épüljön belőlük egybe, míg a másik egy élő szervezetnek morfológiai egysége. Amely — mondja *Schaper* tovább — csak abban az egészben élhet, amelybe tartozik. Azaz az elsőből sohasem támadhat organizmus. A protozoumok (mikrobák, bacillusok, algák, infusoriu-mok, csupa egysejtű lények) nem alkotnak olyan összefüggést, amelyben ők morfológiai egységek lennének. *R. Francé* szerint: egy millió bacillus, amely együtt él, biológiailag még sem egyértelmű egy millió sejttel, amelyből egy organizmus képződött.

3. A protozoumokat tekintjük az élet végelényeinek, legalább ameddig optikai látásunk a mikroszkópon keresztül ma terjed. Egysejtű lények, »amelyekben azonban az élet összes kérdései benne vannak« (*R. Hertwig*). »Mindazon képességek, amelyek az állati vagy emberi test sajátosságait teszik, már a legegyszerűbb sejtben legegyszerűbb alakban megvannak. A sejt mozog, táplálkozik, szaporodik, oxigént fogyaszt, izgatható, növekszik« (*Delage*). *Pflüger* bebizonyította, hogy a sejt több oxigént fogyaszt, ha egy tühegyei megérintik. »Külső izgalmaakra bizonyos módokon reagál« (*Rhumbler*).

4. *Metschnikoff* Untersuchungen über die intrazellulare Verdauung bei wirbellosen Tieren (Arb. a. d. Zool. Inst. Wien, T. V.

lényeket alkotó sejtek, s az állatvilág során pedig az ember éri el a fokot, hogy belőle is társas szervezetek, a civilizációk teste megalakuljon. Itt közel esik az ötlet, hogy hiszen az állatok is csodálatos úgynevezett társadalmakat alkotnak néha, így a méhek, hangyák. Azonban ugyanez a jelenség előfordul a protozoumok között is, csodálatos alakú kolóniák képződnek, amelyek néha valóságos eleven testet látszanak alkotni. Azonban ezek mégsem eleven összefüggésű testek, épp oly kevésbé, mint ahogy az állatok még oly komplikált kolóniái sem civilizációk. Semmi testi fiziológiai élet nem szűnik meg, ha egy protozoumkolóniát szétzavarunk, épp úgy nem, mint a hangyaboly szétverésével nem szűnt meg a hangyabolyoknak semmi önálló testi élete. Ellenben úgy a sejtekből alakult fiziológiai szervezeteknek, mint az emberi civilizációknak megvan egy sajátossága, amelyet ha megzavarunk, úgy azoknak az életét zavarjuk meg. És ez azon anyagcsere, amely a sejtek, valamint az emberek produktumainak a csereösszefüggéséből folyik. Egy méhkas bizonyosgyönyörű munkamegosztásra kiképződött tenyészhelye a méheknek, ahova produktumaikat egybegyűjtik. De semmi

II. 11.). »A kolóniákat alakító monádok a leghasonlóbbak a mai legalsóbb metazoumokhoz.« »A legtöbb embryológus egyhangúlag azon felfogást vallja, hogy a többsejtűek legvalószínűbben oly protozoumoktól származnak, amelyek igen hasonlóak a mai kolóniákat alkotó monádokhoz.«

5. Ember 1500 millió él a földön. *Marschall* szerint 16 milliárd tamorarák együtt élésében kell hinnünk. Ugyanőszerte 150 milliós madárcsapatot láttak már.

6. *Thaxler* mikrobaktériái olyan kolóniákat alakítanak, mint egy valóságos növény. De az eleven élet alapvető tulajdonságait mégis, nélkülözi. *Jendrassik* Ernőnek is ismeretes egy bacilluskultúrája, amely egy valóságos testet látszik alkotni, mely azonban önmaga mégsem élő lény.

7. R. *Hertwig* szerint: az állati társadalmak csakis a nemi élet alapján fejlődtek ki, ez egyesíti őket, ami éppen csak Hogy az utódok ellátását célozza.

8. Az anyagcsere alatt az anyagoknak azon kicserélődését kell értenünk, amely a sejtek között végbemegy. Minden egyes sejt munkája valaminek a termelése, ami az egész szervezet életműködéséhez kell s minden sejt felvesz valamit abból, amit az egész szervezet termel. »A sejtek az anyagfelvétel, átalakítás és továbbadás egyes fészkei« (R. *Hertwig*). — »A test anyagvezető csatornái

féle életfolyamat ezen produktumok közt nincs. Nyilvánvaló, hogy a protozoumkolóniák is tenyészeti alakulatok, amelyeknél a szaporodásnak, az eleven élet e sarkalatos tüneményének fiziológiai értelemben nyoma sincs. Mennyiségileg szaporodhatnak a kolónia tagjai, a kolónia darabokra szétszakadozhatnak, mechanikailag oszthatók, de ez nem fiziológiai szaporodás. *A fiziológiai szaporodás egy anyagcserezervezet egészének a megismétlődése.* És ez az anyagcsere szervezet az, ami nincs meg sem a protozoum, sem az állati kolóniákban. Míg a civilizációk keletkezésével megindul az a folyamat, hogy az emberek produktumai elkezdenek cserélődni s ez mind bonyolultabbá, összetettebbé válik, úgy hogy ma például az egész civilizációnk egy oly gazdasági szervezet, amely a munkaproduktumok általános forgalmát tartja fenn. Épp úgy, mint ahogy a sejtekből is oly szervezetek alakulnak, amelyek a sejtek munkaproduktumának egy általános anyagforgalmát tartják fenn. Ezek a fiziológiai szervezetek is, a civilizációk is addig élnek, amíg ez a forgalom meg nem szűnik. Ebből magukat kivonni sem a metazoum-sejtek, sem az emberek nem képesek, mert csak abban van meg az élet-

csak a szállító utak* (*Richter*). — »Az alsóbbrendű többsejtűeknél, mint spongiáknál, cölenterátáknál, turbelláriáknál még csak közvetlen sejtközi anyagcsere van« (*Metschnikoff*). — »Ámbár az összetettebb szervezeteknek az emésztésre egészen speciális szerveik vannak, mégis még igen sok sejt csak intercelluláris táplálkozást folytat« (*Decleaux*). — »Régente a tápszerek forgalmának csak az »első utaira« voltak figyelmesek, úgy hogy nem is ügyeltek arra, hogy a táplálkozás tulajdonképp csak a sejteknél kezdődik. Megelégedtek a külső anyagcserével, az endosmosissal és exosmosissal, és elkerülte a figyelmet, hogy a lényeg a belső anyagcsere« (*Virchow*).

9. *Panckrow* (Betrachtungen über das Wirtschaftsleben der Naturvölker) és *Schwartz* (Grundriss der Entstehung des Geldes) mondják, hogy az eddigi néprajzi adatok szerint kezdetben az emberek egy és más tárgyakat gyűjtöttek, amelyeknek az ősemberre nézve bizonyos értékük volt. Hogy ezeket cserélgették is, az valószínű, habár ez csak kölcsönös ajándékozás formájában történt is. Aminek természete felől, mondja *Somló Bódog* (Austausch der Güter in den Urgesellschaften) ne legyen kétségünk, mert az valóságos adásvétel volt, mint a mai ősnépeknél, ahol az ajándékozó ha nincs megelégedve a viszonzással, visszaküldi és visszakéri az övét. Csak lassan fejlődött ki bizonyos tervszerű fölöslegképzés, amelyből rendszeres forgalom indult meg. *Somló Bódognak* nevezett munkája

10 föltételük. Sem magukban bolyongó metazoom-sejteket nem
 11 ismerünk, sem civilizációjukon kívül élő egyes embereket. Csak
 a legalsóbb fokokon mindkét sorban, t. i. a legprimitívebb
 metazoom-sejt is, a legprimitívebb ember is még mindkét
 állapotra képes. De azon túl a maga kultúréletétől, a maga
 civilizációtétől, a maga szervezeti helyén kívül élő ember,
 vagy sejt nincs.

Ebből is bizonyos megisméltődött rend teljes azo-
 nosságának kellett kitűnnie. És ezen *megisméltődését a*
teremtési -periódusoknak koránt sincs okunk a teremtés korábbi
 12 *szakaszaiban kétségbe vonnunk.* A sejt maga is szintén csak
 valami kisebb egységekből összetett alakulat, képződmény.

szinte klasszikusnak mondható a maga nemében és teljesen felderíti
 azt, hogy a legkezdetlegesebb társadalmaktól kezdve folyik a javak-
 nak a cserélődése.

10. A civilizáció kezdetét sokfélelekep iparkodtak meghatározni, így
 a beszédet állították már emberi kultúrtulajdonságnak. Azonban az
 állati hangok és az emberi beszéd között alig lehet elválasztó határt
 megjelölni, különösen mióta a *Max Müller* nyelvészeti kutatásai
 után, az ősi szógyökök egyre inkább tiszta fonetikus hangoknak
 tűnnek fel. Erősebb azon felfogás, hogy a szerszámkészítéssel kez-
 dődik az ember. Azonban szerszámokat már az állatok is használ-
 nak. A majmok meg épen. *Darwin* tesz említést egy gorilláról,
 amelyik egy követ mint tulajdonát őrzött, hogy dióit feltörje. Ha
 valamely más majom, vagy az őt el akarta venni, a legheve-
 sebben védte tulajdonát. Tehát sem a szerszám, sem a tulajdon
 fogalma nem illik elválasztó határnak H. de *Parville* pedig a párisi
 állatkertnek egy simpanzáról szól, amely üveglapot meg egy darab
 fekete posztót őrzött nagy gonddal. Eleinte nem tudták okát, míg
 egyszer látták, hogy a fekete posztót az üveg alá teszi és nézegeti
 magát benne a majom, mint egy tükörben. Ez már feltaláló szel-
 lemre is vall. Annak azonban nyoma sincs az állatvilágban sehol,
 hogy előállított tárgyaikat ellenérték fejében cserélgetni kezdenék.

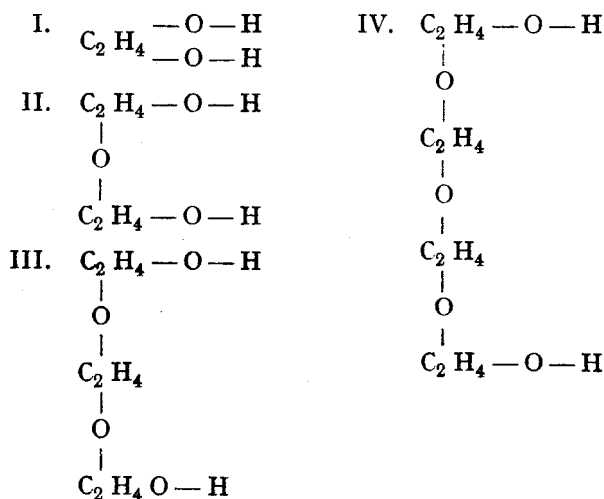
11. »A protozoomoknak van egy csoportja, mely még épp úgy sze-
 repelhet mint egyszéjtű és mint a többsejtű testek egysége. Ezek
 magukban is megélnek, de néha oly tipikus társas alakulást vesz-
 nek fel, amely a metazoomok, a többsejtű lények szervezeti alak-
 ját mutatja« (*Schaper*, *Über die Zelle*). Teljesen ráillik ez a leg-
 primitívebb vadakra is, akik hol még mint az állatok barangolnak,
 hol törzsekké állanak össze.

12. *Errera* szerint a legkisebb *micrococcus progreiensis* is mint-
 egy 30.000 fehérnyemolekulából áll. *Nägeli* számítása szerint egy
 köbmilliméter csirasejtben 400 millió molekula van. *Künstler* sze-

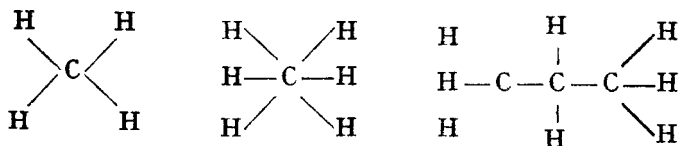
Molekuláknak együttélő szervezete. Azonban van a molekuláknak is egy egész világa, amely még nem tartozik a sejtek életébe. Csak a szerves molekulaképződésnek egy bizonyos 12

rint a sejt maga is oly organizmus, amely kisebbekből van összetéve, amelyek maguk is feltüntetik az életnek minden jelenségét, táplálkoznak, nőnek, szaporodnak. *Haeckel*, valamint *Delage* szerint a molekulák épen úgy küzdenek a létért, mint minden más élőlény. Az átöröklés tüneményét nem a sejtre, hanem a molekulákra vezetik vissza (*Strumpell*, Erbliche Diabetes).

13. »Az anorganikus molekulák egybealakulása egészen más, mint az organikus molekulák struktúrája« (*Wedekind*, Stereochemie), »oly szerkezettel bír, melynél fogva lényegesen különbözik az anorganikus világtól, és egyedül emiatt kell elevennek nevezni« (*O. Hertwig*, Die Lehre v. Organismus). Verworn az alábbi képben ábrázolja a szerves molekula növekvését, fejlődését:

Vagy pedig *Bauer* szerint (Chemie der Kohlenstoffverbindungen):

És ez a szerkezet az, amely a végtelenségig nő. A szerves chemia mind előbbre hatol ezek ismeretében s a kapcsolat az eleven

14 magasabb fokán támadnak olyanok, amelyek a sejtéletnek a molekulaműködéseire alkalmasak s a sejtszervezetet fenn tudják tartani. Épp így tovább a molekulák is újból még kisebb egységeknek, az atomoknak a szervezetei, atomok szerveződtek egybe molekulákká. És bármennyire láthatatlan világ is az atomok világa, azt mégis tudjuk, hogy a belőlük alkotott molekuláknak kétféle típusa van. Az egyik, amely szerves növekedésre nem képes, az úgynevezett anorganikus molekulák, a másik azonban, amely az organikus molekulák világát alkotja, növekedésre képes, növekszik, gyarapszik, fejlődik, az egybeszerveződés egyre magasabb összetétel

élet anyagaival teljes. Az egyszerűbb összetételeket a szervezet felbontja és átalakítja a maga magasabb összetételeire (*Pflüger, Verworn, Loew*). Minden fehérnye átalakul azzá a molekulaszervezetté, amely az organizmusnak megfelel és ezen alapszik a faji rokonság azon meghatározása, amely a vérvizsgálatokon nyugszik. Egyazon faj vérösszetétele azonos. Más fajokkal szemben azonban reakció mutatkozik (*Ulenhut*). Pflüger óta a táplálkozás szintetizálódási természetét — azaz, hogy mint válnak alsóbbrangú összetételek magasabbakká — megállapítottnak lehet tekinteni (*Loew, Chemische Energie der Zelle*).

14. *Crookes* az atomokról mint önálló lényekről szól, amelyek ugyanúgy a létért való küzdelem során emelkednek ki, mint ahogy ezt a küzdelmet Darwin állapítja meg: az ellentállóképesek túlélik a kevésbé ellentállókat. A kisebb atomsúlyú elemek keletkeztek előbb, aztán lettek a nagyobbak. *Lénárd* szerint az atomok egymástól oly távol vannak, hogy egy köbméter platinában pl. nincs több mint egy köbmilliméter anyag. Spring szerint egy hidrogénatom 0.000 000 000 000 000 001 gramm súlyú. Az ultra mikroszkóp felfedezője szerint egy hidrogénatom milliószoros nagyítás alatt akkora, mint egy hegyes plajbással a papirosra nyomott pont. És hogy mégis mennyire behatol a chemia az atomok életébe, arra nézve jellemző, hogy *Mendeljew* előre meg tudta az atomelmélet alapján határozni, minő elemeket fognak még felfedezni, azok milyen atomsúlyúak, milyen tulajdonságokkal felruházottak lesznek. Amit stereochemiának neveznek, azaz annak a szerkezetnek az ismeretét, ahogy az atomok egybekapcsolódnak, s amit már a nagy *Pasteur* sejtett s *Le Bel* és *Van't Hoff* bebizonyítottak, egyre nagyobb jelentőségűvé válik. A népszerű Ostwald kétségbe vonta ugyan az atomelméletet, azonban épen ezzel foglalkozva írja nem kisebb ember, mint *Ramsay*, hogy ma már biztosra lehet venni, hogy azok a hézagok is, amelyeket az atomelmélet talán még nem főd teljesen, be lesznek töltve.

felé tendál, egyre közeledik a szerves élet anyagainak a ki-
fejlődéséhez. És tovább, ma már az atomokat is még kisebb
részecskékből egybealkotottnak veszi a chemia. Mindenütt 15
ugyanaz a periodikus teremtődési folyamat. A kisebb egysé-
geknek bizonyos fejlettségi fokán beáll a képesség, hogy
egy nagyobb egységgé szerveződjenek, és azok újból, meg
ismét és újra.

Egy fennálló természeti, teremtődési rendbe teljesen
beleillik az emberekből szerveződött civilizációk teremtése
is : *a teremtés periodikus rendje nyilvánul meg itt is.*

2.

*Az embertársadalmak alakilag is
ágy keletkeznek mint a fiziológiai
testek.*

Ezek szerint a *civilizációt egy eleven testnek* kellene tehát
tartanunk már eleve is. Emberekből éppúgy alkotott organiz-
musnak, mint ahogy a fiziológiai testeket sejtekből alkotottak-
nak tekintjük. Erre természetesen felvetődik a kérdés, hogy
akkor hát *milyen, mihez hasonló organizmus ?*

A feleletet erre megadandó, először is abból kell kiindulni,
hogy a teremtésnek az a periódusa, amely a civilizációk
alakulását, fejlődését hozta létre, a legújabb. Ahhoz az óriási
időszakhoz képest, amióta a sejtekből alakult szervezetek
vannak a világon, a civilizációk élettörténete csak egy arasz-
nyi. Az ember még nagyon új keletű ezen a világon és így az
is, ami belőlük keletkezett: a civilizáció. Tehát *egy fejlődési
sornak mindenestre még csak nagyon az elején lehetünk.* Aki
tehát optikailag akar hasonlatot keresni a civilizáció teste és

15. *Clifford* 1875-ben állította fel elméletét, hogy az atomok is
még kisebb részecskékből állanak s ma a materiák sugárzását
Crookes az atomoknak ama kisebb részecskékre való széteséséből
eredőknek tartja. *G. Le Bon* a villamosság jelenségeit az atomok
szétesésére vezeti vissza. *Hangold* szerint az atom már egy ilyen
komplikált egész rendszer.

valamely állat teste között, az menjen mindenesetre messze vissza, az állatvilág legalsóbb kezdő fejlettségi fokaira.

Azonban így is nem az optikai kép a döntő. Mert hiszen az állati testformáknak annyi variációit ismerjük, amelyek mind bizonyos hozzáidomulásnak az eredményei azokhoz a körülményekhez, amelyek közt élnek. Tehát az organikus szerkezetek szinte végtelen formavariációra képesek, így semmikép sincs helye annak, hogy ilyen vagy olyan állatnak a *formamásolatát* keressük. Mert hisz minden életkörülmények közt más-más formák keletkeznek.

Azonban döntő az, hogy *tényleg olyan rend szerint szerveződtek-e a mi kezdő civilizációalakulataink, mint amely szerint a kezdő fiziológiai organizmusok?* Erre nézve pedig azt tudjuk, hogy a kezdő sejtekből alakult organizmusok még épp 16 oly laza összefüggések voltak, mint aminők az ősemberek legősibb hordái. Ama sejtek is, az ősemberek is, akiknek típusát a még ma is élő legprimitívebb vadakban látjuk, még hol barangolnak, egysejtű vagy állati életet élnek egészen, hol pedig már tagjai egy belőlük alakuló összefüggésnek. Amely összefüggés aztán egyre szervezettebb, szorosabb lesz. És amely bizonyos mind határozottabb rend szerint folyik. És pedig — nézzük előbb a sejtek világában — úgy, hogy a *sejtekből centrális alakulatok keletkeznek*. A típus az, hogy egy

16. »A kezdő többsejtű szerkezetek sejtjei még nem veszítették el azon tulajdonságukat, hogy mindegyik sejt, kiszakítva az összefüggésből külön is élhet, míg a magasabb rendűek csak az egésznek a szolgálatában élő morfológiai egységek« (*Schaper, Über die Zelle*). Az emberek is »majd csoportokba, hordákba verődve élnek, majd meg szétszóródnak« (*Bücher, Entstehung der Volkswirtschaft*). Bankroft szerint Közép-Californiában ma is vannak ilyen vadak. »Bár nem tagadható, hogy a munkafelosztásnak némi nyomai már náluk is felismerhető«. (*Grosse, Die Formen der Familie und der Formen der Volkswirtschaft*). A busmanokról jegyzi meg *Liechtenstein* (Reisen im südl. Afrika), hogy ott törzsi alakulatról még nem lehet szó és csak kisebb bandákban kóborolnak. A tasmaniaknak 15—16 ember közt váltakozik társadalmuk. *Martius* szerint a boto-kudok 70 férfiból s családjaikból áll, Darwin a tűzföldieket helyezi a legalsóbb emberi fokra: két-három család él egy kunyhóban minden elkülönözödéssel nélkül és más csoportokkal is intim érintkezésbe kerülnek, de nagyobb társasalakulásra nem képesek. (*Somló, Austausch der Güter in den Urgesellschaften*.)

középponti sejt, később sejtcsoport körül rendeződnek össze centrálisan a többiek. 17

Kövessük előbb az okát annak, hogy miért? Miért centrális alakok szerveződnek? Az ok megkapóan világos, mihelyst abból indulunk ki, hogy ezek a sejtek azelőtt még protozoum-sejtek voltak, amelyeknek egyetlen életmódja: felfalni mindent, ami nekik táplálkozásukra alkalmas. Az ő életük valóságos ragadozó élet. Azok a végtelen kicsi mikroszkopikus lények épp oly vérengzőek egymás között, mint a nagy fenevadak s mikroszkóp alatt néha egész csatájukat ismerték fel. Ezek még nem adnak semmit azért, amit egy másiktól el akarnak venni, hanem felfaló, »phagocyta« életet élnek. Már most azt kell tekintetbe venni, hogy ilyen hajlandóságú, természetű, egész hosszú korábbi fejlődésük alatt ilyen átöröklött tulajdonságú lények kezdenek együvé alakulni. Mindegyiket a másiknak ragadozó, felfaló hajlama veszélyezteti örökkön. Ebből először is az következik, hogy így csakis olyanok tudnak együtt maradni, amelyek körülbelül egyformák, azaz egymásnak ellent is tudnak ottani, mert amelyik gyöngébb, kisebb ellentállóképességű, azt hamar felfalják a többiek, az nem tud megállani a közösségben. 18 19

Azonban a sejtek életképessége, ellenálló ereje is bizonyos ingadozásnak van kitéve. Ha valamelyiké csökken, úgy az

17. *Haeckel* szerint: centromorph alakulatok (Generelle Morphologie). *Hertwig* szerint: I. Homaxon. II. monaxon formációk (Zoologie). Hogy a centrikus alakulat az ősi forma, kitűnik abból is, hogy embryonális fejlődésünknek ez a kezdő alakja, mint azt a gastrulák mutatják (*Hatschek, Bütschli, Haeckel*).

18. A protozoumok ragadozó életmódjáról *Rhumbler* egy oly esetet figyelt meg, amidőn két amőba egy algaszálat (szintén egysejtű lény) egyszerre kapott be. Mikor összeértek, egy pillanatra megálltak, aztán az egyik kibocsátotta magából s a másik, hihetőleg az erősebb, egészen lenyelte. *Jennings* egy amőbából egy darabkát levágott, s egy másik nyomban ott termett, hogy ezt lenyelje, már úgy, ahogy ezek a sejtek nyelnek, t. i. a sejt körülveszi a darabot és magába zárja.

19. »A vadember, ahol és amikor csak teheti, elveszi, ami elvehető. Testileg való elbirtoklás, vagy fizikai túlerő jogcím a tulajdonra« (*Prankow*). *Lumholz* szerint ma is ilyenek az ausztráliai bennszülöttek, A régi germánoknál a meglöpött és a tolvaj még párviadalt vívtak, és ennek az eredményétől függött a tulajdonjog.

mindjárt veszélyben van s pusztulásával pusztult valami a közösségből. Ez pedig már bizonyos célra szerveződött. Benne bizonyos hiány támadt, ha egyik-másik kiesik. Gyengül az összesség, és ezzel a primitív szervezet ereje is. Nem is kell azt mondanunk, hogy ezt talán egyik vagy másik sejt közvetlenül megérezte, ámbár a sejtek érzékenységről és ennek megfelelő, határozottan értelmes cselekvéseikről bő adataink vannak. Hanem maradjunk csak amellett, ahogy ma a kiválást, a selectiót, az életképesebbeknek a fennmaradását kell felfognunk. Ugyanis egy-egy organizmus berendezettségében számtalan variáció keletkezik, egyik a másiktól kicsit eltér, amint hogy teljesen egyenlő két lényt szinte nem is lehet egyazon szervezetben sem feltételezni. Ezen variációk között most azok az életképesebbek, a fennmaradásra alkalmasabbak, amelyek jobban tudnak berendezettségüknél fogva a mindenféle hatásoknak ellentállani. Így a sejttömegben is *azok a variációk lesznek az életképesebbek, ellentállóbbak, amelyek jobban vannak az ellen szerveződve, hogy a sejtek valahogy egymást ne pusztíthassák.* Azaz, mielőtt köztük valahol valami egyenlőtlenség lép fel, nyomban valamiféle tényező hat közre, hogy kiegyenlítse, ne hogy kár érje a szervezetet. Ilyen tényező lehet bármelyik érzékenyebb sejt. Amely nem tűri a zavart maga körül, mert az őt is érinti. És nyomban valamiképp közrehat, hogy a zavaró sejtet bénítsa, helyreállítson bizonyos egyensúlyt, amely a megtámadottnak bizonyos védelme. Tegyük fel, nem engedi felfalni és maga sem falja fel, mert valami okon ezáltal jobb létkörülményeket talál ő is a közösségben. Majd meg is látjuk, minőket. Már most, ha valamelyik sejtcsoportban ilyen elhelyeződés találtatott, úgy *az a szervezet kétségtelenül ellentállóbb. Azaz, azok a szervezetek, amelyekben valamelyik sejt úgy helyezkedett el és úgy tud működni, hogy a környezete a felfalás, pusztítás veszedelme ellen védve van: ellentállóbbak lettek.* Vagyis azok a szervezetek lettek életképesebbek és ellentállóbbak, amelyek olyan védőfunkcióra alkalmas sejt körül

20. Romanes szerint: »aki egy infusoriumsejt mozgásait megfigyeli, aligha fogja tőle az intelligenciát megtagadni, ha az még oly kicsiny is«.

helyezkedtek el. *Ami a centrális, a központ körüli elhelyezkedés alaki, morfológiai szervezkedéséhez vezet.* Hogy a sejtek, mihelyst organizált helyükről valami ok folytán kikerülnek, nyomban ismét ragadozó, faló phagocytá sejtek lesznek, annak a tünetényeit még az igen magasrangú szervezetek, a magunk emberi testében is ismerjük. Gyulladások okozta szövetrocsolásoknál a *helyükből kizavart sejtek phagocytá módra viselkednek.* Tehát nyilvánvaló, hogy organizált elhelyeződésük 21 folytán férnek meg egymással. Ennek a rendnek, ennek az elhelyeződésnek a legegyszerűbb, legősibb formája a körben való elhelyezkedés egy centrális szerepű központi sejt körül. Amely mindinkább specializálódik a maga funkcióira. Illetve most is azok a szervezetek maradnak inkább meg, amelyekben a *központi működés erősebb, szervezettebb.* Azok fejlődnek is jobban, így nő mindinkább a jelentősége is a központi funkcióknak. Mentül erősebb működéseinek tápláltatása, ellátása, annál tökéletesebben tud működni. Mikor már bonyolulttá válik ez a működés, akkor azok lesznek az életképebbek, amelyekben ama centrális működésben több sejt is részt vesz. Így aztán egy egész *központi apparátus keletkezik.* A sejtegyén úgyszólván már csak betölt bizonyos funkciókat s a működést magát már csak a központi apparátus végzi úgyszólván. És az, hogy egyre jobban táplálja, erősítse a helyét eme centrális működéseknek, valóságos organikus célja lesz a szervezetnek.

Teljesen ugyanezt az alakulási rendet felismerni az emberi társulások ősi szerveződésében egyáltalán nem nehéz. Az emberről is tudjuk, hogy valaha, ősi életében egészen ragadozó vadállat volt. És ezekkel az örökletes tulajdonságaival hajlamosítva indult meg az első emberi társas szervezkedés is. Az ősember is, mint annak képét a legprimitívebb vadaknál látjuk, mindjárt leüti a másikat, mihelyst valami összeütközése támad. Sőt phagocytá természete annyira nyilvánvaló, hogy az emberevés általános ősi tulajdonságnak mondható. Itt is az a lényeg, hogy az ősember lehetőleg el akar

21. »Gyulladásoknál fix szövetsejtek kibontatnak normális helyükből és ezek phagocitá, parazita módra viselkednek« (Ribbert, Menschliche Zellen als Parasiten).

- venni a másiktól valamit, anélkül, hogy cserébe adna érte valamit. Csak elragadni, elrabolni akar. Itt is, aki nem tud a társa támadásának ellentállani, elpusztul. Itt is specializálódik egy egyén, aki a megtámadottnak védelmet szerez és a zavart okozót féken tartja. Ezzel többé-kevésbbé a szervezet rendjét fenntartja. Az. ő funkciói, szerepe növekszenek.
- 23 A törzsfő mind jobb táplálathoz, ellátáshoz jut. Ő mindinkább csakis a központi funkciókat végzi. Körülötte is idővel
- 24 egész csoport szervezkedik a központi működésre. Egész

22. Az Andamanch szigetbeliekénél, *Man* szerint, a főnök intervenciójával igazítatnak el a veszekedések, de még nincs meg az a hatalma, hogy büntessen is. Ez még azon a primitív fokon van így, amikor még az »egy« és a »kettő« túl nincs a nyelvöknök szava s a többit csak »sok«-nak mondják. A wedahknál a főnök, *Tennement* szerint, a legerősebb az öregek között, de hivatása alig terjed túl azon, hogy a mézgyűjtés idejében a mézet kiossa. A botokudoknál a horda legerősebbjét teszik meg, vagy teszi meg magamagát főnöknek. De hatalma csak addig terjed, ameddig az ereje, ő igazítja el a torzsalkodásokat. (*Somló*, Austausch der Güter in den Urgesellschaften.)

23. »Kezdetleges állapotok közt a törzsfő még nagyon jelentéktelen és nagyon csekély, vagy épen semmi igénye sincs külön kedvezményekre. Legfeljebb a vadászszákmánynak egy jobb falatja illeti meg, vagy a fenntartásáról gondoskodnak« *Schwartz*, Grundriss der Entstehungsgeschichte des Geldes). Észak-Afrikában önkéntes adományokat gyűjtenek a törzsfőnek. (*Pantschike*, Ethnographie Nordafrikas). A braziliai indiánoknál csak a szákmányból illeti egy nagyobb rész (*Martius*, Rechtszustand). Dahoméban a törzsfő rablóhadjáratot folytat a saját törzsében, tolvajokat tart, akik neki lopkodnak (*Hütlfon*, Die Aschantis). A babulafőnök adószedése szervezett koldulás. Azonban egy vagy más alakban mindenütt megvan, hogy az egyesekéből a főnöknek jut« (*Schurtz*). Vétségeket testi fenyítéssel büntet a törzsfő, amelyet azonban váltságdíjért elenged, A károsultnak a kárát megtéríteti, azonban egy rész belőle őt illeti (*Hagen*, Battak).

24. »A törzsfő mint központ jelentkezik, aki körül elevenen vagyoni forgalom keletkezik. Hozzá áramlanak közelről, távolról adományok és ő is bővebben adakozik. Többet kap és többet ad mint más. Érdekes szociológiai jelenség, hogy a vagyoni akkumulációból súlyt gyakorló központ, és ezzel szabályozó műveleteket végző központ keletkezik, amivel kapcsolatos másrészt az, hogy ezek a centrumok még maguk is vonzzák a javakat. Mindenesetre élénkebb forgalomnak a központjai. Hogy az ajándékozás formája

apparátus képződik ki, az uralkodói központi apparátus, 25 amely a szervezetben fellépő zavarok kiküszöbölésére funkcionál s a szervezet rendjét központilag igazítja.

Organikusan teljesen ugyanazonos dolog az ősi sejtszerveződés és az ősi emberi társas szerveződés. Még azt is látjuk, hogy ha emberek az ő szervezett helyökről kiszakítálnak, mint nagy belső társadalmi zavaroknál, amikor szervezett életmódjukból, életfenntartásukból kiesnek, s megszakad összeköttetésük a társas renddel: mindjárt ősi phagocytákká, rablókká, öldöklökké, ragadozókká válnak, akik ellenérték nélkül akarják magukhoz ragadni, ami nekik alkalmas. Organikusan ugyanaz a kép mind a kettő. Csak a mozgási potenciák fokozottabbak az emberi társas szervezetekben. Amint a mozgási potenciák is növekszenek, az atomélettől kezdve egészen fel az emberig. Nagyobb mozgási effektusok között, amelyekre mi képesek vagyunk, ugyanaz a rend mutatkozik az alakulásban, mint a sejtek szerveződésében.

3

A civilizációk épp úgy szaporodnak mint a fiziológiai szervezetek, épp úgy van organikus haláluk.

Az is bizonyos, hogy egyetlen civilizáció sem támadt csak úgy önmagától, hanem mindegyiknek megvannak a maga ősei, amelyeknek során egyre primitívebbekhez jutunk.

mellékes, az kitűnik abból, hogy az ajándékozó, ha az ajándék viszonzását nem tartja megfelelőnek, visszaküldi, és a maga áruját visszakéri. Egész rendes alkudozás és kalmárkodás folyik e körül» (*Somló*).

25. A főnök mellett más egyéniségek is szerepelnek, akiknek jóindulatát ajándékokkal kell megnyerni, amiből aztán a törzs rendszeres megadóztatása fejlődik (*Schurtz*). Némely ausztráliai törzsnél már örökölni kezdik a főnökséget. Spencer és Giltem szerint a fejlettebb északiaknál már osztályképződés kezdetét lehet felismerni, amelyből a törzsfők kerülnek. (*Somló*.)

»Minden lépést, amelyre a legalantabb álló népek a szociális fejlődés fokán feljebb haladnak: a javaknak fokozódó és bonyolódottabbá váló forgalma kíséri.« (*Somló*, Güterverkehr in den Ur-gesellschaften.)

Tehát egyenes ivadékai, leszármazottjai régebbi, ősbibb kultúráknak. Ami arra utal, hogy így a *fiziológiai szaporodásnak nyilvánvaló tüneményeit is fel kell fedeznünk. És pedig úgy, hogy a szaporodásnak ugyanolyan fiziológiai természetűnek kell lennie, mint amilyen amaz ősi legprimitívebb szervezeteké.*

26 Ezek tudvalévően *oszlás* útján szaporodnak. Ez az *oszlás* majdnem egyértelmű a halhatatlansággal. Mert azok az ősi lények *oszlanak*, *oszlanak* és mind a két fél tovább él és újra *oszlik*.

Mentül bonyolultabbá válik azonban a fejlődés során a szervezet, annál bonyolultabb, kényesebb lesz az *oszlás* processzusa is. Különben is igen kényes az életük; kedvező körülmények között úgyszólván halhatatlanok ugyan, de rendkívül érzékenyek a káros hatások ellen és iszonyú mérvben pusztulnak. Ezek a kényes szervezetek az *oszláskor* csak úgy maradhattak fenn, ha hiány nélkül teljesen egyforma két félre *oszlottak*, mert mihelyst hiány maradt valamelyikben, az már a *pusztulásnak* volt szánva. A természet azonban csudás a munkájában. Mert, amikor már bonyolódottabb feladat lett az *oszlás*, természetesen azok maradtak fenn, azok a típusok lettek maradandóak, amelyek hiány nélkül

26. »Ha az ember a legalsóbb rendű organizmusokig hatol, igen nehéz megmondani, van-e egyáltalán természetes halál.« (R. *Hertwig*). »A halál a többsejtű lények számára új jelenségként lép fel« (*Weissmann*). A halált Eimer is mint valami organikus kifejtett tulajdonságot fejtegeti. Az egyszerű *oszlás* útján való szaporodás folytán való halhatatlanság kérdése nem tekinthető ugyan végleg eldöntöttnek, de R. *Hertwig* egy újabb előadásában, melyet a halál oka felől tartott, ezt mondja: azok a legegyszerűbb lények úgy szaporodnak, hogy pl. egy *parameceának* 742 nemzedéke, amelyet eddig két év alatt tenyésztettek, egy 224 számból álló mennyiségű utódok nemzését, *oszlását* jelenti. Mindegyike csak egy tized köbmilliméter, de a föld elenyésző kicsiny lenne ehhez a tömeghez képest. Ebből is gondolható, minő *pusztulásból* maradnak fenn az élők. Szaporodásuk azonban nem mondható egészen végtelennek. A sokszorozódásuknak egy sora után bizonyos kimerülés áll be. Azonban ekkor az ú. n. *konjugáció* jelensége mutatkozik, t. i. hogy két sejt egybeolvad és ezzel a *szaporodás* ismét új erőre kap. A depresszió a *szaporodóképesség* megújulásában azonban, úgy látszik, növekszik. — Lehet, hogy ennek a *konjugációnak* megfelelő jelenség, hogy a fajkeveredést oly előnyösnek ismerjük a népek fejlődésében.

organizálódtak, ha a másik fél vesztett is ezután a maga organizáltsága egészéből s ezzel a pusztulás irányába jutott. S folyton azok lettek életképesebbek, amelyek így keletkeztek a másiknak a rovására. És így az egyenlőtlen osztlás rend lett, mert azok lettek maradandóbbak, amelyek fokozatosan mindinkább erre is módosultak, szerveződtek. T. i., hogy az egyik fél mind jobban arra módosult, hogy a másiknak a teljessége kiképződését védje, szolgálja, ha ő benne ezután a teljességéből egy mínusz is támad. Ez a mínusz lett a *halál organikus eredendő oka*. Addig organikus halál nem volt, csak elpusztulás valamely külső oknál fogva. Most azonban az utód érdekében a halál az élet organikus tulajdonságává vált. Az egyenlőtlen osztlással megindult az anyatest azon szerveződése, hogy egyre inkább arra szolgál, hogy az utód kifejlődését mentül teljesebben védje, maga pedig elhal.

A szaporodásnak további bonyolultabb fejlődését, a nemi munkamegoszlást nincs ok, hogy kövessük. Mert, amint nyilvánvalóvá lesz, a társadalmi testek *még csak amaz alsóbb fokozatokon tartanak*.

A szaporodásnak ugyanis teljesen ama legősibb módját találjuk fel a primitív társadalmakban. A vadak társas alakulatai oszlanak és tovább élnek, egész máig látjuk őket majdnem egész ősi állapotukban fenmaradottan. Az ő osztlásuk ama bizonyos primitív halhatatlanság. Már most azonban egy igen sajátos jelenségnek kell szembeötleni. *Ugyanis amíg amaz ősi vadtörzsek típusai még ma is élnek: teljesen hiányzanak azok az átmeneti alakok, amelyek a későbbi magasabb kultúrákhoz vezetnek*. Ezek kihaltak. A legfejlettebb civilizációk élnek és amaz ősi típusok. A közbeesők kihaltak.

27. W. Roux megállapítja, hogy az embryonális fejlődés kezdetén tényleg egyenlőtlenül osztlak az első sejt (Furchungszelle).

28. Jellemző, hogy néha maguk a történétírók is ilyen észleleteket tesznek: »mint a legalsóbb rendű organizmusok, úgy az ősi germán államok is egyszerű osztlás útján szaporodtak minden szülési fájdalom nélküU (*Seele, Geschichte des Unterganges der antiken Kultur.*)

29. Breysig szerint »az ősi állapotban élő népek ma is a föld lakomák legnagyobb részét képezik.« (Stufenbau und Gesetze der Weltgeschichte.)

Azaz közben fellépett itt is az organikus halál. Olyan civilizációk keletkeztek, amelyek meghaltak, de utódaik vitték tovább a fejlődés útján a civilizációk életét.

Sőt ami a két szaporodásmód között egy átmeneti állapotot jelent, az is feltalálható a civilizációk életében. Ugyanis ismeretes az oszlásnak az a kombinált folyamata, hogy az anyatest rügyeket hajt, egy ág kiválik belőle, a német »Knospung«-nak mondja. Ez a hajtás aztán leválik és ugyanolyan életet kezd, mint az anyatörzs, amelynek az alsó vége tovább és tovább pusztul. A régi görögökről említ ugyanilyet a halikarnassosi Dyonisios, hogy időnként a »Ver Sacrum«, a törzs virága, kivált az anyatörzsből, azt elhagyta és külön önálló életet élt. Strabo is ilyet ír a pictetiekről és szabinokról. Max Müller is megemlíti, hogy az indek Rig Véda előtti idejében leírnak ilyet a szanszkrit írások.

Az újabb keletű kultúrák kétségen kívül kihaltak. Sőt hozzávetőleg élettartamukat is meg lehet határozni. A babiloni kultúráról tudjuk, hogy a régibb szumerből ered.

- 30 A nevezetes Hamurabi törvények a Kr. e. 2250. évből valók.
- 31 Hamurabi pedig egy ú. n. első dinasztianak már a középsőiből született. Maguk a törvények már egy teljes virágzásban levő civilizációra vallanak. Azonban a szumer kultúráról tudjuk, hogy 3500-ban még java virágzásban volt. így valahol 2250 és 3500 közé esik a babiloni civilizáció ismeretlen kezdete és tartott a Kr. e. ötödik századig. Tehát mindenesetre egy kétezer éven felüli élettartam tűnik ki. A korábbi szumer civilizáció életét pedig Winkler a hatodik és harmadik évezred közé helyezi, ami szintén egy 2—3000
- 33 éves élettartam. Egyiptomban több egymásután következő civilizáció létezését tételezik fel. Az első egy mitológiai ködbe burkolt őskultúra, amely nem is a későbbi Egyiptom földjén volt. Csak ezután kezdődik a tulajdonképeni

30. Winkler (Die babylonische Kultur) szerint a 6—3-ik évezred közé kell tenni a babiloni kultúra keletkezését.

31. Lanz-Liebenfels: Neues aus Babylon. Umschau 1903.

32. Jastrow, Die Religion Babylons u. Assyriens.

33. Chabas, De l'antiquité historique. — Frederick Poulsen, Neues aus dem alten Egypten. (Prometheus 1911. XII. 36.)

egyiptomi történet a dinasztikák uralmával, amelyet a Kr. e. 40-ik évszázad idejére tesznek. Az egyiptológus Chabas szerint ez a 40-ik évszázad már egy virágzó, kifejlett egyiptomi civilizációt jelent, amelynek kezdetei régebbre nyúlnak vissza. Ez a korszak az ú. n. XII-ik dinasztiaig tart, ami a huszonnegyedik századnak felel meg. Itt tehát ismét egy kétezer éven felüli időszakról van szó. Ekkor a 24-től a 32-ik századig valami nagy átalakulás ment végbe, amely után egy új korszak, egy új egyiptomi kultúra kezdődik s amely a 18-ik században éri el virágját. Ez tart egészen Nagy Sándor idejéig. Tehát ismét egy 2000 évet túlhaladó időszak. A zsidók bevándorlásának a kezdetét Winkler a 34 Kr. e. 2-ik évezred második felébe teszi és ez a zsidó kultúra a római császárság idejéig tartott. Tehát egy, a környezők-nél primitivebb kultúra, nehéz viszonyok közt is majd 2000 évig élt. A mykénei civilizációról, amelyből a görög származott, Hall azt mutatja ki, hogy arról a negyedik év- 35 ezredben még alig lehet beszélni, a XII-ik egyiptomi dinasztia idejében, 2450. azonban már volt egy ú. n. kora-mykénei kultúra, amely a 10—9-ik századig tartott, s ekkor »elcson- 36 tosodott, elhalt«, mint a legkevésbé képes nyelvű Meyer kifejezi. Itt is ha a 4-ik évezredben már mutatkoznak nyomai, szintén egy 2000 éven felüli időtartamról van szó.

A fiziológiai lények élettartama mindenesetre növekszik a fejlődésük során, így a civilizációké is. Azonban minden esetre elháríthatlan következtetés, hogy ha az előttünk élt civilizációknak az elmúlás a végök: *úgy a mi mai civilizációnk életének is halál a befejezése, és hogy ebből is egy új, más, magasabb rendű civilizációnak kell megszületnie.*

34. Winkler, Gesch. Israels.

35. Hall, The oldest civilisation of Greece.

36. Meyer, Gesch. d. Altertums.

4.

Sejtprotoplasma és a vagyoni alkotók.

Hogy már ezen előzetes áttekintés után világos legyen, hogy az emberekből alkotott társadalmi test valóságos fiziológiai alakulat, ahhoz azt a kérdést is fel kell venni, hogy vajjon *mi emberek tényleg olyan viszonylatban vagyunk-e egymáshoz is, az egészhez is, mint a sejtek.* Maga a sejtfiziológia, igaz, hogy korántsem tekinthető még befejezett tudománynak, de amennyire mégis tájékoztatást nyújt, felette alkalmas arra, hogy ebben az irányban is kiegészítse a fiziológiai nézésünket a társadalmi test felől.

A nagy lépés, amellyel a modern tudomány a fiziológiai élet tulajdonképeni mivoltába behatolni kezdett, kétségtelenül annak a felfedezése volt, hogy az egész testet mint sejtszervezetet tekintsük, s az alkotó sejtegyeségek életét és természetrajzát ismerjük. Eleinte úgy állapították meg, hogy a sejt egy többé-kevésbé gömböcske, amelynek magva van. Egy úgynevezett *protoplasma-iest*, amelyben *mag* van. Sőt állították, hogy van olyan sejt is, amelynek magva sincs. Mentül tovább foglalkoztak azonban a sejtekkel, annál inkább nőtt a sejtmag jelentősége, úgy hogy ma már ott tartunk, hogy a sejtegyeség tulajdonképen az, amit magnak neveztek. *Ez végez minden funkciót a sejtben. E nélkül nem funkcionál a protoplasma Ez a tulajdonképeni individuum. A protoplasma pedig ennek az individuumnak a készítménye, termelése, a nyers természeti anyagokból átváltoztatott eszközei azokra a működésekre, ame-*

37. »Ujabban nagyon tekintélyes vizsgálók úgy vélik, hogy sejtmagot protoplasma nélkül inkább el lehet képzelni, mint protoplasmát sejtmag nélkül« (R. Hertwig). A sejtmag az állandó, a protoplasma a változó (Ehrlich). A sejtmag az uralkodó, az organizáló (Ntssbaum). A sejtmag a sejt munkához szükséges alkotók »gyártója« (Rhumbler, Boveri). A sejtmag alakítja át a potenciális energiát kinetikus energiára (Gurwitsch). Sérüléseknél a sejtmag az, amely a kárt helyrehozza (R. Hertwig). A mag mindig oda húzódik a protoplasmában, ahol ez a legerősebb munkában van (Verworm).

lyeket a sejtindividuum végez. Ez azon anyag- és eszköz-tartalék, amelyből a sejt szűkös időben él, ha nincs táplál-tatása, ezt fogyasztja el, de bármennyire megfogyatkozik, miheyst kedvező körülmények közé jut, azonnal ezekből a protoplasma-anyagokból kezdi újból képezni az élethez szükséges eszközeit. Itt van felhalmozva minden eszköz, amivel az anyagok a sejt élete céljaira és így az egész test számára is feldolgoztatnak, átalakíttatnak, specializáltatnak. Továbbá abból a munkából, amit a sejtindividuumok ezen 38 protoplasma-anyagok segítségével végeznek, származnak mindazok a termékek, amelyeket *egyik sejt a másiknak ad át, és pedig mindig valamelyes ellenérték, cserefolyamat útján.* A nyersanyagoknak a környező természetből való felvéte-létől kezdve. Mindegyik végez valami munkát vele s tovább adja további feldolgozásra, az élet számára hasznavethetetlen anyagok kiküszöbölődnek, s egy *általános forgalom támad a testben, amiből minden sejtindividuum ki akarja venni részét. A sejtek között való összeköttetést a protoplasmák alkotják.* Ez a kapcsolat. Aki valami olyat termel, ami nem illik a test forgalmába, ami nem felel meg a többi sejtek élet-módjának, azt félreszorítják, kiküszöbölik, az nem él meg a közösségben. Az nem kap ellenértéket a maga munkájáért s elsorvad. Ugy hogy mindezekből kifolyólag azt lehet mondani, hogy nem a sejtömeg alkotja a testet, hanem az a bizonyos forgalom, amely a sejtproduktumokból támad. A sejtek kieshetnek, de annak a forgalomnak mindenáron fenn kell maradni. *Ha ez a forgalom, az egyes részek közt való csereforgalom, és az egésznek az összműködése megzavarodik, akkor meg van zavarva maga a testi élet is, meg van csorbítva az élet teljessége, épsége.*

Már most tudjuk, hogy az emberek is mindenféle oly anyagi alkotokkal veszik körül magukat, amelyeket a

38. »A protoplasma-alkatok specializálódása ugyanolyan, mint az emberi életben« (R. Hertwig). *Verworn* kimutatta, hogy a proto-plasma csak akkor működik, ha sejtmag mozgatja. Ha elvágta a protoplasma-szálat, nem működött. Épp így nem működik semmi emben protoplasma, eszköz, vagyon, ember nélkül. Jennings leírja, hogy a sejt mint nyújtogatta protoplasma-szálaít a keményítő por felé és felszívta. Ha elmetszette a magtól, ez megszűnt.

39 környező természetből váltottak ki és akként alakítottak
 át, hogy azok segítségével végezhessek minél kedvezőbb
 életmódjukat. Minden eszközük, minden, ami az ember
 40 »vagyona«, teljesen olyan eredetű, mint a protoplasma és
 teljesen ugyanazon célra működik. Szükség esetén ezt a
 felhalmozott vagyont fogyasztja, kedvezőek közt ezt gyarapítja. Abból a munkából, amit az emberek ezen eszközök
 41 segítségével végeznek, származik minden termék, amely a
 társadalomban forgalomba kerül, minden, ami összekötte-
 tést létesít a többi emberrel. Itt is minden csere útján megy,
 minden termék ellenérték fejében kerül tovább. Aki olyat
 termel, ami nem hasznavehető, kizorul a forgalomból.
 A civilizáció testéből is egyesek, individuumok kivesznek,
 de ha az általános forgalom akár részben, akár egészben
 megzavarodik, akkor a civilizáció életműködése van meg-
 zavarva. Itt is: *minden civilizáció addig terjed, ameddig az
 ő egységes anyagforgalma.*

Azok a szociológusok, akiknek sejtelmük sincs a természettudományokról, természetesen nem is sejthetik és még természetesebben nem is hiszik ezeket az összefüggéseket. Mindenesetre jellemző azonban, hogy éppen a legkiválóbb fiziológusok között akadnak, akik nagyon nyíltan utalnak arra, hogy a társadalmi szervezetet biológiai dolognak kell nézni, így Haeckel: *Virchow felfogását követve, én*

39. »Az ember munkaterméke egy része az embernek, aki előállította« (*Bücher, Entstehung der Volkswirtschaft*).

40. »A vagyon nem egyéb, mint oly energiaformáknak a készlete, melyek az ember munkaképességének szolgálnak« (*Förster, Arbeitszeit und Kultur*). A protoplasmát nem lehet helyesebben jellemezni ennél.

41. *Luciani* fiziológiájában gyönyörű ábrák láthatók, hogy minő valóságos eszközformák vannak a protoplasma-alkatok között. Felvethető a megjegyzés, hogy hiszen nemcsak eszközökkel dolgozik az ember, hanem könyvekkel, művészetekkel stb. Csakhogy a fiziológia ismeri az enzimeket pl. amelyek a cserefolyamatokban nem vesznek közvetlenül részt, hanem csak a sejtek műveleteinek bizonyos sorát indítják meg. »A legkisebb mennyiség elegendő nagy anyagmennyiség átváltoztatására« (*E. Fischer*), Sőt az ú. n. katalitikus hatások abból állnak, hogy bizonyos alkatoknak a pusztán közelléte változásokat idéz elő a sejt működéseiben, anélkül hogy anyagcserebe lépnének.

minden magasabb organizmust mint valami szervezett szociális egységet tekintek, mint egy államot, melynek polgárai a sejtek. Ez nemcsak kép értelemben veendő, hanem teljes realitásra tart igényt. Az emberi kultúrtörténet megmagyarázza nekiünk a többsejtű szervezetek szerveződése történetét. A sejtelméletnek ezen politikai alap gondolatát, amitől az egész biológiának a megértése függ, a fejlődéstörténet teljesen igazolja». O. Hertwig szerint pedig: a biológiai tantételekbe ha az ember a sejt és sejtössze-függés szavak helyébe ember és állam szavakat illeszt: kész szociológiai tantételeket kap. De Vries pedig ezt írja: »A biológia a társadalomtudománynak biztos alapokat nyújthat. És remélhetőleg nincs messze az idő, hogy a két, ma még oly távol álló és mégis oly közel rokonságban levő tudomány termékeny együttműködésben lesz.i

42. *Haeckel*, Populäre Vorträge.

43. *O. Hertwig*, Die Lehre von den Organismen.

44. *De Vries*, Mutationstheorie.

II. FEJEZET.

CIVILIZÁCIÓNK KÓROS KÉPZŐDÉSE.

Mihelyst azzal tisztában vagyunk, hogy az emberekből egybeszerveződött társadalmi alakulatok, civilizációk biológiai rendű képződmények, akkor csak végig kell mennünk a megkezdett úton, hogy egyszerre a legcsodálatosabb megfejtéséhez jussunk azoknak a dolgoknak, amelyek a mi mai civilizációnkban végbemennek.

A teremtés munkájába kell mindent beilleszteni, ami a társadalom történetét teszi. Sőt nemcsak múltját, hanem jelenét és jövő alakulatait is. Csak a teremtés működik, és meg fogjuk látni, milyen csodálatos törvényszerűséggel. És mi emberek csak elvégezzük azt, aminek akarattunkon kívül és nélkül végbe kell mennie éppen az Élet örök rendje szerint.

I.

A biológiai élet teremtődésének során *a természet legnagyobb munkája: az új fajok létrehozása*. Kétségtelen, hogy abban a sorban is, amely az eddig keletkezett civilizációk egymásutánjában nyilvánul, fel kell ismernünk új fajoknak a keletkezését. Értsük meg jól: nem a szónak amaz értelmében vett fajról van szó, mint ahogy az emberek közt állapítanak meg több-kevesebb joggal faji különbségeket és beszélnek, írnak ilyen meg olyan emberfajról. Hanem arról van szó, hogy *eddig civilizációknak mindegyikét egy-egy lénynek, eleven egész testi alakulatnak tekintve, ezen lények, civi-*

zációknak a fejlődése során is új fajok keletkeznek. Régebben még úgy fogtuk fel a fajok keletkezését, mintha az új faj lassú átmenetek sora után észrevétlenül fejlenék ki s aztán a közbeeső átmeneti típusok kiveszvéen, megmaradt a két külön fajtípus. Ma azonban *De Vries* alapvető kísérletei és megfigyelései után tudjuk, hogy ez nem így van. Hanem egy meglevő fajból mindenféle variációk keletkeznek, és ekkor hirtelen, egyszerre, ugrásszerűen« egy új faj válik ki belőle. Ez a »mutáció«, aminek egyre nagyobb jelentősége lesz a biológiában.

Ez a »mutáció« a legnagyobb revolúció a biológiai életben. *Mélységesebb forrongás nem megy végbe az élet képződésében, mint ekkor s jelenségeire úgy a biológiai életben, mint társadalmunkban részletesen rá fogunk térni. Mi ma épen egy mélységes mutációnak a folyamatain megyünk át, és ennek az ismerete nélkül szinte semmit sem tudunk abból, ami történik.* Ha azonban ama biológiai ismeretek vezetnek bennünket végig, amelyeket a természettudomány nyújt, a teremtésnek ama bámulatosán összefüggő munkája tárul fel a mi civilizációnk életében is, amely mindenütt érvényesül, ahol Élet van. Sőt, ha valamely rendet, törvényszerűséget ismerünk, úgy nemcsak a történt és történő dolgok felől vagyunk tájékozva, hanem afelől is, hogy *mi fog történni, azaz társadalmi életünk jövője felől.* Mert hiszen nem történhetik, nem következhetik semmi egyéb, mint ami azon rendből, törvényszerűségből következik, ami máig vezetett.

2.

Biológiai elváltozás a civilizációk fejlődése során.

Hogy a mi mai civilizációnk a biológiai fejlődésnek még csak igen alacsony fokán áll, azt láttuk. Ott, ahol épen elhagyta az élet azon fokot, hogy az egyszerű oszlás útján szaporodjék, és ahol épen hogy beállott az organikus nalal. Még lesz később erre egy bővebb meghatározásunk is, de kiindulásul ez most elég. Mindenesetre a teremtésnek

ez a legújabb periódusa, a legújabb és még igen rövid, hisz csak ott kezdődik, ahol az embert számítjuk a földön. És aránylag hosszú, évezredekre terjedő élettartam egy civilizáció élete, tehát a fejlődési sor aránylag még csak igen rövid lehet.

Láttuk, hogy milyen közel vagyunk a centromorph, a központ körüli, azaz az élet legegyszerűbb típusú alakulataihoz. *Centromorph alakulat volt minden társadalmi szerveződés, egészen a görögökig. Valamennyinek a szervezete egy központi szerv, a fejedelmi centrum körül való.* Amely egyre komplikáltabb, apparátus lett ugyan, de az maradt. Tisztán csak a fagocita, a rabló, öldöklő emberi tevékenységet centralizálva, rendezve egybe. Katonai, harcias állam volt mindegyik és *a katonai, harcias szervezetnek a központjában a fejedelem, a fejedelmi apparátus. Csakis a harcias tulajdonságok révén lettek az emberek ama társadalmaknak a szervező tagjai. Minden ennek a struktúrájának volt alárendelve.* Ez mozgatta az egész társadalmat. Végig csak olyanok foglalkozhattak helyt abban a szerkezetben, akik harcias képességükkel tudtak alkotói lenni. A munka... de előbb lássuk a biológiai szervezeteket.

Itt is egész sora, mindenféle variációja alakul a centromorph, központkörüli alakulatoknak. Ami, mint láttuk, a phagocita-szervezetnek volt a megfelelő. Annak, hogy az alkotó sejtek még oly közel állottak régi faló, ragadozó öldöklő protozoumállapotukhoz, mint az ősember az állati állapothoz. Azonban ettől egyre távolodtak. *Az anyagcsere-folyamatok fokozódtak, mert hisz azok révén erősödött a szervezet, épp úgy, mint az emberi kultúra is amaz anyagok fokozott termelése révén, amelyek cserélődtek és a forgalmat alkották.* És egyre többen és többen specializálódtak a produktív munkára, a sejt-, vagy kultúrtermékek előállítására, forgalmára. Amint *a biológiai szervezet életében ez a produktív munka lett az egyre jelentősebb, azok fenntartása, sőt fokozása az életnek mind fontosabb célja, annál kevésbé felelt meg mindinkább amaz eredeti központi szerv, amely még nem ezen célokra alakult.* És annál inkább törekedett a szervezet ezen célok, folyamatok számára bizonyos apparátusokat kiképezni. Amelyek azonban természetük szerint ellentétesek voltak a

központi szervezet központi működésével. Ez ugyanis csakis a phagocita, rabló, elragadozó műveletek rendező pontja volt, ahol minden produktivitásnak is az a sorsa, hogy elragadják. Amint a fejedelmi centrumok is minden produktivitást maguk számára ragadtak el és rendező szerepükkel elosztották a phagocita-szervezet elemei, egyénei, a harciasan működők között. A produktivitás, a munka fejlődésének egy bizonyos fokán azonban eléri a szervezet azt, hogy ezek a folyamatok a maguk céljaira alakítják át a centrumot. *És apparátusok keletkeznek az élet produktív folyamatai számára.* Amelyeknek már nincs okuk központi helyet fenntartani, hanem *ott képződnek, ahol a legnagyobb produktív munka folyik. Ezzel feloldódik a központkörül, a centromorph szervezet.* És megindul egy más fajta szerveződés, amely elhagyja a centromorph alakot s az élet munkája céljaira kezdi alakítani a testet.

Már most egy ilyen átalakulást nyomon követhetünk a civilizációk történetében. Amikor a történetíró pl. azt mondja, hogy »a görögökig az ókornak minden állama despotikus formájú«, az ugyanazt jelenti, mint amit a centromorph alakulat a harcias struktúrában levő fejedelmével. Ez a despota.

Amikor azonban a hellének története kezdődik, a 10—8. században Kr. e. egyszerre egy sajátos jelenség következik. *Mélyreható átalakulása a belső állapotoknak ... Keletről nyugatra eltörlik a királyságokat.** — »Valami átalakulás egyidejűleg azzal, hogy a lakosság rendkívül meggyarapszik, a városok megnőnek, ipar és kereskedelem nagy lendületet vesz, a gyarmati forgalom hatalmasan felvirágzik, és az egyes városi pontokból a pénzgazdaság kiterjed az egész országra . . . *A harci dicsőségnek meg kell elégednie azzal, ha vagyonosodás után csak másodsorban emlegetik. . . Közledik az idő, amikor a gazdagság állapítja meg az emberek rangját a társadalomban . . . Ipar és kereskedelem élethivatássá lesznek.*« — »*A monarchiát úgy tekintik, mint valami*

45. Kintze, Staatsbildung u. Staatsverfassung.

46. Meyer, Geschichte des Altertums.

47. Pöhlmann, Anfänge des Socialismus in Európa.

48. Kintze, Staatsbildung u. Staatsverfassung.

elavult intézményt és helyébe a városi szervezet fejlik ki.« —
 »A közeposztály lesz a mérvadó, amely az államban a politikai
 49 vezetést átveszi . . . A politikát legfőbbkép a kereskedelem érkei
 vezetik . . . A politikai és kereskedelmi hatalom összefüggése
 természetesnek tekintetett. . . A kormány a nagy kereskedő-
 családok kezére került. . . A hellén városok iparvárosok vol-
 tak. . . Állam és város ugyanegyvet jelentettek. — »A régi
 50 kultúra leélte magát és halomra döntötték. . . Ahol a régi
 lakosság megmaradt, ott is kihalt a régi.« — »Azon jelenség,
 51 hogy az iparúzóik egyre nagyobb számban jutnak az állam
 vezető állásaihoz, mutatja, hogy mennyire megnőtt társa-
 dalmi jelentőségük.« — »A világ történelmében először jelenik
 52 meg a teljesen kifejlődött államközösség, a legteljesebb ellen-
 tétben ama régi keleti uralmakhoz, amely csak engedelmes-
 séget követelt az állam ura iránt.«

Ime egyszerre valami új fajta civilizatórius élet kelet-
 kezett. A régítől, a korábbi civilizációkétől egészen elütő.
 A régi törzsfőből eredt fejedelmi centrumban valami nagy
 53 változás esett, többé nem a rabló, hadakozó míveletek szá-
 mára szerveződik az állam, eltűnik ennek összerendezője,
 a monarcha, és egy új szervezeti típus keletkezik, a produktív
 emberek egybeszerveződése. A centromorph despotikus alaku-
 latok variációiból egyszerre támad ez az új szervezet.

49. *Speck*, Handelsgeschichte des Altertums.

50. *Meyer*, Gesch. d. Alt.

51. *Beloch*, Die Grossindustrie im Altertum. (Zeitschr. f. Sozial-
 wiss. 1899.)

52. *Kaerst*, Geschichte des Hellenischen Zeitalters.

53. Ennek az új civilizációnak az alkotó elemei kétségkívül már
 korábban is jelentkeztek és most csak szervező tényezőkké emel-
 kedtek. *Delitzsch* említi, hogy Babilonban, amelynek viláfgorgalmát
 a Rómáéhoz hasonlítja és ahol kétségtelenül már nagy ipari és keres-
 kedelmi tevékenység volt, volt egy idő, amikor a királyi hatalmat
 mintha eltűntették volna. *Meyer* Egyiptomról mondja, hogy a Kr.
 e. 13—12. században valami mély átalakulás ment végbe, ugyan-
 akkor, amikor a legvirágzóbb ipar és kereskedelem a legmesszebb
 forgalmat teremtettek, s amikor Egyiptom ellankad s az apró államok
 vesznek nagy lendületet. — A tulajdonképeni átmenet a mykénei
 időszakra esik, amely civilizáció éppen a két óriás, a babiloni és az
 egyiptomi közt közvetítette a forgalmat. »A tengeri energiák Mykéné-
 ből erednek« 1700—1900. Jellemző, hogy a kettős fejsze, ez a munka-

»Nem is kergették el a királyokat sehoh. Csak elvesz- 54
 tették a hatalmukat, amivel megvédjék előjogaikat. Végül
 minden jelentősebb küzdelem nélkül elvész a talaj a lábuk
 alól« _ »A király funkcióit egyre inkább a városi tanács 55
 veszi át... Az Archon a király helyettese lesz a polgári
 ügyekben ... A királyt aztán csak a tanács elnöksége illeti
 meg . . . Végül már csak a főpapi funkciókra szorítkozik,
 míg aztán ez is egy hivatalnokra megy át.« — A régi Rómá- 56
 ban a királyok alatt teljesen ugyanez történik, épp így
 tűnik el a királyi hatalom és a polgári dolgos elemek lesz-
 nek a régi harciasak helyett az államalkotók.

De Vries szerint »a mutációnak minden jelensége és
 ismerve egyetlen egy végbement változásra vezethető vissza.
 Az ok, szerintem, mindig csak egyetlen egy egységes dolog«. 57
 Kétségtelen, hogy minden változás, ami most végbement,
 egyetlen egy dologból eredt, abból, hogy most az emberek
 produktív életműködéseik kezdték szervezni az új civilizáció-
 típust.

3.

Biológiai mutáció tünetei.

Most menjünk végig a mutáció tünetein, úgy,
 ahogy De Vries óta azokat az új faj keletkezésénél tapasztal-
 ták és keressük, vajjon ugyanazon tünetek mutat-

eszköz, az istenség szimbóluma lett« (*Hall* The oldest Civilisation of Greece). Jellemző az átmenet, amit a phöníciaiak mutatnak, ez mykénei kultúra, speciális phöníciai nincs (*Hall, Beloch*), semmi ilyet nem lehet az eddigi leletekből felismerni (*Meyer*), — akik otthon még királyi uralom alatt élnek, »de ahol aztán nem hadvezér foglalta el a földet, hanem kivándorolt polgárok vállalkoztak telepítésre, ott már nem volt király. Karthágóban is csak »Suffeták« azaz bírák voltak« (*Winkler, Geschichte Israels*). »A kereskedői telepek a Hansa kereskedőinek a faktoriáihoz hasonlítottak« (*Pöhlmann, Griech. Geschichte*). Tehát már útban volt, ami aztán a görögökkel mint új civilizációtípus állt elő.

54. Meyer, Geschichte d. Altertums.

55. Beloch, Griech. Geschichte.

56. Fustel de Coulanges. La cité antique.

57. Biológiaiilag a magasabb fejlődési fok az eleven szubstanciák-
 nak fokozott mozgási képességét is jelenti. Mentül magasabb fejlett-

koznak-e az új fajta civilizáció, a hellén kultúra keletkezésénél? És meg fogjuk látni, hogy mindaz, amit a biológia a sejtélet mikroszkopikus képében kiderített: egyszerre makroszkopikus nagyságban tárul elénk, emberi méreteken a sejtélet. Ugyannyira, hogy szinte némely homályt, amelyet a mikroszkopikus kicsinység fennhagy, mintha az általunk követendő makroszkopikus látás egyenesen meg is világítana.

A mutációról De Vries és tudományának további kutatói ezt a képet, adják:

Amikor a korábbi variációkból egy új faj egyszerre fellép, az *pompás, teli, fajtiszta jellegzetességgel kezd fejlődni*. Azonban minden ilyen új fajtípus rendkívül kényes élet. *Nagy válságnak megy elébe a szervezet*, amelybe legtöbbször bele is pusztul. A megmaradtak is súlyos zavarok között csenevésznek. *A teli pompás fejlődés megakad. Valami elkorcsosodásféle áll be. A régebbi típus kiűt az új alól, elnyomni iparkodik az újat. Valóságos küzdelem áll be a két típus között*, előbb hol a régi, hol az új kerül felül, míg aztán *rendszerint a korcsosodás kerül túlsúlyba*. De az új

ségű valamely szervezet, annál nagyobb mozgási potenciák működnek benne. A mi agyvelőnk fejlődése sem egyéb, mint amaz energiakészlet növekedése, amely szellemi működésünk útján mozgásainkat a legmagasabb potenciákra emeli. A protoplasmában foglaltatnak mindazon alkatok, amelyek révén a sejt a fokozott életműködését kifejti és épp így látjuk a kultúrellet protoplasmájában, az emberi eszközök és vagyionok alkatában, hogy fokozott mozgási képességnek a tényezői jelentkeznek. A görögök tektonikája, ácsmestersége az, amely oly jelentősen lép előtérbe már a mykénei időszakban. A görög építészet formái mutatják, hogy az ácsmesterség minden korábbit felülmúlt. Az összes mai építészeti formáink a görög 10—8. századbeli fatektonikából erednek. (*Semper, Der Stil*.) Ez a rendkívül kiképzett fatektonika hozta létre a görög hajózásnak is azt a fejlettségét, amely minden korábbi idők távolsági mozgását felülmulta. »A tenger szerepe egyáltalán a phönikiakkal kezdődik a történelemben s nagy kivándorlások, gyarmatosítások lettek a következményei« (*Meyer, Gesch. d. Altart.*). »A tengerészeti terminológia tiszta görög« (*Beloch, Griech. Geschichte*). Rendkívüli mozgási képesség keletkezett, aminő a korábbi időszakokban ismeretlen volt... az embereknek oly mozgási könnyűsége, gyorsasága az érintkezésnek ... Az élet gyorsabb mozgásával együtt járt a gondolkodás és érzés élénksége. (*Pöhlmann, Anfänge d. Socialismus i. Európa*.)

fajtypus sohasem erős az első megjelenésében. Elsatnyult típusok a korábbiakhoz képest. Ha azonban megmaradt valamelyik mutáns, akkor az új típus második, harmadik nemzedékében már felülkerekedik a tiszta alak és életképesen kiválik az új faj.

A súlyos fejlődési zavarokat, a mélységes válságot az okozza, hogy minduntalan ismét a régi fajtypus akar felül kerülni. »Atavizmus« lép fel, a régi tulajdonságra való visszavetődés tüneménye. Regressziós a korábbi típusra. »Anomália«, amely megakasztja az új fejlődési irányt s ezt annyira zavarja, hogy az új faj első példánya csak tökéletlenül fejük ki.

Itt tehát egy határozott, *legsúlyosabb természetű megbetegedés áll be*. Ennek pathológiai folyamatát egészen fogjuk követhetni. Mert egy klinikailag ismert kór. De egyelőre csak azt a tényt vegyük szemügyre, hogy egy új faj csak egy mélyreható szerkezeti válság, egy súlyos betegség árán érvényesül.

Mert amit a hellén civilizáció keletkezése óta a kultúra történetéről tudunk, az első tekintetre is bámulatosan *összevág a mutációnak ezen tüneményeivel*. Pompás virágzással indul meg a hellén kultúra, tüneményes az első fejlődése. Csakhamar azonban súlyos zavarok állanak be és pedig

58. De Vries kísérleti megfigyelései szerint az új típus egyéneinek legalább is a fele elpusztul. »Csak nagyon kedvező körülmények között sikerül fenntartani.« »Tenyésztésük nagyon nehéz.« »Az új típusok rendszerint törpék.« »Rendszerint gyöngébbek mint az eredeti faj.« »Egyáltalán nagyon gyöngé fejlődést mutatnak.« »Törpe változatok támadnak.« »Termékenységük csekély.« »Ha nem oly satnyák, hogy egyáltalán nem tudnak fennmaradni, akkor tenyésztetre képesek.« (Mutationstheorie). White (The saltatory origine of species) kísérletei szintén satnyult típusokat mutatnak. Bruck szerint »az új típus specifikus jellege majdnem elnyomatik, és csak nagyon kedvező körülmények között jelentkezik ismét. Az anomália lesz a lényeges és küzdelem áll be az új típus jellegzetes sajátága és az anomália között«. Regresszió, amely mindig a korábbi faji jellegzetességre iparkodik» (De Vries). Eimer, aki még De Vries előtt figyelte az új tulajdonságok keletkezését, arra az ezekkel egybevágó észleletre jutott, hogy az új tulajdonság kezdete mindig zavart, megbetegedést jelent. Ismeretes a tenyésztők tapasztalata, hogy a »fimom« fajok ily kényesek. A »fimom« faj azonban nem jelent egyebet, mmt bizonyos új faji tulajdonságot.

egyenesen »atavisztikus« zavarok. Abban a fényes produktív kultúrszervezetben, amelyet a hellén világ hozott létre, kiűt a régi típus: a harcias, a phagocita, az elrabló, öldöklő funkcióval működő ember. Egyre inkább ezek műveletei és organizációja kerülnek felül. Rettenetesen pusztít a harci dűlás a produktív organizmusban. *A régi harcias államok katonai típusa alakul ki újra a produktív hellén világ fölött és végül a római császársággal ez lesz az új civilizáció jelleme.* Ez a militarizmus, a cézári katonai államszervezet egyre óriásibb mérvben ragadja magához mindazt, ami produktív volt, s a legmérhetlenebb sorvadás, szegénység, pangás áll be a kultúrtestben. Teljesen felbomlanak a szervezet egységes funkciói, mindenütt újabb és újabb atavisztikus. pontok keletkeznek, a produktív kultúrműködésekkel szemben az atavisztikus harcias, rabló, öldöklő képletek, a *középkori világ*, a rablóvárokkal és a lakosság végső kiszípolozásából élő lovagokkal. És a képzelhető legvégsőkéig lepusztul a hellének megkezdette csudásan produktív kultúra, míg mind a két típus, az új is, az atavisztikus is, elveszti már-már teljesen a megélhetés további lehetőségét. Ekkor hirtelen *fordulat áll be: a renaissance.* Fölülkerekedik a produktív organizáció. A polgárság új munkaszervezete kezdi visszaszorítani az atavisztikus elemeket, az öldöklő, rabló, harcias típust. És úgy, amint erőre kap, *úgy elevenedik fel minden a hellén kultúrából.* Annak az államformációi a renaissance városaival, — »a cinquecento olasz államai teljesen hasonló rendszert mutatnak, mint a görög városok« — annak tudománya, irodalma, művészete, annak társadalmi, jogi formációi, a klasszikus világ »újjászületik«. És ezóta, e fordulat után, egész máig, látjuk, hogy mint éledt fel újra az eredeti típus, a produktív világ.

Az egész így, egy összefüggésében, már maga tiszta kórkép. Megbetegedés, lepusztulás, krízis, fordulat, renaissance, s a kór kiküszöbölésének folyamata. Azonban ezt a kór-képet teljes részletességgel is szét fogjuk szedhetni és a legvilágosabb, patológiailag megállapítható folyamat elé kerülünk.

59. *Hintze*, Staatenbildung und Verfassungsrecht.

4.

Civilizációnk eredeti fajtisztá jellegének tüneményei.

Mindenekelőtt azonban azt kell megállapítani tudnunk, hogy a hellén civilizáció kezdetben csakugyan egészen „fajtisztá» állapotban jelenik-e meg, úgy, amint a mutációban az új faj kezdetben a maga tiszta típusában jelentkezik? Azaz látnunk kell, hogy amidőn a hellén civilizáció megindult, akkor az csakugyan nem volt az a régi harcias katonai szervezet, amivé később lett, hanem a lehető legtisztábban a produktív élet, amelyben a harcias funkciók, alakulatok nem is szerepeltek.

És ez így is volt. Azok a mesék a görögök ősi hőskoráról tiszta mesék. A Homeros költészete nyomán keletkezett történelem teljesen valótlan. *Beloch* szerint a homéri epika és a görög történetnek ezen nyugvó előadása teljesen kiforgatja a valóságos fejlődéstörténetet. »A pusztá képzelet alkotása, amit Herodot után mint görög őstörténetet fogadtak el.« De Herodottal szemben is, aki először írta meg ez alapokon a görög őstörténelmet, s aki azóta a történetírás kútforrásaként szerepel, »az egykorú világban kritikai kételyeket hangoztattak». Mindenesetre fontos dolog, hogy a homéri mondák egyáltalán csak az 5-ik században Kr. e. kezdenek szerepelni. Azelőtt semmi figyelemben nem részesültek, jóformán talán nem is ismerték, s csak a hegylakók népköltészete volt, akik még nem is tartoztak a hellén civilizációba. »Mindezek a mondák csak az 5-ik század után foglaltattak rendszerbe és a homéri szöveget csak az alexandrini filológusok állították egybe» (3—2. század). *Pöhlmann*, a görög történetnek szintén egyik alapos kutatója, az egész homéri mondaköltészetet így állítja oda: Képzeljük el a mai szerb hegylakókat, akik a maguk világfelfogása szerint még ma is költenek ilyen hőséposzokat,

60. *Beloch*, Griech. Geschichte.

61. *Pöhlmann*, Zür geschichtlichen Beurteilung Homers. (Histor. Zeitschr. 1874.)

azokat tovább mesélik, s újabb fantáziaszüleményekkel toldják meg. Így énekeltek a görög hegylakók is, anélkül hogy az 5-ik századig ügyet is vetettek volna rá. Ehhez hozzátehetnők, hogy képzeljük el, hogy aztán valaki a mai civilizáció őstörténetét ama szerb mondák után akarná megírni!

A homéri mondák ma már legkevésbé sem nyújthatnak történelmi alapot. Igaz, hogy ezzel szemben még vajmi kevés az, amivel helyettesíthetnők. És nem szabad elfelejteni, hogy a történetírók is mind ama homéri történet iránti előítélettel nézik a dolgokat s egyes tüneményeket, amelyek nem illenek ezzel sehogysem össze, szinte mint valami érthetlent kezelnek, így például azt, hogy »Athén a perzsák támadásának idejéig *meg sem volt erősítve* és csak provizórikus barikádokat emeltek... s csak a delphii orákulum intette az athéniakat, hogy fapalánkkal vegyék körül a várost, s éneikül még maga az Akropolisz is védtelen volt. Ezt a tényt Athén történetének egyik igen alapos kutatója azzal a megjegyzéssel kíséri, hogy érthetetlen, hogy hogy nem gondoltak az athéniak városuk megerősítésére?« Pedig a legtartózkodóbb historikus, Meyer is kénytelen ilyen észleleteket tenni: hogy a 9—8. század *olyan korszak volt, amely nagyobb háborúkat nem ismert*”, *harcok, mint a korábbi időszakban, ez időben egész ismeretlenek voltak*«. — »A nagy falvakban való letelepedés épp annyi biztonságot nyújtott, mint egyéb összetömörülése a lakosságnak nyílt, még csak a természetitől sem védett helyeken.” — »A városok egyáltalán nem is olyan okokból keletkeztek, hogy védett helyek legyenek.« »A főbb helyek is minden megerősítés nélkül valók voltak,« Pedig a közvetlen előző időszak csudálatosan megerősített hatalmas kővárai még ott álltak szemük előtt, a mykenei korszak romjai. Építeni is úgy tudtak, hogy »egy egész úthálózat építménye készült ebben a korban«. Beloch megjegyzi, hogy »máig láthatók az akkori időben épült országutak.« Tehát az építőképességük a legmagasabb fokon állott, amiről minden építészeti maradvány is meggyőz. És védelmi művek még sincsenek sehol sem. De még csak katonaság

62. Gardner, Ancient Athenes.

sem volt. *Hadsereget és flottát a régibb görög időkben nem ismert.*« — »*Marina a. 6-ik századig egyáltalán nem volt.*« 63
A későbbi időkben is vmindig készületlenül találtán a görögöket minden harc. »*Még szükség esetén is csak nehezen lehetett az embereket hadakozásra bírni.*« — »*Katonakötelezettség Solon idejéig nem volt.*« — »*Nem volt rá szükség és így nem is volt rá indok.* — Általános idegenkedés volt a fegyveres szolgálattól.« Sőt, amikor már szükség volt a fegyveres védekezésre, akkor is zsoldosokat fogadtak. »*A polgárok nem is értek semmit.*«

Ezek olyan adatok, amikből nem lehet egyébre következtetni, mint hogy csakugyan a *hellén civilizáció első évszázadaiban maga a hadakozás az emberek életmódjában teljesen ismeretlen volt*, sehol sem készültek rá, sehol sem védekeztek ellene. »*Nem kellene háborúk, kolóniák kel- lenek*«, »*kereskedői arisztokrácia képződött*«, »*gyárak szaporodtak, ringek keletkeztek, trösztök támadtak, társas üzletek, kereskedelmi társaságok, A kereskedelmi pöröket gyorsabban intézték, mint a többi.*« — »*A város a leg- erősebb kereső társulat.*« Egyremásra 200 városállam keletkezik »és a polisban eleven, életképes, új szerveződés folyik, 65
mely folyton újabb tagozódást vesz fel: a társadalom uralma az államban kifejlődik.« 66

Ezekből csakugyan azt kell következtetni, hogy az *eleje ezen új civilizációtípusnak egészen fajtiszta volt.* Tiszta produktív szerveződés és a régi harcias míveletek egészen eltűntek, annak szervezete kiküszöbölődött.

Csak később, a 6-ik, 5-ik században kezdi benne felütni a fejét az »*atavizmus*«. És pedig egész jellegzetes módon.

Ugyanis, amíg a városokban, a civilizáció területén folyt a virágzó, az óriási új kultúrát teremtő munka, addig 68
»a vidéknek egy egész régiója a társadalmi életnek egy

63. *Niese*, Über Wehrverfassung, Dienstpflicht und Heerwesen in Griechenland. (Hist. Zeitschr. Bd. 98.)

64. *Speck*, Handelsgeschichte d. Altertums.

65. *Riezler*, Finanzen und Monopole des alten Griechenlands.

66. *Kaerst*, Geschichte des hellenischen Zeitalters.

67. *Pöhlmann*, Griech. Gesch.

68. *Fontane*, La Grece.

régibb típusát képviselte”. — »A városi és vidéki lakosság
 69 közt éles antagonizmus állt fenn.« — »A hegyvidékeken a régi harcias szellem még fennmaradt.” — »A városiak úgy tekintették őket, mint idegeneket.” — »A vidéken rablóbandák kóboroltak.” Azaz az új típus közvetlen közelségében ott volt a régi típus. *A fajtisztaságot megzavaró örökség a régi fajtípusból. Ezekkel kezdődik az új kultúrélet megzavarodása. Innen kerültek a zsoldosok.* »A hegyvidékről annyi zsoldost lehetett fogadni, amennyit csak meg tudtak fizetni. Hellas tele volt ilyen bandákkal.” *Ezek kerültek bele az új civilizációba* és innen kezdődik az a pusztulás, amelynek képét teljes pathológiai megvilágításban követni fogjuk.

5.

Civilizációnk kóros alakulása.

Mert innen kezdve egészen a pathológiával dolgozhatunk, egy ismert betegségnek egész kórtanával. Induljunk ki a következőkből:

Nemde a mutációban egy egész szervezet faji átalakulását láttuk. Azonban mentői összetettebb, komplikáltabb egy szervezet, mint például a mienk, annál több részből áll, annál több szervből, különböző szervi berendezettségből. Ezek mindegyike egy-egy sejtszövet, sejtsoport. Az ilyen bonyolult, roppant összetett szervezetek nem változnak
 70 meg egyszerre, egészben. Hanem valamennyi rész, szerv, sejtszövet, mind alá van vetve a módosulásnak, fejlődésnek külön is. Ami még nem változtatja át az egész szervezetet, mint a primitívebb organizmusokban, amelyekben valamely átváltozó rész mindjárt az egészre is közvetlenül kihat s annak alakbeli megjelenése szembeszökő. Hogy azonban a mi szervezetünkben is lassú átalakulások mennek végbe, az bizonyos. Már a változó táplálkozási viszonyok is elegendők ehhez, és tudjuk, hogy a mi táplálko-

69. *Speck*, Handelsgesch.

70. »Az egyes részeknek alakjában és formájában ugrásszerű változások fordulnak elő... Ugrásszerű változások a finomabb szövetélet terén.” (*Nussbaum*, Mutationserscheinungen bei Tieren.)

zásunk mennyivel többoldalúvá lett folyton. Ami kétség-telenül egész szervezetünkre kihatott. Egyre bonyolultabb anyagcsere-folyamatok álltak be benne. Ami egyértelmű sej téletünk egészének a fejlődésével. Tehát *egyes sejtsoportok mindig fejlődésben vannak. Azaz egyes sejtsoportok, mentül kedvezőbbek a viszonyok, annál inkább egy-egy mutáció felé mennek.*

És így nemde egészen természetes, ha azt, *amit a mutációban egészben ismerünk: a részekben, sejtsoportokban szintén feltaláljuk.* Hiszen, ahol a testben valami új működés áll be, valami új anyagi folyamat, *ott mindig a sejteknek is valami új fajtája keletkezett. Tehát ama bizonyos sejteknek egy mutációja.*

Amiről láttuk, hogy mindig súlyos válságot, organikus megbetegedést jelent. *Ugyanazt a megbetegedést egyes részekre, sejtszövetekre, sejtsoportokra szorítkozva ismerjük is. Ez a rák.*

Amelynek természetrajza a legújabb időkben meglehetősen ki van már derítve. Azelőtt azt hitték, hogy a rák valami kívülről jövő infekció, s idegen paraziták okozzák a betegséget. Ma azonban tisztában vannak azzal, hogy a rákot nem idegen paraziták okozzák, hanem *magának a testnek saját sejteji* 71 közül lépnek fel bizonyosak mint támadók és viselkednek mint paraziták, mint kórokozók s ezek okozzák azt a pusztítást, amelyet a különböző sejtszövetekben mint rákot ismerünk.

A rák általános okának is ugyanazt tekintik, mint amely okok folytán a mutáció áll be. A fejlődésnek a kedvező körülményeit. Különösképen a táplálkozásban beállott 72 kedvező fordulatot. A vadállatoknál alig ismerik, a házi 73 állatoknál fellép. A négerék otthon rákmentesek, Amerikában igen gyakori a rákjuk. Az angoloknál együtt járt a

71. *Ribbert*, Menschliche Zellen als Parasiten. (Mediz. Wochenschr. 1907 Nro. 9.)

72. *Benecke* : »A rák keletkezése szorosan összefügg a test általános túltápláltságával (Über pathologisches Wachstum. Jahrb. d. Veri Naturwis. Bratmschweig.)

73. *Leyden*, Untersuchungen zur Frage der Krebsparasiten. (Zeitschrift f. Krebsforsch. 1904.)

nagy vagyonosodási fellendüléssel. Németországban most ugyanezt tapasztalják.

Maga a betegség pedig ugyanazon jellegzetes módon lép fel, mint ahogy a mutációban az organikus zavar. *A rákban is az alsóbb rendű, alacsonyabb fejlettségű sejtek tolulnak az újabb, magasabb fejlettségi fokot jelentő sejtek szövetébe. A rák: atavizmus a sejtek életében. A régibb típust képviselő sejtek fenn akarják tartani a maguk életét,* félreszorítják azokat a magasabb fejlettségűeket, amelyek bizonyos munkára szervezkedtek és így szétroncsolják ezek szövetét s amiből csak lehet, ők táplálkoznak a szövet rovására. Ama sejtiszövet normális munkája, amely a testi szervezethez szükséges, így megszűnik s ott az idegen, alsóbb rendű betört sejtek burjánzanak mint paraziták. Ez a burjánzás a rák.

Természetesen ez a burjánzás csak ott léphet fel, ahol az új fajta sejtek szerveződése még nagyon laza s nem tökéletes még. Mint ahogy minden mutációban is az első kezdő szerveződési alakulatok még tökéletlenebbek, mint amilyenekké később a fejlődés folyamán válnak. Velök szemben pedig ott a régibb típus a maga atavisztikus törekvéseivel, a maga hosszú idők óta megszerveződött erejével. Ellentállóképes az új magasabb rendű szerveződés csak akkor lesz úgy a mutációban, mint a rák ellen is, ha az új típusú sejtek is már kiképezték a maguk szervezeti összefüggését s ezzel ellentálló szerveződésüket.

A sejtek atavisztikus dulása a rák.

Már most azt láttuk már, hogy csakugyan az új hellén civilizációban is utat kaptak a régibb kultúrtypust jelentő atavisztikus elemek az új kultúrszövetbe. A zsoldosok elkezdtek benne burjánzani. A kórtannak a legteljesebben megfelelő módon.

74. »A kevésbé differenciált sejtek« — ami egyértelmű az alacsonyabb fejlettséggel — nyomulnak mint rák a szövetbe. (*Benecke.*) »Visszaütés a korábbi fejlődési fokra« (*Ribbert, Allgemeine Pathologie.*) Boncolásoknál gyakran találunk egyes szövetekben ilyen elváltozások nyomait, anélkül hogy azok észrevehetőek lettek volna az életben. (*Bildungsfehler u. Geschwulst J. Bartek. Umschau 1911 Nro. 7.*)

75. »Elnyomják a rendes elemeket, kárt okoznak bennök, azok-
kal ellentétbe helyezkednek» (*Benecke.*)

6.

A kór pathológiai eredete.

A rák kezdete mindig valamely gyulladós állapot, amely 76
krónikussá válik; ezt állapítja meg a pathológia.

Már most: mi a gyulladós állapot? Ezen menjünk
egy kissé pontosabban végig.

Azt tudjuk, hogy minden egyes sejt bizonyos izgalmak 77
folytán működik, amelyek érik. Épen úgy, mint mi em- 78
berek is folyton azon behatások izgatása alatt cselekszünk,
működünk, gondolkozunk, amelyek környeznek. Maga az
élet semmi más, mint a test reakciója amaz izgalmakra,
amelyeknek ki van téve.

Minden egyes sejt, mint minden élő lény is, be van
rendezkedve bizonyos izgatások felvételére, és azoknak meg-
felelő működésekre. A kevésbé fejlett lények kevesebbféle
izgatás kánt érzékenyek; mentül fejlettebbek, annál több-
féle hatásra tudnak reagálni.

Tehát minden lényre nézve van egy egész sora az
izgalmaknak, amelyekre normálisan tud reagálni, mert
azokra már be van rendezve.

Csak ha olyan izgalmak érik, amelyekre nincs beren-
dezve, akkor történik valami abnormis dolog.

Tehát itt van az egyik határ, ahol az izgalom valami
abnormis, az egészségestől elütő állapotot idéz elő. Ennek
az így körülírt izgatott állapotnak a következménye, hogy
a test, hogy a sejtek oly miveletekkel reagálnak, amelyek

76. »A rákot mindig egy gyulladós folyamat előzi meg« (*Borrmann*, Entstehung und Wachstum des Hautcarcinoms). »Bizonyos, hogy krónikus izgatások rákburjánzásra vezetnek.« (*Benecke*).

77. »Az izgathatóság a sejtszubsztancia leglényegesebb tulajdon-
sága, azaz azon tulajdonsága, hogy kívülről jövő hatásokra bizonyos
módon reagál, ami mozgásban vagy az állapotnak bizonyos megvál-
tozásában nyilvánul« (*Rhumbler*). Az emberre is ugyanez illik.

78. Elég, ha egy sejtben csak valami olyan anyag áll elő, amely
a szomszédot befolyásolja, már jelen van valami izgatás. Maga a
sejtnek a léte, amely sohasem teljesen egyenlő a másikkal, izgatás
a másikkal« (*Rosenbach*, Grundlagen, Aufgaben und Grenzen der
Medizm). Ugyanazt teljesen lehet alkalmazni az emberekre is.

nem tartoznak a rendes funkcióikhoz. A rendes funkcionálás meg van zavarva valami ettől eltérő által. Erre mondja a
 79 *patológia, hogy eddig még csak funkcionális zavarokról lehet szó. Ez a gyulladt állapot első foka: az irritáció, a helyi izgalom.*

Ezen túl kezdődik aztán a tulaj donképeni gyulladással állapot. És pedig az, hogy a sejtek a normálistól elűző izgalom hatására, és ennek folytán a normális életmódjuktól eltérő műveleteik következtében már nem tudják végezni azon feladatukat, *amikre tulajdonképp szerveződtek. Az abnormis műveletek letérítik őket attól a produktivitástól, amelyből élnek, amelyekkel a maguk szövetének, együttes életének a tápláltatása folyik. Ahelyett hogy végeznék azon átalakító munkálatokat, amelyekkel a felvett nyersanyagokat alkalmasokká változtatják arra, hogy a test anyagcseréjébe, forgalmába, a mindenféle funkciók anyagi ellátásához, táplálásához jussanak: — ezen munka a tartós vagy súlyosabb izgalom folytán fennakadt, az anyagcsere nem végződik*
 80 *nek s a sejtszövetben tápláltatási zavarok állanak be. És a patológia megállapítja, hogy ott, ahol valamely izgalom folytán már nutritív, tápláltatási zavarok lépnek fel a sejtszövetben, ott kezdődik a gyulladás.*

Már most menjünk végig teljesen ugyanezen állapotokon abban a kultúrtesti szövetben, amelyet a hellének új civilizációja alkotott.

Itt is az egyének — itt sejtek helyett emberek — a legélénkebb izgalom között működnek, csupa legfokozottabb életség minden, amiből az új világ képződik. Csupa produktív cselekvések, amik egymásba szövődnek s a legtelibb kultúrelét az összműködés eredménye. Ehhez rendezkedett be mindenki, aki benne élt. És ez a virágzó civilizáció jelentette a normális életet, amelynek izgalmaihoz idomult mindenki.

79. »Amíg egy izgalomra csak funkcionális zavarok mutatkoznak, addig csak irritációról beszélünk» (*Virchow, Zellulopathologie*).

80. »Ha a funkcionális zavarok mellett nutritív zavarok is lépnek fel, úgy azt gyulladásnak nevezzük (*Virchow, Zellulopath.*). »Thoma törli a gyulladást és a szövettáplálkozás zavarai közé sorolja« (*Ribbert, Das pathologische Wachstum der Gewebe*).

Ez az izgatás az, ami alatt az egész új civilizáció működött, amint láttuk, az első századokban, a még fajtiszta új kultúrában, tisztán csak a produktív életre való izgatás volt. A régi harcias műveletekre ingerlő izgatások kiküszöbölődtek. Akik ilyenre még reagáltak, azok nem tartoztak az új civilizáció területébe. Azokat maguktól idegeneknek tartották. Csak a hegyekben kóboroltak ezek.

Ebben a tiszta produktív kultúrában azonban a 7-ik, 6-ik században zavarok állanak be. A civilizáció szövetének különböző pontjai, a számos városállam között izgalmak keletkeznek.

És pedig nyúvánvalólag abból eredőleg, hogy *az egyes városok között antagonizmus kél*. Kereskedelmi érdekek összeütközése. Mindegyik város külön-külön akar érvényesülni a többi fölött. Egyazon civilizáció volt valamennyi, ugyanegy élet. Azonban *még hiányzott közöttük azon kiképzett szerveződés*, hogy a produktív differenciák kiegyenlítődjenek. Az, amit mi a mai modern gazdasági világban ismerünk, hogy minden túlprodukción levezetést talál az általános forgalomban s minden hiány a produkcióban azonnal fedeztet, az akkor még nem volt meg. Hiszen egész új keletkezésű organizmus volt a hellén, amelyből *az általános forgalom apparátusai még hiányoztak*. A forgalom központosítása és elosztása az egész szervezet számára ebben a merőben újfajú kultúréletben még nem alakult ki. így mindegyik város mindig teljesen függetlenül akarta intézni a maga dolgát és semmiképp sem akart alárendelődni egy másiknak, hogy az

81. »Martins a megbetegedés alaptermészetét abban látja, hogy a rendes harmonikus korrelációja az egyes szöveteknek meginogott és pedig oly módon, hogy az önszabályozódás megzavarodott « (*Eschle, Zellularpathologie*).

82. »Az idegrendszer azon eszköz és út, amelyen azok az izgatások, amelyek az egyes sejteket érik, az egész organizmussal közöltetnek« (*Kronthal, Über die Wachstumsenergie der bösartigen Geschwülste*). Amit azok a szervezetek, melyeknek már van idegrendszerük, így végeznek, ugyanazt törekszik végezni egyszerűbb módon az egyszerűbb szervezet a fölösleg és hiány eloszlásával. Aminek a műveleteihez azonban már bizonyos szervezeti kifejllettség szükséges. Ez a szervezeti kifejllettség az ami tökéletlen az új faj első típusában. ezért tudja oly könnyen megbontani az atavizmus.

83 bármit is tőle oda centralizáljon. »Nem volt város, ha még oly kicsiny volt is, amely feladta volna azt a törekvését, hogy egészen maga ne igazítsa a sorsát.« Amikor nem volt még semmi központosító főváros, mindegyiknek természetes törekvése lett, hogy ő legyen az a pont. Hogy onnan támadjon a legnagyobb forgalom. Hogy oda gyűljék a legtöbb vagyon. Hogy onnan nyúljanak minél messzebbre az összeköttetések. Hisz ez volt az új szervezet vajúdása, hogy a maga új fajta apparátusait kiképezze, és pedig ott, ahol a legélénkebb a munka, az anyagsere, a forgalom. Ezért versenyzett valamennyi város. Ez volt a normális törekvése, normális élete.

Ilyen körülmények között mihelyst valamelyik bármikép útjában volt a másik gyarapodásának, *az megzavarta, a helyi normális izgalmakat. És egy abnormis izgalom lépett fel amaz ellen*, mihelyst emez nem tudta a forgalom, munka, produktivitás révén a megbillent egyensúlyt kiegyenlíteni. Tudvalevő, hogy a test egyes szervi részei is minden zavart elsősorban fokozott munkával akarnak kiküszöbölni. És csak ha ez nem sikerült, áll be a megbetegedett állapot. A görög városok itt még csak az irritációnál tartottak. Abnormis állapotok állottak be, düh, elkeseredés, a másik város ellen való pusztító tendenciák, oly szövetben, amely már sehogy sem volt pusztító míveletek ellen berendezve.

Amíg ezek nem zavarták meg a helyi produktivitást, addig az kisebb-nagyobb mértékben tovább működött. De mihelyst az az izgalom krónikus lett, úgy hogy a munkát zavarta meg, vagy ama másik város *elvont valami utat, amely az anyagforgalmat odavezette* és ezáltal idézett előzavart a normális produktivásban, ami elszegényedést idé& elő, a kultúrélet tápláltatásának rosszabb viszonyait, akkor itt már nutritív természetű izgalmak, tápláltatási zavarokkal kísért irritációk lépnek fel.

És ekkor beáll az, amit a pathológia így fejez ki:
84 »Gyulladásos izgalmon olyant értünk, amely megváltoztatja

83. *Speck*, Handelsgeschichte des Altertums.

84. *Virchow*, Zellulopathologie.

a viszonyt a szomszédsághoz *olyformán, hogy a gyulladással rész a szomszédságból nagyobb mennyiségű anyagot akar magához ragadni.*»

Ami legnyilvánvalóbban megfelel az irritált városok tendenciájának, ahogy a másiktól el akarják ragadni a kultúranyagokat, vagyont, minden értékes produktumot.

7.

*A rákosodás pathológiai tünete-
ményei a civilizációnkban.*

A rabló, ragadozó mívelet már nem tartozik az új fejlődésű civilizáció életműködéséhez. Amint láttuk, ez a kultúra nem is volt már harci míveletekre berendezve. Az emberek életmódjától egészen idegen valami volt a rabló hadakozás. Ezen gyulladással inger alatt tehát egészen meg kell változniuk az embereknek, hogy annak a törekvésnek megfeleljenek, hogy a másik város kultúranyagait elrabolják. *Ki kell vetközniük az új civilizáció karakteréből.*

»A sejtek karakterének teljes biológiai megváltozását kell a gyulladással állapotban feltételeznünk« — mondja a pathológia. 85

»A gyulladás *phagocita reakciója* a szervezetnek. Az alsóbb rendűeknél még miben sem különbözik a felfalástól.« 86

Igen, *phagocita reakció* az embereknél is. *A produktív életre berendezett emberek visszaváltoznak ősi életrend-
céljakra, a rabló, pusztító, phagocita míveletekre, a harci funkciókra.* Amely csakugyan egykoron, a korai fejlettségi fokon egyértelmű az emberevessel.

»A gyulladással sejtek kioldódnak normális helyükről... s mint hadseregek az organikus összefüggésből kilépnek...« 87

85. *Borrmann*, Entstehung und Wachstum des Hautcarcinoms. Zeitschr. f. Krebsforsch. 1904.

86. *Metschnikoff*, Pathologie comparée des inflammations.

87. *Ribbert*, Allgem. Pathologie. — *Lubbarsch*: »Határtalan burjánzása a sejteknek idegen helyütt« (Geschwülste und Infektionskrankheiten). »Jelentékeny fokozódása az emigrációnak« (*Schmaus*, Pathologie).

*nyomulnak a gyulladás területére” — mondja a pathológia.
»Az organikus szövet destrukciója lép nyomába.«*

Amint az emberek is kioldódtak a normális működési helyükről, kibontatnak abból az összefüggésből, ahol munkájuk révén helyet foglaltak, — és mint hadsereg nyomulnak előre, szétdulva a normális kultúrszöveti életet.

- 88 *»A gyulladós sejtek phagocita miveletei mindennel szemben érvényesülnek, amit a sejt csak megtámadhat. . . a viszony olyan mint a harcban.«*

És mintha ezt a pathológiai dolgot egyenesen csak
89 ráillesztené a történelemre, így szól a történetírás: *»Az antik háborúság arra irányult, hogy mindent, ami gazdasági érték, tönkre tegyen. Elpusztították a gyönyörű kertgazdaságok ültetvényeit; kitépték a szőlőket, évtizedek
90 munkájával ápolt gyümölcsfákat.« — »Ha egy várost megostromoltak, úgy mindent lemészároltak, nem és korra való tekintet nélkül. Még a kutyákat, házi állatokat is darabokra vagdalták.»*

A gyulladás teljes pathológiai képe ez a civilizáció szövetében.

Már most azon phagocitaságra való visszaváltozás a sejtekben, épp úgy mint a rabló harcias tevékenységre az embereknél, *annál nehezebben megy, minél távolabb esnek az ősbib állapotuktól, minél fejlettebbek.* Ellenben az olyan sejtek, vagy emberek, akik vagy amelyek a fejlettségnek alacsonyabb fokán állanak, hamarabb készek ezen gyulladós funkciókra. Ha a környezetben primitívebb sejtek vannak, úgy azok ebben a gyulladós pusztító munkában azonnal részt vehetnek, ez az ő primitívebb természetüknek megfelelőbb, *és arra alkalmasabbak is,* mint azok, amelyek távolabb esnek ettől az életmódtól. Épp így a hellén kultúra közelében volt, elmaradott, alsóbb rendű típust képviselő hegylakók, rablók, verekedők, ebbe a pusztító harci tevékenységben azonnal részt vehettek, *sőt arra alkalmasabbak is voltak, mint a harci élettől már teljesen elidegenedett kultúrhellének.*

88. Ribbert, Allg. Path.

89. Riesel, Finanzen und Monopole des alten Griechenlands.

90. Beloch, Der Verfall der antiken Kultur.

És mert arra alkalmasabbak voltak, *megnyílt előttük az út, hogy behatoljanak a civilizáció szövetébe.*

»A rák olyan komplexum, amely már ott volt, mielőtt még elkezdett volna burjánzani, növekedni.« Azok az elemek is megvoltak a környezetben már elébb, akikből most a zsoldosok kerültek ki. Velök *benyomult az alsóbbrendű típus a magasabb rendű kultúrszövetbe.* És pedig ugyanazon célra, mint amely a gyulladáshoz vezet, megfelel: »a szomszédságból minden anyagot, ami a sejt — most az ember — életének megfelel, elragadni.«

»A zsoldosok fizetésüket a hadi zsákmányból kapták.«
»A harc eredményétől függött a nyereségök.«

A zsoldosok benyomulása a rák, a carcinom burjánzásának a kezdete.

8.

A militarizmus mint a rákosodás képlete.

Innentől kezdve az ő szerepük, burjánzásuk egyre növekszik s mind iszonyúbb pathológiai arányokat ölt. Egyre jobban ők foglalnak tért s visszaszorítják az új civilizációtípus kifejlődését.

Eleinte, úgy látszik, csak néhány százra ment a fogadott zsoldosok száma, akiket a pusztításra küldtek. Az 1000 Argiveus már óriási zsoldoscsapat volt. Eleinte oda álltak, annak a városnak a szolgálatába, amely felfogadta. Oda mentek, aki több zsákmányt ígért. Egyszer egyik város szolgálatába, egyszer ellene. »A legrégebbi időkben a szabad városok még nem tartották a zsoldosokat, mint állandó sereget.« Ez még ama bizonytalan megfészkelődése a ráknak. Hol találunk a ráksejtek táplálást a szövetben, hol megint kiszorítja őket a visszaállott rendes élete a normális sejteknek.

91. *Borrmann*, Entsch. u. Wachst. d. Hautcarzin.

92—93. *Niese*, Über Wehrverfassung und Heerwesen im alten Griechenland.

94—95. *Speck*, Handelsgesch. d. Alt.

Azonban a gyulladásoz állapot egyre fokozódik. A friss, új keletű, új faji szerveződésű szövetnek még semmi szabályozó, kiegyenlítő funkciói, apparátusai nincsenek. Ennek az új faji típusnak nem volt honnan ilyeneket átörökleni, neki most kellett elkezdni a kiképzésüket. Ellenben a betört régi típus mögött ott volt az ősi fejlődés során kiképződött szerveződési erő, az átöröklött kész szerveződési forma, amelynek csak ki kellett újulni. Az ősi forma: a hadakozási műveletek centrális képződménye: *a harci főnök, a harcosok fejedelme, a katonakirály.*

És az új, produktívnek indult, tiszta kultúrproduktív munkára szerveződött civilizáció szövetéből *felújulnak az ősi képletek.*

95 Előbb *»állandó zsoldos sereget telepítenek be«.*

És itt *szórol-szóra úgy viselkedik ez az idegen, a civilizáció műveleteiben részt nem vevő, a városi polgárságtól, azok munkájától, produktivitásától idegen had, mint ahogy a pathológia a ráksejtekről mondja :*

96 *»A jelenlevő tápanyagokból bőven veszik ki részöket, s a szervezet azokat nagy liberalizmussal nyújtja, szinte sejtelen nélkül annak, hogy ezzel ő maga idézi fel az egész veszélyt.«*

96a *»A ráksejtek nem igazodnak bele az egész szövetéletebe, hanem abban önálló életet élnek. Mint paraziták hatnak a többi szövetre.«*

97 *»Elkülönített, a testtől független életet folytatnak.«*

Ezek a tipikus ismérvek úgy a rákra, mint *a civilizáció produktív szervezetébe tolult s ott burjánzó katonaságra nézve is.*

98 És a burjánzás óriási mérvekben gyarapszik. *»Sokkal nagyobb mérvű növekvésre képes, mint a funkcionálisan kiképzett (a magasabb rendű) sejtek szöve.«* Amely városban egyszer benn volt az állandósított zsoldos sereg, ott mindenütt egyszerre csak felütötte a fejét a *»tyrannus«.* *A zsoldosok feje, fejedelme, királya. Az ősi kultúrsvöveti képlet újul ki vele.*

95. Speck, Handelsgesch. d. Alt.

96. Benecke, Über pathol. Wachstum.

t;U

96a. Ribbert, Menschliche Zellen als Parasiten.

97. Lubbarsch, Beiträge zur Geschwulstlehre.

98. Ribbert, Menschliche Zellen als Parasiten.

A tyrannus a zsoldosaival elfoglalja a várost: A rák 99
ellepte a normális, a produktív kultúrszöve tételét.

»Mint autonóm képződmények lépnek fel a rákos burján-
zások.« — »A tápláltnak legkedvezőbb feltételeit követelik.« 100
Mint az egyre növekvő katonaság is ugyanígy.

9.

A rákosodás általános pusztításai.

Abban a gyulladáson állapotban, amelyben az egyes,
városi pontok voltak; abban a zavarban, ahogy a produk-
tivitásnak e fészkei egymás iránt működtek, mindegyik
város külön-külön maga akarva érvényesülni a többi fölött,
— ami mind annak a hijából eredt, hogy nem volt semmi
olyan pont, vagy apparátus, amely egységessé fogja össze 101
az egész civilizáció, valamennyi város életét — : ebben az
egyre fokozódó általános izgalomban mind élénkebben állt
elő az organikus szükségessége annak, hogy mégis meg-
képződjék valahol egy centrális pont, amely a többire ki-
hasson, azok műveleteit valamiképp szabályozza.

»Az 5-ik században Kr. e. még elképzelhetetlen volt, 102
hogy szabad hellén állam több városból is állhasson.« De
ezzel a partikulárizmussal szemben mégis érvényesült az
organikus törekvés, hogy a többit centralizáló város felül-
kerekedjék. Valamely központi szervnek a keletkezése azon-
ban azzal jár együtt, hogy valamely ponton élénkebb anyag-
forgalom, produktivitas keletkezik, amely messzebb nyúl,
s amely távolabbról is oda központosítja a forgalmat, így
a hellén civilizációban is ott indult meg valamely közpon-

99. *Lubbarsch*, Geschwulste und Infektionskrankheiten.

100. *Borrmann*, Entstehung u. Wachstum d. Hautcarzinoms.

101. »Thessalia balsorsa volt, hogy nem volt egyetlen város sem,
amely elég erős lett volna a többit saját befolyásának alávetni.
Minden erősebb lendületet lehetetlenné tett ez a helyzet, dacára,
hogy a természet e vidéket gazdagon látta el.« (VI-ik század Kr. e.)
Beloch, Griechische Geschichte.

102. U. o.

tosító szerv, főváros keletkezése, ahova a *legnagyobb anyagforgalom, gazdagság centralizálódott. Athén szupremáciája* a többi város fölött kialakul.

Ami ellen azonban valamennyi többi város reagál. Hisz mindegyik maga akarna az lenni, ami Athén. »Athén ugyanolyan viszonyt tart a többi állammal, mint a tyrannus az alattvalóival« — mondja az egykorú Kleon. Athén vonzza az általános forgalmat, ott nő a legnagyobb gyarapodás, és ez ellen törnek. Mindenféle szövetségek keletkeznek köztük, hogy lerázzák Athént. *Normálisan, organikusán, magának a produktív civilizatórius szövetéletről kifolyólag azonban ez nem megy.* Mert hisz organikusan ennek a produktív folyamatokra berendezett centrumnak ki kell képződnie.

Azonban a csupa izgatott gyulladós, rákos állapotok közt *útját vágja a kór.* És pedig igen tipikusan.

104 Ugyanis ebben az egész új civilizatórius szövetéletben elejétől fogva *volt egy atavisztikus csomó: Spárta.* Ahol, mint a mutációban, egy helyütt a régi típus, a régi faj szervezete és tulajdonságai maradtak befészkelve. »*Spártában az ősi állapotok éltek tovább. Egyes intézmények mint az ókor*
104 *megkövült maradványai maradtak fenn.*« — »*Spárta és Athén*
105 *két egészen más civilizációt jelentenek.*« — *Itt a régi szokásokat nemcsak fenntartották, hanem még fokozottan az lett az egész államélet alapja.* Amely abból az ősi dóriai felfogásból eredt, hogy a szabad férfi békében is, háborúban is együtt
106 él a bajtársaival.« — »Itt még megbecstelenítő foglalkozás az ipar és kereskedelem . . . Szisztematikusan távol tartottak maguktól minden idegen dolgot. . . Tilos volt kereskedelmi ügyletekben részt venni... Az új találmányt, a pénzt nem bocsátották városukba ... Csak vasfílléretet vertek . . . Minden fényűzést kirekesztettek... Az ősvilág intézményein, melyek itt fennmaradtak, nem volt szabad változtatni... A férfiak kaszárnyákban laktak, katonai beosztással, amelyek

103. *Kaerst*, Geschichte des Hellenischen Zeitalters.

104. *Fontane*, La Grèce.

105. *Meyer*, Geschichte des Altertums.

106. *Speck*, Handelsgesch. d. Alt.

egszersmind asztali szövetségek voltak . . . *Az egész görög világban egyedül Spárta tartotta fenn a királyságot.*«

Ime teljesen az atavisztikus csomópont. Mindenütt a kultúrproduktív élet óriási virágzása köröskörül és *közbe-élkelve a korábbi civilizációfajnak ez a tipikus maradványa.* A »spártai« jelző ebben a világban, a hellén kultúra felvirágzásakor megvetést kifejező szó volt. Ostoba, együgyű, civilizálatlan, brutális, ez volt az értelme. »A lakonikus beszéd szellemi élheterlenséget jelentett.« — »Az átlagos spártai bátor és halált megvető harcos volt ugyan, de egyszersmind lelki korlátoltsággal teli és nyers, minden erkölcsi tartalom nélkül, amit katonai drill nem is nyújthat, csak a valódi lelki művelődés.« 107

És most mindazoknak az organikus izgalmaknak, az Athén ellen való törekvéseknek Spárta lesz a központja. Vele szövetkeznek a városok Athén ellen. Az összes *atavisztikus tendenciák, hogy harcos műveletekkel törjék meg a kultúra azon alakulatát, amivé a fényes, virágzó Athén, az akkori világnak a disze, csudája lett, Spártára központosult.* A mutáció atavizmusa, és egyszersmind a rák egyre terjedő képletei itt találtak teli éltető talajra. És Spártát üdvözlik mindezek a kóros tendenciák, mint szabadítót Athén uralma alól.

És megkezdődik *a legiszonyúbb pusztítás, öldöklés a civilizáció legtipikusabb szövetében.* »Azok a garnizonok, melyeket a spártai Lysander Athénben és az egész környéken helyezett el, iszonyú mézárásokat műveltek.« 108

Az atavizmus letörte az új fajtipus kifejlődését. A rák egész kiterjedt szövetével feküdt rá az új virágzásra. Spárta mint a rákszerveződés központja alakul ki. Egy egész kóros kötőszövet lép a normális produktív fölé. »A rák kötőszövetének nincs más jelentősége, mint hogy abban vannak azok a vezetékek, amelyek a ráksejteknek a táplálékot szállítják« — mondja a pathológia. Az a katonai kötőszövet amely a garnizonokkal most összefogta az egyes városokat, 105

107. U. o.

108. *Beloch*, Grich. Gesch.

109. *Ribbert*, Menschl. Zellen als Parasiten.

szintén *csak arra a célra szolgált, hogy a katonaságot ellássa. Semmiképen sem a kultúrszövet produktív életműködésére.*» Az új kultúrszövet produktív életének az egységesítése és centralizálása *helyébe* lépett a katonai centralizálás, *a rákos képletek által való egybekötés, összefoglalás.*

Ez volt a döntő fordulat a kór, a civilizációnk általános megbetegedése felé, amely következett.

10.

Rákos roncsolások a civilizációnkban.

Az új civilizáció óriási energiával indult az életnek, felvirágzása oly hatalmas volt, hogy azt a fellépett kór csak fokonként pusztíthatta. Rendkívüli erőt fejtett ki a produktív élet, hogy csak fennmaradhasson.

Athén, a földig lerombolt Athén ezekből a csudálatos kultúrenergiákból újra feltámad, hiába győzte le Spárta, a győzelem az új civilizációé volt. Azonban a pathológiai folyamat már kérérlhetlenül haladt előre.

Az új faji energia keresztültör még Spártán is. Amely mindenfelé fojtogatja az új civilizációt. Philokrates azt mondja : »Spártával nem lehet béke, csak ha elveszük tőle a lehetőséget, hogy ártson«. Spárta megdől, mintha a demokrácia még egyszer felül bírna kerekedni a városokban, de ez csak múltó tünet, végül mégis a tyrannusok lesznek seregeikkel a helyzet urai.

A pathológia ezt így mondja : »Mihelyst az energiák különbsége a két sejtféleségek közt jelentékenyebb lesz, úgy *a kettő ellenségesen lép fel egymás ellen.*» Ez az ellenségeskedés dúlt minden városban, és mikor a városban le volt verve, a városok közt. »Ha betörték a seregek, egy emberöltő és még több is elmúlt, míg a következményeit kiheverték. Alig volt vidék, amelyet a peloponnesusi (Spárta) háborútól Fülöpig legalább egyszer nem pusztítottak volna ily módon. Gazdasági válságok következtek, mint a melyek a hosszú háborúktól elválaszthatlanok voltak. Az adó rendkívül nyomasztó lett, mert a hadseregek és flották szük-

ségessé tették. Azonban még mindig volt elég életerő, hogy mindezeket a veszteségeket pótolják. Maga Athén is, bármennyire tönkretette a peloponnesusi háború, nyolc év múlva már megint harcképes volt, és megmaradt, ami az ötödik században volt, a legnagyobb ipari és kereskedelmi város, melynek gazdagságával más város nem vetekedhetett. . . Szirakuza piacán akkora fű nőtt, hogy a lovak legelhettek; néhány év múlva újra virágzó város lett.«

De a rák egyre tovább dúlt. Végbement már az, amit a pathológia így határoz meg : »További sajtása a megbetegedésnek, hogy átterjed a normális sejtelemekre is ... E specifikus megbetegedésnek *azok, amelyek funkcionális fejlettségük tekintetében alacsonyabb fokon állanak, jobban ki vannak téve,* azonban a magasabb rendűen differenciáltak sem mentesek.« 110

Azaz a civilizáció kórja, a harcias rablóműveletek kiújulása átterjedt a zsoldos katonaságról a civilizáció normális szövetére is, a produktív életmódot folytató emberekre is. Ezek is harciasak lettek és a katonai dicsőség és préda áhítozása őket is katonai rablóműveletekre fordította. Tény, hogy az alacsonyabb rendűek, akiknek kultúr-funkcionális fejlettségük csekélyebb, mondjuk a közönségesebb emberek, könnyebben változnak át ilyen fegyveres rablókká. Azonban a civilizáltabbak, a magasabb kultúr-színvonalat képviselők sem mentesek.

Mentül nagyobb lesz Hellasban a zűrzavar, mentül iszonyúbb pusztítások folynak, annál inkább veszendőbe megy az emberek kultúrfoglalkozása. Nem is érdemes dolgozni, hiszen csak egy hálás foglalkozás van, rabolni, harcolni. Csak a katonának van jobb dolga. Az elvehet a várostól mindent. Az emberek ott hagyták munkás életüket és katonák lettek. Ott hagyták azt a foglalkozást, amire specializálódtak és visszasülyedtek az ősi típusukba, rabló harcosok lettek.

Nem ugyanaz-e ez, mint amit a pathológia mond: »A normális szövetsejteknek azok a tulajdonságai, *amelyek az* 111

110. Benecke, Über pathol. Wachstum,

111. Ribbert, Über Rückbildung an Zellen u. Geweben Biblioth. Medica H. 9.

egészséges szövetet specifikusan jellemzik, többé-kevésbé elvesznek . . . A normális funkciók változása vagy bénulása áll be . . . a sejteknek egy indifferenciáltabb állapota.»

Azt láttuk, hogy az embereknek minden kultúreszközük ugyanaz, mint a sejtek protoplasma-alkatai. A protoplasma foglalja magában mindazokat az eszközöket, amikkel a sejt dolgozik. Az ember is folyton képi azokat az eszközöket, amelyekkel egyre magasabb rendű funkcióit tudja végezni, csudálatos kultúrmunkáit. Egyre teljesebb specializálódás megyen végbe, hogy ki milyen kultúrmunkában lesz tökéletesebb. *Most, a civilizáció rákkórjában eldobják az emberek kultúreszközeiket, specifikus kultúrprotoplaszmájukból kiesnek az ezekkel végzett műveletek.* A kultúreszközök helyett fegyvert, öldöklő szerszámot fognak.

Nem fed-e ezt teljesen a pathológia, mikor ezt mondja:

112 »A sejt elveszti specifikus protoplasmastruktúráját, visszafejlődés jelentkezik. A megváltozott viszonyok nem alkalmasak annak a kifejtésére.«

113 Amint tényleg feljegyzi a história, hogy az ezen korból való mindenféle műipari, művészeti, kézművesítményeket nem is lehet már a régibb, virágkorbéli hellén készítményekhez hasonlítani, sem munka, sem anyag, sem finomság tekintetében. Züllött, sülyedt minden. Az emberek belemerültek az öldöklésbe, rablásba. Egyre-másra romba dőltek városok s élő ember sem maradt a mészárlásból. *Az emberek egyre jobban sülyedtek amaz ősi fokra, amelynek a főfoglalkozása, életmódja a rablás, öldöklés volt.* Még virágzott a kiválóbbakban a hellén világ szelleme, de az általános lehangoltságban már felülkerekedett a sülyedt típus.

Megfelelően annak, amit a pathológia mond : *visszafejlődik a sejt olyan korábbi fejlettségi fokra, amelyen fejlődése során egyszer már keresztülment.*»

Tömegestül szaggatta ki a civilizáció kórja az embereket a kultúréletből. Onnan, ahol a produktív, életet termő folyamatok folytak a társadalmi organizmus számára. És többé

112. Benecke, Über Path. Wachstum.

113. Speck, Handelsgesch.

114. Ribbert, Über Rückbildung an Zellen u. Geweben.

nem ennek a számára működtek. Egész mások lettek, mint az egykori hellén kultúremberek.

»Az organikus szervezeti összefüggésből kiszakadnak sejtek, egész sejtkomplexumok, és minden esetben azt látjuk, hogy normális állapotuktól elváltoztak» — mondja a rák patológiája. 115

Elváltoztak és most már egyre tovább pusztítják a testet.

11.

A roncsolt kultúrszövet pathológus pótlása.

Mindenütt, ahol a test szövetében nagyobb fokú rombolás áll be, azt a szervezet kiegészíti. Sarjadjás tölti be, egy *granulációs szövet, a milyen minden roncsolt seb negédésénél mutatkozik.*

»Ez a granulációs szövet azonban nem visszaállítása a normális szövetnek, hanem csak egy csekélyebb értékű szövet.« Csak »szubsztitúció« ez, és nem helyreállítás. A granulációs sejtek nagyjából ugyanazt végzik, amit a rendes szövetsejtek, de tökéletlenül, funkcionális összefüggésük a szervezettel hiányzik. Ezek a granulációs szövetek, sejtek, nem részei az organizmusnak. Nem részesei annak az egész forgalmi és általános termelési életnek, ami a szervezet egységét teszi. Nincsenek beidegződve se, csak mint helyi sejtömegek illeszkednek oda, ahol hiány volt, az ott végzendő munkához hozzáidomulnak, úgy ahogy. De szervi funkcióik nincsenek a testben. 116

A kultúra testében végbement iszonyú rombolások között szintén felfedezhetjük e granulációs szövetet. Egy mennyiségileg egyre gyarapodó embertömeget, amely végzi azon munkát, amelyből a normális kultúremler mindinkább kiesett és helyette olyanok végeznek, akiknek semmi funkcionális összefüggésük a társadalmi, állami szervezettel nincs. Akik a rendes kultúrszöveti emberek helyett olyan munkát végez-

115. Ribbert, u. o.

116. Ziegler, Allgem. Pathologie.

nek, amelynek révén ők nem kapcsolódnak be a társadalmi szervezetbe. Épen csak tápláltatnak. Nem kell nagyon hangsúlyozni, hogy ezek a *rabszolgák*. Ők is odailleszkednek a kultúrszövet struktív elemeihez, azokhoz, akik részei a társadalomnak, de ők maguk sohase lesznek a társadalom részesei. A civilizáció forgalmán kívül: ők sohase juthatnak a munkájuk amaz ellenértékeihez, amelyhez a normális kultúrember jut. Sohasem jutnak azokhoz az ingerekhez, hogy magasabb produktivitás révén gyarapodhassanak. Ők sincsenek beidegződve az általános életbe s csak lokális tömegek, amelyek tengéletet élnek, mint a granulációs szövetemlek, s csak hozzáidomulnak ahhoz a munkához, amelybe be vannak fogva. Végzik úgy, ahogy, minden magasabb egyéni inger, minden magasabb funkcionális izgalom nélkül, amelyet csak a szervezet általános folyamatai tudnak kiváltani.

A rabszolgaság szubsztituálja egyre nagyobb mérvben és egyre csökkenő eredménnyel a civilizáció organikus produktivitását, kultúrmunkáját. A rabszolgaság, amely a kezdő hellén civilizációban alighanem már nem is volt. Legalább a történetírás is kénytelen azt észlelni, hogy »*korai hellén civilizációban a rabszolgaság már-már eltűnt. A rabszolgaság teljes megszűnése felé haladtak.*« És csak amidőn a kultúrélet megromcsolása kezdődött, akkor éledt fel az a tipikus rabszolgaság, amelyet ebből a korból ismerünk.

A virágzó régebbi időkből való rabszolgaság; — de ez már az 5-ik század körüli idő — szinte még egész más volt mint a későbbi. Sok rabszolga szinte üzlettárs volt, aki a nyereségben osztozott s az, hogy ez a gazdája volt, majdnem csak formai dolog és politikai jog kérdése volt. Ezt is talán inkább csak az idegennek, idegen városból elhurcoltnak nem adták meg. Hisz igen jelentékeny athéni embereket is elhurcoltak rabszolgának.

A rabszolgaság igaz, hogy tipikus a korábbi civilizációkban. Azonban ott csakugyan, mint láttuk, a szervezet struktúráját nem a kultúrproduktív emberek tették. És ott ennél fogva természetes is, hogy a produktívek maguk nem

117. *Beloch*, Gr. Gesch.

118. *Speck*, Handelsgesch.

kapcsolódhattak a társadalmi szervezetbe, hanem csak azokhoz, akik annak a szervezetnek részesei, elemei voltak, a harcias struktúrát alkotó emberekhez. És mentül erősebb, szervezettebb lett ama harcias struktúra, annál jobban differenciálódtak külön a munkába fogott emberek, a rabszolgák. Igaz, a késői magasabb ókori civilizációkban, mint pl. a babiloniban, már sokféle kultúrmunka valamelyest mégis beidegződött a társadalom organizmusába. De az alacsonyabb funkciók még nem.

Igy a hellén világban újra fellépett rabszolgaság is *csak visszautés a korábbi kultúrfajra*. Mint granuláció nem is lehetett az a magas fejlettségű típus, ami az új fajé volt, hanem csak egy igen alacsony kifejlődés lehetősége volt megadva. S ha ez nem a harcias típusra üthetett vissza, úgy csak az ősi rabszolgaságéra. 119

12.

A kultúrfejlődés fennakadása.

A »visszautés a korábbi fejlődési fokra«, a korábbi faj-típusra, ez a lényege a rák kórjának. Visszavetődés minden vonalon és minden formában.

És sajtáságos, hogy a szó pathológiai jelentőségére nem is gondolva, csak magukat a jelenségeket nézve, egyik legjelentékenyebb historikus is szórói-szóra ezt mondja, hogy 120

119. Amit így a rabszolgaságról állapíthatunk meg, azt még ma is felismerhetjük a munkástömegeken. A modern módosult időkben, mint majd azt látni fogjuk, a harci struktúra szervezetébe gazdasági elemek nyomultak és a gazdasági alkatok — a tőke — funkcionálnak abban a struktúrában. A tőke és a munkástömegek vannak ma némiképp olyan viszonyban, mint hajdan a rabszolgaság és a harcosok. Az éhbér és a rabszolgák tápláltatása fiziológiailag egyjelentőségű. A munkástömegek kényszermunkája ugyanazzal függ össze, t. i. hogy a tőke úgy akarja tartani őket, hogy ne legyenek beidegződve az általános életbe. Minő óriási mnnkaenergia vész kárba amiatt, hogy a munkástömegek nélkülözik is amaz ingereket, amelyek a legmagasabb munkapotenciákat váltják ki. Ma azonban már nem granulációs szövet lévén a munkásság, más az alakulása.

120. *Pöhlmann*, Das romantische Element im Kommunismus und Sozialismus der Griechen.

»visszavetődés« állt be a hellén kultúréletben. *Visszatérés a gazdasági élet minél egyszerűbb és minél fejletlenebb formáihoz. A fennálló társadalom nagyon mesterkéltnek tartatik. Mentül primitívebb, mentül természetesebb, annál szebb lenne.* A magánvagyonok kifejlődését a boldog kortól, a természet törvényeitől való eltérésnek nézik. Zénó ideális állama a nők közösségét hirdeti, az embereknek ősi életközösségét. Euhemerus azt kívánja, hogy a mezők termése mint közös tulajdon adassék át a hatóságnak. Ephesus a nomádeletet tartja az igazi helyes életnek«. — Az irány ez, — visszafelé!

- 121 És Spárta, *Spártának az emléke lesz az ideál, »Spárta erkölcsi szép életét dicsőítik,* Isokrates a spártai szabadságot
122 idealizálja.« *»Sőt külsőségekben is majmolják a spártai életet.«* A Homér költészetért való rajongás is ekkor kezdődik. A valóságban pedig *végbe ment ezalatt minden városi életnek a visszafejlődése a korábbi fejedelmi, katonai típusra.* De ebben is a rák egész jellegzetessége lép fel:

- 123 *Mentül kevésbé rosszindulatú a megbetegedés, a ráksejtek annál inkább képesek arra, hogy a szervezeti sejtek fiziológiai állapotát utánozzák és nagyjából hasonló termékeket képezzenek.«*

- Igy nem egy hellén városban egy-egy jobbindulatú tyrannus alatt még tart egy ideig a virágzás látszata. És, mint a pathológia mondja: »a burjánzó ráksejtek többé-kevésbé
124 utánozzák a szervi alakot«, — úgy »a tyrannusok is megtartották a köztársasági formát, alkotmányt és ők csak mint a nép megbízottai tettek, amit tettek.« »Pénzt egyik sem veretett a saját nevében.« »De ha még úgy el is rejtőztek a köztársasági formák alá, végül is elviselhetlen lett a nyomásuk a lakosság minden rétegére.«

Adót a kezdő, java virágzó Hellas nem ismert. Amint a tiszta kultúrproduktív világban ilyen nem is lehet, hisz maga a produktivitás lát el mindent. *Adó csak a tyrannusokkal kezdődik. Az ő kóros képleteik vonják ezt el a produktív élettől a*

121. Pöhlmann u. o.

122. Beloch.

123. Benecke, Über path. Wachstum.

124. Beloch.

patológiai képletek élete számára. És mind hihetlenebb mérvekben.

De az az óriási kultúrproduktív energia, amely az új faj keletkezésével szabaddá lett, még mindig tudott új és új, bár egyre halványuló virágzásokat létrehozni. »A hellén élet felszínén még a fényűzés uralkodik, a külső fellépésnek valami fénye. Magassarkú cipőkben járnak, bíborpalástban, illatosan, arany karpereccel, arany fejéssel, még a hajzat is arany bilincsekben. A rokokóba képzelnők magukat a művészi fürtök, frizurák között, amivel a finom társaság férfiai magát a szegény néptől megkülönböztette.« De ezen felszín alatt ott vannak a pusztulásnak legsúlyosabb képei, amelyek nemsokára egészen a felszínre is törtek. 125

13.

A militarizmus mint rákos kötőszövet.

Mentül súlyosabb zavarok állottak be a civilizáció szervezetében, mentül nagyobb lett az anarchia, — »*mint egy államban, úgy az organizmusban az egyes elemek anarchiája megzavarhatja a rendet*« — mondja a patológia is, — annál nagyobb az organikus követelmény, hogy *szerveződjék valami olyan rend, amely azt leküzdje.* Annál nagyobb lett a követelmény, hogy végül is keletkezzék valamely olyan összefüggés, olyan szerves berendezés, amely az egész test életét egybefogja, szabályozni tudja. Láttuk, hogy ez Athénnel egyszer már megindult, de a kór már keresztültört rajta. De amint elmúlt a peloponnesusi háború, egyre inkább jelentkezik mégis a törekvés a hellén »*egységre*«. »Különösen a szónokok azok, akik az *egység eszméjét* terjesztik.« 126

A kultúrproduktív folyamatokból ez az egységes szerveződés már nem bírt előállani. Már a kóros rákképletek feküdtek közbe. Már nem keletkezhetek központosító gazdasági apparátusok, forgalmat szabályozó, kiegyenlítő szervek, amelyek az egész 127

125. Sittl, Die Patrizierzeit der griechischen Kunst.

126. Benecke, Über path. Wachstum.

127—129. Beloch, Griech. Gesch.

kultúréletre egységesen kihassanak. Mert mindenütt ott volt már a rák, burjánzó rabló, öldöklő képleteivel, amelyek mindenre rávetették magukat, amiből bővebb tápláltatás került, minden kultúrváros gazdasági szerveire.

Igy csak a rákos kötőszövet erősödött. Az organikus egységességre való általános törekvés *csak ezt, a katonai egységesség tendenciáit szolgálta, növelte*. És így keletkeztek az egységességnek mind terjedtebb összefüggései a városoknak, *»de az mindig a katonai államalakulás formájában ment végbe.«* A testi egység struktúrája lett így kóros és ennek az iszonyú következményei elé ment a nemrég oly ragyogó hellén civilizáció.

A kór alatt atavisztikus, visszaütő lett minden. Egyre súlyosabban, egyre messzibb az új fajtipustól. *A legelmara-*
 128 *dottabb rész volt a görög világban Makedónia.* Athén szemében
 ők barbárok voltak ... *»A görögök ezen csak kultúrállapotu-*
 kat értették.« És most innen, az athéni magas hellén kultúrá-
 tól legmélyebbre, legmesszebbre eső népből indul meg egy új
 rohama a rák tovaképződésének, amellyel most csakugyan
 eléri azt, hogy össze tudja fogni militáris képletével, struktúrá-
 jával egy egész egységbe az egész hellén világot. *A görög*
területen található legmesszibb visszavetődésből támad a makedón
uralom. A kór most teljes energiájával hatol előre a mindenütt
 előkészített talajon, minden külön-külön ellenállást letör és
 kialakul *Nagy Sándor világbirodalma. És vele a hadsereg*
egyedüluralma. *»Amelybe mind nagyobb számban kerültek*
 129 *barbárok.«* *»Nagy Sándor után már csak a hadsereg válasz-*
 tása volt az egyedüli jogalap az uralkodó számára.» *»A politikai*
kérdéseket a hadsereg gyülekezete dönti el.«

Azok a szédületes kincsek, amiket a hadseregek messze földön összeraboltak és Görögországba hoztak, még egyszer lendületet adtak a görög világnak s a Nagy Sándor idejebeli rövid kis fénykor következik, alig egy évtized. Ő maga, Nagy Sándor, fényes alak, a civilizáció minden tüneményes tulajdonságával, ezekhez a legfokozottabb mérvben adaptálva.

130 Hanem mint a »carcinomsejteknek a jellegzetes sajátsága

128—129. *Beloch*, Griech. Gesch.

130. *Ribbert*, Lehrb. d. alig. Path.

örökletes dolog«, úgy ő is csak carcinomráksejt volt. A kultúr-
 produktivitásért megtett mindent, amit csak egy fejedelem
 tehet, de megáll a pathológiának azon meghatározása, hogy
 »a ráksejtek burjánzása histológiai alakulásával a szövetlajjal
 többé-kevésbé egyezhetik«, azaz teljesen a normális testi élet
 képeinek látszatát nyújtja, — és mégis rák. 131

Rák, amelynek sajátsága a könnyű szétesés, s tartóssága
 csak annak van, ami a szervezeti működésből áll elő.« Egyszerre
 szétesik a Nagy Sándor egész fényes csalóka rákképlete,
 amely annyira atavisztikus, a korábbi kultúrképletekre
 visszaütő volt, hogy ő maga »perzsa király akart lenni«, ennek a
 formáit, udvartartását vette fel a hellén civilizációban. 132

Nagy Sándorral kiképződött azonban végül az az egység,
 ha kórosan is, aminek a megképzésére organikusan törekedett
 a szervezet, a hellén egység megvolt. »Az abszolút monarchiát
 azóta, amely Nagy Sándor óta az uralkodó államforma,
 mint egy szükséges rosszat viselik az emberek.« 133

És azóta, többé-kevésbé, máig. Máig az állam ugyanaz
 a struktúra maradt: a militáris burjánzás képleteivel egybe-
 fogott egység. Amely militarizmusnak semmi funkcionális
 összeköttetése nincs a produktív kultúrélettel, új faji életünkkel.

14.

Az általános lepusztulás patho- lógiai jellege.

Az egységesség folyamata azonban még nem volt teljes.
 Hiányzott még Róma.

Közben még egy legutolsó kétségbeesett erőfeszítése tört
 ki a kultúrtestnek az őt minden oldalról körülvevő kórkép-
 letek ellen. Nagy Sándor után »egy évszázad következik
 folytonos harcokkal a monarchia és a republikánus pártok
 között«. Úgy mint a pathológia jellemzi : »a részek harca a
 135
 136

131. Lubbarsch, Geschwülste u. Infektionskrankheiten.

132. Benecke, Über path. Wachstum.

133—135, Beloch, Griech. Gesch.

136. Eschle, Zellulopathologie és Feindliches Auftreten der
 Phagozyten.

- nagyobb funkcionális egység despotizmusa alatt az egyének*
 137 *végzetes harcára vezethet*”. »A görög városok ezen postmakedon időkben egymást öldösik, utolsó katonáikat, utolsó jelentékenyebb embereiket. Városokat elpusztítanak, minden lakost lemészárolnak . . . Mindennünnen tyrannusok kelnek, mint utódjai a makedón despotizmusnak.
 »Munkacsökkenés áll be« — mondja a pathológia. —
 138 »A teljes értékű szubztanciák helyébe csekélyebb értékűek lépnek. Funkcióképes materiálé helyébe hasznavehetetlenek.«
 139 *Görögországban se munka, se pénz nincs már.*» Csak csekély értékű holmikot készítenek már.« Harci szerek készülnek kultúr-vagyoni eszközök helyett.
 140 *Atrophiának* nevezi a pathológia a szegénységet. »Hiány ama szubstanciákban, amelyek a munka erőequivalensei.
 141 *Ismérve a megcsökkent táplálékfelvétel.*» Végtelen elszegényedés terjed ki az egész kultúrában is. *Tyrannusok, kalandorok, zsoldosseregek, idegen őrsek a népet utolsó csöppig kisajtolják. A tömeg nyomorban, erkölcsök nélkül, közömbösen, az ifjúság a zsoldos szolgálatban elvadultan, minden felbomlásban a legbetegebb alakban, amit már csak a teljes apathia követhetett. . . Nem lehet eléggé borzalmasnak elképzelni ezt a züllést. . .*
 142 »Az atrophia további előrehaladásával a *számszerinti*
 143 *atrophiához vezet*” — folytatja a pathológia. — »Polybius úgy beszél Görögországról, mint amely *elnéptelenedés* következtében *pusztul el. Az emberek nem házasodnak. Azon vannak, hogy minél kevesebb gyermek legyen. A házak üresek maradnak. A házak után a városok.*«

137. *Havet*, Les Origines du Christianisme.

138. *Eschle*, Zellulopathologie.

139. *Speck*, Handelsgesch. d. Altertums.

140. *Schmaus*, Path. Anat.

141. *Speck*, Handelsgesch.

142. *Schmaus*, Path. Anat.

143. *Havet*, Les Origines du Christianisme.

15.

A rák a civilizáció központi szerepében.

A civilizáció egységességének teljes megképződéséhez még hiányzott Róma szerepe. A latin világ bekapcsolódása. Amely szintén hellén eredetű volt. Görög településekből támadt, amelyek Itália földjére terjesztették ugyanezt a civilizációt. Egy lényeges különbség volt azonban kifejlődésük körülményei között. Görögországban a régi görög világ rétege fölött keletkezett az új civilizáció. Annak konzerváló törekvéseinek legyőzésével állott elő az új. Itt minden tradíció sokkal erősebb volt. Itália földjén, távol a hazától, az egész fejlődés szabadabban ment, később indult meg, de szabadabb, kevésbé lekötött energiákkal, így ott az egész kultúra *kevésbé finomodott, de nagyobb energiájú volt.* Mint minden római a göröggel szemben. Céltudatosabb, gyakorlatibb. Egyáltalán a kolóniák sokkal erősebb lendületet vettek, mint az ős görög haza. Míg Görögországban mindig több volt minden újítás előtt a legyőzni való a tradicionális életmód és társadalmi szokásokból, addig a gyarmatok könnyebben túltették magukat azokon. Az egész Itáliát pedig csupa gyarmatosításnak kell tekintenünk. És ebből is keletkezett a legélénkebb kereskedelmi forgalom, s Rómáé túlszárnyalt mindent.

Ha Róma normális viszonyok közt fejlődik, nem ezen kultúrbetegség közepette, amely mindenütt fellépett, amerre csak az új civilizáció terjeszkedett, úgy Róma lett volna hivatva, hogy *ama központi orgánuma, fővárosa legyen az egész produktivitásnak,* amely az új civilizációban keletkezett. Róma akkor az óriási termelő folyamatokat egyesítő pont lett volna, és az az apparátus, amely a termelés ellenértékeit ontja a világba, elosztja. Az a főváros lett volna, amely a forgalmat szabályozza, kiegyenlíti a hiányokat, mint egy óriási gazdasági centrum, ahol összefut az egész civilizáció életműködése. Ahol az egész birodalom kultúrproduktivitási egysége van összefogva.

Róma fejlődése ekkép is indult meg, A régi nemesség helyébe a kereskedő arisztokrácia lépett és az foglalta le a központi funkciókat. Óriási vagyonok is gyűltek fel az egész világból és
 144 »Julius Caesar idejében a leggazdagabb kereskedők versenyeztek azon, hogy ki kerüljön Róma élére«.

Azonban a kór, a mérgezés már benne volt a testben. A militáris rabló, öldöklő, pusztító funkciók és anyagok már felbontották azt a produktivitást, amelynek Rómába kellett volna centralizálódni. Nem kultúrtermelés folyt már oda,
 145 »hanem a zsákmányoknak és hadisarcoknak aranyfolyója«. Zsákmány és hadisarcá alakult át az anyagcsere folyamatok terméke, a kultúrméreg, a kórképződés alatt. Nagyszámú önkéntes jelentkezett mindig, hogy részt vehessen a nagy nyereségekkel biztató háborúban.« Nem kultúrfolyamatok útján, nem a produktivitás cseremívelei révén akarták már oda vonzani a civilizáció termékeit, hanem úgy, mint a kóros folyamatokban a rákos testrészek a produktumokat, mint zsákmányt akarták oda ragadni, anélkül hogy ellenérték kerüljön érte a termelő folyamatok számára, mint ahogy az az egészséges testszövetekben folyik. »Egész városokat pénzbírságokkal sújtottak, elkobozták a köz- és magánföldeket, hogy kiosszák a katonák között, akik úgy telepedtek ott meg, mint az ellenség idegen földön.« Ép úgy, mint ahogy a rákfekélyek beletelepszének a normális testszövetbe és onnan, mint idegen képződmények, a tápláltságuk számára minden tápanyagot magukhoz ragadnak. »Görögországban határ nélküli való zsákmányolást míveltek.« Felszívtak mindent, ami a kultúrát kellett volna hogy éltesse. »Mindenfelé római uzsorások léptek fel s adták a pénzt a tönkretett városoknak és magánosoknak kölcsön és ezért a helyi kereskedelmet és kivitelt ragadták magukhoz.« »A parasztokat, akik adósságukat nem tudták megfizetni, rabszolgájukká tették, vagy fizetés helyett a gyermekeiket adták el.« így dült az iszonyatos pusztulás a dolgozó embereknek amúgy is már végkép elsatnyult kultúr-szövetében. A munkát végző organikus szövet teljesen elroncsolódott a kóros destrukciók alatt. A munkát már mind-

144. *Speck*, Handelsgesch.

145. *Ferrero*, Grösse u. Niedergang Roms.

inkább csak ama bizonyos granulációs pótlószövet végezte, a rabszolgaság. »A rabszolgakereskedés nemcsak a táborban folyt, ahol a hadifoglyokat azonnal és igen olcsón adták el a tiszteknek, katonáknak és a sereget követő kalmároknak, hanem köröskörül a határokon, ahol a barbár népek kis királyai és uralkodói a hadifoglyokat, sőt néha saját alattvalóikat is eladták. Gallia legtávolibb részeiből, Germániából, a Kaukázus hegyeiből állandóan hosszú menetelésben ömlöttek a megkötözött rabszolgák.« Ezek pótolnak most a birodalomban minden produktív munkát, mert az emberek már inkább csak a pathológiai folyamatok bomlasztó míveleteit vették át. Fiatalemberek, a középosztályból, akik a kelet és nyugat háborúiból valamelyes tőkével meggazdagodottan tértek vissza, sikerrel versenyeztek most közmunkákért, a hadsereg számára való szállításokért.« »A hivatalok csak a meggazdagodás eszközei lettek.« »A kapitalista lovagvilág támadt ebből s a nagy uzsorások virágai ezek közül kerültek.«

És ekkor, a produktív világ utolsó erőit is kiszorítva, az egyébként már súlyosan kórossá változott kereskedővilágot a központi működésekből félre tolva: *Julius Caesar, katonai hordáinak az élén nyomul előre Galliából és elfoglalja a római civilizáció-test központi orgánumát s ő tölti be militárisan a központi funkciókat.* 146

»A választások voltak a harctér, amelyen a tőkék egymás ellen operáltak. *Caesar megdöntötte úgy az arisztokráciát, mint a tőkét és helyükre a katonákat állította.*« »Ezóta pedig mind a mai időkig a cézár intézte a világ sorsát a jelen és a jövő számára.« 147

Ezzel betört és ellepte a civilizáció iszonyú kórjának rettentő burjánzása a *kultúrtest központi szervét*. Eddig még csak küzdött valahogy a test az itt-ott mindenfelé darabonként, fekélyenként fellépett roncsolás, pusztítás, mérgezés ellen.

Még mindig maradt egy-egy ér, ahol a produktivitás mégis csak ki akart újulni. Most azonban *Róma, a központi*

146. *Speck*, Handelsgesch.

147. *Mommsen*.

orgánum, maga lett a fészke minden méreganyagnak. És ez most, tovább már ellenállhatatlanul, lökte szerte az egész kultúrába a pusztító mérget. A központi orgánum végezte most már el az általános testi mérgezést.

És a test, a hellén-római civilizáció, az óriási megbetegedett cézári világbirodalom most már csak az általános mérgezés pathológiai reakcióit végzi s ennek is egész kórtani képét fogjuk most látni.

III. FEJEZET.

A KERESZTÉNYSÉG JELENTŐSÉGE A CIVILIZÁCIÓ KÓROS ALAKULÁSÁBAN.

Ezen az úton, a dolgok ilyen biológiai nézésével jutunk a *kereszténységnek is a magyarázatához, megértéséhez*. Revelálódik előttünk, mint egy csodás természeti tünet. Szinte szépségének, nagyságának egész teljében, mert csak így foghatjuk fel egész óriási jelentőségét, horderejét, csak így látthatjuk mint a teremtésnek valódi, isteni aktusát. Lehetnek a misztikus képek, legendák még oly költőiek, mindent felülmúl azonban magának a teremtésnek az isteni munkája, a maga nagy, örök bölcsességével, tökéletességének teljességével. *A teremtésnek ezt a munkáját kell megértenünk, hogy a kereszténységet megértsük.*

Oyan óriási arányú, egy egész civilizáció életét egybefoglaló tünet, mint a vallás, abban meg se találhatja magyarázatát, hogy valaki kigondolta volna, valakinek a szelleméből, leikéből eredt, akármilyen alakban is. Az isteni megnyilatkozás formája csak szimbolikus jelentőségű kép. Az ilyen felfogások mind össze is omlanak, mihelyst az elé a tény elé kerülünk, hogy *a kereszténység megvolt már, összes elemei készen voltak régen Krisztus előtt, régen, mielőtt mint kereszténység kialakult volna*. Amint erre a későbbiek folyamán rátérünk.

Ez a nagy, egész civilizációnkat felölelő jelenség, a kereszténység, egyenesen a típusát adja meg a mi civilizációnknak. Életmódunknak minden sajátosságát, minden sajátosságot,

amiben a többi kultúrákétól elüt. Ez a legjelentősebb tünete civilizációnknak, mert mint vallás ez irányította, igazította, szabályozta élettörekvéseinket és ez foglalta egységesen össze. Egy ilyen általános, minden egyes emberre kiterjedő, mindenkit egy valami közös irányzatba fogó funkció, mint amit a vallás végez évezredekken keresztül, bizonyára a *legmélyésesebben összefügg magával a civilizáció-
test életével*. Ebből kell kiindulnia egész keletkezésének, ezzel kell összefüggnie egész szerepének, ebben kell célját találnia, amiért létrejött.

A kereszténységről szinte semmit sem tudunk, amíg biológiai értelmét, jelentőségét nem ismerjük.

I.

A civilizáció eleven életfolyamatai és a kereszténység.

A kereszténység keletkezésével mindenekelőtt egy olyan változást kell felismernünk, ami a kultúrélet, a civilizációk normális életmódjától elüt. Ugyanis *míg minden kultúrának az a normális életműködése, hogy gazdagodni, gyarapodni akar, itt egyszerre egy ezzel ellentétes tünemény mutatkozik: a kereszténység az anyagi javaktól való elfordulást jelenti, a szegénység és nyomorúság kultuszaként jelentkezik.*

Ami kétségkívül a kultúrélet természetével ellentétes tünemény. Hiszen minden, ami egyáltalán kultúra, minden amit a civilizáció létrehozott, minden haladása, fejlődése semmi másból nem keletkezett, mint abból, hogy az emberek mindennemű oly dolgokat hoztak létre, amelyek értékek, amelyek vagyoni természetűek, amik a gazdagodás anyagai. Mindenki ebből gyűjtött annyit, amennyit bírt. Ezekkel szerelte fel magát, hogy egyrészt mindenféle élettörekvéseit szolgálja, életműködését intenzívebbé, kiterjedtebbé tegye, műveleteit velők elősegítse és mindezt a további gyarapodás céljából. Szóval kultúra és gyarapodás, gazdagodás együtt jár és a szegényedés minden civilizáció bénulását jelenti.

Az életnek ez a sajátsága tökéletesen ugyanaz, mint minden élő organizmusé. A testi szervezet is normálisan gyara-

podni törekszik, növekedni, fejlődni. Ez a gyarapodás pedig egyenesen az egyes sejtek gyarapodásából áll elő. Az az egész anyagi forgalom, amely a testben végbemegy, mind azért van, hogy a test sejtjeihez jussanak el azok az anyagi alkatok épp úgy, mint a civilizáció egész anyagforgalma is arra szolgál, hogy minden egyes emberhez eljussanak a vagyoni alkatok. Mindkettőben ugyanazon módon folyik ennek a felvétele: az egyes egyének termelnek bizonyos produktumokat, amelyeket leadnak és cserébe bizonyos más, nekik hiányzókat felvesznek. Vagy végeznek bizonyos funkciókat, amelynek erőfogyasztásáért ellenértéket vesznek fel, úgy, amint azokat az egész összefüggés fenntartani akarja. És a sejteknek épp úgy, mint az embereknek az a normális iparkodásuk, hogy abból az általános anyagi forgalomból minél bővebben lássák el magukat. Az így lekötött alkatok a sejtek protoplasmájában gyülemlenek fel s a sejt az ebben levő alkatokkal végzi minden funkcióját. Úgy amint az ember körül felgyülemlő vagyonosodási elemek adják meg az ő munkakifejtésének az eszközeit, úgy a sejtek protoplasma-anyagai is a sejteknek. *Ha ezek elsorvadnak, megbénulnak a funkciók.* Embernek is, sejteknek is ezekben akkumulálódnak az élet rezervái, amelyeket fogyasztanak a szűkösebb időkben. Az egész fiziológiai élet működőképességét, növekvését, gyarapodását jelenti a minél nagyobb anyagforgalom, a minél nagyobb munka, amely ezt létrehozza, a mentül nagyobb produkció, amely a nyers természeti anyagokat az élet gazdagságává változtatja át. *Az egész biológiai élet irányzata, amiből a fejlődés áll elő, ezen a gazdagodáson alapszik, épp úgy, mint a civilizáció testében.*

Azonban a fiziológiai szervezetekben is ismerjük azt az abnormis tünetényt, hogy a testnek ezen gazdagodási folyamata egyszerre csak megáll, megbénul. Az organizmus sejtjei nem fejtenek ki munkát, szűnik a produktivitás, hiányos lesz az anyagcsere, amelytől el is zárkóznak a sejtek, nem veszik fel az abban levő alkatokat. Úgy amint a test undorodik és: nem bír felvenni táplálékot, úgy vannak a sejtek abban az állapotban, hogy távol tartják maguktól az anyagokat, s innen a test általános senyvedése, működéseinek csökkenése, az életfunkciók bénulása.

Ez az abnormis állapota a szervezetnek : a betegség.

Igy azt a tüneményt is, amelyet a kereszténység felléptével mint jellegzetes dolgot ismerhetünk fel, tényleg a *civilizáció-test megbetegedése következményének kell tekintenünk.*

2.

A kereszténység mint pathológiai szükségesség.

A fiziológiai organizmus amaz anyagcseréjében beállott zavarát már most mi idézi tulajdonképen elő: ezt kell tovább vizsgálnunk.

Tudvalevő, hogy minden egyes sejt egész bizonyos életfunkciók számára képződött ki. Az egyik ezt végzi, a másik amazt és ezekhez képest van ellátva a protoplasmája a megfelelő alkatokkal, amik ama funkciók végzésére szükségesek. Mentül többféle funkciók vannak egy szervezetben, annál fokozottabbá is válik a fejlődés során az anyagcsere. Azaz annál többféle produktumok állanak elő a sejtek munkája révén, amelyek cserélődnek. Az egyiknek ez kell, a másikkal amaz és egymástól cserélik be azt, ami kinek-kinek megfelelő. És ebből állt elő az az összefüggés a sejtek között, az a korreláció, hogy a sejtek — a felvett nyersanyagokból — azt termelik és annyit termelnek, ami az ő közös és általános forgalmukra szükséges. Ha valahol több a produkció, úgy az nem talál elhelyezést, nem talál cserét, és azoknak a sejteknek az élete senyved, amelyek feleslegeset produkálnak, azoknak a gyarapodása, fejlődése, szaporodása marad el és a test egésze így mindig kiegyenlíti a sejtek keresletét és kínálatát. Épp így, ha valamiben hiány van, úgy azonnal értékesebbé válik a testre az a kevés, ami produkáltatott s afelé élénkebb csere indul meg, bővebb ellenérték, többet vesz ki a közforgalomból és ebből gyarapodása támad azoknak a sejteknek, amelyek azokat a termékeket nyújtják, amiknek hiánya érzik.

Nem kell bővebben rámutatnom, hogy a civilizáció testének általános gazdasági életében épp így van.

Ebből már most az is következik, hogy ha azok az anyagi alkatok, amelyek a fiziológiai szervezet forgalmát teszik ki, valahogy *akként változnak meg, hogy azok többé nem felelnek*

meg a sejtek életműködésének, akkor a sejtek ezekkel az anyagokkal nem is léphetnek cserébe, mert nem kapják azt, amire nekik belőlük életfunkcióik számára szükségük van.

Illetőleg a dolog nem is egészen így áll. Képzeljük az esetet úgy, hogy valami mérge került a szervezetbe. Chemiai folyamatok ezzel is mindenképen beállnának, mert hisz chemiai folyamatokra a legnagyobb mértékben készek a sejtanyagok. Azonban mihelyst felvennék a sejtek ilyen mérgező anyagokat, azonnal fel is bomlanék egész szervezetük és megszűnnék bennök az élet. Vannak is mérgek, amelyek oly hevesen támadják meg a sejteket, hogy azonnal megszűnik bennök az élet. A test azonban mindenféle mérgeknek ellentállani is törekszik. Tudjuk például, hogy némely mérgekhez a test hozzá is tud szokni. E nélkül az ellenállás nélkül nem is volna talán betegség, hanem rögtön a halál állana be. Mert hiszen a mérge épp úgy a sejt életműködésébe nem tartozó dolog, mint azok az anyagok, amiket a sejt betegség idejében nem akar felvenni, azaz, amikor az anyagcserébe oly alkatok kerültek, amik nem oda valók. Már a protozoum-sejtekről is tudjuk, hogy elzárkóznak olyan anyagok felvételétől, amelyek nem felelnek meg az 6 életüknek. Kétségkívül sokkal érzékenyebben teszik ezt az organizmusnak sokkal fejlettebb sejtjei. Tehát a pusztá chemiai rombolásnak, amely okvetlen azonnal a halálra vezetne, ellentáll egy vitális képesség, egy eleven törekvés : elzárkózni a méregtől. Ez odáig is megy, hogy sejtek körül tudják magukat burkolni egy vékony védő 148 hártáival.

Ezzel az elzárkózással azonban *meg is szűnik a sejt produktivitása*. Hiszen nincs, amit felvegyen az idegen alkatokból, amelyek az életet csak rombolják, tehát nincs is amit produkáljon, amit cserébe nyújtson. Megszűnik a sejtek produktív, gyarapodó, gazdagodó élettendenciája.

Az embereknek egészen ugyanilyen természetű megváltozása kezdődik a kereszténység felléptével is. Ugyanilyen fenn- 149 akadása a normális életműködésnek. Egy egyre fokozódó

148. Th. Smith. Über ein Problem an den Lebenserscheinungen der Protozoen.

149. »Hogy a krisztusi tanok az emberek természetes helyzetének, amellyel a gazdasági dolgok iránt viseltetik, ellentmondanak, azt

közöny, elzárkózás a »földi javaktól.« *És pedig nem is Krisztus idejében, hanem a Krisztus születése előtti 6—5-ik században. Nyomban azon időszak után, amelyben a civilizáció*
 150 *kórjának a kitörését láttuk a hellén világban. »A betegség a sejtek szenvedésének a története» — mondja Virchow — és*
 151 *ugyanúgy indul meg az emberek szenvedésének a története a vallásos étellel. A görög bölcsészekkel kezdődik. »A filozófiában valami mély szomorúság kél, úgy amint később a kereszténységben nyilatkozik meg.« »Az emberek lelkét valami elkedvetlenedés fogja el.« Még a felszínen megvan az élet öröme, a művészetek páratlan virágzása, a nagy jólét, de a legmélyebben járó szellemek már érzik a pusztulás sodrát. »Mi kell egyéb az élethez, mint víz és kenyér. A többi tobzódás.« »Az igaz ember nem sokra becsüli az életet» »Csak a bölcs a boldog, aki elzárkózik a világ dolgaitól. Hagyjatok magamnak élni» »Ki tudja nem halál-e az élet s nem a halál-e az élet.« (Euripides.) »A bölcs visszavonul a világtól« tanítja Plató és vele és Sokratessel kezdődik az az általános szabadulási vágy a világtól és az a mély rezignáció, az egész szellemi irányzat, amely az anyagi életet mire sem tartja és ettől elszakadni törekszik.*

3.

A kereszténység aszkézis organikus szükségszerűsége.

A szervezet védekezésének azonban az csak egyik módja, hogy a sejtek elzárkóznak a rájuk nézve hátrányos anyagcserefolyamatoktól. A másik az, hogy *hozzá is tudnak idomulni*

még a keresztény atyák is érezték. Hieronymus mondja: »difficile durum et contra naturam. Azonban, ha tökéletes akarsz lenni, mint az apostolok, úgy adj el mindent és kövesd Krisztust. Ha azonban nem akarsz tökéletes lenni, hanem csak a második sorban akarsz lenni erényeiddel, úgy hagyj el mindent, amid van és add gyermekeidnek és rokonaiddnak.« »Az újabb nemzetgazdák mind úgy tekintik az embert, mint akinek lényege, hogy a gazdagodás iránti törekvés uralkodik rajta.« (L. Brentano, Die wirtschaftlichen Lehren des christl. Altertums.)

150. Virchow, Zellularpathologie.

151. E. Havet, Les origines du Christianisme.

ahhoz az állapothoz, hogy mentül tovább fenn tudjanak maradni így is. Hozzáidomulnak az atrophiahoz. A végsőig redukálódik a test működése, csakhogy a sejteknek anyagfogyasztása, anyagszükséglete csökkenjen. Ismeretes, hogy mihelyst rosszul érezzük magunkat, az első, hogy mozgásainkat csökkentjük: lefekszünk, azaz csökkentjük testünk sejtjeinek a munkafolyamatait, amik mind anyagfogyasztással járnak. Igaz, hogy a test bizonyos szerveiben épen az idegen, a testbe nem való alkatok kiküszöbölésére fokozottabb munka is mehet végbe, azonban annál nagyobb passzivitásra van utalva az egész szervezet többi része.

Ebbe a passzivitásba helyezkedni, ehhez a passzivitáshoz hozzáidomulni válik a feladatává minden sejtnek. Élnkül minden betegség rohamosan pusztítaná a szervezetet. Míg így, hozzáalkalmazkodva a nyomorusághoz, a test ellentálló képessége a végsőig fokozódik.

Ezt a hozzáidomulást, az embereknek az alkalmazkodását a senyvedéshez, az atrophiahoz, a szegénységhez, a nyomorusághoz látjuk az új lelki áramlatokkal kifejlődni. Egyre erősebb passzivitás fogja el az embereket az életnek minden aktivitása ellen. A világnak minden anyagi életével szemben fellép a közöny. Azok iránt az életműködések iránt, amelyeknek a folyománya az élet gazdagodása, növekvése, az egyre fokozódó ellenszenv. Platónak ama mondásában, hogy »igaz embernek lenni és gazdagnak lenni annyi, mint a lehetetlenség« — már benne van a későbbi egész Evangélium, melynek alapeszméje ugyanez. Plató után a stoikusok terjesztik ugyanezt az életfelfogást, a földi javak megvetését és a teljes közönyt, rezignációt hirdetve. Mindenfelé láthatók voltak emberek, akik minden földi örömtől elfordultak, akik »úgy éltek, mintha nem is élnének.« Epikur bölcsesége is a minden iránt való teljes közömböséget magasztalja. Az ő filozófiája minden összeköttetésnek a megszakítása a külvilággal. A filozófiáról pedig úgy beszéltek akkor, mint ma a vallásról.

Ime a görögök új vallásában a kultúrtestnek ugyanazon szervezeti törekvése nyilvánul meg, amelyet a pathológiából ismerünk. Az embereknek úgy kell módosulniuk, hogy elbírják a szegénységet. Az életnek minden szenvedésére készülniük kell. Mentül jobban bírják, annál jobban ellentáll a pusztító, fel-

bomlasztó hatásoknak, amelyek környezik. Plató hirdeti, hogy a szenvedéseket kívánatosnak kell tekinteni azért, hogy el is bírjuk viselni. Ne kívánjon senki előle menekülni, sőt inkább önmagát szenvedtesse az ember, mert ez a boldogság. Ő az érzékek élete megtagadásának a nagy bölcsésze, aki a puszta lelkiek exaltációját keresi. És így folytatják a stoikusok is: »a szenvedés nem kín, semmi lemondás sem, semmi betegség sem, még a halál sem; — éppúgy mint nem boldogság sem a gazdagság, sem a gyönyörűség, *sem az egészség, sem az élet*«.

Igy kezdődött a megbetegedett civilizációtestben a természet amaz óriási munkája, amelyei a *legsúlyosabb válságban is fenn akarta tartani az egyszer megszületett magasabb rendű életet.* És nyomról-nyomra látni fogjuk, hogy a kereszténység lett ennek a megmentője. Ha pathológiai értelemben is.

A nemi élet megtagadása mint szükséges pathológiai dolog.

Minden fiziológiai gyarapodásnak a következménye a *szaporodás.* Ha fennakad az anyagok felvétele a sejtekben, úgy fennakad szaporodásuk. Az általános anyagforgalomtól való elzárkózása a sejteknek, annyit jelent, hogy *elzárkóznak egyszersmind azoktól az anyagi tényezőktől, amelyek a szaporodáshoz szükségesek.* Tudjuk, hogy tartós beteges állapotban az ember is elmarad a növekedésében, azaz a sejtek szaporodása akadt fenn.

Azonban természetesen az ősi benső törekvés fennáll, hogy a szaporodás funkciója végbemenjen. És épen ez indít is arra a törekvésre, hogy a szükséges anyagi ellátás megkerüljön. Tehát ez ösztönöz arra, hogy anyagcsere mégis meginduljon. De ha ez megindul, bejutnak épp a bontó, a bomlasztó, a mérgező elemek.

És ilyen körülmények között *fellép a kényszerűség, hogy amaz ősi, benső, természetes törekvés, amely a szaporodásra ingerel, elnyomassák a sejtélet fenntartásáért, különben nem tud elzárkózni az anyagi folyamatoktól, amelyek környezik,* amelyek az élet felbomlasztásának tényezőit hordják magukban.

Ezzel függ össze, hogy *az új vallás a nemi élet visszazsorítására törekszik*. A jóléttől, gazdagodástól, a világ anyagi életétől való önmegtartóztatás egyik alapfeltétele a nemző ösztönök elnyomása. És a pithagoréiek tanításával megkezdődik a nemi élet visszafojtásának irányzata. »Aki nem ismeri a szerelmet és még képekre sem veti pillantását, annak lelke is tiszta, mint ő maga.« Plató filozófiája pedig így mondja: »A nőhöz való szerelem alacsony dolog, és csak az aljas emberhez méltó.« »Az igaz ember nem gondol nőre, sem arra, hogy gyermekei legyenek.«

Filozófusoknak egész serege járta a városokat, mind a természetes fiziológiai élet megtagadásában keresve az üdvöt és ezen pathológiai hozzáalkalmazódás tanait terjesztve elmékedéseikkel, úton-útfélen szónokolva. És az emberek mohón szívják magukba e tanokat, úgy a nyilvános tereken, mint az egyes házakban.

Óriási miszticizmus kíséri ezen jelenségeket, megvetése minden tudásnak és már ekkor kimondódik a kereszténység későbbi dogmája, hogy »*hinni kell, tanakodás nélkül*«. Credo, quia absurdum.

A filozófia azonban eddig csak a műveltebb rétegek vallása volt.

5.

A kereszténység általános kitörése.

A kultúrtest megmérgeződése még nem volt általános, mint aminővé később lett, amikor Róma, mint központi szerv, a kultúrtest mérgeit mindenüvé beszorította. Eddig a megbetegedés itt is, ott is, mindenfelé csak lokálisan történt, mint annak a helynek a saját megbetegedése. Legfeljebb Nagy Sándor idejében volt egy rövid időszak, amikor az egész civilizációra terjedt ki egy központi kóros működés. De különben minden egyes városban pusztított külön-külön az infekció. Azonban így legalább mégis, mihelyst valami kedvezőbb körülmény folytán lehetséges volt, meg-megújult a

produktív kultúrszövet életműködése, hogy valahogy fölibe tudjon kerekedni a kórnak. Meddő kísérlet maradt, de azért valamelyest mégis csak gátolta a produktív élet teljes elfojtását. Azaz, a militarizmus iszonyú pusztítása mellett is maradt egy-egy rés, ahol a produktív élet tartogatta magát. Amint azonban Rómának a központi szerepe megkezdődik, kitör a kór teljes kialakulása. Amikor a cézárizmussal a rák a civilizáció központi szervébe fészkelte magát, most annak minden mérge a test egészébe hajtattott *és most már mindenütt megbontotta a produktív életfolyamatok ellenállását*. Már csak a kóros folyamatok működtek és magukhoz ragadtak a kultúrszervezetből mindent és vitték a központba, ami csak el volt ragadható produktív termékektől. Hiába iparkodott bárki valamit termelni, boldogulni csak az boldogult, aki Róma katonai adminisztratív hatalmába kapcsolódva, szipolyozni tudta a provinciákat. Róma maga, illetve ennek is úgyszólván csak a militáris cézári udvara és hozzátartozói bőségben úsztak a mindennünnen elragadt javak között, a város maga egyre kevesebbet fogyasztott és elszegényedett, a cézár pedig egyre többet fogyasztott és egyre nagyobb pompa

153 között. Róma cézári fényétől távol azonban például a prusai Dio ezt a beszédet adja a népgyűlésen egy politikus szájába: »Két harmada a földjeinknek parlagon hever, mert *nincs ember, aki a művelésökre vállalkoznék*. Ennekem is van, mint mindenki tudja, sok hold földem. *Akárki vállalkozik, hogy művelni*

154 *akarja, odaadom*. Még pénzt is adnék neki«. — »Az ipar, amelynek a produktív életben legelől kellene lenni, az utolsóban volt. *Alig lehetett a világon nagyváros, amely oly improduktív volt, mint Róma*. Épp úgy egész Itáliában sem volt semmiféle, valami lokális piacot teremtő nagyipar. Semmi sem jellemzi jobban azt a barbársággal határos közönyt az ipari tevékenység iránt, mint a korintheta gyárak elpusztítása. Elpusztították azért, hogy összeszedjék nevetséges áron mindazt, ami korintheta agyag- és bronzedényekből a görög házakban található volt és amit mint régi munkát szédelgő áron Rómában eladtak. *Róma sehol sem hatott elevenítőleg az iparra*.« —

153. Seeck, Untergang der antiken Welt.

154. Speck, Handelsgesch. des Altert.

»A munkától való általános elkedvetlenedés uralkodik az alsóbb néposztályokon. Egyre nagyobb lesz a közöny minden kereset iránt. A munkaezők a nagy nyomor mellett is megdrágulnak. Az emberek eladják szabadságukat. A paraszt otthagya a rögöt. A birtokokat elhagyják és községi tulajdonná válnak.« — »A földművelést elhanyagolják. Ahol azelőtt virágzó gazdaságok voltak, ott most a kisemberek a gazdagoknak a szolgái. Az ország pusztaság lett, nem a háború vagy pestis miatt, hanem azért, mert a munkától való elkedvetlenedés óriási mértékben elterjedt. Ahol azelőtt szabad és vidám emberek munkálkodtak a mezőkön és mérsékelt, de jól kiérdemelt jólétnek örvendtek, ott most a kétségbeesett rabszolgák serege dolgozott. — A földművelés abba marad és leginkább csak legelőgazdálkodás marad fenn. Az ipart az állam kényszereszközökkel tartja fenn: örökletessé lesz az iparral való foglalkozás kötelessége, úgy hogy a Kr. u. negyedik században nincs is már más ipar, mint az, amely így kényszerű örökletességgel folyik. A hivatalokban is a fiúk az apjuk hivatalát kénytelenek elfoglalni, így marad felhasználatlanul a meggyülölt tevékenység kényszere alatt az erő.« — *Kimondhatatlan nyomor terjeszkedik valamennyi nemzetre. A szülők eladják gyermekeiket. Kappadóciában a paraszt épp oly fizetésektelen volt, mint a király.* Egy Kr. u. 70-ik évből való írás már azt mondja, hogy tönkre ment minden község. Kis-Ázsiában olyan városok, mint Samor és Halikamassos üresen állanak. Még a türelmes ázsiai is megutálta az életet. Általános elszegényedés és elnéptelenedés mutatkozik mindenfelé.« »Állandó megfogyatkozása minden polgári társadalmi életfunkciónak, ez a korszak jellemzője.»

Maga a méreg pedig, ami ezt előidézte, a militarizmus mérge. Mindenütt, ahova eljutottak pusztító alkatai és ahol azok működni kezdettek: ott a produktivitás termékei, azoknak funkciói nem bírtak már ellentállani. *A cézári militarizmus mindenféle rablómívelete bontott szét minden lehetőséget, hogy produktív folyamatok fennmaradhassanak.* Kíséretében volt a cézári adminisztráció, amely csak arra szolgált, hogy a szipolyozás a centrális csatornába folyjék. A produktív élet nem tehetett egyebet, mint hogy elzárkózzék minden elől, ami Rómától jön. Az emberek idegenül állottak ezzel az étellel szemben, amelynek folyamataiba saját életükkel nem

tudtak belekapcsolódni, hisz hiába dolgoztak. Ebből meg-
 élni nem lehetett. Hát miből? Nekik semmiből. *Már csak*
a kóros, a Rómával, a Róma cézárt militáris hatalmával
összefüggő egyének élhettek. A rák burjánzásának egyénei.

6.

A Jézus.

- Ilyen körülmények között támadt a kereszténység.
 Nem pedig Jézus személyéből, *amely sokáig egészen ismer-*
 155 *retlen is volt. »Mentül elfogulatlanabban vizsgálja az ember*
a kereszténység őstörténetének a forrásait, annál világosabban
tolul fel azon meggyőződés, hogy a kereszténység korántsem
a Krisztus személyének a hatásából eredt, hanem, hogy az
 156 *az antik világ mélyreható fejlődésének eredményeként állott*
elő.« — »A kereszténységet minden vonalon a kor hozta
 157 *magával és fővonásaiban készen volt már, mielőtt az Evan-*
 158 *géliumnak csak egyetlen sorát is megírták volna.« — »A görög*
stoa filozófiájában alig van egyetlen mondat, amelyet később
a kereszténység ne ismételt volna.» —»A monotheizmust, ezt
 az alapvonását a keresztény gondolkozásnak, a görög filo-
 zófia teológiai és ethikai formáiban annyira kiképezte,
 hogy az egyház közvetlenül átvette dogmatikájába.« —
 159 A héber bibliában nincs semmi, ami a halhatatlanság ki-
 fejezésének megfelelően ... Adonisznak megvolt a szent
 hete és az ő gyászának nagy napja és mindenütt szent sírokat
 állítottak. A meghalt istenalak már a feltámadás ünnepét
 tartotta öt századdal korábban, mint hogy ezt a kereszt-
 ényiség Krisztus passzióivá változtatta át... Öt századdal
 Krisztus előtt Eleusisban már a lélek halhatatlanságát
 ünnepelték. Maguk az első keresztények is eleusisi iniciáltak
 voltak ... Görögországnak megvoltak a búcsujárasai, szen-
 telt vize, börtje . . . Hogy Isten: lélek, Anaxagorastól

155. *Pfleiderer*, Die Entstehung des Christentums.

156. *Kalthoff*, Die Entstehung des Christentums.

157. *Geffchen*, Aus der Werdezeit des Christentums.

158. *Kalthoff*, Die Entstehung des Christentums.

159. *Havet*, Les Origines du Christianisme.

származik. Ez egészen görög felfogás.” — »Sokrates és Plató 160
 filozófiájában már benne vannak a szentháromság elemei.«
 — »A stoa képzi ki az aszkéta világfelfogást.« — »Ez a 161
 filozófia lesz végül a vallás, a sejtelmek és az isteni meg- 162
 nyilatkozás ezekből a forrásokból táplálkozik.« Soha oly
 bensőséggel és oly kétségbeeséssel nem kapaszkodtak a
 lelkek a halhatatlan élet hitébe, és hogy a halál után kez-
 dődik a boldogság, mint ekkoron. »A görög gondolatvilág 163
 Kr. e. utolsó évszázadban már egészen annak az uralma alatt
 állott, hogy egy túlvilági lét következik.«

Ezekhez a megvilágításokhoz járulnak olyan adatok,
 amelyek Kallhoff felfogását (aki pedig maga is egyházi
 férfiú) megerősítik, hogy Jézus nem is személyt, egyént 164
 jelent, így W. B. Smith azt bizonyítja, hogy Jézus-Krisztus
 két nevének egyike sem jelent földi, emberi lényt, hanem
 már régen istenséget. Mindkettőt az óvilágban mint
 valami bűvös, mágikus, Istent hívó szót ejtették ki. Jézus
 már eredetileg istenséget jelentett. A Názárei név sokkal
 régibb, mint időszámításunk és csak a Krisztusra alkalmazott
 alakban változott át »názárethbeli« Jézussá. Maga Názáreth
 helység s csak sokkal későbbi, mint Krisztus ideje. Názáreth
 semmi mást nem jelent, mint a régi babilon-zsidó istenséget:
 Na-Sa-Ru-t, amely szó annyit jelent, hogy őrző. Őrző isten.
 — Reich egy alexandriai jelenet leírását ismerteti, amely tel- 165
 jesen hasonlít ahhoz, amelyet Krisztus szenvedéseinek törté-
 netéből ismerünk. Akkoriban, még Krisztus előtti időkben
 extatikusok úton-útfélen prédikáltak. Egy ilyen tréfálkozó
 katonák lefogtak, palástot akasztottak a nyakába, fejére
 szalmakoronát nyomtak, kezébe pedig pálcát jogarképen és
 így tuszkolták maguk előtt a csőcselék nagy rivalgása köz-
 ben. A kereszt számárfejjel már a régi egyiptomiaknál szerepel,
 mint egyik isteni jelképük. Végül Krisztus töviskoronázásának

160. Pfleiderer, Die Entstehung des Christentums.

161. Kalthoff, Die Entstehung des Christentums.

162. Rhode, Psyche.

163. Kalthoff, Die Entstehung des Christentums.

164. W. B. Smith, Der vorchristliche Jesus.

165. H. Reich, Der König mit der Dornenkrone. (Jahrb. f. Altertumskunde 904.

166 a legendája csak a 4-ik században kezdődik. *Reil* pedig kimutatja, hogy maga a keresztre feszített Krisztus is csak a 4-ik században jelenik meg először s szíriai kép. A nyugati kereszténységben pedig a feszület csak a 13-ik században foglalja el véglegesen helyét a vallásban.

Mindezek azonban nem változtatják a Krisztus-alak jelentőségét. Sőt még intenzívebbé, hatalmasabbá válik a kép, ha azt tudjuk róla, hogy mindaz, ami Krisztus alakjában, az ő imádatában szövődött egybe, valósággal egy egész világ, egy egész korszak szelleméből keletkezett és hogy minden krisztusi, isteni gondolatnak az emberek lelkében már megvolt a talaja. És mihelyst ezt az egész processzust, amelynek eredményeként egy mindent átfogó képpé, fogalommá alakult a Krisztusban való hit, úgy tekintjük, mint valami természeti eredményt, mint a teremtés isteni munkájának egy szükséges és hatalmas megnyilatkozását, mint védő és fenntartó működését, amelyet, a civilizációk fejlődésében az egyszer elért eredményt, a pusztulás ellen, — *mint a mutációban* — meg is akart védeni: — így nyer csak igazán óriási jelentőséget a Krisztus-fogalom kialakulása.

7

A kereszténység kitörése.

Mindaz, ami a görög filozófia hatásaként csak némely rétegbe hatolt be azelőtt: most a civilizációttest egészét 167 alakítja át. »Az emberi társadalom mélyéből támadnak a szenvedők és nyomorúságosoknak a testvérisülései. Egyazon érzésvilág, egyazon célok terelik őket egybe: Megtagadása a világnak. Az óriási vallásos és szociális háborgás ellenállhatatlanul ragadja az embereket az ideál felé, amely az ezeréves birodalom utópiájában éri el tetőfokát (hogy akkor úgy is elpusztul a világ).«

168 »Keletről terjed a világtól és örömeitől való elfordulás.

166. *Reil*, Die frühchristliche Darstellung der Kreuzigung.

167. *Pöhlmann*, Das romantische Element im Kommunismus und Sozialismus der Griechen. (Hist. Zeitschrift 1893.)

168. *Kalthoff*, Die Entstehung des Christentums.

Ott még teljesebb volt az aszkézis, mint Hellasban. *Igy készültek az embertömegek arra a legmagasztosabbra, amire kilátást nyújtottak: az örök életre, távol a bűnös világtól. . . Az a cél, amely ezen vágyakozások előtt lebegett, egy olyan világ volt, ahol nincs éhség és nincs szegénység, nincs úr és nincs szolga.*« — »A vadnak megvan az odúja, megvan a fekvőhelye, — szól az egykorú Tiberius Gracchus — minden vadnak megvan a búvóhelye. Csak azoknak, akiket a föld urainak neveznek, nem maradt egyebük, mint a világgosság és napsugár. Nincs az a rög, mely- az övék volna, és ahova lehajthatnák a küzködésben kifáradt fejüket.« Később az evangélium írja: »A rókáknak van odújuk, a madaraknak az égbolt alatt fészük, csak az ember fiának nincsen hová hajtania a fejét.«

Az embereket elfogja a végtelen kétségbeesés. »Ami 169 jön, csak jöjjön, az emberek már nem is törődtek semmivel. Ellenállás nélkül engedték magukat öldökölni és kirabolni.« Mélységes szomorúság és hitetlenség üli a lelkeket minden iránt, ami törtéedik. Munkát, keresetet otthagynak, dudva nő a földeken, a mezőkből erdő vadul. Újabb kutatások mondják, hogy őserdőket találnak napjainkban ott, ahol egykor már kultúra volt. Minek küzködni? — ez az általános felfogás. Lemondani minden földi jóról és a szegénységbe, nyomoruságba beletemetkezni, ez az áramlat terjed. Néhol az öngyilkosság járványossá lesz. A városokban félmeztelen »cinikusok« ödöngenek és megelégszenek az alamizsnával. *A halál utáni mélységes vágyakozás tölti el az embereket.* Polybius meséli a beotiaiakról, *hogy az emberek nem ettek, nem ittak, hanem várták a halált.* A Krisztus előtti idők végén egyre jobban terjed az önmegcsonkítás. Az »*infibulatio*« míveletét üzik, ami abból áll, 170 hogy a penis felbőrét átlukasztották, átkötötték, úgy hogy ne csúszhasson a glans alá s hogy az ezzel okozott fájdalom lehetetlenné tegye az erekciót. *Tanuljunk meg lemondani mindenről, mielőtt elvételük tőlünk*« — hirdeti a római Seneca

169. *Beloch*, Verfall d. antiken Kultur. (Histor. Zeitschrift 84.)

170. *Stieda*, Infibulation bei den Griechen und Römern. (Königsberger anatomische Hefte, B. 19, H. 2.)

tanítása. »A természet egyetlen jótéteménye a halál.« — »Ne törődjeteK, csak a túlvilággal.« — »A legszerencsétlenebb, ki szerencséjében él.« — »Vessünk meg minden örömet, száműzzünk minden mosolyt, mert az igaz élet nagyon komoly.« — »A túlvilágon mindnyájan egyenlők leszünk.«

Az élet egyetlen céljává így válik a szenvedés, a sanyarúság, a lemondás, a megsemmisülése minden teremtő aktusnak. Az egyetlen törekvés a hozzáidomulás az élet teljes, lehető legteljesebb redukciójához. Pusztaságokba vonulnak vissza az emberek. Póznákra állított deszkákön úgy fonják össze kezeiket, hogy körmeik a húsba nőnek. Lemetszik
 171 *nemzőservüket.* »A kybélepapok őrzöngése odáig terjed, hogy az istenfélő jámborság nevében követelték a hívektől
 172 az önkasztrációt.« — »A valerianusok kasztrációra kényszerítették híveiket. Sőt állítják, hogy idegeneket is maguk
 173 közé csaltak, hogy kasztrálják.« — »A papok nyilvánosan prédikálták a kasztrációt.

Ebben az időben, még a kereszténység kialakulása előtt írja Dicearius könyvét »az emberek pusztulásáról«. Felsorolja a sors csapásait, amelyek az emberiséget érhetik, *de ezek közül egy sem ér fel azzal, ami most pusztítja az emberiséget.* Cicero pedig ezt mondja (Kr. e. 70): »A római birodalom megvédheti magát minden emberi hatalom ellen. Nem bírja azonban fenntartani magát az emberek jajjai, könnyei és sóhajai között.« Általános lesz a hit, *hogy az emberiségnek ki kell pusztulnia. Valami csoda fog történni, ami új világot hoz.* Maga Virgilius is hiszi, »hogy a mennyekből új nép fog a földre szállani.« Az emberek csak ezt a csudát várják már. Valami világ végét, katasztrófát, amiben minden összeomlik. És csak azután jöhet a boldog élet a földre.

174 »A régi álmok az ember képzelt ősi boldog állapotáról újra felélednek. Az elveszett és visszanyert paradicsomról, amellyel új élet kezdődik. Újra kél a hit a Plató hirdette isteni akaratban, hogy *jönni fog egy reformátor*

171. Kalthoff, Die Entstehung des Christentums.

172. Corvin, Historische Denkmale des christlichen Fanatismus.

173. Laurent-Nagur, Okkultismus und Liebe.

174. Pöhlmann. Das románt. Elem.

génius, az istenek és isienfiaknak nemzetségéből, aki mindent megváltoztat. Ez a vágyakozás, hit él a népek szívében.»

Ne feledjük, mindez még a Krisztus, a kereszténység előtti időkből való. A kereszténységgel mindez csak végső kitöréséhez jut. *De íme elkészült már az egész civilizációt, hogy valahogy ki kell bírnia a rettenetes megviseltetést. A kereszténység nélkül szétzüllik minden, nincs többé semmi, ami egybetartsa ezt a társadalmat, amelynek anyagi folyamatai felmondták az élet szolgálatát. Egyedül a kereszténység tud megküzdni a legsúlyosabb kór iszonyú válságával.*

A ZSIDÓSÁG SZEREPE CIVILIZÁCIÓNK MEGBETEGEDÉSÉBEN.

I.

A zsidóság és a kereszténység összefüggése.

Még egy nagy kérdés tolul itt fel: az, hogy *mint jutott a zsidóság ahhoz az óriási szerephez a kereszténység kialakulásában*, mikor ez teljesen görög-római képződmény? Hogy ered a keresztények Istenében való hit, amely az egész római civilizációt magával ragadta, mégis a zsidóságból? Amikor a kereszténység egész filozófiája, erkölcsi fel-fogása, etikája görög eredetű, íme mégis a názareti zsidó az, akivel a zsidóságból kialakuló kereszténység világhódító útjára indul.

Honnan van ez a különös összefüggés a zsidóság és a kereszténység között? Hiszen annyi más nép is élt a római birodalomban: — miért épen a zsidók vallásából indul meg a kereszténység végső formája?

Szinte megmagyarázhatlan tünemény volna és maradna ez, ha biológiai nézésünk nem igazodnék el. A felelet azonban készen van, mihelyest felismerjük, hogy *az egész római uralom területén épen a zsidóság volt az, amely már századokkal korábban bizonyos hasonló pathológiai állapoton ment keresztül, mint aminőn most az egész római civilizáció.*

175 A zsidók története a Kr. e. második évezred második

175. Winckler, Geschichte Israels.

felében kezdődik. Ez időkig a zsidók a babiloniakkal közel rokonságú nomád népek voltak. A hatalmas babilóniai kultúra kezdte őket kiszorítani, tehát valami tőlük idegen dolog zavarta őket. Egymásután vonultak törzseik részben Kánaán felé, részben a Nilus deltájához. Csak a 11-ik században mozgolódtak aztán Saul és Dávid alatt azok a tulajdonképeni zsidók, akik már államalkotásra is képesek voltak és akiknek állama a zsidó törzsek egyesítéséből támadt. Juda volt az utolsó és legkultiváltabb törzs, amely megindult. Abból, hogy ezek a legtovább bírtak megmaradni babiloni földjükön, önként következik, hogy legjobban állták a babiloni kultúrát, legtovább is maradtak hatása alatt, legtöbbet is vettek fel belőle, végül azonban a tőlük idegen élet ő rájuk is eltávolítólag hatott. A zsidó törzsek ezután a kánaáni befolyásoknak voltak kitéve. Kánaán is babiloni eredetű kultúra volt, és ezzel sem tudtak összeilleni. Hozzájárult még az idegen egyiptomi kultúrának is a nyomása. Azok a zsidók, kik a Nilus torkolata körül telepedtek le, az egyiptomi írások tanúsága szerint barbároknak tekintettek, »kik nem tudnak élni«, és akiket rendre csak erőszakkal lehetett szoktatni. Következik később a zsidók babiloni elhurcoltatása.

Tehát majd egy évezreden keresztül ez a nép már folyton idegen kultúrák nyomása, behatása alatt állt, folyton idegen népek idegen kultúrforgalma közé szorítva. Minden, ami őket környékezte, valamiképen tőlük idegen eredetű képződmény volt. Ők is épp úgy elzárkóztak ettől, mint később a római nép attól, amit Róma hozott rájuk, mint az ő produktív képződésüktől elütő, idegen, patológiai természetű, mérgező áramlattól. *A zsidóságtól helyzete tehát már sokkal régebben ugyanaz volt, ugyanúgy iparkodott az ő életviszonyaikba tolni valami más élet, amelynek a számára ők nem voltak eredetők szerint berendezve.* Amivel szemben tehetetlenek voltak s nem tudtak egyebet tenni, mint-hogy elzárkóztak előle. Jellemző például, hogy amidőn Kánaánba érkeztek, ott a kultúra főleg szőlőkultúra volt. A barangoló nomád zsidókra nézve olyan életfoglalkozás, ami számukra teljesen idegen valami volt. És íme, a szőlő, a bor előttük olyan valamivé válik, ami a zsidó istennek nem

- 176 tetsző dolog, és igaz zsidó ember csak idegen isteneknek áldoz, ha hozzányúl. A környező nagy városokban óriási kereskedelmi forgalom virágzott; szintén olyan élet, amiről a nomád zsidóságnak fogalma sem volt: és lám, a zsidóság előtt az a bűnök világa, az istenteleneké, akiktől az igaz ember elfordul. A babiloni fogság aztán a legteljesebben beleszorította őket egy tőlük egészen más világ nyomása alá, amelytől *épp úgy nem menekülhettek, mint a római nép a cézároknak nyomása alól.* És itt ölt végleges formát a zsidó hit, *ugyanúgy siránkozik, mint később a római nép; próféták támadnak, akik jajszóval hirdetik: Az Isten a szegényekkel és nyomorúságosakkal van! A gazdagság a nyomorúság és az ember a földön csak azért van, hogy a kísértéseknek ellentálljon! A gonoszok világa el fog pusztulni, de eljövend a Messiás! A Messiás, akivel egy új világ fog kezdődni! — ugyanazon képzetek ime, amelyek önkéntelenül épp így képződtek meg a római nép lelkében, anélkül, hogy ekkor egyáltalán még tudtak volna valamit a zsidóság lelkéről.* »Tévedés lenne azt hinni, hogy a görög tudósok olvasták volna a bibliát, mihelyst görögre lefordították, ami különben csak a Kr. u. 3-ik században történt meg. A valóság az, hogy egészen a keresztény szentatyák idejéig görög vagy római világi ember tekintetét sem vetett a zsidó könyvekre«
- 177

2.

A zsidó vallás mint a kereszténységnek kész típusa.

- Azonban a zsidóság végre elmerült a római birodalom egységébe, befőlte ezt is a hellén-római civilizáció. Nagy Sándor idejében a zsidó vallás már csak »az idegen kultúrának makacsul ellentálló vakbuzgó jámboroké volt«, egy szekta, amely lassanként elnyomatott. »A görög-makedón világból Palesztinában új szellem támadt. Nagy átalakulása a zsidó gondolatvilágnak, ami a nagy befolyású pogány
- 178

176. Frants *Buhl*, Die sozialen Verhältnisse der Israeliten.

177. *Havet*, Les origines du Christianisme.

178. *Friedländer*, Die religiösen Bewegungen des Judentums.

gondolkozásból eredt . . . Judeában a nép két egymástól 179
 élesen elkülönülő és egymással ellenségesen szembenálló
 pártra oszlott, az óhitűekére és az istentelenekére, akik
 készséggel merültek bele az új világ áramlatába ... Az
 óhitűek, a jámborok pártja a szegényeké, nyomorúságosaké,
 az alázatosaké volt . . . Ezek zsákba burkolódtak, kínozták
 magukat, böjtöltek és imádkoztak.” — »Az idegen kultúra 180
 terjedése ellen az óhitű jámborok a zsoltárokból foglaltak
 állást. Az alexandriai zsidóság azonban elsősorban polgár
 volt, az állam nyelvét beszélte, és el is felejtette az apáit . . .
 Míg Judeában a profán tudományokat szentségteleneknek
 tartották, Alexandria jámbor tudósai ennek ápolását aján-
 lották, mert csak filozófiai lelki képzés vezet az Isten meg-
 ismerésének világos magaslataira . . . Egész serege a lelkes
 zsidó ifjaknak a görög tudás emlőin vált kiváló művelőjévé
 az akkori szellemi életnek.”

Tehát a zsidóság szinte eltűnt már a maga külön régi 180
 vallásával, csak épen Jeruzsálemben és környékén voltak
 még régi szektáriusok. Senki sem gondolt arra, hogy ezektől
 induljon ki egy új vallás. Hiszen még a Krisztus születé-
 sétől számított egy egész évszázadnak kellett lefolyni, amíg
 az első kapcsolatok támadtak a régi zsidóság és a keresz-
 ténység között. Ekkor is »a zsidóság közt volt a legkevesebb
 keresztény«. — Jeruzsálemben a hellénisták, akik Szíria-
 ból, Kis-Azsiából, Egyiptomból, Cyrénéből jöttek, egész
 külön városrészben laktak.” — »A zsidóságnak hellénizmus- 182
 sál való telítéséből egy egész radikális irányzat támadt,
 amely egyenesen az óhit ellen lépett fel.«

Azonban, amikor a római nép a maga kétségbeesésével
 várt, várt valakit, aki nem jött, hogy megváltoztassa a
 világot, hitte, hogy jönni kell valakinek, és nem tudta kinek,
 csak valakinek, aki a szegényeket és nyomorultakat fogja
 megváltani szenvedéseiktől: — ekkor hangzott el, hogy
 igen, *a zsidóknak van egy Messiásuk, aki eljövend, egy Mes-
 siás, akit nekik az Isten megígért, egy Megváltó, aki a sze-*

179. *Friedländer*, Griechische Philosophie im alten Testament.

180. *Friedländer*, Zur Entstehung des Christentums.

181. *Renan*, La vie de Jesus.

182. *Friedländer*, Die relig. Ben. d. Judentums.

gények és nyomorultak megváltója. Itt egyszerre készen jött már az az istenfogalom, amelyet az egész római nép keresett, alakított. Minden gondolatának, amely az új vallási áramlatot szülte, hozta, itt egyszerre kész isteni alakja volí, kész képe.

Palesztinában évről-évre akadtak extatikusok, akik a szegények Istenéről szónokoltak, és akik magukat Messiásnak, az Isten fiának hirdették. És akiket mint békebontókat keresztre feszítettek. És végre megjelent közöttük talán a legnagyobb, vagy meg se kellett jelennie: a közhiedelem, a hit, a hit költészete elevenné testesítette meg azt, akit vártak, akinek itt kell lenni, és akiről évszázadok múlva mindenki tudta, hogy itt is volt és megígérte a mennyeknek országát. Nem lehet senki ember fia hatalmasabb istenalak, mint ez, amely így született, minden hívő lelke mélyéből.

Igen, a zsidóságban már kialakult a kész istenség, kész vallási forma, a Messiásé, a Megváltóé, akit most mindenki várt. *Azzal, hogy majd egy ezredévvél korábban kezdődött a zsidóságban egy teljesen hasonlatos pathológiai folyamat, azzal hamarabb is elkészült a maga vallási alakulásával, amely most kész formaként tárult a szegények és nyomorultaknak egészen hasonló lelki, érzelmi gondolatvilága elé.* És így a zsidó Messiásból jegecedett ki a századok folyamán a kereszténység Megváltójának az istenalakja, aki legkészebben, az egész római birodalom területén, éppen a zsidóknál volt meg.

3.

A zsidók helyzete a keresztény civilizációban.

A zsidóságnak ezzel a jelentőségével függ össze egész kultúránkon keresztül az ő igen sajátos szerepe.

Minden civilizációnak az a természeti sajátága van,
183 hogy abban kétféle civilizáció nem élhet meg. Amint egy

183. »A sejtek termékei és a vérszérum valóságos kölcsönös mérgeket képeznek a másik szervezetben és pedig annyira, amennyire egymástól a rokonság tekintetében távolódtak« (Nussbaum, Mutationserscheinungen bei Tieren).

fiziológiai testben sem élhet másféle élet, ha csak nem mint *parazita*. Nincs kultúra, amelyben egyazon időben más kultúra is lett volna. Nincs civilizáció, amelyben két vallás lenne egyszerre. Legfeljebb a létező vallásnak egy szektája keletkezhetik. Hiszen az eddigiekből is láthattuk, hogy mennyire a civilizáció testi egységének a dolga az, ami mint vallása alakul ki. Más vallás mindig és mindenütt más kultúrát is jelent. És íme a zsidóságnak mégis az a különös szerep jutott, hogy az egész kereszténység alatt itt él elszórva közöttünk. *Az egész római birodalomnak egyetlen népe sem élt tovább így, csak épen a zsidó.*

Mindig idegenül a római keresztény kultúrtestben, és elszórt állapotában is folyton fenntartva idegen eredetét, idegen, elütő életmódját. Soha a keresztény egységbe nem tartozva. Hanem mindig csak a sajátságos parazita szerepében, egy-egy ponton megfészkelvén magát, ott a maga elkülönített gyarapodásának élvén, hol üldözve, elnyomatva, pusztítatva, aminthogy a parazita életnek ez a sorsa az eleven organizmus testén.

Ez a sajátságos tünemény, hogy itt a keresztény kultúrában az az idegen a maga szétszórt állapotában tovább tudott tenyészni, semmi másban nem leli magyarázatát, mint abban, hogy *a kereszténység és a zsidóság olyannyira közel rokonság, olyannyira hasonló körülmények alakították mindkettőt, annyira egyazon életirányzat szerint él mindkettő a vallásánál fogva, hogy a zsidóság a kereszténység életében a maga életfeltételeit tovább is megtalálta*. Mint idegen kultúra elemei, egyénei nem, mert tényleg a keresztény világ organizmusába sohasem tartoztak, de sajátságos parazita helyzetük mégis fennmaradhatott. *Eszmei, értelembeli élettendenciáik a mieinkhez hasonlatosak mindig*. Épen ennél fogva alkalmas talaj maradt nekik a mi kultúréletünk. De szervesen beleorganizálódnia a mi struktúráinkba nem lehetett, mindig idegen maradt. Minden Ghetto parazita folt a test organizmusában.

Azonban igen sajátságos tünemény kíséri a zsidókat. Aminthogy az ő eredetük korábbi mint a mienk, és ennél fogva fejlettségük is korábban indult meg: *úgy ők mindig legkorábban is készek a mi kultúránk minden új fejlődési fokán*

megjelenni. Addig, míg civilizációnk iszonyú súlyedése, hanyatlása tartott, természetesen nem látszik ebből semmi. Azonban alig hogy ez megszűnt és megindult a renaissance, az új fejlődés: *nyomban a zsidók vannak legetől.* Alig hogy a gazdasági élet mozdul, a zsidóság van a pénzmozgató és anyagforgalmi műveletek élén. Ezzel elvonják az elmaradottabb világtól a kezdő áramlásokat, ami miatt nagy ellenszenv kél ellenök, pedig nem tesznek egyebet, *mint amit később, mikor egyre számosabban fejlődnek ugyanarról a fokra, a keresztény világ is tesz.* Legfeljebb, hogy ezek műveletei jobban összefüggenek a közforgalommal, míg a zsidóságé ugyanaz marad. Tudomány dolgában is: a zsidó doktorok a középkor első természettudósai. Szinte megelőzik a mi kultúránk szellemi hőseit. De ő belőlük, a zsidókból ilyenek nem válhatnak. Korán és igen élénken kifejlődhetnek valamely új irányban, *de az alkotó, az előre mozdító lépések mégsem eredhetnek tőlük.* Bámulatosak néha, hogy hogy kifejthetik a mások iniciálását, *de ők maguk nem az újító géniuszok.* Mert a civilizáció testi fejlődésének minden momentuma csak azoktól eredhet, akik organikusan beletartoznak abba, és akikben magának a testnek új és új mozdulásai nyilvánulhatnak.

A zsidók pathológiája majd egy ezredévvvel korábban indult meg, mint a római keresztény civilizációé. Korábban is érettek ennél fogva mindig, mint mi. Parazitizmusuknak természete is ez: ők voltak minden új életmomentum felhasználásában az elsők. Amíg idegen ősi kultúrájuk külön sajátosságait tőlünk izoláltan tudják fenntartani, ezen parazitizásuk természetes. Ezt azonban, amit parazitizáságnak tüntetek fel, nehogy hamisan értelmezzék, hangsúlyoznom kell, hogy itt tisztán az a kérdés, ki mennyiben tartozik kultúránkba, s a dolog nem a felekezeti ügyön múlik. Azok a zsidók, akik épen csak még magukon hordják a felekezeti jellegét, de életmódjuknál fogva már egészen a mi kultúránk egyénei, azok természetesen már nem tekinthetők parazitáknak. Ellenben azok, akik a mi európai kultúránktól még ma is izolálva élnek egy-egy fészekben, ősi típusukat fenntartva, a mi kultúrproduktivitásunkat csak szipolyozva: — ezek természetesen a tiszta, ősi parazitátípust képviselik.

V. FEJEZET.

A CÉZÁRSÁG.

I.

A cézárság struktúrája.

A római cézársággal Róma már csak úgy működött mint a kórt egyre nagyobb mérvben kifejtő központi szerve ennek a megbetegedett kultúrtestnek. A cézári államforma nem fejtett ki egyebet, mint hogy a militarizmus kórstruktúrájával mind tovább pusztította a civilizációt. És ez az államforma mindmáig az állam. A renaissancetól kezdve kiküszöbölődik ugyan fokonként a kóros pusztító hatása és egyre inkább csak mint összetartó struktúrája alakul ki az újra éledt kultúrszövetnek, de azért folyton csak ettől idegen szerkezet marad. Magának a produktív életnek, szövetnek a saját céljaira kiképződött apparátusai mind csak az állami szerkezettől külön, a mellett képződtek ki. Amint hogy minden gazdasági művelet az állam protektorátusa alatt ugyan, de nem mint állami, államszerkezeti funkció működik. Az állam a cézári militaris állam. Nem változtat ezen az sem, ha az államforma *köztársasági*, mert az államszerkezet ugyanaz, csak központjában van az örökletes, született cézár helyett a választott elnök, de ugyanazon természetű, ha enyhébben is gyakorolt funkciókkal.

Hogy azonban azt a módosulást megértsük, *amelyen a cézárizmus keresztülment, hogy a mai legyen*, követnünk kell a cézári szerv működésének egyes fázisait.

2.

A cézárt struktúra pusztításai.

A római cézárizmus egész hadseregével és katonai adminisztrációjával már csak azt a rettenetes abnormitást, a cézári udvart táplálta. A közkeletű római történészek csak a »paradéjeleneteket« emlegetik, de azt az iszonyú pusztulást, amely környezte, alig. Pedig maga Róma is a Kr. u-
 184 400-ik évben egykori lakosságának már csak $\frac{1}{12}$ -ére zsugorodott össze, és élni már csak az udvar és katonaság és az ezt szolgáló állami hivatalnoksereg élt. »Rufilius Numan-
 185 tius az Arno vidék elnéptelenedéséről panaszkodik. A vidék-
 186 ből mocsár lesz. Cosa város üres. Epirus és Illyrikum úgyszólván pusztaság s ahol emberek vannak, romok közt laknak. Serdülő fiúk és leányok, satnya utódaik születnek.«
 »Az élet tartama nagyon megrövidült. Nyavalyák iránt nagy a fogékonyság.» — »193-ban a császár elrendeli, hogy minden üres földet, akár magánosoké, akár a fiskusé, bárki elfoglalhat, ha munkálni akarja.« — »Rettenetesen növekszik a hadsereg és a hivatalnokok száma, amit egy gazdag állam sem bírt volna meg.« Amit ez véghez vitt, felülmúlja minden képzeletünket, amiket iskolai felfogásunk szinte követni is alig tud. »A polgárháborúk alatt — a cézárook közti harcokban — Diodor általánosan mondja, hogy a városok az utolsó emberig kipusztultak.« — »Nagy országrészeken majdnem minden ember ki volt pusztítva.« Ahol még ember volt, »az országutakon fogták el az embereket, hogy a rab-
 szolgahodályokba vigyék«.

A cézárokat már csak a szoldateszka teszi úrrá. »A hadsereg leglukratívabb üzletté a császárválasztásokat avatja. Minden imperátor készpénzzel ajándékozta meg választóit, gyakran oly összeggel, amely egész tőkét jelentett. A császárook változása egyenes érdeke volt a katonaságnak, ha tönkre is ment az ország. Minden bitorló szükségesnek látta hadseregét a határokról elvonni, hogy azzal az ellencsászárra

184—185. *Speck*, Handelsgeschichte d. Altertums.

186. *Seck*, Untergang d. antik. Welt.

törjön. A katonák gyakran rosszabbak voltak, mint a germánok és szarmaták. A kiszarolt vidéknek pedig iszonyú adóteher nyomása alatt még el is kellett tartania a katonákat, sőt jóindulatukat még külön ajándékokkal is kellett biztosítaniok.« »A Kr. u. egész III-ik század vér és harc, harc és vér. Egyik császár a másikat döntötte meg, hogy őt is egy másik döntse le. Szinte alig maradt egyetlen provincia is megóva attól, hogy a seregek fel ne düljék. A falvak mindenütt égnék és a parasztok menekülnek.« — »Mint idegen ellenség dúlnak a katonák.» — Rosszabbak az ellenségnél. — »Végül az emberek már a betörő barbárokat is mentőknek tartották.« 187

A hadsereg pedig nem ismer mást, mint a hadsereget. Csak a »corps-szellemet«. Semmi közössége nincs a civilizációval. Semmi érzéke a produktív emberek iránt. Idegen képződmények, idegen faj a lepusztult civilizációban. 188

És mentül nagyobb lett a nyomor, annál kétségbeesettebben vetette magát a szerencsétlen nép a kereszténység karjaiba, a menekvésnek egyetlen útjára, amelyen mindezt elbírt viselni. Teljes egykedvűséggel minden iránt, ami környezte, és a teljes apathikus érzéketlenségbe sülyedve, mint ahogy apathikus lesz a test a súlyos betegségben.

Az utolsó életerőket sajtolta ki a rettenetes nyomás. »Diocletian alatt már oly iszonyú volt az adó, hogy a vidéki lakosság a városokba menekült, itt meg mihelyst a hatalom lépett fel ellenök, az erdőkbe, hegyekbe futottak s a parasztokból rablók lettek.« — »Magától értődik, hogy a borzasztó adókat csak a legnagyobb kegyetlenséggel lehetett behajtani. Nemcsak hogy elvették az adós vagyonát, hanem tett eleget az állami követelésnek, hanem még testét is mindenféle kínzásoknak vetették alá, hogy kivallja, nem rejtett-e el valami pénzdarabot, vagy pedig, hogy ezzel rávegyék valamely barátját, hogy az fizessen helyette. I. Valentinian odáig ment, hogy azokat, akiktől már nem volt mit kisajtolni, egyszerűen kivégeztette. Egyes városi elől-

 189

187. *Beloch*, Verfall d. antik. Kultur.

188. *Speck*, Handelsgesch.

189. *Seek*, Untergang d. a. W.

járókat, decuriókat, ha nem tettek eleget azon kötelességüknek, hogy az adót utolsó fillérig behajtsák, halálra korbácsoltatott, vagy börtönben éheztetett agyon. A felfaló hivatalnoksereg évről-évre nőtt, azok pedig, kikből megélniök kellett volna, évről-évre fogytak.« — »A hivatalnoknak szokásává vált, hogy minden szükségletüket az emberekkel láttassák el, és ebből származott az a közfelfogásuk, hogy hiszen a császár csak nem is vesz valamit pénzért. Költségek nélkül építettek a császárok. A helytartó tetszése szerint róttá ki az építés költségeit a provinciájára.« — »A parasztot aratása közben lefogatta, ökreit leoldották ekéje elől s később kiaszva, agyonhajszolva adták neki vissza. Néha azt követelték tőle, hogy vigye ökreit valami távoleső helyre, csak azért, hogy megvesztegetessék magukat, ha ezt elengedik.« — »A naturáliákban való rémes megadóztatás okozta legfőbbképen, hogy a lakosság egészen megbénult, a népesség fogyott és a birodalom romba dőlt.«

Ilyen életviszonyok között következett be az, amit a *római birodalom megdőlésének* neveznek.

3

A népvándorlás pathológiája.

Ez a megdőlés azonban semmi más, mint hogy azon az újfajtája kultúrán, amely egy évezred előtt hatalmasan megindult, néhány századig virágzott, a mutációban jelentkező kóros visszavetődés lépett fel, amely pusztította az új életet.

Nevezetes, hogy egyes történetírók is csak ezzel a szóval tudják kifejezni az állapotokat, hogy *visszaesés, visszavetés, visszavetődés*, anélkül hogy ennek a kifejezésnek a biológiai jelentőségét érintenék. Úgy, mint Pöhlmann a görögökre, úgy mondja most a római hanyatlásnak a legavatottabb ismerője, *Seek, hogy »ami a hanyatló római birodalomnak a jellegzetességét adja, az a visszavetődés távoli ősidőkre, amelyeknek visszafejlődött rudimentumai most ismét eleven működésekhez jutottak«.*

Csakugyan, ami tovább következett, az már mind csak

egyre mélyebb visszavetődés az ősi harcias típusba. »A társadalomnak egyre alantabb fekvő rétegeiből kerülnek a katonák« s így velök mind alsóbb fejlettségű típusok, az ősemberhez közelebb álló típusok jutnak szerephez. És közülök támadnak az egyre brutálisabb cézárok, akik nem is leplezik ellenszenveket a kultúra magaslatai iránt. Velök megy végbe az atavisztikus átalakulás ama képe, hogy a római állam egészen *olyan legyen, mint az ókori keleti katoná államok* és »Galienus ki is mondotta, hogy a *perzsa államjog tétessék meg rómaivá*, amint Diocletian ezt a gondolatot formákba is öltötte«.

A visszavetődés aztán tovább folyik most már egészen a barbár őstípusra. A barbárok története kezdődik a római birodalomban. *Amit a használatos iskolakönyvek egész hamis megvilágításba helyeznek.* Amit így adnak elő: hogy friss barbár törzsek az ősi egyszerű népek erényeivel, egészségével Rómára törtek és megdöntötték Rómát. Minden újabb kutatás azonban a dolgoknak ilyen odaállítását valótlanságnak tünteti fel. »*Hogy a római korrump társadalmat a barbárok frissítették volna fel, ez egészen újabb keletű felfogás.*« Valójában a barbárok benyomulása csak folytatása volt a militarizmus ugyanazon kóros burjánzásának, amely eddig folyt. Mert a barbárok *nem is mint ellenség léptek fel, hanem mint római katonák.* »Honorius óta már úgyszólván csakis barbár katonaság volt. *Akiket a barbárok királyaiként emlegetnek, csak hadseregparancsnokok voltak, akik kikiáltották vagy buktatták a császárokat. A császárnak a hatalmas látszatát meghagyták, valójában azonban már nem is volt hatalma. Ez időtől kezdve a seregparancsnokok és provinciafőnökök barbár királyok voltak.*«

»*Amikor mi ma germán törzsekről beszélünk, olyasmit fejezünk ki, amire a régiek sohase gondoltak.* Csak a modernek beszélnek úgy a germán törzsekről, mint ahogy a vad törzseket emlegetjük. A régiek mindig úgy beszéltek róluk, mint a birodalom népeiről.» — »*A germánok, akik az V-ik*

190. *Seek*, Uncergang d. a. W,

191. *Fustel de Coulanges*, La Gaule romaine.

192. *Fustel de Coulanges*, L'invasion germanique.

században jelentkeznek és később elöntik a római birodalmat, korántsem valami ifjú nép, amely bátorságával helyet küzd ki magának. Ezek már elgyengült és a rómaiaktól már három évszázad óta lesanyargatott népek, züllötten örökös verekedéseiktől, elcsigázva a szociális forrongásaiktól, és akik a saját intézücióikat már mind régen elvesztették.« — »A germánoknak valami népvándorlását képzelni, olyan gondolat, aminek nincs semmi alapja. Úgy képelték, hogy a germánság a császárság ellen felkerekedett, de épen az ellenkezője az, ami az egykorú dokumentumokból kiviláglik. Hazájuk egyáltalán nem Germánia volt, hanem a római birodalom. Róma ellen valami gyűlöletről az írások egyáltalán nem tanúskodnak. Ez csak-képzeltetés minden történelmi alap nélkül és olyan érzelmeknek a feltételezése, amelyek egészen modernek. Az a kigondolt germán típus, a római ellenség csak egy 1529-iki igen regényes írásban kezd szerepelni. Ha hébe-hóba fellázadtak is, az nem Róma ellen irányult, hanem a katonai szolgálat excesszusai ellen. Semmi esetre se ellenségek és hódítók. Sem a császár, sem a birodalom ellen nem forronganak, hanem mindig csak a hivatalnokaik ellen, akiket visszaélésekkel vádolnak. Rabolnak, fosztogatnak, de az sohasem háború a birodalom ellen. Némely modern történész kitalálta, hogy a germánok tiszta erkölcsöket hoztak volna a római korrupció helyébe, ez azonban olyasvalami, ami semmi történelmi adatra nem támaszkodhatik. A történetírás sehol sem bizonyíthatja, hogy a germánok a római életmódba valami újat hoztak volna. Sem olyan kívánság sehol fel nem fedezhető, hogy a római intézüciókat germánok szorítanák félre.«

»A súlyosan elnyomott gallus parasztek csak földesuruk ellen lázadtak fel, de amint minden felkelés akkoriban a császár nevével földte magát, úgy ök is »Augustust« választottak. »A germánok inváziója nem betörés, csak migráció.«
 194 »Kisebb-nagyobb rablócsapatok bolyongtak a birodalmon keresztül, fosztogatva, öldökölve, de hogy barbár csapatok egyes vidékeken gyujtogatva, öldökölve végigmentek, az a birodalomban már mindennapos jelenség volt. Az ilyen

193. Götze, Germanen zur Römerzeit.

194. Seek, Untergang d. ant. W.

rablójárás sem volt egyéb, mint amihez a lakosság hozzá volt szokva, és senki sem gondolt mellette az állam fennállásának valami veszélyére. A nagy Alaricot, aki Rómát elfoglalta, szintén csak római katonának jellemzi Thierry és gótok igen kevesen voltak katonái közt és serege mindenféle martalócból álló római sereg volt. »A vizigótok, burgundok, frankok római szolgálatban levő katonák voltak. Alázatos alattvalói maradtak a császári felségnek és mindig azzal az óhajjal, hogy a birodalom kötelékébe tartozzanak.«

Népvándorlásról olyan értelemben, mint ha az megdöntötte volna a birodalmat, szó sem lehet. »Még Róma bukása után is Itália, Hispánia, Gallia, Britannica, Germánia még mindig egy bensőleg összefüggő egység maradtak, európai népközösség az örök várossal, mint központtal.«

A barbárok története a római birodalomban semmi egyéb, mint hogy egyre barbárabb, visszavetőbb elemek burjánzottak, a mind csekélyebb fejlettségű őstípusok kerültek pusztító szerepükhöz.

4.

A népvándorlás mint rákos anarchia.

Nem a barbárok hazája, hanem római birodalom volt az, ahonnan a pusztulás elemei feltörték. Spanyolország már régen római volt, sőt a római civilizációnak egykor dús területe, de most ott is, mint mindenütt a birodalomban, egyetlen nagy pusztaság lett az ország óriási lakatlan épületekkel. A régi Dénya város helyén most mocsár van« — írja Rufus Testus Avienus. Gallia is egészen római volt, »a római túlzás nélkül mondhatta a gallusnak: ti megosztotok velünk a birodalomban, sokszor ti vezetitek légióinkat, ti igazgatjátok provinciáinkat, köztetek és köztünk nincs különbség.«

»A gallusok sohasem tettek le róla, hogy magukat római

195. Thierry, Alaric.

196. *Fustel* de Coulanges, La Gaule romaine.

197. *Speck*, Handelsgesch.

198. *Goury*, Histoire economique de l'Espagne.

- birodalomnak nevezzék, és az Imperium romanum kifejezés még a karolingiak idejében is igen gyakori.« — »Az V-ik század írói Galliáról meg olyan képet nyújtanak, ahol finom társaság, hatalmas úri egyéniségek vannak, színházak, iskolák, könyvkereskedők, költők, a vagyonos népnek luxusa, pedig a germánok már ötven éve, hogy velük éltek, de sohasem történt említés, hogy földet foglaltak volna el.«
- 199 »De most ez a föld is két évszázad óta minden évben harcban áll. Az a római jog, hogy a katonákat a lakosoknak kellett eltartaniok, jogcím volt minden fosztogatásra. Rabolnak, gyujtogatnak, öldökölnek, nem maradt egy ház, egy szőlő, egy fa sem. *Nem ellenséges földön, de saját országukban mívelik iszonyataikat, ők aratnak le, viszik a marhát, rabolnak mindent, amit találnak.*« — »A szabály az volt, hogy a barbároknak, katonáknak a háznak egy harmadát kellett átengedni, megfelelő élelmet. De a katonának családja, felesége, néha annak szülei, gyermekei, rabszolgái voltak, akik mind a tulajdonos terhére éltek. A földet aztán, ahol éltek, a magukévá tulajdonították. *Császári lobogó alatt masíroztak és az emberek alattvalói engedelmességgel tűrtek. Úgy élünk, mint a foglyaik, volt a panasz.*»
- 200 A germánok is rómaiak lettek. Commodus kora után
- 201 »már nem tartott sokáig, és a germánok kalyibái átváltoztak csinos házakká, római minta szerint« — »Kicsiny csoportokban nagy területeken laktak, de hamar felvették a római szokásokat.« — »A legtávolabb határokat keresztülszőtte a római kultúra.« — »Köln, Mainz, Coblenz, Strassburg, Basel dolgozó és gyarapodó germánokkal volt tele.« Ezután következett itt is a szociális anarchia. »Éjjel fosztogató bandák jöttek, s nappal eltűntek. *A kortársak sohasé*
- 202 *úgy nézik őket, mint akik az országból valamit elfoglalni akarnának s annak urává akarnak lenni.* A tények meghamisítása hódító népvándorlásról beszélni. *Csak a mi korunkban képzelték, hogy itt népeknek a konfederációja mozdult volna meg, holott csak népek roncsai voltak ezek.* Nemcsak hogy a népek mor-

199. *Fustel de Coulanges, L'invasion germanique.*

200. *Fustel de Coulanges, La monarchie franque.*

201. *Seek. Unterg. d. ant. Welt*

202. *Fustel de Coulanges, L'invasion german.*

zsolódtak szét, hanem, ami fontos, minden régi intéstitúciónk is eltűnt. Az egyetlen követelésük, hogy a zsákmányon egyenlő legyen az osztozkodás. Messziről mindez nagy árnyokat ölt, közlelről látva azonban mindez csak bomlás, tarthatatlanság.« Mindenütt a római pusztulás: »de mégis az antik kultúra marad mindenütt a győztes és amidőn a rettenetes időkből olykor-olykor fellélegzetek, mindazok akiket a római határok fogtak egybe, rómaiak lettek.« 203

Tehát mindaz, ami a római birodalom felbomlásával folyik, nem kívülről jött, hanem tisztán belső processzus.

5.

*A civilizáció felbomlásának
rák-pathológiája.*

A nagy központi ráktumor, Róma, már nem tud táplálkozni, kiapadtak a csatornák, amelyeken magához ragadta, amit lehetett az államból. A duzzadásának anyagi forrásai beszüntek. Róma pusztító életerege ellanyhul.

A ráknak az a sajátága, hogy *daganatai, ennek elemmentumai egymást falják föl.* Amíg Róma, a római cézár erős volt, minden mellékképződményt felfalhatott. Mentül jobban elgyengült azonban, annál könnyebben bekövetkezhetett az, amit a pathológia így fejez ki, hogy „*szekundár rákdaganatok keletkeznek, amelyek mindegyike önállóan mint primär szerepelhetett volna.*» 204 205

És ezzel kezdődik tulajdonkép a római birodalom szétesése. Előbb egy második nagy tumor keletkezett, egy második cézári rákos csomópont: *Bizánc.* És ez a *szekundár képződmény* teljesen ugyanúgy működött, mint a primär. A bizánci császárság, a birodalom keleti darabjának a cézári pontja teljesen azonos képlet, mint a nyugati birodalom cézári pontja. A birodalomnak ez az első szétszakadása.

203. *Seek.* Unterg. d. ant. Welt

204. *Rössle,* Phagocytose der Blutkörperchen der Parenchymzellen. (Beitr. z. Path. Anat. v. 41. 2.) Ugyanúgy *Podwyssolzki,* Über Autolyse u. Autophagisus. (Zieglers Bei tr. v. 38.)

205. *Schmidt,* Verbreitungswege des Karzinoms.

Egy új tumor önállóan, az elsődlegestől különváltan kezdi szipolyozni önmaga, amit szipolyozhat, falhat. Ahova az elsődleges rákos csomó nem érhetett el oly erőteljesen, 206 oda most a közelebb fekvő jobban belenyúlhat, intenzívében bír táplálkozni. Most ketten, két cézári pont folytatja a rombolást.

És itt egy rendkívül érdekes, sajátságos jelenség elé jutunk, amely szinte igazolásául vehető ezen egész pathológiai felfogásnak, amivel az alakulásokon végigmentünk. Ugyanis mindig az volt az alapja minden formálódásnak, amelyeket eddig követtünk, hogy *egy rendszeres biológiai visszavetődés, visszaiütés ment végbe az új civilizációban. Ez a mutációban, ez a rákban, ez az emberi tevékenységekben, ez a cézársággal, a militarizmussal. Ha már most ez a visszavetődési pathológiánk megáll: akkor egy bizonyos egész határozott sorrendnek is kell ennek megfelelőleg mutatkoznia abban a tekintetben, ahogy a civilizációtést, a római birodalom, a keletkező egyes tumor pontokat, a rákcsomók körül további képleteit alakítja.*

A visszafejlődés sorrendjének kell érvényesülnie. A visszafejlődés pedig annyit jelent, hogy *valamely keletkezett új formáció alól a réginek kell kiütnie.* Ehhez képest, ha tudjuk, hogy a római birodalom egységessége alatt, legelső sorban, a hellén világ egyrészt, másrészt a latin világ feküdt: — úgy most abban a visszavetődésben is, ahogy a keletkezett újabb tumorok körül szakadozik a cézári egység, legelső sorban a közvetlenül *alatta fekvő görög és római cézárságra kell szakadnia a birodalomnak.* Amint hogy így is történt.

Most azonban, a további mélyebb rétegekre való visszavetődésnél egész más viszonyok voltak már a görög rész alatt is, a latin rész alatt is. *A görög rész már régen és sokáig egységes, egyazon hellén kultúra, hellén civilizációs-zövet volt. Ennek tehát sokkal tovább is kellett a visszafejlődés folyamán a maga egységét megtartania, mint a latin résznek, amely egészen más képződésű volt.* Itt az egészen friss római kultúrréteg alatt semmiféle erősebb egységű ősi kultúra

206. *Askanzy*, Chemische Ursachen von Geschwulstbildungen (Umschau, 1911 Nro 8.).

nem feküdt. A római uralom előtti »italiaiak még nem voltak túl azon a fokon, hogy *csak laza tartományi összefüggéseket képezzenek . . . egy sor izolált tartományállam, amelyben az egyes vidékek önállósága még alig volt korlátozva*«. Az itáliai részen tehát *a korábbi képződést fokra való visszavetődés közvetlenül ezeket a rétegeket találta és a burjánzási formációknak visszaütő természetük szerint ezeket a képleteket kellett felidézni*. Amint tényleg úgy is történt, hogy *míg a görög birodalmi fél még egy jó darabig egységesen fennmaradt, addig a latin félen gyors egymásutánban ment végbe a bomlás*. Az egyes latin tartományokban támadt életre egyre-másra egy-egy cézár és szaggatta széjjel a római cézárságot egykori tartományi formációira.

Ugyanígy rendkívül jellemző, hogy *Egyiptom, amely a legősibb történelmi idők óta nagy egységet képviselt, ezt az egységet mindvégig megtartotta*, mialatt Európában a legteljesebb bomlás ment végbe.

Hispaniában, mielőtt a római kultúrréteg lefödte volna, 207 már igen előrehaladott civilizáció volt. Az itt élteket a görögök sem tekintették barbároknak, hanem olyanoknak, akikkel nagy barátságban voltak. Tévedés lenne azt hinni, hogy a főnikiaiak vagy a görögök vitték volna oda a kultúrát.« *Ez a régi hispaniai ősiség tovább is ellentállott a további szertebomlásnak, mint maga Itália és az egész nyugati rész s csak későn kezdődik az apróbb formációkra való visszavetődése*.

A *galliai* római civilizáció újabb keletű. Itt még Július Caesar Galliának régi népszerkezetét, kultúrformációit emlegeti: Aquitaniát, Keltikát, Belgikát; Strabo a Garonne és Loire között 14 népcsoportot különböztet meg és így volt valószínűleg a többi részen is. A nagyobb egységek mögött apróbb néptörzsek voltak. Galliában tehát ennek megfelelően *igen gyorsan kellett a visszavetődésnek beállani ilyen kisebb ősfomációkra*. Amint hogy az V-ik században Gallia már 17 kisebb provinciális egységre fel is bomlott. Egy ideig még megvan a törekvés az egész egység fenntartására, de a bomlás erői győznek. Azonban »ami feloszlott, nem a

207. Goury, Hist. économ. de l'Espagne.

Méray-Horváth K. : Társadalomtud. mint természettud.

- 208 római birodalom volt, csak az adminisztráció«. — »A királyok a respublika jogait félreszorítják és személyes hatalmukkal kormányoznak ... a cézári hatalom most már nem nyomasztó teher, hanem inkább valami távoli tekintély, amelynek hódolnak, amely szent. Az V-ik századon túl aztán teljes a felbomlás. Mintha már népek se volnának. Bandák és azok főnökei ragadták magukhoz a civilis intéző hatalmat és a tényleges kormányzást.« Végül Galliát 182 *baronatus*
- 209 *födi, mindegyik egy-egy önálló birodalom. Mindegyik a kóros, militarisztikus burjánzásnak az ősi típusra visszavetődött rák-*
- 210 *formációja.* »Azonban teljesen téves dolog azt állítani, hogy a római birodalom 476-ban tönkre ment volna. A kortársak szemében egyáltalán nem szűnt meg.«

- A legmélyebre ható bomlásnak pedig Germániában kellett végbe mennie.* Mert itt a vékony, gyér római kultúrreteg alatt közvetlenül feküdtek a *legősibb típusú formációk. Vad, félvad ősnépek, amelyeket csak igen laza szálak szöttek*
- 211 *össze.* »Germániában a lakott vidékek még sehol sem alkotnak teljes egységet; nagy térségek, erdő, mocsár, pusztaság választották el egymástól a betelepített részeket. Elénk ellentétben a kelta (gall) vidékekkel, ahol már számos út kötötte össze a helységeket. Az egykorú írók mindenütt dicsérik a
- 212 *germánokkal szemben a keltákat, mert amazok csak falvakban laktak, míg a keltáknak már számos városuk volt.*» Tehát nyilvánvalóan sokkal mélyebb ősalapotban leledztek a germánok. »Ők nem alkottak nemzetet; nem volt egység közöttük, hanem népek összefüggés nélkül. Ugyanazon fejlettségi fokon álltak, mint ez az egész népcsalád ezelőtt-tíz évszázaddal. Nem voltak már nomádok, letelepültek már.« *Itt tehát a bomlással, a rákos visszaütbő képződményekkel nyomban egész ősi formációkai kellett érní, a törzsi formációkat.* És úgy is volt: *a lovagvilág várurái az erre a formációra visszavetődött cézári ráktípusok voltak.* Mint a rák-

208. *Fustel de Coulanges, L'invasion germanique.*

209. *Blanqui, Histoire de l'économie politique.*

210. *Fustel de Coulanges, L'invasion german.*

211. *Knüll, Historische Geographie Deutschlands.*

212. *Fustel de Coulanges, Invasion german.*

pathológia mondja : *elkülönült alveolák . . . multicentrikusan* 213
terjeszkednek". — »Az új csomók élesen elkülönülnek. És a 214
rákcsomók természetének megfelelőleg minden bandafőnök, aki 215
egy sziklacsúcson megfészkelte magát, csakis a fosztogatásból
élt s minden kastély egy kiszipolyozó centrum volt« és »semmi 216
 sem indokolja azt a másik felfogást, hogy a germán ariszto-
 krácia lett volna a feudalizmus eredete«. Hanem a feudális
 csapatok eredetileg »csak kisebb csoportok voltak s a 217
 feudális harcok csak apró csetepaték, a tények más fel-
 fogásra nem jogosítanak". Ez megfelel a pathológiai állapot-
 nak is, amennyiben »a *ráksejtek csoportokba verődve terjed-* 218
nek, anélkül hogy protoplasmáik el lennének különítve«, —
 amint ama rabló csapatok is egy protoplasmátikus, azaz
 vagyoni közösséget alkottak eredetileg, s közös *prédára*
indultak.

Így folyt le a visszavetődés folyamata *azokra a pri-*
mordiális képletekre, amelyek a római civilizáció egységes
kultúrrétege alatt feküdtek, így oszlott fel az egykori cézári
rák-tumor, illetve sokszorozódott egészen pathológiai rendben,
egyre újabb és újabb csomókat képezve ki ugyanazon pusztító
míveletekre. Így züllött le, így vetődött vissza a római
cézári képlet az ősi vad, félvad típusig, kultúrfokig, a közép-
kori várurak elvadult világáig, amelyben, a maga rákos kör-
zetében, mindegyik egy-egy cézár volt, ugyanazon funkciókkal.
És ezek az apró rákcsomók fejezik majdan be, amit a római
cézár kezdett, ők egy-egy terület végső részecskéin végezve el
ugyanazt. »Nemes lett mindenki, aki az anarchiában magát 210
és klienseit fegyveres erővel meg tudta védelmezni. A közép-
kori latinban a miles egyszersmind nemes embert is jelent.«

»Minden váracska, ha még oly kicsiny, fővárosa egy-egy 220

213. Petetsen, Über den Aufbau des Carzinoms.

214. Ziegler, Allgem. Pathologie.

215. Flach, Les Origines de l'ancienne France.

216. Fustel de Coulanges, L'invas. german.

217. H. de Tourville, Histoire de la formation particulière des
grands peuples.

218. Schmidt, Verbreitungswege des Karzinoms.

219. Eismein, Cours élément. du droit iranais.

220. Pigeonneau, Histoire du Commerce.

- államocskának, mindegyik hadakozik, mindegyiknek megvan
 221 a maga polgárháborúja és külállamokkal való harca.« — » Végül
 1800 szuverén uralkodó volt, minden négyszögmérőföldre egy
 222 vár esik.« — »A vár megszüntetett minden territoriális egy-
 séget.» — »Nincs senki, akit császárnak tekintenének.«
 223 »A ragaszkodás egy régi hagyományos intézményhez, — a
 császári koronához — csak abban leli magyarázatát, hogy
 általános volt a hit, hogy ez a korona a világ rendjéhez
 tartozik. Hogy ha ez nincs, akkor felbomlik minden. . .
 Abban az általános bomlásban, az állami és társadalmi szét-
 zúllásban szükségük volt az embereknek legalább erre az
 ideális kötelékre, amely a számtalan territóriumnak valaminő
 egység jellegét fejezte ki.«

A római civilizáció egysége így bomlott széjjel összes
*primordiumaira és mindegyike egy-egy cézársztikus, milita-
 risztikus rákcsomó területe.*

6.

A haza pathologikus fogalma.

- És mindegyik darab ilyen rákterület egy-egy »haza«, egy-
 224 egy »nemzet lett«. »Minden vazallus csoport egy-egy pátria.«
 »Ugyanaz ment végbe közöttük, mint ami az újabb korban
 nép és nép között. . . óriási sokasága volt a hazáknak.«

Egészen hamis, téves dolog, tiszta ideológia a mi egysé-
 ges kultúrtestünk, civilizációjunkban levő darabokat, államokat,
 országokat »nemzeteknek«, külön-külön »hazáknak« felfogni.
 Mert ezek mindmáig csak az egyes rákképletek körterületei.
 Csak a kultúránk iszonyú megbetegedésével keletkeztek és
 sokasodtak ezek és e kór multával aztán, ami a renaissance-
 szal kezdődött, ismét kevesbedtek, úgy, amint a régi civiliza-
 tórius egység mind nagyobb mérvben helyreállt. Olyannyira,

221. Kretschmer, Historische Geographie von Mitteleuropa.

222. Flach, Les Origines de la France ancienne.

223. Kohl, Droysens Histor. Handatlasban.

224. Flach, Les orig. d. l'anc. France.

hogy ma már csak néhány államterület, nemzet, haza áll fenn.

Egész más jelentőségű ez a nemzet-, haza- és országfogalom, mint aminő jelentősége volt az ókori történelemben, ahonnan az ideológiáját átvettük. *A hellén-római idők előtt egy nemzet, egy haza mindig egy kultúrát, egy civilizációt jelentett.* A népek tisztán csak bizonyos ethnikai dolgot fejeztek ki, amely eredetüket fejezte ki, de a kultúregységben fejlődtek. *Az egységüket vallási egységük fejezte ki, mint ahogy a vallás volt mindig az emberek életműködésének egységes irányítója.* Azok az ókori nemzetek, hazák tehát »fiziológiailag« *azok, mert egy kultúrtestet jelentettek. A római birodalom területén, a mi egységes civilizációnkban keletkeztek azonban pathológiai alakulatai egyazon testnek.* Pathológikus határokat jelentenek. Tehát egészen más az értelmök, mint amit a civilizációk történelmi alakulása szempontjából kell a szónak tulajdonítanunk. Ahol ez mindig egy-egy fejlődési fokot jelent. *A mi nemzeteink csak visszafejlődési, visszavetődési, atavisztikus formációk. Sőt eredetileg sem voltak ezek nemzetek. Mert mikor alakulásuk kezdődött »a népfajok között valaminő ellentét ismeretlen volt előttük».* Kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a népek közt valami megkülönböztetődés egyáltalán nem volt. *A lakosság között való különbségeknek alig volt befolyása az eseményekre . . . , Ellenszenv nincs a népek között.. . Ellenségeskedések csak személyek között dűlnak . . . A nemzet nem jelenik meg soha.»*

Az államformációk, amelyek ebben a civilizációban innen kezdve keletkeztek, semmikép sem »nemzeti« formációk. Csak césári formációk.

És az a politikai és társadalmi élet, amely ezekben végbe megy, semmi más, mint a kóros képződmény harca, hogy elpusztítsa a civilizációnk egységes kultúrtesti szövétét, ez egészen a renaissanceig, ezentúl pedig a feléledt kultúrsvözet harca, hogy kiküszöbölje, egyre kevesebb csomópontokra, tumorokra szorítsa a kórt.

Ennek a pathológiának az ismerete nélkül csak egészen szubjektív érzelmi dolog minden politika és társadalom-

225. Fustel de Coulanges, La transformation de la royauté.

felfogás, amely minden érzéki tévedésnek ki van téve. Míg ha azon folyamatoknak, amelyek végbe mennek, a fizikai törvényszerűségeit ismerjük és megértjük: világosan megláthatjuk, természettudományi exactituditással megállapíthatjuk, mi folyik valójában, minek kell történnie. Mert hiszen nem *történhetik, bármint vélekedünk felőle, soha egyéb, min ami a háromezer esztendő's egyazon folyamathoz a közvetlen folytatása.*

A KÖZÉPKOR MINT A KÓR KRÍZISE.

I.

A kóros végpusztulásfelé.

A középkor a civilizációnk iszonyú testi nyavalyájának csak a paroxizmusa.

»A civilizáció egykori pompájából, jólétéből már nem 220
maradt semmi, egyáltalán semmi. Amit a költői romantika
a középkori várak fényéről mesél, káprázat, képzelet, mert a
valóság nyomor, kétségbeesés, harc a puszta élet megtartá-
sáért.« »Örökké fegyverben, azzal az egyetlen szándékkal, 227
hogy éhen ne kelljen veszni.» »Utonállók voltak mindenütt.«
»A várban gyalumatlan deszkákön ültek a lovagok, ugyan-
olyan asztal előtt. A hálólhelyük földre szórt szalma vagy
száraz falevél. Egyetlen kincsük a családi ereklye, az arany
vagy ezüst kupa, míg a végszükség rá nem kényszeríti őket,
hogy azon is túladjanak.« »A kastély bútorzata deszka,
ládák. Az egyetlen fényűzési tárgyukat, a serleget is pénzzé
verik. Csak a kardjuk marad, aminek mindig egész genealó-
giája van és a dárdájuk.« »Psingrim ottenbeurni apát írja, 228
hogy 1151-ben a gabona oly szűken volt, hogy napokon
keresztül még nekik sem volt. 1092-ben a szász hercegek-
nek el kellett hagyniok az országot, hogy meneküljenek

226. Noel, Histoire du Commerce.

227. Pigeonneau, Histoire du Commerce.

228. Curschmann, Hungersnöte im Mittelalter.

- az éhínség elől. De csak a legfelsőbbek tudnak menekülni, a középső rétegek vagyonosabbjai már nem kerülhetik el sorsukat. 1197-ben az andersi klostrom építéséhez pénzért nem kapnak munkásokat, csak a leghitványabb táplálékért. Kölnben a régi vagyonos emberek koldulnak. Hogy emberhúst ettek, azt a forrásoknak egész sora bizonyítja. 1146-ban piacon árulta valaki a legyilkolt emberek húsát. A nyomorra járványok következtek. Mindenfelé holttestek hevertek az utakon, városokban, erdőkben, mezőkön. A levegő rothadó hullák bűzétől volt megmérgezve. Temetésre nem lehetett gondolni. Otthagyták a házukat és terv és cél nélkül bolyongtak az emberek. Nem kivándorlók, hanem
- 229 félig már éhen veszett emberek raja.« »Az emberek a nyomorban pusztultak el és kétségbeesésükben gonosztevékké
- 230 váltak.« »Nem volt már semmi kötelék, semmi kötelesség
- 231 ember és ember között.« »A fosztogatás, öldöklés általános volt és emiatt lehetetlen volt a közlekedés két falu közt.«
- »A szomszédba nem mertek az emberek menni.«
- 232 »A 8-ik századtól kezdve már csakis termékekkel fizet-
- 233 tek. Geld = Getrigidi, Getreide.« »Az élettartam mai átlagos középszáma 35—40 év, a tizedik században 18—20 volt
- A teljesen kimerült kultúrtest elvesztette minden ellent-
- 234 állóképességét infekciók ellen. »A 123. évtől kezdve a pestis egyre rövidebb időközökben lép fel egyes földrészekben. 531-től 550-ig már egyfolytában dühöng és vándorol helységről-helysére. És ettől kezdve úgy ez, mint az éhhalál úgyszólván állandó csapása az emberiségnek. 994-ben az epidémia dül
- »emberek, birkák, disznók és marhák közte A következő évről írják, hogy egész falvak kihalnak. Tíz évvel később oly iszonyú a halálozás, hogy a félholtakat a halottak közé dobják. 1008-ban Antwerpenben 43.000 ember halálát jegyzik fel, Genfben 34.000, Brüsszel 25.000, Löwen 22.000, Bruges 12.000 életet veszít a járványban, Cambrai 10.000-et. Pedig

229. *Röhricht*, Geschichte der Kreuzzüge.

230. *Blanqui*, Histoire de l'économie politique.

231. *Goury*, Histoire écon. de l'Espagne.

234. *Lamprecht*, Ursprung des Bürgertums.

233. *Weyl*, Handbuch der Hygiene.

234. *Lersch*, Geschichte der Volksseuchen.

a nagy pestis, a fekete halál még csak később jött. A temetőbe nem fértek a halottak. A templomok padlója tele volt halottakkal. Minden házban hevert kettő-három. Tetőpontját 1344-ben érte el, amikor a világ egyik végétől a másikig ért a fekete halál »das stewen ging von einem ende der welle untz an das ander«.

Új és új nyavalyák lépnek fel: az angol izzadság, halálos betegség, »amely több áldozatot követelt, mint a kard«. 235
 »A nyomor tipikus betegsége, a skorbut általános.« — »A nemi 236
 vérbajok elterjedése hihetetlen. A palotákban épp úgy, mint a viskókban.«

2.

Az agónia felé.

Az emberek benső konsztitúciója, lelki világa is egyre messzebb vetődött vissza az ősi, vad állapotok felé. Az, amit a pathológia mondott, hogy a rákosodás következtében a sejtek kifejlődése megakad és megállapodik bizonyos régiebb fejlődési fokokon, az embereken is teljesen érvényesül, értelmi kiképződésük, lelki fejlettségük egyre jobban elmarad. »Rettentő szellemi sötétség vett erőt a középkor keresztény 237 világában az embereken ... Ez időkben, amikor senki sem volt biztonságban, amikor a mindennapi hadakozás züllötté tett mindenkit, az emberek látóköre is összezsugorodott.« Egészen odáig, hogy az ősi vad, félvad népek babonái ütnek ki újra, a vallás orvé alatt valóságos ítétsimádás, egész gondolatvilága az egykori alsóbbrendű embereknek.

Annak az atrophianak, amely megindult, a paroxizmusokat előidéző fokai jelennek meg. Ha már nem bírták az emberek a fizikai megpróbáltatásokat, öldökléseket, a teljes 238 elzárkózásban kerestek menedéket. »A 4-ik században már 100.000 barát és apáca vonult el Egyiptomban. Oxyrrheniumban több klostrom volt, mint lakóház.« Míg a középkor-

235. *Lersch*, Geschichte der Volksseuchen.

236. *Kirchner*, Über die Bedeutung der geschlechtlichen Krankheiten.

237. *Flach*, Les origines de l'ancienne France.

238. *Corvin*, Historische Denkmale des christlichen Fanatismus.

239 ban aztán »minden 3 mérföldre egy klastrom jutott«. Mint a sejtekről láttuk, hogy izoláló hárttyával tudják magukat körülvenni, betokosodnak, úgy izolálták magukat minden életműködéstől az emberek s betokosodtak celláikba. A lelki
 240 oktatók »a világtól való elzárkózás erényét dicsőítik, az elutasítását minden materiálisnak, az érzékek elnyomását, a szellem visszavonulását önmagába, és minden földitől való szabadulás a legnagyobb tökéletesség«. A tulajdon csak
 241 a bűnbeesésnek az áldatlan következménye. A kereskedés csak bűnös iparkodás nyerekedésre. A genti Henrik kihirdeti, hogy »olyan kereszténynek, aki kalmár, nincs helye az egyházban«.

Minden prosperatív, produktív élet szünetel ilyen viszonyok között. Megszűnt minden inger, amely alkotó műveletekre serkentse az embereket. Ugyanazon atrophia, mint ami
 242 nőt a pathológia így fejez ki: »nélkülözik a sejtek azon ingereket, amelyek hozzá a normális összorganizmusból jutnak«. Itt már nem juthatott semmi egészséges normális kultúrtesti izgalom az emberekhez, fel volt dűlva, össze volt szaggatva minden egybefűggés. Itt már csak egyetlen fizikai feladata volt minden embernek a kultúrtest érdekében, amint a súlyos megbetegedésekben is egyetlen feladatuk marad a sejteknek az organizmus érdekében: az, hogy végsőkig bírják az atrophiat és hogy ezért a lehető legteljesebb mértékben a minimumra szorítsanak minden életsűkségletet.

Azonban mentűl teljesebb az elzárkózás az anyagi folyamatoktól, annál fokozottabbá válik az élet megmaradásának, fenntartásának az a törekvése, hogy alkatában akként tudjon módosulni, hogy megbirja a pusztulás veszélyét. Egy tisztára benső erőfeszítés megy végbe — hisz kifelé csak pusztulást talál, a sejt is a kór dűlásában, az ember is a társadalom iszonyú kóros dűlásában — tisztára a benső szintetikus alkat, a lelki élet erősítésére, módosítására. Az emberek közt

239. Knüll, *Histor. Geographie Deutschlands*.

240. L. Brentano, *Ethik und Volkswirtschaft*.

241. L. Brentano, *Die wirtschaftlichen Lehren des christlicheu Altertums*.

242. Kronthal, *Über Wachstumserscheinungen bösariger Geschwülste*.

hova-tovább megszűnt a társadalmi organikus folyamatokból eredő összeköttetés, ez már nem tartott össze semmi kultúrtesti egységet. Az az egység pedig mégis a végsőkig fenn akar maradni, különben itt a rögtöni végleges halála minden organikus társas létnek, amely nélkül aztán már csak a tisztán vadállati lét marad. *Az egységbe való összetartozandóságnak nem maradt már más tényezője, mint az az óriási organikus munka, amely egyazon szintetikus alkatívá, egyazon lelki szerkezetűvé iparkodott tenni az embereket.* Azoknak a bizonyos magas kémiai szintéziseknek van meg az a tulajdonságuk, hogy rendkívüli vegyi rokonságban állanak egymással, amely őket egymáshoz vonzza. Anélkül hogy anyagi cserélődések, változások folynának közöttük, amiben való atomösszeköttetések okozzák a tulajdonképeni fizikai, materiális tapadást, aminek mérve az, hogy például eleven és ilyen atomműködésben levő sejteket egymástól épségben szinte lehetetlen elválasztani, az élet megszűntével azonban könnyen leválaszthatók. De maga az eleven szintetikus alkat is elegendő az erős kémiai vonzódásra. Ismerünk jelenségeket, hogy minden atomcserélődés nélkül, a pusztán közelsége bizonyos magasrendű alkatoknak, változásokat tud előidézni egy másik szintetikus alakulatban, mint a pl. katalitikus hatások ilyenek. Mentül fokozottabb ama bizonyos szintetikus vonzás, annál nagyobb az ellentállás, hogy az élet a kultúrtest fizikai összefüggéseinek felbomlása mellett is ellentálljon még. És így látjuk *azt a csodálatos, óriási erőfeszítést, amit az egyház a kereszténység nevében a középkori időkben véghez vitt.* Azt a bámulatos erejű egységes hatást, amit az emberek szintetikus alkatára, lelki világára gyakorolt. Minden rombolás dacára, amit a fizikai külső körülmények míveltek, amelyek mégsem maradhattak bontó hatás nélkül az emberek belső szintetikus alkatára sem, hisz láttuk, hogy mily nagy volt az emberekben a hajlamosság, hogy gonosztevékké váljanak, itt mégis az egyház, az általa terjesztett akkori keresztény tanok tartották fenn a lelki egyensúlyt, az építette fel az emberek lelki szintézisében újra, ha némiképp módosultan¹⁵ azt, ami lerombolódott. Bármi legyen mai vélekedésünk az akkori keresztény gondolatok, babonák, fétisizmus felől, azt mindenesetre fel kell ismernünk, hogy *a keresztény egyház*

volt az, amely ennek a mi mai civilizációnknak akkor, azon a rettenetes pathológiai állapoton keresztül, az egyetlen fenntartója volt, amely nélkül szétesett volna minden. És annak a katholicizmusnak még csak az isteni természetét sem szabad kétségbe vonnunk, mert csakugyan a teremtés, a természet egyik legcsudálatosabb, legistenibb akciója nyilvánult meg benne, amidőn épen ez az, aminek a segítségével, munkájával ez a mi egyszer kiképződött magasrendű, újfajú civilizációnk egyáltalán fennmaradt.

És még az is tisztára fizioiógiai, természetes és civilizációnk fennmaradása érdekében való dolog, hogy mialatt az egész kultúrtest iszonyúan lesenyvedt s a legretienetesebb nyomor és szegénység pusztított mindenütt, azalatt az egyház gyarapodott, a római pápa körül kincsek gyűltek. Mert ez egészen megfelelő

243 annak a ténynek, hogy a súlyos betegségekben »az egyes szervek különbözökép sorvadnak, legkevésbé a szív és az idegrendszer«.

244 »Az agyvelő a legvégsőkig tápláltatik.« A mi szerkezetileg még igen egyszerű civilizációtestünkben, — hisz láttuk, hogy még csak valahol a puhányok során vagyunk — ugyanez történik egyszerűbben. Nincsenek távolról sem olyan szervi képződmények, mint a szív és az agyvelő, de rnár ebben a legegyszerűbb fajtájú organizmusban is keletkeznek centrumok, amelyek az egész testi életet szabályozzák. Az egyik kétségtelenül az anyagi forgalomnak valamilyen centrális apparátusa, amilyen Róma volt, és ami cézári lett. A másik az a szintetikus centrum, amely a legegyszerűbb lényekben kezd már kialakulni az idegélet apparátusával. A szív és az agyvelő az évmilliók folyamán ezeknek a kezdetéből lett. A kultúrákban is ott találjuk mindig mind a két működést, a világi, az anyagi életet ellátó fejedelmi központot és a szintetikus élet, a lelki cselekvések papi központját. Amennyire Rómában a cézári szerv, az anyagi élet központi szerve megbénult, most csak annyival intenzívebben működött és kellett működnie az egyházi központi szervnek és apparátusainak. És a kultur organizmus is a legvégsőbb erőfeszítéssel, utolsó cseppjeit odaadva, még ezt iparkodott mindig bőven táplálni.

243. Schmaus, Pathol. Anatomie.

244. Decker, Der Mensch physiologisch dargestellt.

Nem volt már semmi más összerendező szerv, csak ez, csak az egyház, csak a vallási hatás. A legrettenetesebb öldöklések, fosztogatások dúltak mindenütt, az éhhalál, dögvesz, minden csapás meg-megörjítette már az embereket; ember ember ellen ment, ledöfték egymást egy remélt harapásért, az utakon fogdosták el az embert, hogy megöljék és emberhúst ehessenek, mert már nem volt más ; vége volt minden összefüggésnek ember és ember közt, — de mikor leszállt az est, megkondult a harang és a puszta étherrezgés, amely hanghullámok alakjában onnan kiindult és az emberek lelkét megérintette, ez a tiszta immateriális érintés elegendő volt, hogy mégis valamennyi embert megillessen az érzés, hogy ők mégis együvé tartozandók a Jézus Krisztus nevében, s térdre borultak: az Úr akarta így, legyen meg az Úr akaratára. Ámen !

3-

Pathológiai sexualis morál.

Az egész korszaknak, az egész kereszténységnek az volt az organikus törekvése, hogy az életnek minden cselekvő mívelete a legvégsőkig visszafejtassék. Ebből eredt a *generatív életnek is a szörnyű elnyomása, a nemzedékei nemző szerelem elfojtása.*

Civilizációnk kórjának kitörése előtt, ifjú virágzásakor a *nő helyzetének csudálatos változása indult meg.* Ugyanis a hellén világ előtti időkben a nő úgyszólván csak házi állat volt. Ama korábbi társadalmi életben, amelyben a harcias rablómíveletek voltak a szerzés, a jog alapjai, tulajdonképpen a nő is csak szerzett tulajdon volt. A »familia« szó a régi rómaiaknál egyjelentőségű volt a »rabszolga« szóval. Hogy a férfinak egy vagy több asszonya volt-e, az egyre ment, a nő tulajdon volt, háziállata a férfinak. Az az egész felfogás, hogy a régiek életében a nőnek valami nemesebb, jelentősebb szerepe lett volna, egész mesterkélt dolog, mert éppen a nyers ellenkezője a valóság. Annyira, hogy a régibb

245

világban a nő iránti szerelem és a szodomia vajmi közel estek egymáshoz. Az állatokkal való üzekedés Babilonban és Egyiptomban egyik része volt a nemi életnek. A bibliában is számos helyütt van erre vonatkozás. Lányosan kicicomázott ²⁴⁶ majomféle nőstényeket vittek a nyakukon, láncra fűzve az asszír és egyiptomi hősök magukkal, ha hadba indultak, mint azt képeiken ábrázolva is látjuk. A szodomia bebizonyított történelmi tény. Az Astaroth-Astarté kultusz nyilvánosan áldozott valaha úgy a Vénusz, mint az állatszerelemnek, és a legrégebb Astarté ábrázolásokban Astarté épp úgy kínálja a férfinak magát, mint az állatot. Némely indus templomban máig is megvan a szodomianak a templomi rítusa. Ily közel állott tehát a multakban a nő és az állat szerepe. Ennyire tulajdon volt ez is, az is, és a nőnek az állati, tulajdoni természetű szerepe állott fenn egész az új civilizációig.

Ez már nem volt harcias rablószervezet és ebben meg is változik a nő helyzete. A harcias, a rablóversenyzés helyett egész más tulajdonságoknak a versenye indult meg. És így a férfi is másféle tulajdonságaival hódítja meg a nőt. Bár a család ősi formái, jogszokásai még fennállanak a hagyományokat legjobban őrző családi összeköttetések között, megmarad a szokás, hogy a család leányait az apák asszonyul, tulajdonul rendelik egy más család férfitagjának, amibe a nőnek beleszólása nincs, és elzárva marad a férfitársa udvarában, házában, — de emellett már egész friss, új társadalmi élet kezdődik a nő körül, egy bizonyos verseny a nőért. Míg a régi kultúrákban az a fogalom, amit a szerelem szó kifejez, szinte ismeretlen volt, és csak a pusztán állatias nemi érintkezés jutott kifejezésre, most valami költői, művészi, intellektuális kultusza támad a szerelemnek, és ez kezdi körülvenni új helyzetében a nőt.

Ami azonban ebben a korszakban mint valami új dolog keletkezett a nő helyzetére nézve, azt semmi esetre sem szabad kész, kifejezett, kiforrott dolognak tekintenünk. Formái még egyáltalán nem véglegesek. Mindez épen csak úgy kicisírozott és úgyszólván csak irányzatot láthatunk még. Ami Plató szavában például így fejeződik ki: »nem lehet,

246. Lamz-Liebenfels, Die Kunde von den Sodomsäfflingen.

hogy a férfi egymaga bírja a nőt». Ami, akárhogy nézzük is, már annak a kifejezése, *hogy a nő megszabadul a tulajdoni természetétől*. A férfi már ne vehesse birtokba. A sexuális élet másik véglete, hogy a szent prostitúció, a szerelem templomában üzött s az utolsó matrónak, katonának, csöcseléknek is kijutó nemi élet közintézmény az emberek javára, még az ókori világ maradványa. Ami nem is volt erkölcsstelenség, hisz a nő állatnak tekintetett, aki bárkié. Valaha közös birtoka is volt az egész törzsnek. Ezek az ősi nemi erkölcsök éltek tovább, ha művészebb és raffináltabb alakban is, mint hajdan. Ami megszüntesse, az új erkölcsök még nem alakultak ki tiszta alakjukba, sőt a beállott hanyatlás, eldurvulás a legnagyobb mértékben akadályozta kifejlődését. Az egész, csakhamar kétséssé vált erkölcsi gomolygás közepette azonban mégis felismerhetjük, hogy a tulajdonképeni új hellén civilizációval a nő kibontakozik ősi helyzetéből és *a férfi épp ama vonásaival felruházott versenyének a célpontja lesz, amelyek ennek az új kultúrának díszét, virágát alkotják*. A szellemi, költői, művészi luxus fonja őket körül és ezek közül kéme a szerelem új formái, az erotika legszebb képei, a teremtő élet legnemesebb ingerei. Sem azelőtt, sem ezután, egész máig, nem volt a nőnek, a szülő testnek, az emberi nem tökéletesedését vezérlő lelkének akkora kultusza. Aminek a tendenciáját még ott is felfedezhetjük, ahol még az ősi állatias nemi kultusz maradt fenn a prostitúció orgiáiban, de aminek már új nimbuszt adott az új korszellem. Még távol volt attól, hogy maga alakítsa ki a nemi élet új rítusait, de a régi állatias fölé a legvadabb kitérések közt is olyan apotheózisát keveri a teremtő életnek, mint ahogy a karthágói Astarté-ünnepeken a pap áldoz:

— Astarté, te a világ királynője . . . teremtesz és rombolsz, rombolsz és teremtesz . . . szerelemmel és fogantatással. . . te vagy, aki őrzöd az örök vágyakozást. . . a teremtés örök tüzet te tartod fenn. . . te tartod fenn az életet! . . . De ezek csak a tomboló, az Ázsiából eredt szélsőségek. A korszellemből kelt új irányzatok a Gynécé körül kelnek, a görög házudvar tájékáról, ahol a nők éltek. Gondoljuk meg, hogy az a hely, ahol az asszonyok; leányok voltak, még nem is olyan régen, a rabszolgaudvar volt. Hogy a leányok, akiből az

anyák lettek, értéktelen jószágok voltak. A leányt leölni, csak azért, mert leány volt, egész mindennapi dolog. *Ám egyszerre ápolt virágszállá kezd a leány lenni Athénben. Előbb még csak úgy titokban, de már nem bestia. Ápolásával, nevelésével foglalkoznak és Athén követeli először, hogy a leány műveit, értelmes lény legyen.* Divatossá lesz az oktatása, művelik testét, lelkét, meganítják táncra, zenére. *Athénben lesz egyszerre és először társává a nő a legkiválóbb embereknek, akik testi és lelki szépségét kultuszban részesítik.* A hetairák — akik eredetileg semmi mások nem voltak, mint a legmagasztosabb szeretői a legkiválóbb embereknek, és csak később, a kor elzúllásával lett a hetaira az, amivé a közfelfogás degradálta — a hetairák legkülönbjeinek szobrokat emelnek. Testi szépségüknek az a kultusza, amit a hellén művészetből ismerünk, egész új. Pedig szépségük semmi más, mint ama vonások összessége, amikben az emberi szem a szülésre teremtett test tökéletességét ismerte öntudatlanul. Az anyatest épségének, egészségének, tökélyének a kultusza a test szépségének a kultusza, még akkor is, ha senki sem gondol rá. Isteni misztériumokon, hetairák, papnők, bölcsek — mint Pythagoras — tanítják a női test tisztaságának, a nemi élet higiéniájának a kultuszára a görög leányokat, testüknek az anyaságban való ápolására és a gyermekéletnek gondozására. És az athéni kultúra vette körül először a nő lelkét is mindazzal, ami kiválóbbá, szellemét ragyogóvá, értelmét a férfiéhoz méltóvá teheti. *Ez az új női lény lép a hellén civilizációval a világba, és csak övele kezdődik az a szerelem, ami a mienk és többé nem az ősemler állati ösztöneinek a képe. Az emberi nem életében az ivari kiválogatódásnak új fejezete kezdődik, a nő testi és lelki épségének, szépségének, tökéletesedésének új kiválasztása, amikkel a férfiak legkülönbjeiért versenyezhet és a jövendő generációk érdekében szerelméért a férfiak közt is a legintenzívebb versenyt kelti fel. A szülő élet emberi felszabadulásának a korszaka ez. Soha annyi kiváló ember nem született, s nem született annyi géniusz, annyi nagy emberi vonás, annyi energia.*

Elmosódik a régi hagyományok szerint való feleség és az új felfogás szerint való szerető közötti különbség. Kitorlódik a gyermekek sorsából az a különbség, hogy melyik született a feleségtől, melyik a szeretőtől. Hiába akarja az arisz-

tokrácia a régi házassági intézményeket fenntartani, hogy azzal egy konzervatív osztály maradjon fenn. A régi házassági intézményeken kívül álló nő jelentősége emelkedik, gyermekei előtt megnyílnak a konzervatív osztályok, — fel, később egész a cézárig. Fényűzés, művészet, gazdagság vesz körül minden kiválóbb nőt. A nő az élet szépsége. Az ő testi és lelki szépsége a kincse a jövő generációknak. És abban a tülekedésben, amely érte, mint az élet triumfusáért forog, az a hatalmas inger működik, hogy a férfi minden feladta új kiválósága a jövő generáció számára is maradandóvá váljék.

Bármennyi ókori, ázsiai szenny is kavargóit ebben az új nemi, erkölcsi életben: *az ember többé nem a nőstény emberi állattól született, hanem az állati létből felszabadult nőtől.*

De még semmi sem volt készen, semmi sem alakult még ki végleges intézményekké. Az erkölcsi felfogások még nem kristályosodtak ki, mikor a civilizáció kórja kitört és mindent fennakasztott. Mégis a régi házasságjog keretében a nő egyre nagyobb védelemben részesült. Rómában a házasságot a nő szabad akaratára épp úgy fel lehet bontani, mint a férfié. A nő teljesen kilépett a férfi hatalmi joga alól. A birtoklás természete eltűnt. A házasság egyre inkább csak formai dologgá vált. A konzervativizmusnak úgyszólván csak az utolsó szálai tartják még vissza, hogy a házasság egy új, más intézményévé váljék egészen.

Ennek az irányzatnak a kifejlődése szakadt félbe a civilizáció kórjának kitörésével. Pál apostol írja : »Az az ember az igaz ember, aki nőhöz nem nyúl. Akinek pedig asszonya van, viselkedjék úgy, mintha nem volna«. Tertullian pedig : »Ne törődjünk vele, ha kihal a világ és megszűnik az emberiség«. Az eustachianusok és arméniak szerint, házas ember nem üdvözölhet. Ambrosius azt prédikálja, hogy a férjetlen nő sokkal magasabb fokokra jut majdan a mennyekben, mint a férjes anya. Szent József és a szent szűz közötti viszonyt állítja oda a házas élet tiszta képének: házas életet éltek, de megtartották esküjüket, hogy a legteljesebb tartózkodásban éljenek. Azt kell kívánni, hogy mindenki nőtlen maradjon s

247. Corvin, Histor. Denkmale d. christl. Fanatismus.

így az Isten városa teljék meg mielőbb és a világ vége mielőbb bekövetkezzék. Hieronymus azt követeli, hogy a lázongó hús éheztetéssel fékeztessék meg. Melled halmait kötelékek szorítsák le. Jézus legyen a völegényetek. Ha meg már házasságban élsz, gyermekeid apácák és barátok legyenek. Kövesük urunkat, Jézus Krisztust, akinek szintén volt nemzőszerve, de azt soha nem használta. Climatus hirdeti: »aki húsát legyőzi, legyőzte a természetet.« Eusebius veronai püspök pedig: hogy a legfőbb keresztény dicsőség és erény a természetet lábbal tiporni. A nő a balgaság, amely a bölcs lelket fajtalankodásra csábítja. És ez a lelki átalakulás oly vehemens volt, hogy még a nők is hasonló mondásokkal köszöntötték egymást, ha találkoztak.

Ennek az átalakulásnak a paroxizmusa a középkor.

4

A pathológikus morál pusztításai.

Az emberi élet teremtése bűn. A nő maga a bűn. A nő nem Isten teremtménye, hanem a sátáné. Bűn a teremtő ösztön; az ember nemzése szégyen. A hívő behunyja szemét a kísértés előtt. A vallási örjögésben seregestül fosztják meg magukat az emberek nemző orgánumuktól. A nőnek egyre inkább el kell vonulnia, el kell rejtenie magát a férfi elől. Minden szépsége az ördögé, annak kísértése. Az egyetlen körülmény, ami mentheti, ha szűzen marad. De az eredendő bűn átka kíséri az emberiséget és ki nem irtható. Az egyház csak abszolúciót ad a házasság nevében, de csak erre az egy esetre és tulajdonul adja a férfinak a nőt, feloldhatlanul, halálig.

A nő testileg, lelkileg hanyatlak. A szent Edylthirdáról 248 (7-ik század) feljegyzik, hogy évenként csak háromszor fürdött. Szent Ágnes (1077) kegyes jámborságból egyáltalán nem fürdött. Szent Margitról is, a magyar király anyjáról úgy szól a krónika, hogy testét fürdőre nem méltatta. Hogy mi lett az egykori Vénusz szépségéből, mivé hanyatlott, azt a

248. Weyl, Handbuch der Hygienie.

maga rettentő realitásában a középkor legrégebb női ábrázolásaiból még láthatjuk. »A középkori nő a lehető legnagyobb mérvben vérszegény volt. Piszoktól elrutított, mert az egész középkor szinte iszonyodott a víztől és levegőtől. A férfi igájában, az egyháztól, még az Istentől is megvetetten, valóságos barom volt. Agya a legsivárabb boszú terveivel volt tele a szomszédasszonyok iránt, a kik esetleg egy rossz tekintetet vetettek feléje s a férfi ellen, a ki rugdalta, az uraság asszonya ellen, aki olykor-olykor, hogy unalmát elűzze, megkorbácsoltatta.« A középkori ábrázolások a nőről abból az időből valók, mikor a kor már megszeliült, — hiszen a teli középkorban festészetről szó sem lehetett, — de még ezeken az idealealizált alakokon is látszik, hogy minő testi és lelki nyomorék lett a nő. Memling, Van Eyck, sőt némileg még Sandro Boticelli női alakjai is kórházi típusok. Pedig már itt a klasszikus kor behatása alatt áll az ábrázolás. Szó sincs róla, hogy ez a művészet tökéletlensége lenne, mert hiszen a rajz mesterei tűnnek a képekből elő. *Ezek valójában az egykori Vénusznak a rettenetes századok folyamán elkorcsosult utódai.* Ez az a rettentő pusztulás a teremtés gyöngyén, az életet adó női lényen, amely most vérszegényen, rachitikusan, szűkmellűen, puffadt hassal, vértelen arccal, fénytelen szemekkel, duzzadt izületekkel azokba a pathológiai mélységekbe züllött, amik szinte hihetetlenek. *És ebben a rettenően lesatnyult testben a lélek legbetegesebb borzalmi dúlnak ; az idegnyavalyák legsúlyosabbjai, amikről a krónikák gyanútlanul mesélnek a modern pszichiátereknek, és amiknek az átöröklött maradványait sínyli még a mai kor is.* »A 13-ik szá-

250

zadban a hisztérikus epilepszia épp oly gyakori volt, mint ma a tüdővész. Majd minden ember leprás és ismeretes a leprásoknak a nemi élvezetek után való rendkívüli szomjazása. A succubatus és incubatus roncsolta az emberiséget; mindenütt láthatók voltak nők, akik hirtelen földre vetették magukat, ruhájukat felemelték és nemi görcsökben fetrengtek.«

A középkori krízis tetőpontján kezdődik az emberi lélek, az idegrendszernek talán a legrettenetesebb kórja, ami a földön volt. Olaszországban 1210-ről szól az első leírás

251 Páduai Szent Justinius így adja elő: »Hirtelen valami babonás félelem szál ta meg elébb Perusa, majd Róma lakosait, amely aztán kiterjedt minden olasz városra. Annyira eltöltötte az embereket az Istentől való félelem és rettegés, hogy ifjú és öreg, előkelő és alacsony rendű, gazdag és szegény, teljesen meztelenül, kettő-kettő együtt, sorjában, mint egy processzióban, a nyílt utcákon vonultak fel. Mindegyiknek a kezében szíjkorbács és azzal vérig verték magukat, szívzaggatóan sóhajtoztak és siránkoztak, Istenhez és a szűz Máriához imádkozva, hogy bocsássa meg vétkeiket s fogadja el bűnbánatukat és bűnhődésüket. És nemcsak nappal vándoroltak így az emberek ezrével, tízezzel, téli hidegben, országúton, templomról-templomra, papoktól vezetve, keresztet és zászlókat vive és az oltárok előtt leborulva, hanem éjjel is, gyertyával a kezökben. Ugyanezt a látványt lehet látni a kisebb városokban, falvakban is, úgy hogy az erdők és hegyek visszhangzottak az emberiség kiáltásaitól, amelyek Istent hívták segítségül. Minden zene és hegedűs ének elnémult; az egyetlen hang, ami hallható, a bűnbánók rémes hangja, amely kőszíveket is összeszorítna és a legmegátalkodottabb gonosztevő szeméből is könnyeket facsar ki. Nemcsak az alsóbb osztályok, hanem az előkelőek asszonyai és szüzei is ugyanígy büntetik magukat rejtett kamráikban. A börtönöket megnyitják, a rabokat kieresztik. Annyi kegyes és ájtatos cselekedetet még sohasem vittek véghez az emberek mint ekkor, és úgy tetszik, mintha valami általános rémület vett volna erőt az embereken és az isteni akarat azon volna, hogy mindent elpusztítson. A legbölcsebb emberek is csodálkoztak és nem értették, honnan támadhatott ez a lázas ájtatosság. Eddig ilyen nyilvános penitencia még sohasem fordult elő. Sem a pápa, sem a papság nem rendelte el. Egyszerű emberekből indult ki és tudós és tudatlan követte.«

1261-ben e *flagellantismus* gyorsan terjed az Alpokon
252 túlra. »Karintia, Krajna, Stájer, Bajorország, Ausztria, Csehország, Magyarország, Lengyelország a színhelye a ftagellantsoknak . . . Óriás asszonyok jönnek Magyarországból, nyilván-

251. Cooper, Der Flagellantismus.

252. Giov. Frusta, Der Flagellantismus.

nosan levetkőznek és mindenféle különös énekek éneklése közben ütök-verik magukat . . . Németországban 1349-ben számtalan önkorbácsoló sereg vonul el, amelyek a legőrületesebb és legiszonyúbb dolgokat mívelik ... A siennai Passidia már egész zsenge korában korbácsolta magát és nem hagyta abba, míg egész húsát szét nem szaggatta és vérében nem fürdött. Ekkor hátára és oldalára forró ecetet öntetett és sót szóratott. Egyébként az volt legnagyobb öröme, ha meztelenül tüskés, szöges holmikon hempergett s a közönséges korbácsolást már fel se vette.« »A kedélyeknek legvégsőkre fokozott 253 izgatottsága nyilvánult meg abban, hogy városról városra vonultak a flagelláns seregek.« »Franciaországot nyolcszáz- 254 ezer örült flagelláns járja keresztül-kasul és az egész nép ennek az epileptikus járványnak a martaléka. Elkezdenek táncolni és a bizonyossá lett halál előtt a legrettenetesebb orgiákba fullad ez a tombolás, amelyben minden korlát széttört. Rien ne m'est plus, plus ne m'est rien, — a legyilkolt orléansi hercegnőnek eme kétségbeesett szavai mintha az egész század kétségbeesését fejeznék ki.«

Éhségtől és epidémiáktól agyongyötrött búcsusok járnak a világot. Rómába egy nap 100,000 ember érkezett és 10,000 256 ember ott pusztult el a szent városban. — Rettentő idegnyavalya-járvány lép fel, a vitusztánc és görcsös tébolyodott rángatózással táncolnak végig az országutakon, »Allit vrisch vro here sent Johan« (Alles frisch vor dem Heere des heiligen Johann). Ezzel a kiáltással haladnak tova, a vallási táncboly őrzöngői. — »Mindenféle egy járványos alienatio mentalis, amely dühkitörésekből áll és az emberek ordítottak és az országutak porában hemperegtek.« A boszorkánypöröknek is ez a kora. Mi sem mutatja jobban, hogy az anyaságra született női szervezeten milyen pusztulás állott be, hogy a kór mennyire elkorcsosította a nő egykori testi és lelki tökéletességét, mint az, hogy a nők most magukat mondják boszorkányoknak, csak azért, hogy a kínokban éledeghessenek«.

253. *Lersch*, *Gesch. der Volksseuchen*.

254 *Hermann*, *Genesis-Untersuchungen über Sexualkultur*.

255. *Corvin*, *Histor. Denkmale des christl. Fanatismus*.

256. *Lersch*, *Gesch. d. Volksseuchen*.

5.

A végpusztulás előtt.

Így pusztult el a csudás hellén civilizáció a középkor iszonyatáig. A vallás félvad fétisimádás. A tudás világa a félvadak babonávilága. Ahol csak meg akarna mozdulni az emberi tevékenység, ott az állati vérengzés fojtja agyon. A képzelet minden alkotó munkája megszűnt és ahol megmozdul, *ott csak a vérengzésre talál ki új módokat, új halál-nemeket, új kínzóeszközöket, a kínzókamrákba szorul minden invenció.* Az értelem világossága helyett máglyák világítanak. És mindenütt a legvégsőbb nyomor. A vár alján az éhhalál leselkedik, és fenn a hegytetőn is kifogyott minden eledel.

És ekkor következik a fordulat. De előbb jegyezzük meg:

257 *»Minden vallásfogalmunk, politikai eszméink, nemzeti-ségeink, nyelvünk, szociális gazdaságunk, minden a középkorral nőtt össze. Mi vagyunk az örökősei, mi folytatjuk, amit örököltünk.*

257. G. Kurth, Qu'est ce que le Moyen-âge.

VII. FEJEZET.

A FORDULAT. AZ ÚJKOR.

I.

Fordulat a kórfolyamatban.

A kór elfogyasztott minden elfogyasztható életanyagot a civilizáció testéből. Sem a ráknak nem volt miből tovább táplálkoznia, sem a végsőkig atrophizálódott, bénult testi szövetnek. Lovagok is, parasztok is, rongyokban, éhezve lézengtek. A lovagok, rákos sejtjei ennek a lezüllött világnak, amint nem találtak többé táplálékot, anyagot, amiből megélhessenek, kóros pusztító funkcióikat fenntartsák: elerőtlenedtek. Hiába volt a kardja, dárdája, páncélja, nincs, amit vele megszerezhesen. A »lézengő ritter« már hiába lesett. És kiéhezetten, fégyverét sem bírva, tehetetlenné vált pusztító munkájára, tehetetlenné vált a paraszttal szemben. A kór hordozói elvesztették virulenciájukat«.

És ezzel következik a csodálatos fordulat, a teremtés isteni munkája, ahogy a legóriásibb válságon keresztülsegíti az egyszer elért magasabb fejlődési fokot, és új életre hozza ezt, mert meg kell maradnia. Ez az ő törekvése mindenütt, ahol fejlődés van ; a magasabb rendű élet fenntartása.

Úgy, amint az organikus krízisekben is, a válság tetőpontján, amikor a test már-már felmondja a szolgálatot, egyszerre csak elerőtlenedik a kór, és hirtelen felülkerekedik az élet: úgy történt a civilizáció organizmusában is.

A betegség a rák kóros képződményeinek a végzetes harca volt a testnek produktíve szerveződött szövetével. Amint sem

egyiknek, sem másiknak nem volt többé miből élnie, mindkettő a halál küszöbén állott.

Ámde ebben a pillanatban a képesség, az organikus készség arra, hogy termelni tudjon olyan alkotokat, amiből a test, az élet táplálkozni tud, amik újra megindítsák a megbénult produktivitást, anyagi cserélődést, forgalmat: az erre való képesség, készség csak az egyikben volt meg, az organikus szövetben, a produktív szövetben.

A rákban nem volt meg,

És ezzel indul meg a produktív élet győzelme a kór felett. Amely pillanatban a kór elvesztette pusztító erejét, abban a pillanatban megkezdődött a produktív élet föülkerekedése. Győzött az élet!

A rák a komplikáltabb szervezetű lényekben jobban pusztít. Az egyszerűbb organizmusokban azonban rendszerint beáll a gyógyulás. Láttuk, hogy a civilizációnk testi fejlettsége még a legalsóbb rendű állati lényekével párhuzamos. »Az alsóbb rendű állatoknál pedig a regeneráció dominál.«

2.

A produktív szövet éledése.

259 »A rák gyógyulása — amikor gyógyul — a rákcsomó
260 szétesésével kezdődik. — »A burjánzások visszafejlődnek.«
261 És »ott maradnak az elmeszesedett csomópontok«. — »Mészlerakodások.« Bármennyire kerüljük is ezen vizsgálódásaink folyamán a metaforákat, hasonlatokat: mégis meglepő, hogy a civilizációnk középkori rákcsomóiból, a lovagi várakból nem maradt fenn egyéb formáció, mint szintén csak olyan meszes alakulatok, mészlerakodások, amelyek az újra éledő kultúrszövetből mint kihalt romok meredeznek elő.

258. Messing, Über Entzündungen bei niederen wirbellosen Tieren. (Centrbl. f. alig. Path. XIV.)

259. Ziegler, Allgem. Pathologie.

260. Lubbarsch, Geschwülste und Infektionskrankheiten.

261. Lubbarsch, Pathologie der Geschwülste. (Ergebn. d. alig. Patb. VII.)

A lovagvárak szétestek és ezzel nem volt már, ami össze- tartsa a körülöttük levő rákos struktúrát. A rákképlet felszívó csatornáit megbénultak s így nem maradt már semmi, ami a szövetelemeket, az embereket megkösse.

A lovagvilág szétesése volt ez a kor. És csak »azzal a romantikus képpel, amelyet azelőtt a középkorról alkot- tak, függ össze, hogy a várurak e csillogó álmok közt úgy tűnnek fel, mint a jobbágyaiknak testi és lelki jólétéről gondoskodó földesúr . . . Különösen a papi földesuraknak jut ki ebből a tisztességből . . . és ezeknek az uraságoknak lett volna köszönendő az újabb, rendezett gazdasági élet . . . Azonban nem ok nélkül való az az állítás, hogy a gazdasági történetíróknak éppen emiatt a tévedése miatt ítélték meg hamisan a kort . . . Azokat a meséket mind papi uraságok írták, akik a maguk áldásos működését dicsőítették.« — »Egész történelmi épületet raktak egy oly tételre, amelyet nem vizsgáltak meg.« »A valóságos historiográfiánk csak a 13-ik századbeli városi, már nem szerzetesi történetírással kezdődik.«

A lovagvárak nem kötötték már az embereket és elkezdődött a vándorlásuk, migrációjuk épp úgy, mint minden felbomlott testi szövetben. Legelső sorban a toxikus, mérgező hatások elől kell menekülni. A parasztok ott hagyják a várak alját, falvaikat, húzódnak arrafelé, amerre mégis egy szikra táplálást még remélnek. A nagyobb helységek felé, ahol többen vannak, odaverődnek ők is. Többé- kevésbé ott is hasonló körülmények között sorvad a várúr, mint a falvak fölöttiek, de a nagyobb embertömegek már meg is kezdték azt az organikus működést, melynek az a célja, hogy kirekesszék maguk közül a rákos csomót. Hogy *körülszójék, körülrekezzék új szövetükkel.*

A városok felé indul meg az általános migráció.

Ahol már megindult az a törekvés, hogy amint a várúr odafenn lesorvadt, a dolgozó emberek *maguk kezdjenek szövetkezni. Pusztán csak maguk között. A vár elkerülésével, kire-*

262. Keutgen, Zur Entstehung des Zunftzwanges.

263. Keutgen, Untersuchung über die Stadtverfassung.

264. Lamprecht, Ursprung des Bürgertums.

265. Stieda, Zur Entstehung des Zunftwesens.

kesztésével. Szövetkezések támadtak, amelynek tagjai esküvel fogadták, hogy minden ügyüket, bajukat egymás közt intézik el. Hogy sohasem fordulnak a várúrhoz.

Ez volt a városi új élet kezdete. A legnyilvánvalóbb organikus képe annak, ahogy a testi szövetélet hozzáfog a kóros fészkek körülrekesztéséhez, elzárásához.

266 Azok a szövetkezések még nem a céhek, céhekké csak később lesznek, amidőn már megerősödtek és hatalmi tényezők lettek, és amikor már bizonyos új momentumok is léptek ebbe a fejlődésbe, amikkel foglalkozni is fogunk. Eredetileg minden ilyen szövetkezés a munkás, dologból élő embereknek tiszta produktív együttműködése volt, saját maguk választotta bírák, elöljárók alatt, és amely együttműködésben csakis a munka emberei vettek részt. A tőke még nem.

268 »A középkori város még nem ismeri a tőkét. Csak a munkába fektetett tőkéről lehet szó. A gazdasági rendszerük egészen szociális hátterű.« — »A mester a segédben csak a fővendő társát látta és a segéd csak korosztályt feleltett. Még csak a törekvés sem tapasztalható, hogy állásukon változtatni akarnának.« Ebben a friss, kezdő új szövetben eredetileg a tőkének nem volt semmi joga, csak a munkának. Csak a munka egyesült. A tőkék csak később.

270 Később »az akkommandans egy másik személyt (munkást) von szolgálatába, hogy ez egy neki átadott tőkével a tőkeadó számlájára, de a munkás saját nevére kereskedelmi üzletet csináljon a nyereségnek bizonyos részéért«. Ekkor is »előbb a tőke csak részesedik a nyereségben, később azonban a tőke, tekintet nélkül nyereségre, veszteségre, fix hasznot, kamatot követel«.

266. »Előbb szabad egyesülései voltak a kézműveseknek.« *Du Marez*, Organisation du travail à Bruxelles. Kézművesek egyesülése, mely előbb, és mielőtt céh lett volna, már szerveződött.« *Eberstadt*, Ursprung des Zunftwesens.

267. *Stteda*, Zur Entstehung des Zunftwesens.

268. *Lamprecht*, Ursprung des Bürgertums.

269. *Schönberg*, Zur wirtschaftliche Bedeutung des deutschen Zunftwesens.

270. *Lastig*, Beiträge zur Geschichte des Handelswesens.

Az új kultúrszövet tiszta formációjában, ahogy most megindult, csak a munka szövetsége és kölcsönös védelme alakult ki.

És ezt fontos tudnunk, amidőn tudjuk azt, hogy a mi civilizációnk egész története tulajdonképp csak egy mutáció történeti lefolyása. Amiben az új civilizáció tiszta faj típusát megzavarta a mutáció kórja. De tudnunk kell, hogy a mi mutációnk lefolyásán túl, a teremtés mire törekszik, mire irányul minden munkája, mit akar létrehozni a mi civilizációtestünk elmúlásával? — a kultúra új »tiszta« fajtípusát.

Nos, ahol önmagából fejlődött ki valami, tisztán csak a friss, produktív új kultúrszövetből: íme ott csak a munka szövetsége és védelme alakult ki.

3-

Renaissance.

Annyival fontosabb ezt itt megállapítanunk, mert hisz az az eredeti kép, ahogy a mi civilizációnk *tiszta* típusa a hellén világgal megindult, elhomályosult azoktól, amik rákövetkeztek. A görög 9—7-ik századból alig van adat, hogy milyen volt kultúránk tiszta típusa a töke és munka szerepe tekintetében. Minden valószínűség szerint egész ugyanilyen, mint a renaissance ezen kezdetével, mert hiszen maga a pusztán produktív szövet mást nem is hozhat létre, és amint hogy követhetni is fogjuk, hogy *a tőkének később meginduló »dolgozó« szerepe másunnal eredt?*

Ha az eredeti fajtiszta hellén produktív szövethépletet nem is tudjuk egészen felfedni, annyi mindenesetre bizonyos, hogy úgyszólván egészen hasonló mégis az a kép, amely a produktív kultúrszövet közepében a régi királyi centrumokat mutatja, amelyeket az új élet szintén körülzárótt, körülrekesztett, kiküszöbölt, mint most a lovagvárat.

Az is bizonyos, hogy az új szövet egyénei most is gazdasági városi alakulatot mutattak, mint akkor. *»Egészen újfajta 271 korporatív községi életet.«* A középkor egyik legnevesebb kutatója, *Lamprecht*, a városok fejlődését egészen olyan köztársas-

271. *Gierke*. cit.

sági formának nézi, mint amilyen a görög városoké volt. Amint ezekről mondják a hellén kor történetírói, úgy mond-
 272 ják most a középkorral foglalkozók, hogy *minden város*
 273 *egy-egy gazdasági organizmus*«. Ahol »az emberek a munká-
 hoz való jogot isten-adta jognak tekintik«. Nem ugyan-
 274 azon büszkeség hallik-e ebből újra, mint amely a régi hellén
 városokban hangzott el először? Nemsokára »az lett a város
 legnagyobb büszkesége, ha minden táplálékot és ipari szük-
 ségletet önmaga állított elő«. Perikies idejében büszkélkedett
 így Athén. Még a későbbi kereskedelmi, gyarmati faktoriák-
 ról is úgy találják, hogy épen úgy alakította a Hansa,
 mint a régi görögök a magukét.

Igy jelentkezik »egy egész újfajta társadalom a 11-ik
 275 századdal«. És most is »jólétet, tekintélyt, műveltséget és
 276 emberi kiválóságot, a polgári erények érvényesülését s végül
 a város felett való uralmat — a kézművesek s kereskedők
 vívták ki maguknak», mint ahogy hajdan is a görög városok-
 277 ban. Épp úgy most is »a demokrácia emelkedett a legfőbb
 hatalomhoz«. És amint akkor, úgy indult meg most is az élet
 felvirágzása vagyonosodásban, fényűzésben, művészetben,
 költészetben, tudományban.

Most azonban *csak mindaz újult ki, ami a régi helléneké volt, a klasszicizmus, egyenesen annak felélesztésével s folytatásaként. Renaissance, újjá született, újra éledt kultúra ez, s nem új.*

4.

A város mint új típus.

A »tisztá fajtipust« azonban ez a kóros, beteg test, amely tele volt a kór roncsolásaival és mérgeivel, természetesen sohasem fejthette többé ki. A teremtésnek organikus feladata, mint a mutációban, csak az volt itt, hogy a súlyos válság árán

272—273. Schönberg, Zur wirtschaftlichen Bedeutung des Zunftwesens.

274. Schönberg, Gemeiner Reichstag, Regensburger Chronik.

275. Goury, Hist. économique.

276. Gierke, cit.

277. Brosch, cit.

mégis az új típus túlsúlya kerekedjék jelül s az új faj szerveződése megállja végre a harcot az atavisztikus elemekkel, amelyek mindig a régi fajtypust akarják kiújítani. Az új faj tiszta kialakulása itt is, mint a mutációban, csak az utódban kezdődhetik s mehet végbe. Az újonnan feléledt új típusú kultúr-szövetnek most nem volt más hivatása, minthogy hozzáfogjon a megtört kórnak kiküszöbölést folyamatához, és ez haladt egyre előbbre a renaissance-szal, s folyik egész napjainkig.

A kór kiküszöbölésének ezt a folyamatát fogjuk most követhetni. És pedig úgy, amint rákcsomóról rákcsomóra s primordiumról primordiumra visszaszorítja az új szövet-élet a kórt.

Egész vékony kis hártájja, rétege keletkezett az új produktív életnek. És ennek csak egyetlen egy organikus törekvése volt az, hogy a munkafolyamatokat, a munkaproduktumok cserélődését, forgalmát megindítsa, kiképezze.

Azonban köröskörül mindenfelé ott voltak még a helyökből kiszakadt rákos sejtek, a lovagvilág kóborló, lézengő rablólovagjai, akik örökkön készek voltak, hogy mihelyst lehet, újra kezdjék régi rabló és militarisztikusan szipolyozó műveleteiket.

Először csak maga a város organizálódik ez ellen. Elsősorban ott benn a város kezd mindent a saját hatáskörében szervezni. Míg egyebütt »semmiféle szerződési kötelezettségnek a kielégítését, semmi követelésnek az érvényesítését semmi állami úton nem lehetett keresztülvinni, most a városiak mindennemű pereskedéseiket maguk hatáskörében intézik el«. — »önmaguk választotta felsőbbtség előtt, amely a béketörők ellen a büntetés jogát is alkalmazta.« Ezek a »szabad, önmagukat kormányzó szövetségek csakhamar magukat tartották a városnak és lassanként átment az ő szervezeti alkotmányuk magába a városi szervezet alkotmányába«. — »A kereskedők perszonális közössége nemsokára a város reális közösségével esett egybe.« — »Az

278. *Lamprecht*, Ursprung des Zunftwesens.

279. *Hegel*, Städte und Gilden.

280. *Wilda*, cit.

281. *Lamprecht*, Ursprung des Bürgertums.

282. *Keutgen*, Zur Entstehung des Zunftwesens.

új városi község lényegéhez tartozik, hogy az nem valami mesterséges osztálya az állami életnek, mint például a provinciák, kerületek, amelyeknek élére bizonyos hivatalnokok vannak kirendelve«, hanem egy önmagából »autonóm« kiképződött szervezet.

283 »A várúrnak pedig legfeljebb valami maradványa maradt az ő katonai hivatalos kötelességének. A strasszburgi például arra ügyel, hogy a város falai meg ne rongálódjanak. Később pedig mindössze még némely olyan bevételi forrás maradt számukra, ami régi hivatalukból eredt.«

Igy benn a város egészen városi lett. *A várúrral bizonyos jól körülmélő viszonyban, ahonnan már bele nem nyúlhatott a városi munkás, produktív életbe.* Az új szövet élettendenciája egyáltalán nem volt fegyveres, militáris, öldöklő, rabló, és így a várúrral szemben sem lépett fel ilyesmi, hagyták békén. De sőt, annak a pontnak, a várúr pontjának, bizonyos szerepe is lett, amire rátérünk.

Igy folyt a gyarapodás, vagyonosodás, gazdagodás. De eddig mindig csak a munkából, munkafolyamatokból, »A városok olajmalmokat, puskaporosmalmokat, henger-malmokat, fűrész-malmokat, festőházakat, téglavetőket állítanak, sőt még előlegeket is adnak, hogy ilyeneket a városiak felállíthassanak.« Rendkívül fontos és jellemző, hogy íme itt még nem szerepel a »tőke«, nem ez állít fel vállalatokat, hanem a munka, a produktivitás az, amit létrehozni akarnak, erre adnak pénzt, *de szó sincs még »tőkeelhelyezésről« a későbbi értelemben.*

5

A kór kiküszöbölésének megkezdése.

284 »Egy-egy város már nemcsak önmagának termel.« A fokozatos gyarapodásból következik, hogy a forgalom a városok között is keres összeköttetéseket. *Azaz az új*

383. *Rietschel*, Das Burggrafentum.

384. *Pfaff*, Geschichte der Reichsstädte.

produktív szövet kinyúlik, kiterjeszkedik a városból, belenyúl a környékbe, ott utakat akar szervezni távolabbi összefüggésekhez. De ezzel egyszersmind belenyúlik már oda, ahol tele van a vidék a régi kór, a rák maradványaival, a leselkedő fegyveres rablókkal. Amint kimegy valami társzekér, vagy akármilyen kevés értékes dolog, rajtűtnék. És a régi rákcsomók újra és újra akarnak éledni.

És ekkor kezdődik az organizmusnak az a csodálatos munkája, ahogy ezeket a rákcsomókat elkezd végleg kiküszöböltetni, hogy fel se éledhessenek többé. Ugyanúgy, mint a pathológiában: a kisebb csomók tűnnek előbb el. A nagyobbak falják fel a kisebbeket. És a folyamat egész fizikai képében táruul most elénk.

A produktív kultúrszövet sehogy sem alkalmas arra, hogy pusztító harci műveleteket vegyen fel a rákos képlet, a lovagok ellen. Hanem egyszerre *elkezdik a városok a maguk várurát táplálni*, ők adnak neki erőt, hogy felvehesse a harcot a köröskörül tengődő, pusztuló rákcsomókkal, lovagvárakkal. Bizonyos, hogy most már ez egészen más viszony, mint azelőtt. Azelőtt a várúr ragadta magához, amit csak tudott. Most a produktív szövet juttatott neki annyit, amennyit juttatni akart. Ha jobban táplálta, erősebb volt a műveleteiben; ha megszorította, több maradt a produktív életnek, de gyengébb volt az ereje a szomszédos rákcsomók ellen.

Ezen idők óta ez a politikai élete az egész új kultúrszövetnek. Az örökös viaskodás a produktív szövet és egy-egy várgróf, herceg, király, végül császár között, hogy mennyit juttasson neki a produktív gazdasági élet. A fejedelmi rákos központ tendenciája természetesen mindig az, hogy mentül többet. A produktív életnek is az az érdeke, hogy oly jól táplálja, amennyire csak a szomszédos rákcsomók, fejedelmek ellen való védekezése követeli. Viszont ez mind elvont tápanyag a produktív szövettől. E körül a több vagy kevesebb körül forog azóta a demokrácia harca a fejedelmekkel.

Amennyire a városi produktivitás táplálékot, erőt adott a maga grófjának, *úgy volt képes a környék kisebb várurait pusztítani. Amint toxikus óriássejiek” azok, amelyek a rák-*

285

ban a gyógyulásnál úgy lépnek fel, hogy a szomszédos rákcsomókat pusztítsák, úgy tápláltak egy-egy ilyen toxikus óriást, sokkal nagyobb militáris erővel rendelkező várgrófot a városok, hogy pusztítsa a kisebbeket. »Ezek végzik a szét-

286 esett rákelemek elhordását s ott lépnek fel, ahol a ráksejtfészkek már a kihalásnak mennek elébe.« A nagyobb várgrófok is nekiesnek most a kisebbeknek, pusztítják fészkeiket, el-

287 hordják őket. »A XII-ik században a Capetingiek azzal vannak elfoglalva, hogy Normandia várait feldőlják.« Mindenfelé a nagyobbak erősödnek és az apróbb lovagok pusztulnak. Az iskolai tanítás ugyan úgy mondja, hogy azok a nagyok bátrak és hősök voltak, a valóság azonban az, hogy abban a lepusztult világban csak annyira lehettek hősök és nagyok, amennyire bátorságukat a produktív élet is táplálta azokkal az anyagi javakkal, amelyeket harcaikra fordíthattak.

Amikor a szervezetben azt látjuk, hogy az alsóbbrendű kisebb daganatcsomók elenyésztevel valamely nagyobb keletkezik, ott is csak azt lehet feltételeznünk, hogy valamelyes fizikai okon ezen a helyen a daganat kedvezőbb tápláltatást nyert. Az egész testben ez nem történhetett, mert hisz akkor a többi, valamennyi rákcsomó is fennmaradna. Tehát csakis bizonyos helyre szorítkozott valamely jobb tápláltatás. És mert az nem tud egyebüvé is kiterjeszkedni, azért okvetlenül valami körülhatároló munka megy végbe, hogy az a daganat szerte ne terjeszkedjék újra újabb csomókra, mint akkor, amikor a betegség kezdődött. Az akkori: destruktív, bontó, pusztító dolog volt; ez: már regeneráció, a kórt kiküszöbölő munka.

Az alsó, legkisebb rákcsomók, a legmélyebb primordiумokban fészkelők így küszöbölödtek ki, s fennmaradtak az egy fokkal feljebb valók, egy-egy nagyobb területiális, primordiális egységnek a rákos centrumai. Az ősi törzsi formációig való visszaesés eltűnt, és egy-egy nagyobb szervezeti összefüggés éledt újra.

286. Petersen, Heilungsvorgänge im Karzinom. Mitteilungen a. d. chirurg. Klinik Tübingen.

287. Flach, Les Origines de l'ancienne France.

Egy terjedtebb összefüggés, amely most a produktív szövet-élet terjeszkedése volt. Ennek az egységessége egy nagyobb területen. Ezt az egységet védte a maga »toxikus óriásának« a táplálásával, nehogy visszaeshessék a terület a régi fel-daraboltságába, a régi rákcsomókra.

6.

A plutokrácia alakulása.

Ezzel azonban bizonyos változás állott be a városban.

Táplálni kellett egy kóros pontot.

Fenn kellett tartani egy helyütt a kóros működést, hogy ugyanaz falja fel a többieket köröskörül annál a pathológiai dolognál fogva, hogy a rákos elemek egymást falják, s tehát ez úgy láttassák el, hogy ő falhassa a többit.

Tehát a kór ismét benn van a produktív szövetéletben. Igaz, hogy most másképp. *Most nem a destruktív, hanem a regeneratív szerepbe fogva.* De ott van. Hiszen egyszerre nem takarodhatik ki a kór, hanem épp úgy századok munkája kell hozzá, mint a terjeszkedéséhez.

Mindenesetre azonban még mindig *obnormis folyamatok játszódnak le a produktív szövetben.* Még ez nem az egészség, a tiszta élettipus. A kóros pont azért állandó zavarodásokat okoz — napjainkig.

És pedig követhetjük, hogy minő funkcióinál fogva.

Annak a kóros rákcsomónak ott a produktív városi élet közepén most is az marad a törekvése, hogy mentül többet ragadhasson magához az őt környező produktivitásból. Amiben azonban most már gátolja a produktív szövetéletnek az a friss szervezettsége, amely körülveszi. Azonban mentül jobban táplálja ez mégis, annál erősebb is lesz benne a tendencia, sőt a képesség is, hogy ahol lehet, elragadjon, vagy legalább elvonjon a maga gyarapítására annyit, amennyit csak bír.

Maga a rákos csomópont, a várúri vagy fejedelmi pont azonban a maga életfolyamataival, életmódjával, műveleteivel a produktív szövetéletbe sehogy sem tud belenyúlni. Ebben 'munkafolyamatok vannak, ő pedig csak a militarisztikus

műveletekre alkalmas. Egyik a másiktól idegen. Tehát semmi olyan folyamat nem keletkezhetik, amely a produktív élet termelését valahogy a fejedelmi csomópontba vezesse, mert hisz ott semmiféle termelő művelet nincs, ami a szöveteletbe bekapcsolódják.

Már most ott a szöveteletben pedig folyt a gyarapodás, gazdagodás. És épen a gazdagabb polgárság lett az, természetszerűleg, amelynek a vagyoni forgalma egyre mészszebb nyúlt, vagy nyúlni akart. Epén ennek volt különösen szüksége arra, hogy az a várúr, területi fejedelem minél jobban megvédelmezze őket, forgalmukat, útjokat, terjeszkedésüket. *Tehát épen a legerősebb anyagi gyarapodás támogatta legjobban a fejedelmi várurat, hogy végezhesse funkcióit. Viszont a várúr is ezekhez vonzódhatott, tapasztalt leginkább, hisz egyrészt ezeknél volt meg legbővebben az ő működéseikhez szükséges anyagi ellátás, másrészt a hajlamosság is, hogy ezen ellátásban részesíttessék. Így egy bizonyos vonzódás létesült a nagyobb gyarapodás, gazdagság, vagyon és a militáris központ között. Ha pénzre volt a várúrnak szüksége, legelőször ezek nyitották meg az erszényt azon reményben, hogy adandó alkalommal a militáris erő az ő érdekeiket fogja megvédelmezni, hisz a kölcsönt visszafizetni úgy sem tudja. Ebből és ilyen momentumokból eredt, hogy a várurat, fejedelmet épen a legnagyobb vagyonok veszik körül.*

288 Arra nem rendelkezem ugyan pathológiai adatokkal, hogy a rákos daganatok gyógyulási folyamataiban is épp a nagyobb protoplasmatomégeket mutató sejtek vennék körül a kórcsomót, ami végre is nem oly könnyen hozzáférhető vizsgálatot kíván. Mégis az a körülmény, hogy a gyulladós folyamatok körül *mindig élénkebb a vérkeringés, amely később alábbszáll és végül a normális alá csökken*, némi igazolást nyújt a mondottaknak. Mert ahol a már egyszer elnyomott kórcsomó újra éled, ott kétségkívül ismét bizonyos gyulladós folyamat újul ki. A vérnek és a pénz szerepének az azonossága pedig aligha vonható kétségbe, mikor a pénzről is, a vérről is tudjuk, hogy mindkettő az az

ellenérték, amelyet az organizmus szolgáltat a sejteknek épp úgy, mint az embereknek a munkájáért, munkapro-
duktumáért. Egyik is, másik is az egészen kezdetleges szer-
vezetékben nincs; vér nincs a legegyszerűbb állati testekben, 290
hanem csak közvetlen intercelluláris, sejtközi anyagcsere,
pérez nincs a kezdetleges kultúrákban, hanem csak közvetlen
cserekereskedés. *Ez is egy adat arra, ami különben teljesen
egybevág a korábbi meghatározásokkal, hogy civilizációnk fej-
lettsége épen csak hogy elhagyta azt a fokot, amely a fizio-
lógiai életben annak jelel meg, amidőn vér képződött bennük
az intercelluláris anyagcsere túl.* Ezen közbevetett dolog
után most megállapíthatjuk, hogy tényleg a renaissance
elején, az erősebb pénzforgalom újra való megindulásával,
a fejedelmi udvarok körül igen élénk volt a pénzbőség és
W. Sombart szerint *»egy új osztály keletkezik: a pénz-
arisztokrácia«.* És teljesen megfelel a pathológiai felfogás-
nak az, hogy míg a 14-ik század a tetőpont volt, addig 291
ezen túl a gyöngébbek lezorultak és csak az erősek emel-
kedtek tovább«, és hogy végül *»a 14-ik század befejeztével 292
egy gazdasági stagnáció áll be és hanyatlás a népesedés-
ben«* s egyáltalán a városi élet általános hanyatlása.

A kezdet mindenesetre a civilizációnk felújult szövet-
életében is az volt, hogy a *legerősebb pénzforgalom iparko-
dott ott a kórcsomó közelében elhelyezkedni*, a legbővebb vagyoni
akkumuláció. Egyrészt a szövetélet védelme alatt, hogy a
kórcsomó már ne tudja megtámadni, felbontani, másrészt
pedig a kórcsomó oltalma alatt, hogy minél messzebbre
be tudjon forgalmával nyomulni az inficiált szövetbe is,
ahol oltalmat csak az szolgáltatott.

290. Hertwig, Zoologie.

291. Flamm, Der wirtschaftliche Niedergang-Freiburgs.

292. Keutgen, Hansische Handelsgesetze.

7.

A tőke kóros eredete.

Igy azonban, mihelyst valami viszony keletkezett a kórfészke közt és az új produktív életből képződött vagyoni élet közt, itt mindenesetre valami kóros képletnek kellett kialakulnia. A normális szövet bizonyos módosulásának, ami a kiállót kórnak lett a következménye, maradványa.

Ugyanis míg eddig a vagyonosodás a produktív folyamatok céljait szolgálta, és csakis úgy képződött, mint a munkának, produktivitásnak ellenértéke : most a vagyon szinte ellentétesen kezdett működni, t. i. nem a produktív folyamatokat kezdte szolgálni és gyarapodni sem a produktivitás ellenértékéből gyarapodott. *Hanem szolgáltatába állott a kórfészkeknek, és onnan merített előnyökből gyarapodott.*

Igaz, hogy maga a produktív szövetélet is táplálta ezelőtt is azt a bizonyos kórfészket, a várúri csomópontot. *Azonban ebben egy bizonyos egyensúlyozott helyzet állott be, abban a tekintetben, hogy nem táplálta jobban, mint amennyire épen szüksége volt rá,* és mindig akképen reagált, hogy semmi romboló hátrány ebből raja ne háromoljék, ne pusztíthassa magát a produktivitást. Ügyszólván csak a fölöslégből juttatott neki.

Most azonban ezen egyensúlyozott helyzet átbillent. Azt a kóros csomópontot a produktivitás most már nemcsak annyira táplálta, amennyire maga a szövetélet okai szerint való volt, hanem ezen felül is oly mértékben, mint amennyire épen a körülötte elhelyeződött nagyobb vagyonok növekedése, gyarapodása külön okai is közrejátszottak.

És ebből a viszonyból, amely így a kóros csomópont és azon nagyobb vagyoni akkumulációk közt támadt, anélkül hogy az magának a szövetéletnek a produktivására hatott volna ki, *keletkezett egy új kóros képlet: a tőke.*

Egy új kóros képlet, amely eredet szerint a produktív életből növekedett s ebbe tartozott: a meggazdagodott polgárok vagyonából lett. Amely vagyon azonban, mint láttuk, kapitalisztikus értelemben vett tőkeként eredetileg nem dolgozhatott, munka helyett nem szerepelhetett, hanem

csak munkaeszközképpen, vagy rezervaképpen. A nagy vagyonok semmiképpen sem hathattak ki a szövetproduktivitásra olyképpen, hogy abból elvonjanak valamit, hanem csak olyan módon, hogy gyarapíthassák. És az eredet szerint a produktív életbe, szövetbe tartozó képződmény, az akkumulált vagyon most átmódosult olyanná, amely *egyre inkább kivonja magát a produktivitásból és arra idomul, hogy a kóros csomópont táplálattási folyamatait szervezze*. Amit maga az a kóros csomópont nem tud végezni, hogy t. i. mentül bővebb táplálékot vonjon el a produktív szövetéletből, nem tud, mert ő egészen idegen a produktív folyamatától, *azt most el kezdi helyette végezni ez az új képződmény, a tőke*, amely nem idegen azoktól, hiszen onnan ered a produktív szövetéletből. Ez bele tud oda nyúlni. Ennek megvannak a forgalommal való kapcsolatai.

A kóros csomópont a saját táplálattása érdekeinél fogva *ezeket veszi különös védelmébe, a nagy vagyonokat*. Nem a produktivitást, ami neki fajilag idegen dolog. Hanem a kész vagyonokat. *Ezeknek nyújt előnyöket a produktív szövet rovására*. Ha a polgárságtól követelt valami bővebb ellátást, úgy annak a vége mindig az volt, hogy a várúrnak valami régi jogáról kellett lemondania. Ha azonban valami gazdag polgárhoz fordult, az valami személyes előnnyel elégedett meg. Így tett később a gazdag polgárság együttesen is. Mentül jobban támogatta, védte a várúr, fejedelem a nagy vagyonokat a kisemberek produktivitásának a rovására, *azok a nagy vagyonok annál több előnyét látták annak, ha a kóros csomópont körül helyezkedtek el*. A kóros csomópont azon törekvését, hogy mentül többet vonjon el a produktív életből, így a nagy vagyonok *a maguk részesedése érdekében szolgálták*. És így lettek a tőkék azon szipolyozó apparátusok, amelyek *a produktív életbe belenyúltak, így lettek a munka szipolyozói*.

Nem állíthatom, hogy a tőkék ilyenén keletkezése alaposan fel lenne még derítve. Ámbár az, amire már rámutattam ennek a fejezetnek 2. pontjában, kétségtelennek tünteti fej, hogy a tőke *ennek a kornak a kezdetén még nem volt személyi joggal felruházva, hanem ilyenhez csak később jutott*. Oly módon, hogy maga a fejedelem kezdette ilyen

- 293 *jogban részesíteni.* Az az elkülönítés, hogy »a kommandatárius az az üzletrészes, aki csak munkát végez«, csak később keletkezett. »Később következik az az eset, hogy a kommandatárius munkáján kívül pénzzel is részt vesz. Később pedig a tőkepenzes úgy helyez el pénzt egy más valakinek az üzletébe, hogy az a nyereségnek egy részét engedi át.« Azaz a tőke »individualizálódott«. — » Végül
- 294 *pedig fix kamat jár a betét után, akár nyereség, akár veszteség van.« A tőke könyörtelenül dolgozik. A várúr védi ezen jogát.*

Ha ennek a kifejlődésnek összes momentumai nincsenek is még mind kikutatva, azt mégis folyton látjuk, hogy a *várgróf, a fejedelem mindig a vagyonosok pártján van.* A tőkésék ahhoz a hatalomhoz, amelyhez jutottak, csakis a fejedelmi segítséggel juthattak. Ez látszik azon átalakulásban, amelyen a céhek és gildék keresztülmentek, amelyekben szakadás áll be. Azelőtt »csak egy bizonyos termelőkört alkottak«, amelyekben »a segéd csak korosztályt jelentett«, nem a gazda által tőkéjének erejénél fogva kihasznált munkást, aki azelőtt különben sem állott sohasem szemben gazdájával. Most azonban megkezdődik a szakadás. *A céhet elfoglalják a munkaadók. A munkások pedig leszorulnak és külön*

295 *szervezkednek a munkaadók ellen. »Egyre nagyobb nehézségeket állítanak útjukba. Leauban (1248) megtiltják a munkások összejövetelét. Brüsszelben (1282) a gilde eltiltja az összejövetelt, valamint azt is, hogy pénzt adhassanak össze a munkásegyesülés céljaira. 1306-ban a herceg kihirdeti, hogy munkásoknak egyáltalán nem szabad egyesülniük.«*

Ime, a herceg! Ime miként és miben támogatja a tőkét a fejedelem. Csak ennek az érdekeit védi, nem a produktívékét.

- 296 »Midőn forradalom tört ki, ez oly heves volt, hogy az ellenpártnak menekülnie kellett a városból. Amint a munkások lettek a város urai, első dolguk az volt, hogy *a gildét töröljék.*« *Tehát a gilde, a gazdagok szövetsége volt az, amely ellen a munkások fellázadtak. »A gilde, amely előbb csak a*

293. *Lastig*, Beiträge zur Geschichte des Handelswesens.

294. *Cosach*, Handelsrecht.

295—296. *Du Marez*, Organisation du travail à Bruxelles.

gazdasági térre helyezkedett, míg a magisztrátus külön képviselte a politikai hatóságot.« — »Később azonban a gilde és az állami hatalom egy lett.« Hogy itt a háttérben mindenütt a fejedelmi erőszak hatalma lappang, az kiviláglik olyan esetekből, mint a milyen az, hogy »1400-ban Brüsszel patríciusai a herceggel szövetkeznek a demokraták elnyomására.« Tehát a gazdagoknak a fejedelemmel való állami szervezetsége nyilvánvalóvá lesz. Így volt ez minden középkori városban.

A hajdani, dicsőséges emlékű céh, a szülője ennek az egész új produktív korszaknak kettészakad munkaadókra, munkásokra, tőkésekre és dolgozókra. A produktív munkával szemben individualizálódik a tőke mint hatalmi eszköz, s munkát organizáló szerephez jut, járadék jellegéhez, kamatot termő erejéhez és végbe megy a szakadás a vállalkozó és munkások közt«.

A munkára, produktivitásra pedig egyre súlyosabb terhek esnek. »Frankfurtban behozzák a maximális adóhatárt.« Akármilyen gazdag valaki, bizonyos határon túl nem emelkedhetik adója. Ennél hallatlanabb kedvezményt nem erőszakolhat ki magának a tőke.

Mindez pedig csak úgy mehetett végbe, hogy a tőke és a kóros csomópont, — a fejedelmi hatalom, — az állami hatalom együtt működtek.

8.

A földbirtok természete.

Igen jellegzetes a földbirtok szerepe ebben a kóros átváltozásban. A városiakra nézve az ingatlan eredetileg csak munkaeszköz volt tulajdonképpen. Abban dolgoztak, abban helyezték el munkatársaikat, segédeiket, azonban az ingatlanak semmi járadéktermészete nem volt, mert élni a munkából éltek. Ez az, amire Lamprecht azt mondja, hogy »az organizáció kezdetben szocialisztikus volt«, míg később »a föld és telek az ellenkező rendszernek adott helyet.« »Amikor a városi ember a városon kívül földbirtokot akart 298

297. *Bethe*, Frankfurter Patrizienvermögen.

298. *Caro*, Ländlicher Grundbesitz von Stadtbürgern.

szerezni, paraszttá vagy lovaggá kellett lennie, ami egyáltalán nem volt lehetetlen, bár a városiak előtt ez nagyon idegenszerűleg hatott.” Azaz az ilyen életmód, hogy valaki járadékot akart magának a tőkájével szerezni, a polgári élettől idegen valami volt. Akkumulált földbirtokjáradék a városi gazdagságok keletkezésében egyáltalán nem szerepel.« Még később is »a vidéki nemesség és a városi patriciátus élesen elkülönültek«. Lassanként azonban (13-ik század) »úgy, mint a nemesség, a polgárság is szerzett földbirtokokat a vidéken, amelynek kamataiból éltek«. Ezekből nyilvánvaló, hogy a földbirtok mint járadékforrás egyáltalán nem a friss produktív szöveteiből keletkezett, hanem csak később, mint ettől elütő, tőle idegen vagyoni alakulat.

A földbirtok, a járadékot biztosító földvagyon, nem is a produktív eredetű vagyon, hanem harcias elfoglalása a területnek. Sőt ha nem is épen közvetlenül harcias elfoglalás útján jutott a tulajdonos birtokába az őállapotokban, akkor is mindig harciasán védték és tartották birtokban. Ha később a birtok adás-vétele fejlődött ki, akkor is mindig oly objektumot adtak el, amellyel a harcias szerzőnek a jogait adták tovább. A régi harcos úr ellátására szolgált a földbirtok, ennek a munka nélkül való járadékából élt, másoknak az itt teljesített munkájából, és a föld ezekkel a jogokkal szállott minden jogutódra. Hogy kik szolgálják azt a munkát, amiből a járadék előáll, az kezdetben a »familiae« volt, amely szóról tudjuk, hogy az egyértelmű volt eredetileg a rabszolgával, és később egészen a rabszolgaság. Az úr és a szolgálai viszony, ha formailag így vagy amúgy változott is, de az a jellege állandóan fennmaradt, hogy az úr az, akié a járadék, a szolga pedig az, aki a járadékot szerzi, csinálja munkaműveleteivel.

Megjegyzendő, hogy a fiziológiai élet legkezdetlegesebb fokain egészen hasonló viszonyt találunk. Kezdetben az anyagcsere és forgalom még oly tökéletlen, hogy a sejtek élete tisztán csak attól a földdarabtól függ, amelyhez hozzá

299. Below, Entstehung des modernen Kapitals.

300. Caro, Ländl. Grundbes. v. Stadtbürg.

301. Wysz, Abhandlung zur Geschichte des schweizerischen öffentlichen Rechtes.

vannak tapadva. A tápanyagoknak az a felszívása, melyet Metschnikoff »ektoderm emésztésnek« nevezett, ebbe a rendbe tartozik és azt jelenti, hogy a test felülete maga végzi az anyagok felvételét és feldolgozását. Azután bizonyos differenciáció kezdődik a sejtek közt, azaz némelyek az egyéb műveleteket, mozgást végzik, míg a többiek megmaradnak eredeti funkcióik mellett, a földhöz tapadnak és szívják a táplálást. Hogy csak a földből vagy egyéb médiumból, az mindegy. Es itt már ezek egy bizonyos alárendelt helyzetbe jutnak, mert hisz ők nyújtják a táplálékot, amely az ő munkájuk révén jut azoknak a sejteknek, amelyek a mozgás műveleteire specializálódtak. Csak egy következő fokot jelenthet, ha ezek, a testet környező mindenféle veszélyek között, a test védőmozgásait és szerveit képezik ki, s hogy ezzel ők alakítják a testi szervezet formáját, szerkezetét, míg a többieknek hozzá kellett ehhez idomulni és ama sejteket táplálékkal kellett ellátniok.

A fejlődésnek csak egy következő magasabb fokán áll be az, hogy épen a felvett anyagok átváltoztatásának a folyamatai lesznek a mind fontosabbak. Annál inkább, mentül magasabbrendű sejtélet támad a szervezetben, ami mind csak magasabbrendű átváltoztatásával jár a felvett nyers anyagoknak, hogy olyanokká legyenek, amik a komplikáltabb és több irányú életműveleteknek megfelelnek. És így lesz egyre a szervezetnek azon munkája a jelentékenyebb, amely az anyagok átalakítását, forgalmát végzi, és maga az egész szervezet is erre a célra szerveződik ama különböző szervek kiképzésével, amik a test anyagcsere-folyamatait végzik. Ezek köré, ezek szerint idomul az egész test. A primitív »ektoderm emésztés« eltűnt. Elesik azoknak a sejteknek szerepe, amelyek odatapadtak a földfelülethez. *A test már nem azon földdarabkákból kezd élni*, amelyeket az egyes ektoderm sejtek dolgoztatásával kiaknáz. A nyers természethez való ektoderm odakötöttség alól a szervezet felszabadul. Egyre szabadabb, bár igen lassan fejlődő mozgásaival éri el az élet feltételeit. Ezek a mozgások most már mind attól kezdenek függni, hogy minő anyagcsere-szervek hogy táplálnak egy vagy más mozgást, és ez egyre nagyobb egységes összefüggést teremt az egész testben.

Ugyanezen fejlődési fok irányába lépett a civilizáció fejlődése is, mentül jelentősebbé vált életére nézve az anyagcsere és forgalom, a kultúryananyagok, termékek minél többszörös és minél fokozottabb, finomultabb átváltoztatása bizonyos célokra, amikkel összetettebb, magasabb funkcióit végzi, így lépett a civilizáció is arra a fokra, hogy produktíve szerveződött organizmus lett a mienk. Ennek szervezete, szerkezete már akként kezdett alakulni, hogy ne csak a röghöz fekvő emberek tápláljanak egyébként csak épen bizonyos alkalmakra szolgáló mozgási műveleteket, harcokat, hanem, hogy az egész szervezet képessé tétessék oly munkára, amelyből mindazok a magasabbrendű differenciációk keletkezzenek, amik a szervezeti élet sokoldalúságát és egyre összetettebb állandó munkáját kifejtsek. És ebben az újfajta szervezetben kezdett el a vagyonosodás, a vagyon is egészen más lenni. Eddig — amint az ektoderm-sejtektől bevont anyagok adták a protoplasma-bőséget — úgy a röghöz ragadt emberek munkájából bevont vagyoni alkotók adták a gazdagságot. Most azonban attól kezd a gazdagság függni, hogy mennyire vannak a munkafolyamatok felszerelve a szükséges és minél bővebb produktivitást elősegítő alkotokkal, eszközökkel. Erre kezdett szerveződni az újfajta organizmus. *Ebben már nem a rögtől, az okkupált földdarabkák terjedelmétől függ a gazdagság, hanem a műveletek intenzitásától, ahogy a kultúra anyagai feldolgoztatnak és forgalomba hozatnak.* Amint a fiziológiai szervezet felszabadult a röghöz kötöttségtől, úgy a kultúra is. *Itt már csak az vagyon, ami munkaeszköz, ami a produktivitásnak akármilyen alakban szere, ami a forgalom eszköze, és ami olyan rezerva, amely ilyenekké átváltoztatható.* Amint a fejlődő fiziológiai szervezet számára, amelyre nézve a rög kezdetben az ingatlan volt, amihez hozzájött, később épp *a földterület lett az ingó, az alatta változó: úgy a kultúrában is a föld az, ami ingóvá készült válni.*

Felesleges most azon közkeletű nemzetgazdasági filozofikus spekulációkba bocsátkozni, hogy igen ám, de mi történjék az akkumulált gazdagságokkal, a felgyülemelő rezervákkal, hová tegyük azokat, ha nem veszünk azon házat, földet, ingatlant? És hogy épen ezek vezetnek a

tőkékhez akaratlanul is. Szó sincs róla, ez a felfogás csak onnan ered, hogy a megszokott gondolatkörből oly nehezen tud az ember kimozdulni, és másképp elképzelni sem bírjuk a dolgot. Pedig meg fogjuk látni a továbbiak folyamán, hogy ezeknek a vagyoni rezervéknek a szerepe normálisan egészen más. Amint egészen másképp is indult meg a gazdagodás a kezdő renaissance-szal és amint W. Sombart is felismeri, — az enyémeiktől egészen más utakon — hogy »a tőkeképződés döntő momentumai a normális gazdasági folyamatokon kívül keresendők«. Igen, ezek a döntő momentumok épen a *pathológiaiak, épen ama korból eredők, amin a civilizáció gazdasága keresztülment.*

Azon pathológiai fordulat állott be, hogy *a kór csomó épen a rezervék iránt fejthette ki leghatékonyabb vonzását.* Fejedelmi míveletek táplálását pedig épp ezek voltak a leghajlamosabbak végezni annál az előnynél fogva, hogy így központi helyet foglalhattak el a fejedelem körül, a produktív szövetélettal szemben. A fejedelmi kóros csomópont eképp bevonta ezeket a vagyoni rezervákat, nagy vagyonokat a maga központi struktúrájába. *A maga militáris fejedelmi urasága mellett ezeket tette úrrá a szövetben. Felruházta azokkal a tulajdonságokkal, amik a militáris eredetű és természetű vagyion tulajdonságai és amikkel most az eredetileg produktivitásból, munkafolyamatokból származott nagy vagyonok is épp úgy dolgoztathattak másokat, mint a földbirtok.* A fejedelmi kóros központi hatalom eme nagy vagyonokból tápláltatva, *hatalmi erejével leszorította a produktív munkásokat ugyanabba a sorba, amiben a militárisan okkupált vagyonokban voltak, azaz, hogy ők dolgoznak és most — mint a földbirtok — a tőke is járadékot húzzon.* Láttuk a harcokat, amelyek e körül forogtak, amidőn a városok munkáselemei a fejedelem védté tőkék ellen lázadtak fel s a fejedelmi hatalom minden saját produktív szerveződésüknek útját vágta, így kerültek a produktív munkások a tőkével szemben is ugyanazon alárendelt szerepbe, mint régen a militáris természetű vagyonokban a rabszolgák. Mint Lamprecht is mondja: »*a tőke veszi át azt a szerepet, mely egy évezreden át a földbirtoké volt.*«. Helyesebben mondva: azt a szerepet, amely az évezredek előtti civilizációkból maradt fenn.

Ekként változott át, a kór maradványának hatásai alatt, az új produktív életből képződött vagyon militarisztikus, kórös tulajdonságú képződménnyé. Eredet szerint más; kórosan átalakult funkciója szerint más.

A modern tőke ilyen kórös képlet.

Amely a kórösomót valósággal körülveszi. Aminthogy a rákos daganatok gyógyulása körül is bőséges új képződmény keletkezik a friss szövetből. *Ha azonban ez a képződmény már maga a normális, egészséges szövet lenne, úgy itt állandó irritáció, gyulladás állana fenn, miután itt különböző fajú, élettendenciájú sejtek érintkeznének. Ez azonban nem forog fenn, sőt a kórös csomó békében nyugszik a maga alkotta kavernában, néha sokáig, míg lassan felszívódik, vagy valami módon kiküszöbölődik. Úgy látszik, hogy ez az új képlet is átmegy a daganatcsomó struktúrájába, ennek szerkezetéhez idomul. Nem olyan, mint a normális szövet, hanem megtartja később is centrikus alakját. Amikor a kór anyag már kiküszöbölődött, még ott marad mint valami forradásos képlet, s bármily buján képződött ezelőtt, most nem vesz részt a tulajdonképeni normális szövetmunkában, s álképlet marad ott.*

A tőkének ama militarisztikus, vagy mondhatjuk mi is, hogy feudális szerepe, amely civilizációkban jut számára, semmikép sem tartozik »fajtiszta« produktív életünkhöz és az csak a mutációkból eredő rák kórjával függ össze. És amint túlesünk a mutációkon s a teremtés fajtiszta alakban akarja most már az újtipusú civilizációt létrehozni: a tőkének ezen alakja, ezen álképlete kiesik. Járadékot hozó természete megszűnik.

A KÓR KIKÜSZÖBÖLÉSÉNEK FOLYAMATA.

I.

A tőkék immunizáló szerepe.

Tőke, kétségkívül, volt már az ókorban is. Akkor mint közvetlen visszavetődési jelenség képződött: az új produktív szövetéletben kiújult a régi fajtípus, amely nagy vagyonokat gyűjtött rablásból, harci tevékenységgel. Az ókori nagytőkék rablásból származtak, zsákmányokból. Még azoké is, akik nem harcosok voltak, csak a seregeket kísérték hogy a kincsekben harácsoljanak és a rabszolákat összevásárolják. Annak az ókori tőkének az kányszata is az volt, hogy militáris hatalommá változzék át. Ahol nagytőkék gyülemltek egybe, ott azt mentül inkább katonai tevékenységgé változtatták át, aminek a teljes képét a Július Caesar ideje tárja elénk, amikor a polgárháborúk épen a legnagyobb kapitalisták között törtek ki. A provinciák militáris kizsákmányolásából kerültek ezek a nagytőkék, és maga Július Caesar is galliai kincseivel jött, hogy a római nagy tőkepénzesekkel szemben a maga militáris állami hatalmát kivívja.

A kórnak a renaissance idejéig tartó első felében az volt a pathológiai irányzata, hogy: *a kultúrélet anyagait változtatta át a rák pusztító anyagokká, militáris természetűekre.* Mindent felbontott, lerombolt, felfalt, és abból csak a militáris míveletek fenntartására került minden, ezen céloknak megfelelően alakult át minden vagyon. Ez volt az élet

hanyatlásának, megbetegedésének, pusztulásának a degeneratív irányzata. A renaissance-szal megfordult az irányzat és az ekkor keletkezett modern tőkének is más lett már az irányzata. Most a tőkének megfordítva, az lett az irányzata, hogy a militáris műveletek anyagai változzanak vissza a kultúrproduktivitás anyagaivá. Amit a militáris rákcsomó, a várúr, fejedelem meghódított, abból a tőke alakított produktivitást, a produktivitás céljainak megfelelő anyagokat, alkatokat. Körülzárta a rák funkcióit, hogy, amit pusztít, ott a környező rákcsomókban, abból ne támadjon olyas valami, ami a produktív életből keletkezett vagyonokat pusztíthassa. Sőt ellenkezőleg, épen ezen vagyonok utait biztosítsa, építse, védje terjeszkedésük számára, azaz oly dolgok alakuljanak, amik a produktív élethez tartoznak. Mihelyst a várúr, fejedelem mást akart, mihelyst olyan átváltoztatást akart ismét előidézni, ami szétdulja ezen modern tőkét is, és abból magát gyarapítsa: nyom-bán bezárult előtte a tőke és a polgárok, dolgos emberek produktív szövétéletére támaszkodva, szembe tudott most már helyezkedni vele. A produktív élet táplálta ugyan a rákcsomót, de kizárólag csak azon célra, hogy a környező rákos pontokat pusztítsa. Ezzel indult meg a regeneratív folyamat, a kór kiküszöbölésének a folyamata.

És a tőkének ebben van az a jelentős szerepe, hogy a rákot épen tápláltatása gyökerénél köti meg. Ő maga ugyan koresképlet lesz a produktív szövétélettel szemben, de épp azzal, hogy a rák kóros funkcióihoz idomul ez a produktív szövetből fejlődött képlet, meg is tudja azt kötni. Mert a dolgokat úgy kell tekinteni, hogy ha a produktív szövet maga kerülne közvetlen érintkezésbe a rákos ponttal, amely most újra duzzadtabb lett és így megint arra a működésre képes, hogy falja a produktív életet: — úgy itt újra folytonos irritációk, gyulladások újulnának ki. Amint-hogy ismerjük is a történelemből, hogy minő ellentét feszeng folyton a várúr és a polgárság között. Ez az elleniét folyton a gyulladás, a kór kiújulásának a tendenciáit rejtje magában. A friss szövetképletet egyre az a veszedelem fenyegeti, hogy a várúr militáris akciója rést üt rajta. Hogy itt épen az erősebbeknek, a hatalmasabb protoplasma-anyagokkal, vagyoni képességekkel ellátottaknak kell a maguk fokozott

és legélénkebben érdekelt tevékenységükkel úgy körülvenni azt a kóros pontot, hogy ne nyúlhasson közvetlenül abba a friss, zsöngé szövetbe, az egész fiziológiai természetű dolog. És így az is, hogy épen ezek változnak át olyanokká, hogy bele tudnak nyúlni a kórcsomó központi szerepébe, műveleteibe. *Még ha ezzel elütnek is a normális produktív szövetélettől, de elváltozásuk fiziológiailag indokolt. Ők, a polgári nagy tőkék lesznek, és maradnak egész máig azok a képletek, amelyek ráfékszenek a fejedelmi csomópontra, az állami struktúra militáris központjára mindenkor, amikor mozdulni akar. Az első közvetlen ellátást ehhez a mozduláshoz, a militáris műveletekhez mindig a nagytőkéktől veszik. Arról szó sincs, hogy olyan célokra juttatnának, amelyek a tőke táplálattási forrásait, a produktív életet roncsoznák széjjel. Tehát mindmáig a modern tőke lett az a szabályozó képződmény, amely a rák pusztító műveleteit köti, gátolja, hogy a kór ki ne újuljon, mint azelőtt. Ha a produktív szövet sorvasztásával gyarapodik is a tőke.*

És itt megint lehetetlen egy egészen szigorúan vett patológiai momentumot észre nem venni. Ugyanis »a gyógyulás bizonyos védőanyagok képződésével megy végbe, amelyeket a test a ráksejtek ellen épp úgy kiképez, mint ahogy a kórokozó baktériumok ellen is így védekezik«. Már most lehetetlen elzárkóznunk azon jelenség előtt, hogy épen a kezdő renaissance-korszakban keletkeznek úgyszólván mindazok a technikai módszerek és azoknak az eszközei, amelyekből a mai bankvilág, a tőkék mozgatása kifejlődött. Szinte előttünk lebeghet mindennek illusztrációja és magyarázataként az az ismeretes mesekép, amidőn a kóbor lovag feltartóztat útjában egy városi embert s a kérdésre, hogy mit visz? — ez átad neki egy levelet. A lovag feltöri és egy nagy öszszegről szóló utalványt olvas el benne. Éktelen káromkodásokra fakad, de nem ér vele semmit, mert ő ezt a pénzt, az irottat, utaltat, csak bizonyos valaki útján, bizonyos valakinél felvehető nem használhatja, hozzá nem férhet ahhoz, íme ez a papiros, ez az írás, könyvszerű kezelés, az egész rohamosan kifejlődött kereskedői pénzmozgatás, a

302

fizetésnek új eszközei, módjai épen a militarisztikus rablás elleni védelem biztos szereivé fejlődtek ki, és épen a pénzforgatás utain, ahol legszívesebben támadott minden rablólovag. Most immunissá tették a pénz utait. Egész máig ugyanezt ismerhetjük fel: *a tőkék kincsvilága szinte hozzáférhetetlen bármely fejedelmi elfoglaló, birtokba vevő szándék ellen.* A fekvő pénz, amit el tudna ragadni és felhasználni militarisztikus műveleteire, vajmi kevés. A pénzek hozzáférhetetlen utakon, papirosokban, könyvekben forognak, és az az egész rengeteg hálózat, amelyen a pénz terjeszkedik, *immunis.*

Ameddig militáris fejedelmi csomópont van a civilizáció testében, amelynek fel kell falni egy szomszédos másik csomópontot, vagy az ellen védekeznie kell, *addig a tőkék szerepe nem is szűnhet meg.*

2.

A kór kiküszöbölésének további haladása.

Ilyen új szövetszerveződés védelme alatt terjeszkedett az új produktív élet fokenként tovább. Míg eleinte a város úgyszólván csak a maga fogyasztását látta el: ez a kör
 303 egyre terjedt. »A közlekedés biztonsága, a forgalomnak könnyítése ledöntötte az egyes termelőhelyek között a korlátokat és egy össztermelés állapotát idézte elő.« Összműködést, előbb szűkebb értelemben, szomszédos városok között, amelyeknek produktumai egymással kerültek forgalomba.

A kór kiküszöbölésének első lépését elérték, kitisztult a közbeeső terület, amely célért a fejedelmi központot táplálták. Ezzel azonban feleslegessé is vált a további tápláltatása. Sőt most már zavaróan kezdtek hatni a szomszédos viszonylatokban. Mert hiszen itt is, ott is, a két fejedelmi csomópont *egymást militárisan fel akarta falni. Mind-egyik a másik területéről szeretett volna zsákmányt szerzni,* ami mindenkor a produktív szövetnek valami rombolását

303. Schönberg, Zur wirtschaftl. Bedeutung des Zunftwesens.

jelentette. *Pedig mihelyst a két terület között már egy összefüggést teremtett a produktivitás, ez a rombolás mindkettőre kihatott, így támadt fel itt is, ott is az a szöveteleti törekvés, hogy felszabadítsák magukat ezen nyomás, veszély alól. Kísérletek történnek városok között való szövetségek alakítására.*« Ugyanaz, ami egykor Hellasban is kezdődött. Csakhogy most megfordítva. Akkor a kór előrehaladásában visszaütő formációk keletkeztek, katonai szövetségek a produktív szervezet ellen, most a regenerálódás folyamán produktív szövetségek a militáris szervezet ellen.

Csakugyan óriási életerőt fejtenek ki a városok. 304
A lakosságnak megvannak az anyagi eszközei, hogy pompás templomokat, városházákat, patricius házakat építsen.«
»A polgárság hatalma már-már elviselhetetlen a fejedelmeknek.« 305
A csomópontokat támadta meg ez a hatalom. »Mindenfelé kiújulnak a harcok a város és a város ura között.«
»A 13-ik század 20-as, 30-as éveiben a német birodalmi törvényhozás — a fejedelmi gyülekezet — eltiltja a városok egymás között való szövetkezéseit.« — Egyáltalán magát a városi alkotmányt, a városi autonómiát.« 306
»lépésről-lépésre kivívták maguknak az új városi emberek a maguk szokásjogait és szabadságukat a feudális uraktól. . . sőt néha a királytól is, ha szükségben volt, szabadleveleket váltottak« — úgy most egy fokkal feljebb léptek és a keletkezett tágabb, a szomszédos összeműködést is meg tudták védeni.

Ugyanaz kezdődött újra, ami azelőtt a legalsórendű primordiumok rákcsomóival történt, csakhogy most a megmaradtak között. Ezek közt valamelyik fejedelem most épp úgy nagyobb ellátásban részesült, mint azelőtt a lovagvárok között egyik erősebb városi várúr, és aki így szintén hozzáfoghatott egy magasabbrendű centrális hatalom kiképzéséhez a többiek elnyomására. »Olykor-olykor már a 307
12-ik században jelentkezik a városokban a homályosan sejtett ellentét a fejedelmekkel szemben *egy központi hatalom támo-*

304—305. *Below*, Entstehung des modernen Kapitals.

306. *Lamprecht*, Urspr. d. Bürgert.

307. *Sararin-Mahrenholz*, Frankreich.

308 *gatasára.*” — »A királyi hatalom felől ne legyenek illúzióink,
 309 az nem azt jelentette akkor, amivé később lett.«— »A királyi
 hatalmi köre csak valami eszmei volt. A nagy birodalom-
 nak nem volt közös hadserege, sem közös pénzügye, sőt
 alig, hogy neve is. Egységes állami intézményről szó sincs.
 A király ereje addig terjed, ameddig házi hatalma.«

310 »A feudális eszme túlhajtásából keletkezett az a képzelet,
 hogy a királyság hercegségeknek, főnemességnek, nemes-
 ségnek monarchikus alkotmánya. De ez csak onnan ered,
 hogy a feodisták nem tudták másképp elgondolni, mint hogy
 a király áll egy ilyen hierarchikus intézmény csúcán.
 A korábbi történészek mind abban az előítéletben éltek,
 hogy itt valami egységesség volt. *Ez az egység győzedelmeske-*
dett ugyan, és ez ejtette őket tévedésbe, de ők a középkorba
 helyeztek vissza valamit, *ami csak egy hosszú evolúció után*
mint eredmény állott elő. És ez teljesen hamis nemzeti
 történelmet nyújtott: a királyság eszméje tévútra vezetett.«
 »Ideje, hogy felhagyjunk a hercegségek, grófságok és báró-
 ságokkal űzött kombinációs játékkal. Mert ilyenek a való-
 ságban nem voltak, és egyáltalán nem volt azon jelentő-
 ségük, mint amit a historikusok tulajdonítanak nekik.«
 »A szakadás a felsőbb és alsóbb nemesség közt valóságban
 egy sokkal későbbi időben, csak a középkor végén ment
 végbe.« — »A király még csak a koronatartományokban
 sem úr a hatalmas vazallusok és rablólovagok fölött.«

»A 12-ik században kezdődik a feudális hatalmak fel-
 311 őrlődése. Valami eltolódása a szociális súlypontoknak, míg a
 312 bárók pusztá alattvalók lettek.» — »IV. Károly az 1356-iki
 aranybullában a választófejedelmek territóriumára lemond
 a császári hatalom legfontosabb jogairól a tartományi feje-
 delmek javára« — ami annyit jelent, hogy így ezek a feje-
 delmek kezdik meg maguk körül azt a centralizációt, amelyet
 a császár még nem volt képes kifejteni. »A feltörekvő tar-
 tományi fejedelemségek összeütközésbe kerülnek azokkal a

308. *Lamprecht*, Urspr. d. Bürgert.

309. *Fustel de Coulanges*, L'invasion german.

310. *Loserth*, Späteres Mittelalter.

311. *Flach*, Les Origines de l'ancienne France.

312. *Sararin-Mahrenholz*. Frankreich.

hatalmasságokkal, amelyek régi jogon akarták szabadságukat fenntartani, és amelyek az új territóriumok kiképződését akarták megátolni. A 15-ik század elején aztán ama tartományi fejedelemségek győzelmes kialakulását látjuk mindeniütt.«

Ezek azok a fázisok, amelyek az egész folyamat irányát jelzik. »Luther idejében, a 16-ik században, még egy kísérletet tesz a lovagvilág, hogy visszaállítsák a régi állapotokat, ami azonban a fejedelemségek ellenállásán megtörött, így a fejedelmi princípium végleg győzedelmeskedett fölöttük.« Azaz győzedelmeskedett az a folyamat, hogy az alsóbbrendű csomópontok kiküszöbölődtek és újból kevesebb csomó maradt, újból nagyobb territóriumokat fogva össze egy-egy terjedelmesebb fejedelemséggé. A kór így mind kevesebb daganatba szorul.

»Franciaországban 1453-tól a király az úr az országban. Az utolsó nagy birodalmi tartományok (Burgund, Anjou, Maine, Provence, Bretagne) a koronáé lettek, önálló államok voltak még Navarra, Orania, Avignon. XIII-ik Lajos alatt (1610—43) még egyszer megmozdult a főbb nemesek önállósági törekvése s Richelieu tette céljává a meghódoltatásukat, amit Mazarin XIV-ik Lajos alatt be is fejezett.« — »A központi királyi hatalom megvonja tőlük a hadviselés jogát. Pénzeikre öröködik. Még az alapjait is megtámadja az egész fendális szerkezetnek, az öröklést, amennyiben maga nevez ki nemeseket. Egy tollvonással nemessé lehetett egy-egy gazdag kereskedő.«

»Azok az önálló alakulatok, amelyeken hercegi családok, fejedelmek uralkodtak, az egységesítésnek ugyanazon munkáját végezték maguk körül, mint aminőt később a királyságok végeztek az egész országra kiterjeszkedően.«

313—314. Kohl, Droysens Histor. Handatlas.

315. Droysens. Histor. Handatlas

3.

A produktív egység terjeszkedése.

Mindezeknek a tágabb területeknek egységessé válása mindig a produktív szövet terjeszkedésével áll elő. *Semmi-kép se egyes oligarchák, várurak, apróbb fejedelmek saját erőiből, hiszen láttuk, hogy valamennyien elerőtlenedtek.* Hanem csak abból, hogy közöttük mindig valamelyik nagyobb, bővebb ellátásban részesült és ezzel felfokozódott a képessége a többieket leverni. *Nem tervszerűen, céltudatosan történt semmi esetre sem ez a kiváló gatődás,* hanem önkéntelenül, amint önmagától jött. Mert mindenestre, ahogy a szövetélet általánosságban gyarapodott és mind terjedemesebben egységes lett, elébb egy-egy város körül, aztán szomszédos városok között, úgy keletkezett egy egységes forgalom is. Amely forgalomban *a centralizálódás oda irányul, ahol legnagyobb a produktivitás. Itt nagyobb lesz a vagyombőség és ebből ezen a ponton bővebben telik a fejedelmi csomópontnak is a táplálására, mint egyebütt, s így ez élénkebben is működhetik a többieknek az elnyomására.* A többi városok pedig a maguk helyi fejedelmének mindig hajlamosak voltak ellenállani, mihelyst olyan míveletekbe akart fogni, ami zavarja azt a produktív területi egységet, amely *már oda gravitált valamely pontra.* Mert hiszen ők már ott voltak a maguk forgalmával érdekelve. Minden körülmények közt ott, egy-egy gazdasági egységesség területének a központján sokkal nagyobb lett a készség a zavaró mellékpontok feudális míveleteit elnyomni, mint ezen mellékpontok gazdasági életében, hogy az ő váruruk zavarja meg a centralizálódó egységes forgalmat.

Ami később történt, mikor már a királyi hatalom alakult ki a többi fölött, és amikor *»a nagyobb urak törekvéseinek azzal dolgoztak a királyok ellene, hogy a feudális hierarchián kívül állóknak is egyre több jogkört adományoztak«* és tudjuk, hogy főleg a városok részesültek egyre nagyobb kedvezményekben, ugyanaz történhetett szűkebb mérvben azelőtt a kisebb területi egységekben. Nem kellett több mint hogy egyik hatalmasabb kisfejedelem kedvezményeket helyezzen ki-

látásba valamely másik városnak, amitől ott a vagyonodás gyarapodhatott, s máris épp úgy feléje hajoltak a hajlamok, mint később a király felé, amidőn az adott városi kiváltságokat csak azért, hogy magához kösse az odavaló fejedelemmel szemben a polgárokat.

Világosan kell kitűnnie annak, hogy *ezek az egyre nagybodó államterületek mindig csak úgy keletkezettek, hogy előbb a produktív gazdasági élet terjeszkedett ott ki a maga egységes szövétéletével, s csak azután képződhetett ebből a centrális fejedelmi hatalom, melyet az egész sokkal jobban ellátott.*

A régi rákos burjánzások primordiális képletei fölé így terjeszkedik, egyre tágabb területeket fogva újra egységbe, az új, produktív szövétélet.

4.

A regenerálódás sorrendje.

Amint ekképen megindul az a folyamat, hogy a közepkori legszűkebb állami struktúrákból, militáris uralmakból, amelyek alig terjedtek tovább, mint amennyire a lovagi cézár a várából látott, egyre nagyobb területi egységek keletkeztek újra: egy igen nevezetes és sokat mondó tüneeményt észlelhetünk. Amelyre azért kell különösképen figyelmünket fordítani, mert szinte ez is igazolja, hogy *minő elejétől végig való fiziológiai rend szerint folyik le az egész folyamat.*

Tudvalevőleg a regenerálódás *Olaszországban* indult meg először. Az új élet első virágzása olasz. Hogy miért kezdődik itt, az teljesen egybevág azzal, amit akkor követhetünk, mikor arról volt szó, hogy miként haladt előre annak idejében a római birodalom feldarabolódása. Ugyanis épp oly rendben, mint ahogy a rák egykor aszerint haladt előre, hogy mik voltak azon primordiális formációk, mik voltak az ősi konfigurációk a görög-római civilizáció kultúrszövete alatt, ugyanazonképen, csak megfordítva, folyik a regeneráció is. Emlékezhetünk, hogy Itáliában a feldarabolódás, a megsokszorozódott rákcsomók összefogta struktúrák arra a primordiális formációra estek vissza, amely az új

civilizáció ösképlete volt, a latin tartományi formákra. Míg ellenben Germániában egy sokkal tovább tartó visszavetődési utat kellett a rák kifejlődésének és a maga csomóinak kiképzésére megtenni, mert ott sokkal ősbibb típusú formációk voltak a kultúrszövet mélyén, a félvad germán törzsi formációk.

Egészen ennek felel meg, hogy amint a regenerálódás megindul, leghamarabb kél az újra éledt produktív szövet épen Itáliában. *Mert hiszen ott legközelebb is esett a régi görög-római civilizáció szövete, ott úgyszólván közvetlen fölötté képződött a rákos burjánzás.* Amint ez tűnőben volt, *nem kellett egész sor fejlődési stádiumok fokozatairól, egyre mélyebb és mélyebb primordiumokról, amelyekre a visszavetődés folyt, a ráknak lemulnia,* hanem igen közelről már a regenerált kultúra szövetélete kelhetett, így az olasz produktív élet kezdte meg leghamarabb az egyre terjedtebb területi összefüggéseket is helyreállítani. A folyamat azonban itt továbbhaladásában fennakadt, mert egy zavaró momentum játszik közre, *a pápaság.* Amely semmikép sem volt primordiális képlet, mint területi hatalom. A pápa nem a Caesarból keletkezett, mint minden többi rákcsomó. Sőt ellenkezőleg, a pápaság egyenesen a kereszténység organikus képződménye, mint azt középkori pathológiai szerepében megállapíthattuk. Amely mint organikus szerv táplálkozott és növekedett. És mint ilyen foglalt tért a rákos struktúrák között. Azonban, mint láttuk, ennek a szervnek egyáltalán nem az anyagcserefolyamatok voltak a feladatai és funkciói. Tehát ilyenek nélkül nem is képezhetett ki semmiféle új másféle szerkezetet. Hanem egyre nagyobb mérvű funkcióinak tápláltatásáért csak gyarapította magát *abból, ami körülvette.* Rákos és nem rákos szövetelemekből. *A rákossal ő körülötte is kiképződött a rákstruktúra, a pápaság világi hatalma.* És ezen fennakadt a területi regenerálódás, egységesítés. Mert hiszen itt nemcsak rákos, *hanem organikus elemek is voltak.* És emiatt még egy igen hosszú folyamat kellett, míg Itália egységesítésével csakugyan kiküszöbölődött a rákos elem ebből az orgánumból is.

Ezen az egyetlen és indokolt zavaron túl azonban, *Spanyolországban* már egészen azon organikus rend szerint

folyik le az egyre egységesebb produktív terület kialakulása. Hispánia volt Itália után a legkultúrásabb rész a római birodalmi félen. A régi Ibéria maga is a legfejlettebb kultúrfokot jelentette Itália után. *Egy időszakasszal később is indul itt meg a renaissance és vele a területi egység kifejlődése*, amit mindössze a betolult arabs kultúra akaszt meg egy ideig.

Egy következő fokon áll *Gallia*, az ő ősi, egy fokkal ismét alább álló primordiális kultúrájával, kultúrképleteivel. Itt a rák visszavetítő degenerálása messzebb, ősi fokra vetett vissza. Ennélfogva *több fokozaton is kellett tisztulnia a ráknak, míg a kultúrszövet életre futott, és míg itt is kiépezhette a maga területi egységét.*

Britannica ismét egy fokkal hátrább álló ősi kultúrát jelent, itt ennyivel mélyebb a rák, és *ennyivel lassabban, későbbben fejlődik is ki a területi egysége.*

A legmélyebb primordiumok azonban *germán* talajon voltak. Itt az ősi félvad törzsi típusokra züllött a római kultúra. Itt végig kellett haladnia a regenerálódásnak az ősi félvad törzsi típusra való visszaeséstől, míg újra képződhetett az a szöveteleti modern kultúrfok, a produktív életnek az életereje. A középkori német városok kifejlése, renaissancea ugyan valamennyire jobban lépést tart a többi országok fejlődésével, azonban a német városok nem is germán eredetűek, hanem egyenesen római települések. De egyébként Germánia csakugyan *legkésőbbre marad a maga produktív területi egységének a kiképzésével.*

5.

A mai államformációk még nem véglegesek.

Amint így ezt a törvényszerű rendjét látjuk annak, hogy a renaissance-szal beállott regenerálódás a régi római civilizáció egységének egyre nagyobb területi összefüggéseit képi vissza: egyenes folyománya előtt állunk ugyanazon törvényszerűségnek.

Ugyanis nyilvánvaló, hogy *mindazok a területi darabok,*

amelyek ma még a mi civilizáció-egységünket fődik, szintén nem végleges, maradó alakulatok. Mindezek a ma fennálló országok, államok, nemzeti területek szintén csak egy-egy caesari csomópont körül való militáris állami struktúrák még. Amely csomópontok a többi régibb, a mélyebb primordiumoknak megfelelő rákcsomókat már kipusztították, vagy elnyomták, de ők maguk ugyanazt művelik nagyobb arányokban, amit azelőtt a kisebb fejedelmek műveltek a maguk állami struktúrájában. Ma ezek a mai cézári, császári, királyi csomók körül levő területi egységek — emlékeztetek arra, hogy a köztársasági név sem jelent egyéb struktúrát, mindössze, hogy ott választott államfő teljesíti időről-időre való joggal ugyanazon állami funkciókat, mint a fejedelem — *épp úgy egy országot, hazái jelentenek a nagy civilizatórius egységben, mint ahogy ország és haza volt hajdan minden várúrnak az országa.*

Ugyanazon törvényszerű rend szerint, amelynél fogva mindezek az országok, hazák, fejedelmi csomópontok, mint egy-egy rákos cézári militáris struktúra mállottak szét a nagy általános folyamatban, úgy a mai országok, államok területeinek, és azok cézári csomópontjainak *sincs más hivatásuk, mint hogy letűnjenek. Minthogy a kiküszöbölésnek ugyanazon folyamata, amely addig haladt, kiküszöbölje őket is. Mint hogy egyre kevesebb csomópontra szoruljon a rákdaganat.* Egyre kevesebbre szorítsa vissza a civilizáció testi organizmusa. Ezek a csomópontok ugyan egyre duzzadtabbak, mert egyre nagyobb feladataik is vannak a szomszédos rákcsomókkal szemben, amelyek mind egymásra akarnának törni és föl akarják f ami egymást, most is. Ami megakadályozza őket, az csak a produktív szövetélet. És csak akkor akadályozza meg, ha saját magában valami rombolást mivel a rákcsomó kitörése egy másik ellen. Ha gyarapodhatik ezen a réven, akkor elősegíti a rákcsomó hadi műveleteit. Másrészt meg telhető erővel táplálja az állami struktúra militáris központját, hogy kellő védelemmel legyen ellátva egy eshető támadás ellen.

Azon a területen, amelyen a produktív élet gazdasági egysége már kialakult, a kultúrszövet nem is enged rombolást. Egy ország területén belül semmiféle militáris

dulást nem tűr már meg és nem is táplál ilyent. Csak arrafelé, amerre a kultúrélet, kultúrproduktivitás, gazdasági forgalom egységessége még nincs kialakulva.

Ez az egység azonban nemzedékről-nemzedékre terjed. Mind teljesebben egybefogja ma már egész Európát. Az országok határait, az egyes végső rákos területi határokat keresztül-kasul szeli-fúrja a nemzetközi forgalom, anyagcsere, termékek szállítása, pénzcirkulációja. Ma már egyazon gazdasági összefüggés egész Európa. Legalább a régi római civilizáció nyugati fele. Ma nincs az a gazdasági süllyedés vagy emelkedés, amely rögtön ki ne hatna a többi országokkal való forgalomra, gazdasági viszonyokra. Ma bárhol ütne ki háború ezen az egységessé vált gazdasági területen, az az ismert formula szerint nagyobb kárt okozna, mint bármi eredménye a győzelmes háborúnak». — »Csak egy mozgósítási hír nagyobb pénzügyi veszteség, mint amit diadalmas hadjárat ki tudna ma egyenlíteni.« Ma itt van már az egész kiképződött gazdasági egysége az egyazon civilizatórius kultúrszövetnek az egész területen. Ma épp úgy nincs már lehetőség arra, hogy ezen belül háború törjön ki, mint ahogy nem törhetett ki háború sehol sem azon a területdarabon, amelynek modern produktív gazdasági egysége kiképződött.

»A marokkói kapitalista kaland hírére nemcsak Franciaország, de Németország is megmozdult. Megtörtént az a hallatlan eset, hogy a két ellenséges, szinte a háború küszöbén álló ország proletariátusa Berlinben testvérileg ölelkezett s kölcsönösen biztosította egymást arról, hogy egy háborús bonyodalom esetén nem fognak egymásra lövöldözni. S az is megtörténhetett, hogy a porosz rendőrzálog klasszikus földjén, a legszűkebbkeblű militarizmus ősi hazájában egy jött-ment idegen, a porosz vendégjogot élvező sehonnai, idegen nyelven ezeket mondhatta a német munkásság hivatalos képviselőinek, még pedig azok tüntető, orkánszerű lelkesedése közepette: Micsoda örület, hogy az egyik nép a másik országát elkaparítani akarja. Ha a kormányok megkísértenék, hogy a népeket egymás ellen uszítsák és az egyik nemzetet a másik ellen háborúba kergessék, akkor mi meg fogjuk mutatni, hogy a népeknek szebb fel-

adatokat kell megoldaniok. Csak kísérsétek meg egyszer, ti birkafejúek egyik népet a másik ellen izgatni, egyiket a másik ellen felfegyverezni, meg fogjátok látni, hogy a népek nem egészen máskép fogják-e felhasználni a kezökbe adott fegyvereket, mint ahogy ti akarnátok. Várjatok csak, vajjon a népek nem egy más ellenséget fognak-e megtámadni, mint amelyre ti gondoltok. Mi mindannyian a népek szolidaritása érzésétől hajtva térünk haza.«

A mai egységessé vált gazdasági területen, a produktív kultúrélet egységében sem következhetik más, mint ami eddig folytatódott: a meglevő fejedelmi militáris cézári pontok kiküszöbölődése. És pedig ugyanúgy, mint eddig történt: egyiknek a javára. Amely a kiküszöböltek feléledését meggátolni tudja.

Azt hiszem, abszolút törvényszerű rendnek kell mindazok előtt feltűnnie, kik az előzményeket követték, *hogy a mi nyugati civilizációnk kialakulásának legközelebbi fázisa az egységes cézárság, az egyetlen és utolsó militáris cézári rákdaganat körül, — míg ez is kiküszöbölődik.*

6.

A produktív élet kozmopolitiz- musa.

Természetesen a kiképződött egész kultúregység területén mindaz, ami konzervatív, a kialakulásnak ezen iránya ellen működik. A biológiai folyamatok gazdaságához tartozik, hogy semmi se érvényesüljön hamarabb, mint amikor kész. Működnek mindazon erők, amelyek egy-egy folyamat előrehaladását késleltetik, épp azért, hogy mindaz teljesen elkészüljön, aminek ki kell alakulnia. Csak akkor álljon ez elő, amidőn már le tudja győzni mindazt, ami útjában áll, ami egy korábbi fázishoz tartozik. Ezen küzdelmet a keletkező és a meglevő között látjuk a biológiai élet minden vonalán. És ugyanez uralkodik a mi társadalmi életünkön is, minden politikai mozgalmunkban.

Mindaz, aminek organikus hivatása feltartóztatni az általános kultúregység kialakulását, a társadalom minden olyan

eleme, amelyet még az állami struktúrákhoz olyan viszony fűz, hogy abból több előnyt lát, mint kultúrproduktív tevékenységéből: mindaz természetszerűen a nemzeti formáció és militáris szerkezetének a fenntartásán működik közre, így elsősorban az arisztokrácia, amelynek létalapja az, ami a középkori struktúrából fenntartható. Továbbá a tőke, a kapitalizmus, amely, mint láttuk, a kóros folyamatokból szerzi kiváltságos gyarapodását. Minden vagyoni agglomeráció, a polgári gazdagodás, amely tőkét gyűjt és azt a tőke ama kiváltságos előnyeiben részesíti, ingatlanai vagy tőkevállalatokban való részesedése révén, természetesen a végsőkéig ragaszkodik azon állapotokhoz, amelyekből gyarapszik és a legnagyobb mértékben érzékeny minden iránt, ami ezekben változást akarna előidézni.

Azonban ezzel szemben annál nagyobb nyomással lép fel a másik irányzat is, amely a kultúregységet dolgozza ki. És itt tapasztalhatjuk azt a tünetet, hogy mindaz, ami nem előjogok védelmébe kapaszkodik, minő óriási munkát végez ez irányban. Mindenekelőtt a tudományban ma már teljes kozmopolitizmust látunk. Akárhon jelenik meg valami új dolog, azonnal közkincsévé lesz az egész művelt világunknak. Kozmopolitikus egységet képvisel az irodalom és művészet is, mindenütt ugyanazon törekvéseket, irányzatokat érvényesítve. Mentül magasabb értelmi magaslatokra érünk, annál inkább kivetkőzik minden a szűkebb haza korlátozottságaiból. És félreismerhetetlen ma már ugyanazon kozmopolitikus áramlat, mint aminő a hellén civilizáció virágjában, később a római birodalom fénykorában kelt, amely tudni sem akart egyébről, mint a civilizációnak³¹⁶ egységesen, minden egybefogó és minden nemzeti válaszfalt ledöntő nagy, általános, és az egyazon kultúrába tartozó embereket egybekötő kapcsolatról.

Ezekből önként következik, hogy abban az óriási egységesülési folyamatban, amely ma végbe megy, a konzervativizmus az, amely még háborúkért, nemzetek hadi mérkőzéséért lelkesedik, mert hiszen ez az ő struktúrájának csomópontját, és azzal saját életképességét gyarapítja. Minden

316. Thierry Tableau de l'empire romain.

háborús tendenciát a mi nyugati civilizációnk határain belül, *csak ezek iparkodnak szítani*. Például minden angol-német hadi készülődés mélyén ott találjuk a konzervatív-veket, míg a produktív tömeg a legélesebben foglal állást ellene. A döntő szerep a tőkéeé, és nem üres észlelet az Edisoné, aki II. Vilmos császárt akkép jellemzi, hogy minden háborús izgalom idejében a nagy bankárok véleményét kérdezi meg. Az ő struktív érdekük, hogy t. i. azokat az előnyös pontokat védjék, amelyeknél fogva kiváltságos gyarapodásukat élvezik, szintén azt követemé, hogy a militáris struktúra működése erősödjék. *Ámde épen itt tűnik ki, hogy a fejlődés mint készíti ki a kialakulandót, mert íme a tőke sem zárkózhatott el a nagy nemzetközi forgalomtól és érdekei annyira bele vannak már kapcsolódva a más államok produktív folyamataiba is, hogy közvetlenül reagál annak az eshetőleges megroggálása ellen. Épen ez a fejlődés győzelme a retrogád irányzatok fölött.*

7.

Világbirodalmi törekvések.

A produktív kultúréletnek az egységesség felé való törekvése az egész fejlődés alatt megnyilvánult. Valahányszor friss fejlődési roham indult meg valahol, mindig fellépett az a tünet is, hogy rögtön az egész egységet akarta átfogni.

Igy először az *olaszországi* fellendülés mutatja ezt a tünetet. Alig, hogy az olasz nagy kereskedelmi forgalom megindult, szinte az egész Európát be akarta hálózni és az olasz városokba központosítani. A Mediciekkal szinte világhatalom lett Flórenc. A francia udvar tele van olasz pénzemberekkel, művészekkel, tudósokkal. Az olasz lesz az előkelőség nyelve. Németország városaival mind közvetlen összeköttetései vannak az olasz üzletvilágnak. Még Magyarország is olasz hatalmi szálakon függ.

Aztán *Spanyolország* hatalmas fellendülése nyomul előre és szinte világhatalmi súlya keletkezik, amely mintha egész Európát akarná egybefogni.

Egy *időszakasszal* később *XIV. Lajos*, a napkirály

szinte a világ közepe, és pedig nyomban azután, hogy Franciaországban is első nagy lendületét vette az országos produktív egység. Franciaország fekszik rá az európai világra s egységesíteni indul a kultúrát és ez a tendenciája érvényesül egész hozzánk, Erdélyig.

És úgy, amint megint egy szakasszal későbbre esik az *angol kultúra* egységes lendülete, úgy egyszerre a brit kereskedelem, ipar, forgalom hálózza be Európát és emeli az angol hatalmat világhatalommá.

Ma pedig *Németországot* látjuk ugyanolyan szerep felé fejlődni. *Németország kezd mindinkább a centrális, a kultúr-világunkat szinte egységesen összefogó hatalom lenni.*

Mindez, idáig, csak mint egy-egy fejlődési rohamnak a tendenciája érvényesült, anélkül hogy az ahhoz való egységes állami struktúra képződhetett volna, amely realiter is megvalósíthatta volna az egységet. Valamely tendencia előállhat rohamszerűen, de egy struktúrának, amelyből kiessenek egyszerre a rákos csomópontok és csak egy maradjon fenn, lassan kell képződnie.

Mindenesetre azonban abban is, hogy ezen világhatalmi tendenciák szintén *ugyanazon sorrendben lépnek fel a különböző országokban, mint ahogy a regenerálódás biológiai rendje hozza magával* s amint korábban ezt a rendet levezettük, — ez is bizonyíték az egész fejlődési összefüggés fiziológiai természetére felől.

8.

A francia forradalom fiziológiája.

Rendkívül jellemző, és a regenerálódás folyamatának megingathatlan rendjébe világít a *francia forradalom*, ez az erupció a civilizációnk testi szövetében.

A regenerálódó kultúrélet egyik részén válság állott be. Az az egyensúly, amelyről beszéltünk, hogy a produktív szövet és a fejedelmi csomópont között kiképződött, t. i., hogy a kultúrszövet szabályozni tudja a fejedelmi csomó tápláltatását, Franciaországban megingott. Arra organikus szükség volt, hogy a XIV. Lajos királyi hatalma a lehető

legerősebben tápláltassék a francia fejedelmi főnemességgel szemben, nehogy ezek újra felülkerekedhessenek. Amint azonban ez a veszedelem eltűnt, és az országos egység megerősödött, a királyi hatalomnak oly bő táplálása feleslegessé vált, és a XIV. Lajos utáni időszak valóban azzal volt elfoglalva, hogy minél jobban csökkentse most már a királyi hatalmat és táplálását, korlátozza az udvar szerepét.

Ez minden valószínűség szerint itt is fokról-fokra haladt volna előbbre, mint mindenütt egyebütt is úgy volt, legfeljebb kisebb-nagyobb izgalmakkal kísérve. De a meg-rázkódtatást tulajdonképp nem ez idézte elő. Hanem, mint 317 ezt az egész történetet H. *Taine* nagystíliú munkája megvilágítja, az, hogy szerencsétlenül egymásután több mostoha esztendő megzavarta az általános tápláltatási körülményeket. A királyi udvar nagy ellátási szükséglete amúgy is súlyosan megviselte a produktív életet, amit egyideig, normális viszonyok között, még megbírt volna a produktivitás. De tartósan, — s a királyi hatalom egyszer s mindenkorra akarta fenntartani ama bizonyos egy időre szóló bőséges ellátatást — tartósan ily nagymérvű fogyasztás már több volt, mint amennyire a produktív élet állandóan berendezkedhetett volna. Ily körülmények között egynéhány évi rossz termés elegendő volt, hogy teljesen felbillentse az egyensúlyt.

A kiképződött kultúrszövetben hiány támadt. Az embereknek nagy tömegei nem bírtak megélni. A rákos csomópont, a király az udvarával, s az ő feudális militáris állami struktúrája nem akart, természetesen, abból engedni, amit egyszer az országból fogyaszthatott. Sőt a produktív élet még el is gyöngülvén, ellenkezőleg még szipolyozni is kezdte azt mértékeken túl.

Ilyen körülmények között következett be, hogy a produktív szövet a szabályozó míveleteit már nem tudván végezni, erős pusztulásnak volt kitéve, amiről az akkor mindenfelé beállt nyomor képei tanúskodnak. A pusztulás ellen pedig föltétlenül reagál minden fiziológiai élet. Ez a reakció itt már — miután a királyi kóros csomópont túl-

317. *Taine*, Les origines de la France contemporaine.

táplálva ellent tudott annak állani, hogy lepusztíttassék — nem lehetett már más, mint a szakadás a rákos struktúra és a produktív szövet között. Azaz, a rákstruktúra erősen összetartotta mindazt, amit összefogott. Minden változásnak, módosulásnak ellent tudott állani. Tehát kívül ezen: a szövetélet nem is tudott semmi új formációt létrehozni. Hanem ami már nem tudott megélni, az megkezdte a migrációt, a vándorlást, mint ahogy a sejtek is kiszakadnak helyükből, ha ott megszűnik a tápláltatási feltételek, és el kezdenek vándorolni. Mint ahogy az elpusztult hellén és római kultúrában az emberek elvándoroltak. Onnan, ahol a rák pusztításának a centruma volt, a cézári udvar környékéről, menekülni igyekeztek. És mint ahogy a lovagvárak alatti végpusztulás elől, most a városokba kezdetek vándorolni, oda, ahol a produktív élet újra kicsirázott: úgy Franciaországban is, most Paris felé, a városi élet felé törekedtek, ahol az élet mégis biztatóbb volt.

Mindez a begyülemlett nép pedig egyrészt fokozta a produktív élet legintenzívebb területének ellenhatását a királyi udvar ellen. A feszültség a kettő közt sokkal élesebb lett. És ilyen körülmények közt a lassú módosulás, átalakulás helyett kitört a nagy francia forradalom.

Amely egyszerre lökte most ki magából a rákos csomópontot, és egész királyi, militáris struktúráját.

9.

A francia forradalom fiziológiát jelenségei.

Ami most következett, az a legcsudálatosabb tüneteknek egyike. Kövessük csak:

Nemde, a produktív új életnek, szövetnek semmiféle új külön struktúrája nem képződött még ki. Nem képződhetett, mert hisz Hellasban elpusztította a rák; amint keletkezöben volt. Átöröklött ősi struktúrformációi sem lehettek, amelyeknek csak feléledniük kellett volna, hiszen nem volt honnan örökölni, mikor a korábbi civilizációk egészen más szerveződések voltak, nem produktívek.

A renaissance óta keletkezett szövetélet pedig még egész friss, befejezetlen és szerveződése szerint jóformán csak arra irányuló, aminek most is megfelelt, hogy a rák újra belé ne törhessen.

Az államot összetartó struktúra elejétől végig, vagy legalább Nagy Sándor óta egészen: *a militáris állam struktúrája volt*. A szövetélet csak e között fejlődhetett a renaissance óta, s leborította ugyan már a legmélyebb primordiális rákos képleteket, de ami maradt, újból mégis csak rákstruktúra volt. A militáris fejedelmi hatalom fogta össze egy egészé a területet.

Amint tehát most ezt kilökte magából a produktív szövetélet, kilökte éppen azt, ami az embereket az államban a maguk helyére szorította, kötötte. És egyszerre ilyen kötőstruktúra nélkül maradt az élet. A következménye a teljes anarchia. Minden egyes ember szabadon mozoghatott, hajlama és képessége szerint, hogy kedvezőbb életföltételeket keressen. Szabadon tülekedhetett, hogy olyan pontra kerülhessen, ahol előnyei vannak mások fölött. Felbomlott minden rend, amelyet addig az állami struktúra szorított le. Mindenki rögtön akart felszabadulni, majd pedig olyan más új rendet akart maga körül teremteni, ami neki legjobban tetsző volt. Mindenki pozíciót keresett, ahonnan mások fölé kerekedjék. Az egészben pedig a leglázasabb és legzabolázatlanabb tülekedés, hogy valami rend mégis helyreálljon, hiszen az ember, épp úgy, mint a sejt, csak bizonyos szervezett rendben tud megélni. *De honnan kerüljön ilyen rend? Az emberek agyából ilyen nem kerülhet.* Az csak kifejlődhetik s hirtelen be nem állítható. Eközben az anarchia egyre nő. Mint minden anarchiában, minden atavisztikus tulajdonság és működés újra kiüt. Az emberek rohamosan esnek vissza ősi fokokra, rablásra, gyilkolásra, mészárlásra, barbárságra, indulatok fékezetlen kitöréseibe. A szónoklatok mind bosszúálló indulatokra appellálnak. A bujtogatások pusztító barbárságra ösztönöznek. A cselekvések mészárlásra vezetnek.

Azonban kell, kell, kell mindenáron, akárhogy, de valami rendnek, szervezetnek keletkeznie, mert enélkül emberek társadalma nem lehet. Az emberek közt egy foly-

tonos, rohamos, szédületes kiválási processzus folyik, ki legalkalmasabb arra, hogy valamelyes rendet teremtsen. A legindividuaisabb erők törnek fel. Nincs semmi egyéb, ami emelje az embert valami szervező pozícióba, mint a személyes erő. A legalsóbb rétegekből is feltörhet és érvényesülhet, ami abban a pillanatban megfelelő. Ez a legteljesebb egyéni szelekció, kiválás. És óriási tempóban. Szinte máról holnapra.

És itt áll be a csudálatos tünemény. *Hiába kísérli meg az ember a legfékevesztettebb erővel, legvadabb energiával is, hogy megváltoztassa az alakulások rendjét, nem tudja.* Beállhatnak válságok, és abban az ember mindenféle zavaroknak lehet előidézője, részese: de azon túl ott van mindig a megingathatlan rend, amelybe vissza kell térnie, így a francia forradalom is hiába akart új, más rendet teremteni: a szövetélet, az új produktív világ arra még nem volt készen. Még nagyon sok fázison kellett végigmennie, amelyeket majd követni fogunk, míg csakakugyan magából a produktív szövetből keletkezhetik oly struktúra, amely a produktív egységet összefoghatja. Addig csak fokról-fokra emelkedhetünk ki az alsóbb, a primordiálisabb, a mélyebb, az ősbib rakstruktúrákból.

Most is hiábavaló volt minden anarchia. Egyszerre a többi tülekedők között kiválik valaki, *aki a legerősebb militáris típus volt.* Valaki, bárki volt az, Napoleon-e vagy más, de aki a kiválás során, amely egyénileg minden vonalon megindult: *a legkiválóbb militáris képesség volt.* Ebben az óriási anarchiában mindenki érvényesülhetett most, akiben megvolt a legnagyobb kiválóság arra, hogy valamilyen, akármilyen rend előálljon. És íme, *a militárisan legkiválóbb lett az, aki legjobban érvényesült.*

Azaz minden forradalom, felfordulás és anarchia mellett sem tudott más rend eloáttani, mint amit a militáris erő kezdett szervezni. Nem tudott más, mint ami ugyanoda rakódott le, ahol azelőtt volt az állam struktúrája, a militáris cézári. Hiába minden, csak ez az, ami arra alkalmas volt, hogy az emberek életét társas állami szervezetté fogja és tartsa össze. Dehogya a Napóleon zsenije teremtette meg a császárságot! Hanem *a cézári militáris*

struktúrának kellett újra helyreállani, akár király, akár császár van a csomópontján. És Napóleon zsenijének csak annyi a szerepe, hogy most, amikor mindenki pusztán csak a saját egyéni képességével vált ki, tehát amikor a legteljesebb szelekció választotta ki az embereket minden irányban, jóban, rosszban: ekkor Napóleon volt az, aki, mint militáris képesség a legkülönb volt, és akit a természetes szelekció tolt előre arra a pontra, amelyet elfoglalt, a cézári pontra.

10.

Empire.

Ez a természetes kiválasztás útján odakerült militáris cézár természetesen, hogy a legóriásibb, legtüneményesebb cézárja a világnak. Aki épp úgy viláგuralomra tört, mint minden cézár.

És itt nem szabad elfelejtenünk azt a rendkívül jellemző tüneményt, hogy amikor ez a világhódító cézár fellépett, úgyszólván mindenben Róma, a római cézárság újult fel. Római formák között lesz Ő is konzul. Mint római imperátor egy köztársasági formának lesz császára, annyira, hogy még pénzeit a francia republika nevében ő mint annak a császára vereti. Róma újul fel egészen az ízlésében is, az Empire a római művészetet utánozza minden téren. A divat is egészen római ízű.

Hogy mindezeket a tüneményeket csak Napóleon személyi hajlandóságából, tetszéséből, ízléséből magyarázzuk, mégis bajos dolog kissé, amikor teljesen előttünk lehet már a kép, hogy csakugyan a civilizációnk egész történeti folyamának az az irányzata, hogy a cézári birodalomnak az egysége helyreálljon, és hogy az egységes cézár felé halad minden politikai alakulás. Mindezen »Empire«-tünetekben is azt kell látnunk, mennyire egybevág minden jelenség a dolgoknak ama fiziológiai folyamatával, amelyen e könyvvel végigmentünk.

Napóleon maga egész leplezetlenül is hirdette, hogy az ő célja a viláგuralom. Sőt, ami ismét jellemző, hogy őbenne épp úgy feltámadtak a Nagy Sándor és a Cézárok

amaz eszményképei, hogy a keleti fejedelmek az igazi uralkodók és az ő államformáik az igazi uralkodóknak az államformái és ő is azt törekedett megvalósítani. Napóleonnak is, ha úgy lehet mondani, ez volt az álma, amiket dicsősége fényében szövögetett.

Azonban bármekkora óriás is volt Napóleon mint cézár, az ő emberi ereje, a világon talán a legnagyobb, amely volt, ez sem változtathatta meg a civilizációnk alakulásainak törvényszerű rendjét. *És ebbe az nem illett bele, hogy Franciaország lehessen a központi cézárság területe. A végső cézári csomópontnak másutt kellett kialakulnia.*

Több ízben követhettük ama rendet, hogy milyen sorban haladt előre, süllyedt mind mélyebbre először a rákosodás, a pathológiai, a degenerálódási folyamat. És hogy ugyanezen rendben következett, csak megfordítva, az újrélédes, a regenerálódás processzusa. Előbb Itália éledt újra és az ő fejlődési rohama alakította a világot, aztán Spanyolország, utána Gallia, Britannia és végül ma Germánia. Napóleon idejében Angolország produktív rohama indult, és ezen is túl még hátra volt Németország kifejlődése.

Ezeknek kellett előbb végbe menni, mielőtt beállhatott az a fázis, hogy a civilizáció egysége kialakuljon. A produktív kozmopolita egységnek kellett előbb, egészen törvényszerűen kiképződni ezen az egész területen is épp úgy, mint az előző fázisokban egy-egy ország területén. Ez kérlelhetetlen és megmásíthatlan rend, amin Napóleon sem változtatott. A nagy cézár óriási ereje állott itt szemben a fejlődés processzusával — és buknia csak az ő császárságának lehetett.

És aminek abszolúte jönnie kellett, az a német fellendülés, és Németország legvégül következett szerepe.

11.

Az utolsó rákcsomó fejlődése.

Németország volt az egész római civilizációnk területén az a földdarab, amelyen a legsúlyosabb, legmélyebb rákosodás ment végbe. Láttuk az okait, hogy miért: ott a leg-

ősibb formációkig nyúlt le, a törzsi formációkig. Ott voltak legsűrűbben a rákcsomók, ott maradt, legkésőbbre is az új produktív élet fellendülése.

Az egész civilizációnk, mindenütt, tele volt, tele van toxikus képződményekkel, a kultúrát mérgező alakulatokkal, a kór maradványaival. *Mentül mélyebbről támadt azonban a regenerálódás és a kór kiküszöbölése, annál teljesebb ama kórmérgeknek a kiküszöbölése is.* A legmélyebb, legősibb képletekből kellett Németországon a regenerálódásnak megindulnia, legtovább is tartott az egész processzus, *de ennek az az eredménye, hogy a produktív szöveteket itt lett legteljesebben produktív, a munkafolyamatok itt lettek legenergikusabbak,* s amint látjuk ma, minden más országot energiájában s idestova eredményeiben túlszárnyaló. Ami csak folytatása ugyanazon sornak, mint ahogy a fellendülés mind nagyobb arányokat öltött Olaszország után Spanyolországban, majd Franciaországban, utóbb Angliában, míg végül, egész törvényszerűen, Németország következett.

Már most, ha egyszer tudjuk, hogy mindaz, ami a civilizációnk egész regenerálódása volt, a produktív élet termelése és forgalmából épült fel, akkor tudjuk azt is, hogy az, ami így most Németországban éri el a legteljesebb teljét, az is a termelés és forgalom maximuma.

Tehát civilizációnk egész területén itt képződik a legerősebb anyagforgalom. Ami biológiailag is, gazdaságilag is egyértelmű azzal, hogy *ide centralizálódik, ide gravitál az egységes forgalom az egész egységes kultúrszövetből.* A német produktivitás, a német munkafolyamatok terjednek ki egyre messzebbre az egész produktív életünkben. Mint legbővebben ellátottakkal, velők kapcsolódnak az egyebütt folyók. A pénzcirkulációnak mindinkább itt lesz a fókusz. A nagy anyagcsere-gravitációk, forgalmi centralizációk táplálnak minden szöveteteket legjobban. Ott folyik a legbővebb gyarapodás. Tehát ott keletkezhetik a legbővebb tápláltatása is a cézári militáris központnak valamennyi többi fölött. Amint Németország egyre sűrűsödő népességéből és óriási gyarapodásával állott elő a német cézári militáris haderőnek az a domináló szerepe, amelyet Németország ma játszik a többi hatalmak között.

Tehát itt, a legnagyobb gyarapodás közepette kell kialakulni azon utolsó, és az egész egységre kiterjeszkedő cézári militáris csomópontnak, amely a többinek az eltűnésével jár, ugyanúgy, mint korábban a szűkebb területeken.

A német cézár az utolsó cézár a produktív élet regenerálódása folyamán.

12.

Róma és Berlin.

De honnan e változás, hogy *míg azelőtt a római volt a cézári centrum, most a germán lesz az ?*

Épen ez a változás függ azzal össze, amit követtünk a multakban. A római cézári centrum volt a pusztító centrum. Az volt a pusztító tendenciáknak a legfőbb méregontója. Az új centralizáló csomópontok azonban most, a regenerálódás folyamán csak *bizonyos körülmények közt képződnek ki*, t. i. aszerint, hogy a produktív szövetélet miképpen táplálja. Ezt a centrumképződést egy egészen puhány-szerű testben kell képzelnünk, amelynek a korábbi központi szerkezete épen most oldódott fel. A római cézár centrális helyét, mint láttuk, a pápaság foglalta el. Ezzel *kitolódott az olasz renaissance centrális pontjának a produktív kiképződése Flórencre*. Aztán innen megint eltolódott a *spanyol regenerálódás területére*. Tovább *Párisra*. Majd *Londonra*. Végül *Berlinre*. Azaz egyre-másra minden ponton indult valami szerveződés, amely organikus célzata szerint központot akart kiképezni. *De végérvényesen ennek a pontnak ott kell kiképződnie, ahol legduzzadtabb, legbővebb a produktív élet.*

A régi Róma a visszaütés kifejlődésére volt a legalkalmasabb, a modern német föld a regenerálódás legmélyebben átdolgozott talaja.

Amint a test organikus munkája mindenben csodálatos, oly csodálatos az is, hogy a civilizáció testében már eleve fellép az egész irányzat, hogy: *el Rómától!* Alig hogy a renaissance kezdődik, valami csodálatos mozdulás, benső forrongás, szintetikus lelki izgalom keletkezik, amely fel akarja oldani a keresztény világot attól, ami az egész

civilizáció korszakunk első felében, a degenerálódás folyama alatt oly szükségszerűleg lépett fel. T. i. az élet redukálása a végletekig, az aszkézis, amely a középkori katholicizmusban tetőfokát érte el. És egyszerre megjelennek most a *renaissance* beköszöntével a reformáció hullámai. Épen germán földről indulnak meg s a Rómától való elszakadás a tendenciája. El Rómától, amely sohasem lesz többé arra hivatva, hogy odagravitáljon a kultúrélet, és át Germánia felé, amelynek mélyéből fog a jövő gravitációk súlypontja keletkezni.

AZ UTOLSÓ CÉZÁR.

1.

A német császár és Franciaország.

Az utolsó cézárnak a német talajból kell kiemelkednie.

Azonban most már semmiképen sem militáris pusztítások révén, a többi államok katonai meghódításával. Mert hiszen most már az utolsó primordiális területek, az állami határok fölött is kiképződött a gazdasági produktív élet egységessége, amelyet többé megbolygatni egyetlen cézári csomópontnak sem lehet. A produktív szövetélet ezzel befejezte azt, amire feléledésével, növekvésével indult, hogy t. i. újra egységessé váljék az egész hellén-római civilizációnk produktív élete. Legalább a nyugati félen. Most már megszűnt az a helyzet is, amely régebben az alsóbbrendű primordiumokban volt, t. i., hogy nemcsak az volt a funkciója a táplált csomópontnak, hogy elnyomja az alsóbbrendűeket, hanem az is, hogy ellentálljon maga is más kialakult centrumoknak, hogy azok fel ne falhassák. Most már nincs további cézárság, — a keletiről még lesz szó — amely felfalással fenyegetse az egymagában maradottat. Most tehát már magának a szövetéletnek kell elvégeznie a még fennálló többi rákcsomók kiküszöbölését, épen azért, hogy semmi cézári pusztító mívelet többé bele ne nyúljon a produktív szövetbe. Azaz az utolsó cézár tápláltatása lesz olyan, amely elegendő ugyan arra, hogy új zavarokat meggátoljon, de nem elegendő arra, hogy pusztítólag is fellépjen.

A kiküszöbölődés természetesen azon rend szerint megy végbe a többi államterületeken, ahogy a szomszédság szem-

pontjából esnek. És ebből a szempontból Franciaország és Ausztria jön elsősorban tekintetbe.

Franciaországban, az erősebben kifejlődött produktív élet közepette a kiküszöbölés folyamata már megindult. *A militarizmus hanyatlása itt szembeötlő, és az antimilitarisztikus propaganda mélyen aláásta már a katonai szervezetet.* Lehetetlen itt arra nem hivatkoznom, hogy amidőn ezen munkámnak egy első vázlatos alakját ezelőtt tíz esztendővel kiadtam (»Physiologie unsrer Weltgeschichte und der kommende Tag«), *akkor abban már megírtam, hogy ennek az antimilitarizmusnak éppen Franciaországban való kifejlődése előtt állunk.* Pedig akkor még nyoma sem volt az egész antimilitarisztikus propaganda csak ezóta nőtt. Ebben, hogy ennek a bekövetkezte ily struktíve volt beállítva, kétségtelenül ennek az egész összefüggési szerkezetnek egy experimentatív igazolását kell látni. Mert lehet egy elmélet felől kételkedni, mint például az égi testek mozgása felől is, de amint előre meg lehet állapítani egy bekövetkezendő tüneményt, pl. egy nap- vagy holdfogyatkozást, vagy bármit, ami a puszta mindennapi obszervációnk keretein kívül esik, ott már az elmélet nem elmélet, hanem igazolt valóság. Vagy amikor Mendeljew például meghatározta, hogy az elmélete alapján egy ilyen és ilyen atomsúlyú, ilyen és ilyen tulajdonságokkal felruházott eddig ismeretlen elemet fel fognak még fedezni, akkor is az ő atomelmélete, abban a pillanatban, amidőn annak az előre jelzett elemnek a feltalálása bekövetkezett, már nem elmélet, hanem valóság, így konstatálnom kell, hogy az *antimilitarisztikus propaganda felléptét, célját és sikerét annak minden külsőleg obszerválható jelensége nélkül, mint e biológiai elméletből kifolyót levezettem,* és most csak ugyanazt ismétlem, midőn az azóta be is következett tényre alkalmazom.

Az egész szocialisztikus mozgalelem Franciaországban ma már arra éleződik, hogy *a katonaság ne funkcionáljon* a döntő pillanatokban. Sem benn, a sztrájkok idején, sem kifelé háborús bonyodalmakba. És Franciaországban a szocializmus egyre óriásibb terjedelemre tesz szert, döntő szerepe van parlamentben, közigazgatásban, municipiumok-

ban. »*Lassú revolúciónak*« nevezte egy francia publicista azt, ami ott végbemegy. A bourgeoisie-val a szocializmus farkaszemet néz és ez utóbbi egyre jobban felfordítja az államélet eddigi egyensúlyát, vagy mondjuk túlsúlyát.

Amely napon pedig bekövetkezik a felborulás pillanata, azon a napon *végső, kétségbeesett akcióra lesz szorítva mindaz, ami a régi állami struktúrákhoz nőtt, azokban helyezkedett el és ott találja lételének föltételeit.* Mert amint a felborulás, az államrend felfordításának a veszedelme előtt áll úgy a tőke, amelynek védelme a militáris állami hatalom alatt áll, és most ki lenne szolgáltatva annak, hogy minden nyerekedő vállalata a munkások forradalmának a kezére kerül, midőn ma is csak az állam katonai védelme menti meg a sztrájkok hatásától; — másrészt ugyanilyen veszedelem előtt áll a bourgeoisie, amelynek felgyülemlett gazdagsága a tőkevállalatokban van elhelyezve: — ebben a pillanatban ezek a konzervatív elemek mindenhez kapaszkodnak, ami a fennálló állami rendet még fenn bírja tartani.

Ott, helyben pedig, *Franciaországban nincs már hatalom, amely megvédi az állam konzervatív struktúráját, régi rendjét.* Ott már föülkerekedett a szocializmus, amely az utolsó eruptív lökésekkel végzi a kór kiküszöbölésére, és amely az állami struktúrának militarisztikus erejét felbomlasztotta. *Nincs semmi más hatalom a világon, amely a fennálló régi militáris szerkezetű államot megvédi, mint a német császári csomópont.*

Gyönyörű az a jelenség is, hogy míg Franciaországban az antimilitarizmus lett a szociáldemokrácia propagandája, addig ugyanakkor a német szocializmus ezt a propagandát még elutasította magától. A legteljesebb nyíltsággal vállalta, hogy arra nem lesz kapható, hogy Franciaországgal a német állam háborút viseljen, de a militarizmus ellen való *bomlasztó akcióját még ez idő szerint félretette.* *Ami teljesen meg is felel az organikus rendnek.* Mert Németországban, az utolsó cézári pont területén még fenn kell állania a cézárságnak akkor, amikor a cézári pontok köröskörül kiküszöbölődnek. Megjegyzem, ezt is előre megírtam tíz év előtti munkámban, hogy a német szociáldemokrácia stagnálásra van hivatva akkor, amikor Franciaországban az antimili-

táris szocialista propaganda ölt egyre nagyobb méreteket. Amint a német szocializmus ezen stagnálása félreismerhetlen is.

Nos, az egyedüli hatalom a világon, amire a francia konzervatív elemek támaszkodhatnak, a hatalmas szomszéd katonai állam cézárja. *És egy vagy más formában az ő védelme fog kiterjedni Franciaország fölé. Nem mint hódítóé, mert hódító akciók itt már nem lehetnek. Csak mint a rend fenntartójáé.* Hogy milyen tünetek között, ez már mélyebbren menő speciális vizsgálódás dolga, amelyre talán egy más munkában még rátérhetek. Ámbár egy-egy ilyen folyamat fázisainak a megjelenési formái már vajmi nehezen határozhatók meg. Mert egészen kicsiny, alárendelt jellegű incidensek is befolyásolhatják úgy, amint egy-egy fiziológiai vagy pathológiai lefolyás megjelenési momentumai variálhatnak aszerint, hogy minő egészen lokális körülmények játszanak közre. Azonban bárminők is ezek, azért maga a folyamat, a maga egészében mindezek között is végbemegy a maga célja szerint, így itt is csak a célok, az irányok állapíthatók meg fizikai precizitással. És ez Franciaországra nézve az, hogy az állami struktúra a felbomlása ellen a német cézárság védelmére szorul. Ez a védelem lehet akár közvetlen, hogy a tőke és bourgeoisie, az arisztokráciával egyetemben közvetlen német protektorátus alá akar helyezkedni, akár közvetett, hogy ott még egyszer valami monarchikus restauráció lehetőségébe kapaszkodnak, amely Berlinre támaszkodik. Az a nagy közeledés és olykor-olykor szinte lelkeség a németek cézárja iránt, amely Franciaországban növekvőben van: ilyen megvilágítás mellett különösen jellemző arra, hogy spontán és organikusan milyen előkészítő tendenciák lépnek fel a kultúrorganizmusban.

Ami azonban Franciaország előtt áll, bizonyos tekintetben lényegesen más, mint ami eddig folyt az egyes rákcsomók kiküszöbölésekor. Mert eddig a kultúrproduktív szövet, a progresszív, volt az, amely a felsőbb rákcsomót a maga fokozott működéseire kialakította. *Nem lépett fel sohasem úgy, hogy egyáltalán a fejedelmi militáris struktúrát kipusztítsa. Csak más súly, nyomás, funkció-elhelyeződések keletkeztek. Most ellenben az antimilitarisztikus élű szocializ-*

mus az, amely a krízist előidézi. Már nem a védekező produktív szövet, amely arra dolgozott, hogy mint szője körül azokat az elemeket, amelyek az ő uiait rongálhatják, és hogy mint ne törhessen a kór újra a szövetbe. Most már a szociáldemokrácia nem védekező, hanem ellenkezőleg agresszív szervezkedés. Amely már nemcsak visszaszorítani, hanem kivetni akarja a kóros, lappangó mérgeket tartogató struktúráját.

A másik dolog pedig, amiben eltér ez a végső processzus a korábbiaktól, hogy ugyanezen szocialista szövetszerveződések megvan a német területen is, és a kettő minden pillanatban egybekapcsolódhatnak. Amint ennek okvetlenül be is kell következnie. Csak egy bizonyos időbeli különbség van közöttük abban a tekintetben, hogy az antimilitarisztikus él Németországban még nem oly határozott, amint az egészen természetes is, mihelyst annak a tendenciának fenn kell állania, hogy a germán cézári struktúra túlélje a többi. Ez az időbeli különbség azonban már vajmi csekély. Ügyszólván csak annyi, amennyi a francia erupciót várja meg. Ezen túl nyilvánvalóan ugyanazon törekvés, amely Franciaország szocializmusában érvényesült, nyomban Németországban is elkezdte a maga organikus működését. És pedig itt is a militarizmus felbontására, a cézári csomó kivetésére, az utolsó cézár kiküszöbölésére. Úgy, hogy itt előreláthatólag csak egy igen rövid időszakaszról lehet szó, amíg az utolsó egységes cézárság fennáll. Talán csak egy demonstratív momentumról, hogy ez is kialakult. Mert hiszen amint idáig jutott az egész regenerálódási folyamat, akkor be is fejeződött, annak az utolsó rákcsomónak nincs tovább organikus szerepe.

De itt már egy más új fejezethez érünk, amelybe később, a tőke és a szocializmus viszonyának a vizsgálatánál megyünk bele.

2.

A cézári konzervativizmus.

Ilyen körülmények közt, amelyek a germán cézár organikus szerepét az egész történelmi folyamatban meghatározzák, természetes, ha a német császári hatalom mindennek,

ami konzervativizmus, a szükségszerű fenntartója és táplálója.

Igy a társadalom mindama hagyományainak, amelyek a multakhoz fűzik, *Isten és a haza* az a két nagy szimbólum, amelynek kultuszát a cézárizmus mindenk felett kell, hogy táplálja. Mert e kettőben fejeződik ki mindaz, a mi a cézárizmust fenntartja.

Az Isten nevében *a kereszténység Istene evokáltatik*, aki alkalmassá tette egész civilizációnkat arra, hogy ezt a rettenetes két évezredes kórt kibírja. A keresztény istenség az, aki a körfolyamatot elviselhetővé tette. És csak *amíg a keresztény Isten él, addig van lehetősége annak, hogy ebben a kóros civilizációtestben a kór még megmaradhasson*. Mihelyst a nép elszakad tőle, és mihelyst beleveti magát a szocializmus áramlatába, amely nem tűri a militáris államot, annak funkcióit, hanem eruptíve akarja kivetni, hogy tisztán csak a produktív élet eleven tendenciái érvényesülhessenek: — *nincs ami többé kösse a cézárhoz*.

Teljesen megfelelő ennek az a mély vallásosság, amely egyáltalán a fejedelmi udvarokat jellemzi. És amely a német császár körül a legnagyobb szerepű. *Mindig az Isten, a keresztény Isten az, akinek a képét felidézi, valahányszor cézárt helyét erősíti*. Tipikus, hogy a vallási kultusz mennyire túllép körülötte a szűkebb korlátokon és átfogja az egész kereszténységet is, a katholicizmust, olykor a zsidóságot is. A római pápa és a lutheránus császár a vallás dolgában szövetségeseik,

A kereszténység, természetszerűen, úgy veszített súlyából és az emberek lélekvilágát alakító erőiből, mint ahogy a civilizációnk kórja alább hagyott. A renaissance-szal kezdődik a hanyatlása, és mentül jobban éledt a produktív kultúrélet, annál jobban háttérbe kellett szorulnia mindazon irányzatoknak, amiknek a kereszténység volt a hordozója, t. i. a produktív anyagi élettől való elzárkózás irányzatainak. Mentül feljebb emelkedett újra az emberi értelem a kultúr-magaslatokra, annál inkább kibontakoztak épen azok a tevékenységek, amelyeket, közhasználatú szóval élve, vallástalanoknak, valláselleneseknek lehet nevezni. Mert hiszen mindezek már nem a senyvedés lelki szinthezisei, mint

amelyeket a kereszténységnek kellett kifejteni, hanem az aktív energiáké, amelyek a civilizáció cselekvő törekvéseit viszik. És így szintén egészen természetes, hogy épen a civilizációnk nagy kozmopolitikus produktív, gazdasági egységének kiképződésével a keresztény vallási élet a legmesszebbre leszorult. Ennek az időszakának épen egybeesik a bizonyos nivelláltsággal, amely a múlt század utolsó negyedében uralkodott, amikor az egyes államterületek bizonyos kiegyenlített súlyviszonyban voltak és a német produktivitás rohama még nem indult meg. Innen kezdve azonban, úgy amint a nagy germán cézári hatalom nőtt, újra növekvőben látjuk a klerikalizmust, a társadalmi vallásos irányzatot. A konzervativizmus és a progresszív irányzat eszerint sorakozik külön-külön. *És a vallás lett, a cézár súlyával hirdetve, a társadalomjentartó erő újra. A vallás tartja egybe azokat, akik az »államfelforgatók« törekvései ellen küzdenek.* Ezek a felforgatók az Isten és a haza ellenségeinek deklaráltainak.

A haza ellenségeinek, a hazáénak, amely a civilizáció egységének a negációja. Amely a rákképletek határvonalait jelenti. Amik nélkül a cézárság nem élhet. A haza fogalma ölt a német imperializmus tápláltatása céljaira exorbitáns méreteket. És a haza az az iszonyú militáris erő, amelyet a cézárság fenntart.

Organikus összefüggő dolgok ezek mind.

Már most, amint a haza korlátainak a fogalma elesik, mihelyst a cézári egység túlterjeszkedik a mai határokon: *úgy nem marad más egységesítő szimbólum, mint a kérész tényiség.* Mentül jobban nő a szocializmus, annál inkább ebbe fogódzik a cézári, a konzervatív egység.

3.

Ausztria.

A német cézárságnak másik szomszédos területe *Ausztria*, az osztrák császári hatalom, amely egykor maga volt a római birodalmi császári cím és jelleg viselője. De amelynek a területei a déli, Rómához közelebb eső tartományok voltak, s amelyek korábban ellatinosodtak s nem is voltak

az igazi germánság vidékei. Az igazi germánság jobban észak felé lakott s ama mélyreható rákosodás ezen a részen volt. Amint azokon a részeken, amelyek jobban be voltak kebelezve a római birodalomba, mindenütt a római katolicizmus maradt fenn, úgy a germán vidékeken, ahova a római kultúrszövet már csak akkor terjeszkedett, mikor Róma centrális hatalma megdőlt, s így már nem is hordta magában oly élénken a Rómához való tartozandóságot: itt a reformáció talaja volt. Ausztria a Rómához közelebb organikus kapcsolatban állott katolikus tartományok császársága volt, — és láttuk, hogy nem ezeknek, hanem az északi Germániának kellett a nagy cézári göcot kiképezni.

Ezen folyamati momentumoknak teljesen megfelelő az, hogy a porosz királyság *félre tolt Ausztriát az új alakulás súlypontjából*, s a germán birodalom a porosz király césársága alatt képződött ki.

Azonban Ausztria maga is, és az osztrák császárság tartományai *tulajdonképen beletartoznak abba az ország-agglomerációba, amely a német birodalomban egyesült*. Annyira egyazon természetűek az osztrák tartományok azokkal, amelyek a német birodalomba olvadtak egybe, hogy némelyike ezeknek közvetlen azelőtt osztrák is volt. És ami az osztrák tartományokat elválasztotta a többitől, tulajdonkép nem is volt egyéb, mint az osztrák császárságnak, az osztrák csomópontnak a nagy mérete, súlya, amelyet a porosz királyi centrum egyszerre nem falhatott fel. Előbb neki kellett cészársággá megnövekedni. Königgratz még nem csinálhatott a német fejedelemségek fölé emelkedő birodalmi császárt.

Amint azonban a német császárság kialakult, *az osztrák tartományokban is megkezdődött a feléje való gravitálás*. És pedig egy félreismerhetlen bomlás képében, amely az osztrák politikai viszonyokon uralkodik. Ennek egyik jelensége a német-osztrákoknak ismeretes »*alldeutsch*« propagandája, amely a Hohenzollern-uralomban látja nemzeti törekvéseinek eszményét. A másik pedig az izgatott nemzetiségi harc, amely szinte megbénít már-már minden központi működést amaz örökös kormányválságokkal, amelyeket előidéz. Ez a nemzetiségi harc főleg Csehország felől élesedik ki. Azonban

oly jelenséget sehol sem láthatunk, amely arra vallana, hogy például Csehország önálló királysággá akarna elszakadni Ausztriától, így itt nincs is arról szó, hogy tulajdonképp Ausztria feldarabolására irányulna a nemzetiségi törekvés. Tehát semmi retrográd, visszavető, valami új kóros csomópontot alkotó irányzat nincs itt. Hiszen épen Ausztriának a legélénkebb produktivitású területei vannak itt szóban. Azokkal a nemzetiségi faji mesékkal felesleges lenne törődnünk, amelyek szláv egyesülésről, szláv elkülönződésekről mesélnek, mert ezeknek semmi jelentőségük. Annyira össze van keverve és annyira egységes kultúrélet terjeszkedik valamennyi ilyen úgynevezett »faj fölött«, hogy a faji jellegeknek ethnikai és anthropológiai jelentőségén túl nincs semmi szerepök. Még a nyelvi különbségeknek sem. Azt hiszem, egy berlinvidéki paraszt épp oly kevéssé érti meg a krajnai német parasztot, mint a csehet. És anthropológiailag végre a porosz is szláv faj.

Nincs ebben az egész cseh nemzetiségi harcban semmi másnak szerepe, mint pusztán csak annak, ami abba az általános históriai folyamatba beletartozik, amely egész kultúralakulásunkon érvényesül. Ugyanis épen az a területe Ausztriának, amely a legbővebb produktivitást fejti ki, tisztán csak ezen gazdasági folyamataival gravitál — Bécs-től el. Semmi bontó indulattal, csak: *el Bécs-től*. El arrafelé, ahova minden produktivitás gravitál, a legélénkebb anyagi forgalom felé, amely a német birodalomban van. Semmi politikai csatlakozási tendenciája nincs, csak hogy ne Bécsbe centralizálódjanak a kultúrélet folyamatai. Mindig csak ez ellen tör ki az izgalom. És ez erősödik, mentül jobban vagyonosodik Csehország. Amely, — élénkebb ipari és kereskedelmi műveletei lévén, mint Ausztriának — már nem is akar oda centralizálódni, ahol kisebb a forgalom, kevésbé intenzív a produktív szövetélet. Az organikus tendencia kétségtelenül az, hogy csak oda gravitál, onnan és oda kap mind erősebb összeköttetéseket, ahol a kultúranyagi forgalom egyre jobban centralizál, a német gazdasági világhoz. Ez az a feszítő erő, amely *Bécs központi szerepe ellen tör*.

4.

Magyarország.

Ehhez csatlakozik még egy harmadik momentum: *Magyarország*. Ez a sajátságosan bonyolult ezeréves állami alakulat.

Akkor, amikor már Pannóniában is teljesen lezüllött a római kultúra, ebbe a teljesen legyöngült római civilizációs-zövetbe betör egy idegen nép. Amely kétségkívül erősebb kultúrerőket hozott, mint aminőket itt talált. Nem olyan értelemben, hogy az Attila vagy az Árpád perzsa kultúrája magasabbrendű lett volna, mint az itt talált római, hanem erőteljesebb, mint ez a legyengült, végpusztulás szélén álló római. Ez a sok tekintetben fényesnek mondható ázsiai kultúra lenyűgözött egy darabot az európaiból, sőt végigsüvített Európán. Szó sincs róla, hogy ez horda lett volna, mint ahogy a meggyötört kereszténység vad ördögöknek akarta őket feltüntetni. Ilyen tömegek csak erősen szervezeten és erős állami tradíciók közül illeszkedhetnek egy-egy fejedelmi intézmény keretébe. Tömegek, amelyekről különben is tudjuk, hogy letelepülései kifejlett hadműveletek voltak. Nem is szólva fegyverzetökről, amely nem vad népeké, sem harcmodorukról, amely egyáltalán nem a hordáké. Sőt kultúreszközeik maradványai stíl tekintetében igen disztingváltak.

Vámbéry gyönyörű vizsgálódásai szerint a magyarok nem is egyszerre foglalták el ezt az országot, hanem rajok szerint jöttek. És az utolsó, hihetőleg a legcivilizáltabb, lett az államalakító. De ebbe az államba az itt talált mindenféle népeknek náluknál sokkal nagyobb tömege olvadt egybe : a római kultúrszövet lezüllött elemeiből alakult mégis, csak a hatalmi erő volt idegen, a magyar.

Köröskörül mindenütt a kereszténység — Kr. u. kilencztedik század. — Egy darabig az ettől idegen betörő kultúra áll szemben a keresztény római világgal. Élet-halál-harc a betörőre nézve. De a nagy népagglomerációban, amely az új államot alkotja, mégis ennek az oda, a római kultúrába, s vele a kereszténységbe való tartozandósága

kerül fölül, s be kell csatlakoznia ennek az államnak is a keresztény egységbe.

Azonban ebben az egységben most egy eredet szerint némileg elütő alakulat van. *Olyan állami elemeket hordoz magában, amelyek nem itt képződtek a római kultúrában.* És így oly organikusán sohasem kapcsolódhatik bele a római eredetű egységbe, mint azok, amelyek beletartoztak, mint amelyeket a római birodalom kapcsolt egygké. Tehát, hogy ez az új ország benne maradhasson, vele élhessen, mint ahogy az itt talált elemeknek oda kellett tartozni; *valamely kapcsolatnak kellett keletkeznie a nyugattal.*

A nyugattal és nem Byzanccal, ami teljesen megfelel annak, hogy a római birodalom nyugati fele a római katolikus egységet képezte ki, míg a byzanci a görög katolikus. Pannónia pedig a nyugati birodalomba tartozott. Csak amennyire Magyarországon időnként mégis byzanci kötelékek voltak, van itt szórványosan görög katolicizmus. Az állam maga Szent Istvánnal római katolikus lett és ezzel a nyugathoz való kapcsolódása eldőlt.

Amíg a római keresztény világ pusztulása mind előbbre haladt, és egyre züllöttebb kisebb országocskák, rákterületek keletkeztek, *addig a magyar állam a maga impozáns egységével erős tudott lenni.* Nem egyszer az ő nagy állami hatalma a domináló kifelé is. Itt nem következnek el azok az elaprózódások igen sokáig, mert hisz itt a felvett római keresztény kultúra alatt fekvő ősi primordium is egy meglehetősen egységes formáció, és épen a hatalmi centrum, a magyar, egy régen és erősen egységes struktúráként jött át Ázsiából. Amíg erős állami súlya maradt a magyar alakulásnak a többi keresztény kis államocskákkal szemben, addig nem is volt ráutalva arra, hogy valami kapcsolódás szerveződjék közte és nyugat között, hiszen sokkal erősebb volt, semhogy ennek országai félreszoríthatók volna. Azok a rákcsomók, mint visszavetődési, degenerálódási képletek sokkal gyengébbek, mint ez az ősi és eredeti képződésű régi fajú fejedelmi uralom.

Csak amidőn a szövetelet, produktív a világ, kezd fel-támadni Európában: *akkor kezd lemaradni, gyengülni ez az ország,* amely az új szöveteletre sokkal kevésbé képes a maga

züllött római elemeivel, amelyek fölött egykor kialakult. Egy darabig még ekkor is állja az ellenállást, mindaddig, *amíg a nyugati regenerálódás folyamán a nagyobb területi egységek nem kezdenek megképződni*, s velők az erősebb hatalmak nem alakulnak ki. Ekkor lép fel a szükségesség, hogy Magyarország struktíve kapcsolódjék valahogyan oda a nyugathoz. Mert különben mindazok a nyugati formációk ellökik maguktól vagy mindenünnen felfalják. Aminthogy a rákosodás már át is terjedt ide az idegenből betelepült lovagokkal, akikből a magyar oligarchák lettek. Most pedig a nagy rákcsomók étvágya léphetett fel. És itt kezdődik egy olyan kapcsolatnak organikus kiképződése, melynek az a célja, hogy az a nagy idegen rákcsomó itt is ugyanazon viszonyokat találja fel, *mint amelyek egybeült védik a produktivitással szemben*. Azaz, hogy innen is tápláltassék militáris ereje, amely megvédi az idegen felfalástól. Azaz a szomszédos nemzeti rákcsomók betöréseitől.

Ezt a védelmet pedig csak a szomszédos legnagyobb rákcsomónál találja. Ha ezzel sikerül olyan kapcsolatot teremtenie, mint amelyben az a csomó a saját szövétével van, akkor védve van. A szomszédos csomópont pedig a Habsburg. És Magyarország megképzí organikus kapcsolatát a Habsburg fejedelmekkel. A Habsburg császár egyszersmind magyar király lesz ezentúl.

Semmi más vonatkozása nincs az országhoz, mint hogy a militáris csomópont a császár és a király közt egybe van kapcsolva. *A militáris állami struktúra a királyba*. Akinek egyébként az organikus szövethez abszolúte más köze nincs, mint hogy a császári és királyi militáris struktúra tápláltassék. Azonban amidőn a fejedelmi csomópontok már mindenütt csak ama bizonyos szabályozottság szerint tápláltatnak, akkor *itt is a lehető legteljesebb mértékben akar érvényesülni az a törekvés, hogy a király funkciói körülbástyáztassanak, túl ne tenghessenek*. Ezen a földön azonban, ahol a produktivitas oly csekély, azt a szabályozó műveletet a produktív szövétélet nem hajthatja végre. *Annál energikusabban igyekszik azonban erre az egész magyar struktúra*. Amely örökös torzsalkodásban, viaskodásban áll a Habsburggal. Nehogy belenyúljon a magyar államtestbe. Ő csak a kapcsolat

a nyugattal. Ezen túl funkciói ne terjedjenek. *Az állami önállóságot ne érintsék.* Ez az a bizonyos örök alkotmányharc — a produktív élet híján. Egész máig, amíg a produktív élet még mindig nincs beszerveződve az állami életbe.

Amit épp ezidőszerint az általános választójog kezd meg. Itt ismét a bámulatatos törvényszerűségeknek a megerősítését láthatjuk abban, ahogy a választójogi reform előtérbe lépett. Amíg Európában a kultúrszövet csak darabonként épült, regenerálódott, szerveződött, addig ez a föld eltengődhetett a maga sajátos visszamaradottságával. Amint azonban *a nyugati kultúra egysége* kezd kiképződni, a kozmopolita forgalom, a végkialakulás a regenerálódás folyamán : akkor *egyszerre itt is bele kell abba valahogy illeszkedni.* És ekkor keletkezik Magyarországon az a meglepő kultúrroham minden téren, hogy az eddigi nagy elmara- dottság után utolérhesse azt az általános egységes kultúrát. Ekkor indulnak meg itt is az élénkebb produktivitási folyamatok. Hirtelen, néhány évtized alatt egy egész produktív szövetréteg keletkezik. Amely azonban a régi struktúrákkal, a régi, a Habsburgokkal folytatott politikai harcoknak, alkotmányjogi struktúráival nincs összekötetésben. Amint-hogy az egész parlament, az egész ország mozdító apparátusa a produktív szövetélettől idegen is. De erőit mégis abból akarja szívni. Egyszerre itt is a tőkék lépnek fel közvetítőül. Iszonyú garázdálkodással vetik rá magukat az éledő kultúrproduktivitásra. Még pedig a legközvetlenebb parlamenti védelem és támogatás alatt. Sehol a világon annyi bank, mint amennyi itt azóta egyszerre keletkezett. És mindbe behelyezve a parlamenti élet faktorai, akik minden szégyenérzet és pir nélkül űzik a »közgazdasági tevékenységet«, amely nem áll egyébből, minthogy produktív munka nélkül osztozkodnak a produktív életből felszipolyozottakban, a tőke harácsolásain.

A minél jobban megerősödött a produktív szövetélet, ez annál energikusabban akar természetesen a központi funkciók szabályozására hatni, és a »történelmi osztályok« ádáz ellenzésével szemben az általános választójog révén érvényesülni.

Talán nem felesleges, ha arra hivatkozom, hogy a dolgoknak tisztán biológiai rendjét igazolandó, valóságos experimentális bizonyításra nyílt itt alkalmam.

1903-ban próbálkoztam meg a kísérlettel:

»E sorok írója az emberek társas együttélésének fiziológiáját, élettörvényeit vezette le összefüggések rendjében. Ez vagy abszurd, vagy helyes. Ha abszurd, utoléri a leírt ostobaságok sorsa. Ha azonban helyes, úgy felfordítása annak az egész politikai bölcseségnek, ahogy ma mennek az emberek a jövő elé. És ez már fontos dolog. Mert akkor ez a tudomány lesz a társas szerveződés, az állami élet további útmutatója.

Mint minden meglódítása az emberek megszokott eszejárásának, eszmekörének: úgy ez is természetesen mindenféle támadásoknak lesz kitéve. Ezekkel nem szándékozom törődni. *Én magam azonban a legkeményebb kritikának megyek elejébe.* És pedig azzal, hogy azokon indulva, amiket az én politikai tudomásomképen fejtettem ki: meghatározom a politikai események bekövetkező rendjét, *így kérlelhetetlen logikának az ítélete elé megyek.* Ha nem következnek be azok, úgy ostobaságot beszéltem, nevetségessé tettem magamat. De ha bekövetkeznek, úgy ostobaság volt minden támadás.

Annak az új tudománynak, amelyet emberi tudásunk birodalmába akarok vonni, szüksége van erre a kritériumra. Nyomról-nyomra szándékozom ezeket a kritériumokat mindenütt felkeresni. Szimptomatológiailag Magyarország jövő politikai alakulása a legbonyolultabb és a legérdekesebb dolgok egyike. Ezt szándékozom tisztán tudományos módszerrel megállapítani.

Soha nem lesz jobban szükség arra, hogy tudjuk, mi történik velünk a világ eseményeinek közepette, mint a közvetlen következő időkben. Az események jönni fognak, azokat nem mi vezéreljük. Azonban a mi értelmünk működésétől függ, hogy a bekövetkezendő események mennyire találhatnak bennünket készen. Mert ha nem vagyunk készen, akkor az átalakulás súlyos krízisei és fájdalmai jönnek reánk; míg ha készen vagyunk, ha értelmünk átalakult már a bekövetkezendő dolgok számára, úgy megvál-

tás, szabadulás egy romokba dülő, hitelét vesztett politikai életből.

És amikor valaki a bekövetkezendő válságok között irányt mutat, ily nagy, fontos, országok életébe vágó dolgokban, akkor szükséges, hogy a legsúlyosabb bíráló alá essék az útmutatása. Mint mondtam, *annál súlyosabb bíráló nincs, mint ha megállapítom a bekövetkezendőket.*

Ezeket a lapokat csak azért írtam meg, *hogy egy tudományos kérdést kísérletileg lehessen ellenőrizni, hogy egy tudományos módszer igazoltassék vagy megdöntessék.*«

És most egy ezzel az üggyel foglalkozó cikkből idézek:

»Méray előre megírta annak a válságnak lefolyását, amely válság a szakbeli és nem szakbeli politikusokat annyira meglepte.

Ne feledjük el egy pillanatra sem, hogy azok Széll Kálmán bukása táján Íródtak, a hatalmas szabadelvű párt uralkodása idején, Khuen-Héderváry és Tisza kormányzása előtt.

Ne feledjük ezzel szembeállítani, hogy abban az időben a mértékadó tényezők valamennyien elleneztek a választójog reformját, közvetlen küszöbön állónak senki sem látta. Ne feledjük el, hogy a függetlenségi párt küszöbön álló kormányraállítását a politikusok még a Tisza-féle választások folyamán se látták előre. E fordulatot jelentő választások eredménye az ellenzékre nem jelentett kisebb meglepetést, mint a kormányra és szétzúzott pártjára. Az ellenzéki jelöltek jelentékeny része maga sem hitte, hogy győzni fog és a kormánypártiak jelentékeny része nem értette, hogy lehet az, hogy megbukott.

Egyedül Méray-Horváth Károly volt az, aki mindezt, valamint az azóta történeteket évekkel előre pontosan megírta. Megírta nem mint lehetőségeket, hanem mint kikerülhetetlenül bekövetkezendő szükségszerű fejleményeket, megírta a meggyőződés oly fokú biztosságával, hogy nem átalotta ismételtén egész reputációját megállapításainak helyességéhez kötni.

Megírta, hogy a parlament teljes erejével rá fogja magát vetni a katonai kérdésekre és hogy ezekben abszolúte semmi eredményt sem fog elérni, épp oly kevéssé, mint a gazdasági kérdésekben a választójog reformjáig.

Az általános választójog szükségességét nem Méray mondotta ki először. Hirdette ez is, hirdette az is évek óta. Benne is volt a függetlenségi párt programjában. De azt a tételt, hogy »ez lesz az első politikai akció, amely nélkül a továbbiak felé nem is haladhat a politika«, ezt a tételt 1903 nyara óta egyesegyedül Méray-Horváth Károly hirdette. És amidőn a Széll-ellenes obstrukció napjaiban apodiktice kijelentette, hogy »amint ezek a mostani (az obstrukciós!) izgalmak elülnek és pedig anélkül, hogy akár gazdasági önállóságunk, akár az önálló hadsereg tekintetében célt érnének, nyomban a választás reformja kezd kialakulni a nemzet politikai programjává«, hogy »ekörül fog a politikai tömörülés létrejönni és a megalkotása kényszerű dolog«, amidőn ő akkor a szabadelvű párt uralmának idejében előre mondotta, hogy a függetlenségi párt fogja keresztülvinni a képviselőháznak ezt a legközelebbi határozatát : akkor bizony még azok sem nyomták el a szánakozó mosolyt, akik Mérayról mindig igen nagy véleménnyel voltak. Bizonyos részvétellel néztük ezt a sajtóságos embert, aki magát efféle lehetetlen prognózisokkal nevetségessé teszi. »Megint alaposan ellovagolta magát« és »kár érte« — gondolták az ő jó emberei. És tagadhatatlanul komikus is volt ez a dolog. Majd a parlamentnek nem lesz sürgősebb dolga, mint hogy félretegyen minden egyebet, hogy megcsinálja azt a választójogi reformot, amelyet még annak a kisebbségnek túlnyomó része sem akart komolyan, amely olykor hirdette és majd az összes pártoknak nem lesz sürgősebb teendőjük, mint hogy erre a célra komolyan egyesüljenek !

Mérayt azonban nem ingatta meg semmi kicsinylés, sem baráti szánalom, sem ellenséges lemarházás. Az *e pur si mouve* határozottságával ismételte, hogy a választójog reformja előtt többé semmit sem csinálhat a parlament.

Időközben tényleg a választójog programja köré jegecesedik az egész politikai akció, az utolsó hónapok

drámai eseményei ebbe az irányba tendálnak. Erről beszél mindenki. De hogy miként fog keresztülvitetni, azt senki sem tudja. Az egyik így akarja, a másik amúgy, a harmadik sehogy. És a nagy többség ilyen harmadikokból állott. Méray megint tudja, hogy miként és hogy lesz.

A koalíció kórisméje (Diagnózis) című tanulmányából, amely ez év januárjában íródott, a következőket ragadjuk ki: »Vegyes kormány, amely egyelőre csakis a választójogi törvény és a választások keresztülvitelére alakul, ez azon organikus alakulat, amely a válságot végre eljuttatja befejező pontjára, hogy t. i. az új, az 1848 és 67 óta keletkezett új Magyarország modern kultúrrétege átalakítja az ország testének központi szervét, a parlamentet, amely mindezideig még 1848 és 67 előtti idők számára volt berendezve, azon idők számára, amelyben a modern kultúrrétegnek még nyoma sem volt.«

Mindehhez nem kell kommentár. Ma megvan. De januárban ugyancsak mosolyogtak rajta. Sőt még sokkal később is. Még a megoldást megelőző héten is.

A beavatottak egy nem nagyon széles köre előtt ismeretes az a szerep, amely Méray-Horváth Károlynak a válság aktív megoldása körül jutott. Az utolsó pillanatban, a tizenkettedik óra utolsó perceiben ő, a magánember vette kezébe a dolgot. Saját kezdeményezéséből, semmi megbízatással sehonnan. Mindkét fél lehetetlennek mondotta a prepozíciót még a legutóbbi napokban is. Csak ő nem. És bizalma magával ragadott. Megtörtént a megegyezés úgy, ahogyan ő három évvel ezelőtt megjósolta a szintén megjósolt válság befejezését és ahogy januárban részletezte. Két nap alatt megvolt a béke, amikor ő a kezébe vette a dolgot«.

Itt *hozzá*, kell tennem, hogy ezóta a politika a legnagyobb erőfeszítéseket tette, hogy *ne teljesítse* azt, a mit 319 én, mint kényszerűt beállítottam . . .

De hiábavaló volt minden, még sem lehetett elkerülni,

319. L. »Méray-Horváth és a magyar politika«. Modern könyvtár 1911.

és midőn e könyv sajtó alatt van, ismét új válság indult ugyanazon kényszerű és elkerülhetlen alakulásért. Meg fogjuk látni, hogy elkerülhető-e?

Ezt az experimentumot azért szőttem közbe, hogy lásék mennyi preczióval lehet így a politikában dolgozni.

Ezen kitérés után folytassuk az alakulás egészének áttekintését.

Magyarország az Ausztriával való kapcsolatban úgy áll, hogy azzal csak a nyugathoz kapcsolódik. A nyugat folyamataihoz. Ahol most az általános kultúregység kiképződése folyik, a produktív folyamatok révén. Nyilvánvaló, hogy az Ausztriához való kapcsolat csak addig oly szoros, amíg Magyarország régi struktúrája működik. Amint az új választójoggal itt is a produktív szövetélet kerül túlsúlyra: *abban a pillanatban a kapcsolat már nem Ausztria felé tendál, hanem az általános, egységes, nyugati produktív élet felé.* Ami épp úgy meglazítja itt is az Ausztriához való viszonyt, mint Csehországban. Épp úgy itt is új gravitáció áll elő: — *el Bécsből.* És pedig itt is oda, ahova a kultúrproduktivitás gravitál, a legnagyobb forgalom felé, *Németország felé.*

Még hozzá Magyarországon sokkal erősebb minden önállósági törekvés, mint Csehországban. És ez itt még élénkebb lobot is fog vetni. Mint gazdasági ügy, de a politika utain.

Ilyen körülmények közt Ausztriát *három erő húzza széjjel:* az alldeutsch német egység irányzata; a cseh kérdés és a magyar függetlenség. És ezekhez járul az általános bomlasztó erő, a szociáldemokrácia. Az a három ma még egymás ellen működik. A német alldeutsch nézés nemzeti különválást lát a cseh törekvésekben; Magyarország a dualizmus veszélyét egy trializmus javára. De gazdaságiak lévén mind a három széthúzásnak az erői, és pedig egy irányban: *ezeknek találkozása kikerülhetlen az első pillanatban, mihelyst Németország felől bármi történik, ami súlypontot nyom az ausztriai bomlás közé.*

Ezek azok a fizikai momentumok, amelyek Ausztria alakulását is abba az irányba viszik, hogy összeszövődjék

a német cézársággal. Valami olyan viszonyba, mint a német szövetséges államok, de sokkal több súllyal, valami paritásos helyzetbe a nagy cézárral, aki mintegy protektora itt is a konzervatív államnak. Talán formailag alig több, mint hogy *a militáris erők egész területének Berlin a központja*. Amint ez a szövetségesi viszonyban nyilvánvalóan kezdődik. A három nagy államtest, Ausztria, Csehország és Magyarország csak ebben a tekintetben jutnak bizonyos függőségbe a német cézárhoz. Hogy aztán ezt a helyzetet a Habsburg-dinasztia mennyire fordítja javára, mennyire tudja a maga helyzetét erősíteni azzal, hogy ennek a folyamatnak mintegy az élére áll politikai okokból, és ő általa kapcsolódik be a három territórium a német szövetségbe; mint külön-külön politikai egység, vagy pedig, hogy ellenére, amivel az ő helyzete válik kétséssé, az tisztán csak a házi okosságának a kérdése. Annyi bizonyos, hogy Ausztria már *semmi esetre sem lehet az a pont, ahol a fennálló három primordiális terület produktív élete egybeoldódik, hanem ez csak a német birodalom felé való gravitálás irányában lehetséges*. Politikailag ma már tisztán csak a militáris centralizáció a kérdés. A gazdaságiakat önállóan és spontán intézheti mindegyik terület, amelyeket a politika ma csak széthúz. A militáris centralizáción túl semmi bővebb nemzeti bekebelezésről ma már nem lehet szó. A cézár csak a militáris egység organikus törekvését hordja magában. Tehát Magyarország részéről ugyanazon kötelék van csak szóban, mint amely Ausztriához fűzi. De míg a Habsburg királyság az ország nem produktív életében eddig minduntalan torzsalkodásokba volt kénytelen belenyúlni, állami és fejedelmi jogi kérdésekbe: a produktív világban ezek elmerülnek s az ország eredendő önállósága gazdaságilag — amibe a fejedelmi csomópont nem tud belenyúlni — érvényesül, és csak ennek az önön nemzetközi szövődései képződnek ki.

Az események kialakulására, megjelenési formáira két tényezőnek van befolyása. Az egyik, mint már említettem is, a Habsburg-ház elhelyeződése a kényszerű dolgok között. Lesz-e benne annyi érzékenység, hogy megérezze, ami kényszerű és a szerint igazodjék, t. i., hogy az új alakulásokat ő közvetítse Berlin irányában? Ez esetben a Habsburg császár

egy keleti résznek a másodcézárjaként kötheti a mai országait az egységbe. Ha nem, úgy ellenére alakul minden. Sem a csehkérdés egyre fenyegetőbb válságait nem tudja elhárítani, sem Magyarországnak ránézve még végzetesebb tendenciáit nem tudja levezetni. Ez esetben teljes a zűrzavar és a német cézár, militáris egysége érdekében, kénytelen beleavatkozni. Még pedig, mihelyt a mai szövetség nem tud úgy funkcionálni, hogy a kellő militáris erőt szolgál-tassa.

A másik tényező az osztrák és cseh, és talán a magyar *szociáldemokrácia is*, amennyire számba jöhet. Ez a szociáldemokrácia a maga területén nem találja meg a fokozatos továbbfejlődésnek azt az útját, mint Franciaországban és Németországban. Ahol a fejlődés már eljutott az antimilitarizmusig, de aminek az osztrák alakulások között még nincs helye. Mert itt még nem szűnt meg a militarizmusnak az a szerepe, hogy mint centrális hatalom képződ-jék ki, míg amott már ezen túl a felbomlasztásnál tartanak. Ausztriában tehát a szocializmus bizonyos stagnálásra van utalva a továbbfejlődése tekintetében. És ezen stagnálásban annál inkább ráveti magát az akut és nem a jövő kérdéseire. Ezekben nagyobb feszültséggel dolgozik. Aminek a határait nem lehet megállapítani, mert itt tisztán csak arról van szó, micsoda aktuális dolgon kerül kitörésre. A köröskörül való felbomlás mindenestre meggyöngít minden ellene irányuló politikai törekvést. A helyzet felbomlását minden oldalról csak elősegítik a körülmények. Tehát az osztrák szociáldemokráciának könnyen juthat az a szerepe, hogy ő adja meg az utolsó lökést az alig fenntartható egyensúly szétrobbantására. Valami *erős antidinaszikus dologgal*. Ami ismét a német cézár beavatkozását teszi elkerülhetlenné. A Habsburg-házra nézve tehát az idő kérdése is fontos: mentül későbbre marad a processzusban, annál kényesebb lesz a helyzete.

A nagy cézári egységnek a Habsburg-országok felé is ki kell alakulnia.

5.

Anglia.

Angliának némileg területileg izolált helyzete ha izoláltabbá is teszi szerepét az egység kialakulásában, az egésznek a folyamatától mégsem térhet el. Legfeljebb némileg függetlenebbül Németországtól alakul ott ki a folyamat. Függetlenebbül abban a tekintetben, hogy a konzervativizmus harca a progresszív irányzattal lokálisabban megy végbe. A konzervativizmus ennél fogva könnyebben van minduntalan abban a helyzetben, hogy magát az állami struktúrát militárisan izgassa Németország ellen, illetve, hogy ezzel a maga nemzeti, primordiális szerepét jobban megtartsa. Mindezekre az izgalmakra a német cézári pont kénytelen is lesz reagálni, azonban ezen reagálása előreláthatólag egyre inkább arra fog irányulni, hogy az angol produktív élet törekvéseihez simul s annak a német produktív törekvésekkel való azonosságára appellál. Bizonyos, hogy minden alkalmat meg fog ragadni, hogy az angol gazdasági érdekeket a magáéi mellett istápolja. Épen úgy, mint egykoron a fejedelmek nyújtottak előnyöket a szomszédos területek produktív érdekeinek, hogy azzal magukhoz csatolják azok törekvéseit. Ha még oly élesen harcias jelenségek fognak fellépni angol részről, kétségtelen, hogy azok többé kitörésre nem kerülhetnek.

Nem kerülhetnek, mert a produktivitás azonos érdekei épen a két legerősebben produktív területen a legerősebbek. Épen ezek vannak legjobban egymásba szövődve. És így ezek legkevésbé zavarhatók meg a legsúlyosabb reakciók nélkül. De főleg Angliában sokkal szervezettebb is a korábban szerveződni kezdett produktív élet, semhogy a legenergikusabban megakadályozni ne tudná az angol militáris struktúrát bármilyen kitörő szándékában. Különösen pedig, mikor az angol fejedelmi centrum anélkül is a legerősebben megszabályozott csomópont, amely legnehezebben működhetik a produktív világ ellenére.

Itt is megbámulhatjuk, hogy a természet mint képezte eleve úgy az egész angol alkotmányos állapotot, hogy ott

a döntő pillanatokra már kellőleg le legyen szerelve a királyi hatalom. Franciaországban például szinte szükségesnek látszik, hogy ott egy forradalom árán és egy Napóleonnal azok az elemek kerüljenek felül, amelyek eredetileg produktívek voltak: ami legjobban lehetővé tette, hogy az eddig elnyomott kultúrszövet minden irányban megnövekedhessék. Amit a történetírók pl. úgy fejeznek ki, hogy Franciaországban egyszerre mindenki *érezte*, hogy saját erejéből is minden téren boldogulhat az ember, ez ugyanazt jelenti. És ebből a nagy felszabadulásból, az eredetileg forradalmi erőből nőtt ki az a forradalmi szocializmus, amelyre egy századdal később annyira szüksége lett az egész folyamatnak azon a területen. Épp így szinte szükségesnek tűnik fel, hogy Angliában a fejedelmi csomópont már eleve meggyöngüljön a maga autonóm erőiben, hogy egykoron majd az a helyzet álljon elő, hogy ne is tudjon oly imperiózusan működni, mint pl. a német császár. Itt már valósággal providenciálisnak látszik, hogy a cézári erőnek bizonyos épp most szükséges teljessége alakul ki. Az angol király már sohasem fog tudni háhorút indítani. A parlamenti ellenőrzés és politika sokkal erősebb. De a hatalmas munkásszervezetek meg épen lehetetlenné teszik, sőt napról-napra erősödve, az ő befolyásuk döntővé válik.

Ilyen körülmények között Angliában a nemzetközi folyamatnak egy, szinte azt lehet mondani, sima lokális lebonyolódása várható. A konzervativizmusnak egy lassú spontán leszorulása és a progresszivitásnak ennek megfelelően minden erőszakosabb momentum nélkül való gyarapodása. Úgy, hogy itt talán egyenesen be is várja ez az átalakulás azt a pillanatot, mikor az egész nyugati kultúrszövet spontán módon egyesül. A német cézárizmus egyre feleslegesebbé fogja tenni az angol külön érdekek fegyveres védelmét. Beállhat valamely momentum, mint aminek íze-lítője már a kínai invázió volt, hogy német militáris főnhatóság alatt több más sereg és köztük az angol flotta is együtt működik. Mintha a természetnek ama bizonyos, már említett, előre működése nyilatkoznék meg abban is, hogy nagyszabású gyarmati politika annyira lefoglalja Angliát, hogy alig lesz alkalma rá, hogy egy német-osztrák-magyar

és előbb-utóbb francia és a többi kontinentális országok egységes flottájával megmérkőzzék. Ennél kétségtelenül előnyösebb rá nézve, ha a többi Európával együtt véd meg minden gyarmatérdeket. Mert amennyire idebenn a kultúránkon belül megszűnnek a militáris felfaló miveletek, annyira helyezi át minden felfaló és pusztító energiáját ez a civilizáció kívülre, egyéb civilizációk felfalására. Mert ez a test is ragadozó, mint minden fiziológiai szervezet. Ezért nőnek egyre a gyarmatpolitika méretei. A gyarmati érdekek egyforma erővel érintik civilizációnkat. Tapasztalhatjuk ezt abban, hogy az egyes államok már ma is készségesen osztoznak a perifériákon. Mindegyiknek egy-egy hatásköre esik. Ha támadnak is pillanatnyi izgalmak, azok csakhamar lesimulnak.

Megjegyzem itt is, hogy tíz évvel ezelőtt megjelent vázlatos könyvemben már azt is kifejtettem, hogy *angol-német háború, ha még oly közelfekvőnek is látszik, lehetetlenség*. A lefolyt tíz év alatt volt is tanúság rá, minő harci izgalomban állt a két ország. Én bizonyítottam aztán, hogy *csakis gyarmati harcok keletkezhetnek, de sohase európai hatalmasságok között*.

6.

Déli Európa.

A déli államoknak, Spanyolországnak és Olaszországnak a helyzetét az általános európai folyamatok között az befolyásolja, hogy ezek leszorultak a fejlődés rohamából. Emlékezhetünk, hogy amennyivel hamarabb lépett itt fel a regeneráció, annyival le is maradt később a többi Európa produktív megnövekedése mögött. És ez bizonyos stagnációt jelent. Olaszországnak az a megkésett akciója, hogy területi egységét a pápai világi birodalom fölött is kialakítsa, némi élénkséget hozott ugyan még állami életébe, de a produktív élet tendenciáit nem befolyásolhatta oly elevenen, mint északon. Ennek a stagnációnak a következménye, hogy a szocialisztikus irányzatok sem egybevágók a nyugatéval. Mert hiszen annak megfelelően, hogy a produktív szövetélet legkorábban kelt a déli latin államok-

ban: ezekben kellene tulajdonképp lefelőrehaladottnak lennie a szocialisztikus mozgalom kifejlődésének. Amint hogy ezeknek a kezdése, ha nem is előzte meg, de lépést tartott a nyugattal. Azonban e mozgalmaknak az északi produktív világban lévén a súlyosabb átalakító jelentőségük s a délieknek csak az a szerepük, hogy a dolgok sora rendjén majd csak csatlakozzanak az észak felől terjeszkedendő egységhez: délen szinte fennakad addig a szocialisztikus kiképződés. Ebben a fennakadásban pedig, amelyben a szocialisztikus tendenciáknak aktív, egy bizonyos cél felé haladó irányzatuk ez idő szerint még nem lehet: a bontó erői szinte, úgy mondhatjuk, szabadon, lefoglalatlanul maradnak. És ezek azok, amelyek *a szocializmust anarchisztikus irányba terelik*. Szintén valami, amit már tíz év előtt megállapíthattam és tüneteivel azóta, azt hiszem eléggé találkozhatunk főleg a spanyol és portugál állapotok között, de az olasz viszonyok közt is.

Az anarchisztikus szocialista törekvések előreláthatólag súlyosan meg fogják támadni a fejedelmi csomópontokat mindenütt. A felbomlás nem lesz oly rendszeres, mint Franciaországban, ahol közvetlenül kialakít egy következő fázist az állami militáris csomópontok kiküszöbölésében. A délen *dezorganizáltabb zavaroknak kell beállani, amelyek közé a német cézárság erőszakosabban is nyúl, bár mindig csak azzal a tendenciával, hogy lokális rendet teremt*sen, de olyat, amely öhozzá, a cézári struktúrába kapcsolódik.

Valószínű azonban, hogy ezt a folyamatot már nem fejezi be egészen a német cézári centrum. Mert hiszen azzal, ha a francia és osztrák-magyar struktív egybefüggés Németországgal már kialakul, és Anglia már nem működik tovább úgy, hogy ott még egy centrális fejedelmi militáris góc kiképződhessék: az egész folyamat befejezésre jutott. Ezt már többé meg nem zavarja se Olasz-, se Spanyolország. Ekkor tehát mi akadályosítja tovább annak, hogy a szocialisztikus törekvések befejezzék azt a munkát, amiért keletkeztek: t. i. hogy végleg megfojtsák a militáris cézári államstruktúrákat. Ugy, hogy ez a déli államoktól szinte függetlenül mehet végbe. És amint ez az északon meg-

történik, a többi déli államokban is a legkészebb spontaneitással mehet végbe lokálisan.

E két határ között látszanak azok az átalakulások, amik a déli latin világ előtt állanak.

Belgiumot nem kell külön néznünk, mert ez a terület szinte függeléke a francia produktivitásnak, a hollandi pedig a németnek. Legfeljebb az északi skandináv államok folyamatai üthetnek el némikép. Ott talán konstansabb valamivel az állami szerkezet, mert nem olyan mély organikus revolúciók között keletkezett, mint a többi Európában, és így sem a toxikus mérgek, sem az anti-toxikus ellenhatások nem oly intenzívek. Ebben hasonlatos *hózzá* Magyarország. Úgy, hogy valószínűnek látszik, hogy ezekben marad fenn legtovább a monarchikus államforma, azonban kétségekívül csak időlegesen.

Mindezeknek az itt előadottaknak a megjelenési formáit azonban semmikép sem akarom úgy odaállítani, mint elkerülhetetlen pozitívumokat. Az elkerülhetetlen pozitívum csak maga a folyamat. Ahhoz, hogy a jelenségek formai megjelenését is teljes precízióval tudjuk megállapítani, még nagyon is új ez az államtudomány, melynek itt csak alapjait szándékoztam lerakni. És épp úgy, mint ahogy a biológiában nem elegendő magával a szervezetnek biológiai összefüggéseivel tisztában lenni, hanem egyre újabb és újabb lokális részletvizsgálódások egészítik ki a tudományt abban az irányban is, hogy valamely pathológiai dolog formai és tünetbeli lefolyásával, beállható komplikációival is tisztában legyünk: — úgy a társadalom testének, természetesen, nagyon sok mélyreható biológiai vizsgálatára van még szükség, míg egyes részletekben és a formai, tünetbeli megjelenés dolgában is pontosabban tudjunk eligazodni.

7.

Oroszország.

A római birodalom másik fele, Bizánc volt, amelyből Oroszország lett. A végleg legyöngült görög-római kultúrára rátört egy idegen, a mohamedán és félreszorította. Oroszország története folytatása a bizánci császárságnak azon

a területen, amelyre félreszorítottatott. Ott, azon az egészen alacsony kultúrákkal is csak ritkásan fődött földön még ez a legyöngült civilizáció is fennakadás nélkül terjedhetett a kereszténységgel. Némi szaggatottságok, ha keletkeztek is a középkor folyamán, de egységét, melynek okait is láttuk, ez a cézárság nagyban és egészben fenntartotta.

Oroszország modern kifejlődésének a folyamatai is párhuzamosak a nyugatéval. Csakhogy ott nem lévén oly intenzív regenerálódási processzusok, amivel különben az orosz egység tartós fennmaradása összefügg, a produktív szövetelet is csak nagyon enyhén lábbadozott és Oroszország így nagyon lemaradt az európai civilizációtól. Mindennek, addig, míg a nyugati világban is többé-kevésbé elhatároltan éltek az egyes nemzetek, nem is volt semmi jelentősége és Oroszország a maga területi elhatároltságában teljesen elmaradhatott. Amint azonban nyugaton a kultúrproduktív világ egységes, kozmopolita szövetelete kialakul, ezzel új momentum áll be Oroszországra nézve is. Oroszország is arra van bizánci eredeténél fogva utalva, hogy a civilizációnk produktív egységébe egyesüljön. Tehát, hogy ott is azonossá váljék a kultúrszövet élete, kifejlődése, mint a mienk. Ami mindaddig elmaradhatott, amíg az egységesség, azonosság követelménye fel nem lépett azzal, hogy ez az egység nyugaton már kialakult és ezzel soron van Oroszország, hogy pótolja az elmaradottságát.

Így esik össze, hogy amint az európai kozmopolita-áramlatok kelnek, Oroszországban egyszerre hirtelen indul valami nagy kultúrlendület. Produktivitás azonban nem támadhat oly hirtelen. Annál intenzívebben törnek azonban elő a kultúréletet alakító erők, a nagy értelmi mozgalmak. És Oroszország gyors egymásutánban egyre-másra meglepi a világot az ő feltűnő szellemi erejű kultúrembereivel tudományban, irodalomban, művészetben és nyomukban kél a rendkívül megfeszült, s szinte azt lehet mondani, túlfeszült orosz intelligencia, amely rohamosan kezdi átformálni az orosz viszonyokat, azokat, amelyek az európai fejlődés, a modern kultúrélet, a kozmopolita produktivitás útjában állanak. És ezeknek az átalakító erőknek az erupciói töltik be Oroszország legújabb históriáját.

Itt a dolgoknak ez az eruptív természete, a forradalmi vezetési folyamatokat. Ez az egyik momentum, ami a francia forradaloméhoz nagyon hasonló jelenségeket idéz fel Oroszországban.

A másik pedig az, hogy Oroszországban, a kultúrproduktív élet elmaradott képződése folytán, a tőkének nincsen az a nagyjelentőségű szerepe, mint a nyugaton. Ahol tudjuk, hogy a szociális harc e körül veszi fel a támadó pozícióit. Ezeknek a tőkéknek és a vele járó formációknak a híján, Oroszország forrongó mozgalmi egyenesen a cézári struktúrára irányulnak, ami organikusan egészen analóg helyzetet a francia forradalommal.

És innen, ezekből ered élesen antidinasztikus, állam-bontó tendenciája az orosz forradalomnak, amelynek minden valószínűség szerint ugyanolyan lefolyása lesz, mint a francia forradalomnak, azaz a cári családnak az orosz államtöbbségből való kivetésével végződik, és amivel itt is hasonló anarchia áll be, mint a francia királyi hatalom kivetésével. Meg kell itt is jegyezni, hogy ezt a már tíz év előtt is felállított prognosztikonomat azóta már gyakrabban hangoztatják más, és az én írásomtól kétségtelenül egészen független publicisták is.

A különbség azonban, hogy Oroszországban már egy modern produktív szerveződés akar kialakulni, míg Franciaországban a forradalom idejében ennek a szervezeti elemei még úgyszólván teljesen hiányoztak. Oroszországban már a nemzetközi munka, a produkció általános egységének az elemei hatnak közre a további alakulásokban.

Kétségtelenül itt is *csak a régi államszerkezet újulhat ki, épp úgy, mint egykor Franciaországban, azonban most olyan irányban, amely a produktív, az európai modern gazdasági folyamatok intenzív kiképződésére a legalkalmasabb.* Most már nem egy más militáris cézári állam lép a réginek a helyére, nem egy Napóleon válogatódik ki a nagy forrongásból, hanem bizonyára valami szervező zseni, valami hatalmas *adminisztratív egbefogó erő, olyan egyén, aki Oroszországból a legmodernebb berendezésű régi államot fogja csinálni, köztársasági, erősen szocialisztikus ízű formában.*

Azonban közben még egy nagy militáris hódító funkcióját kell elvégeznie Oroszországnak.

Ugyanis az a betört idegen kultúra, a mohamedán, csak idegen a mi hellén-római civilizációnk kifejlődésének területén. Kiszorította a legyöngült keresztényt a virágjában levő izlam, de kétségtelen, hogy a mi civilizációnk erőinek megnövekedésével ez újra félretolja a maga helyéről az idegen kultúrát.

Amint ez a processzus nyugaton már meg is indult és a nyugati államok egymásután foglalták vissza a Középtenger amaz afrikai partjait, amelyek egykor görög és római területek voltak, így ennek a befejezése nem lehet más, mint Konstantinápolynak és Törökországnak civilizációjukba való visszahelyezése.

Konstantinápoly, Törökország pedig egyenesen az egykori bizánci császárság lévén, ez Oroszország természetes öröksége. Ennek megfelelő az az állandó hatalmi tendenciája, mely Konstantinápoly elfoglalására irányul. És amely organikusan erősebb, mint minden féltékenykedése a hatalmaknak. Efölött azonban kétségtelenül a kultúrproduktív érdekek fognak fölülkerekedni, amelyek ott mindenek fölött európai kultúrproduktivitást követelnek, aminek első feltétele, hogy az idegen kultúra kitakarodjék. És így minden valószínűség szerint megtalálódik a kompromisszum, hogy Oroszország Európának minden izgalma nélkül végezhesse ott el feladatát.

Ami a Balkánon folyik, azt csak előkészületnek kell tekinteni arra a végcélra, hogy Törökország orosz főhatóság alatt újra egészen a mi civilizációnk területévé váljék. Ami idegen egyéb beavatkozás történik, az csak ideig-óráig zavart okozó dolog. A Balkánon az orosz hitű és római hitű kereszténység szabja meg a határokat. Ami orosz hitű, az bizánci tartozék, és így orosz szféra.

Európa területén az utolsó háború az orosz-török háborús és remélhetőleg egész Európa jóindulatú támogatása mellett fog lefolyni.

Itt ahhoz a kérdéshez érünk, hogy amikor a nyugati része a mi civilizációnknak egységessé vált és az orosz birodalom mint másik egység áll keleten: nem következik-e

most az, hogy az egykori római birodalomnak e két primordiuma között is még egyszer feltámad a szupremáciáért való harc, illetve, hogy egyik a másikának cézári pontját meg akarja semmisíteni.

E kérdésre a felelet egyik momentuma az, hogy eredet szerint a római és bizánci császárság csak adminisztratív oszlása volt a nagy római világbirodalomnak. Még nem az eruptív kitörésekből való a bizánci császárság, mint ahogy a későbbi rákos csomópontok fejedelmi széthúzó tendenciákkal kialakultak. Egy másodlagos parallel képletnek kell tekinteni Bizáncot, amely szinte összefüggésben keletkezett Rómával. Valahogy olyanformán, mintha egyazon rákstruktúrának két csomópontja lett volna a kettő, egyazon összekötő vezetékkel, ugyanazon gyökerekkel. Annyira, hogy mikor a római fél megbénult, sokáig még a bizánci cézári pont működött az egész testre kihatóan. A szétszakadás és lezsugorodás csak később következett be. Ez az eredet szerint való állapot már maga is arra utal, hogy sem a bizánci császárságból lett Oroszországban, sem a keleti egy ség cézári pontjában nem lehet meg az a tendencia, hogy egyik a másikat, mint önálló külön rákképletet militárisan felfalja. A valószínűség inkább az, hogy az eredeti viszonylat újul fel, az eredeti kapcsolatok a kettő között, amelyek tisztán territoriálisak, átfogók, adminisztratívve összetartók, de cézári értelemben, és semmikép sem egymás ellen dülök. A két utolsó cézári pont között most is inkább bizonyos közös cézári tendenciák fenntartására irányuló összekötő erők kerestetnek, semmint széthúzó.

A másik, lényegesebb momentum azonban a következő:

Láttuk, hogy civilizációnk majd háromezer éves történetében mutáció folyt le. Ha most ennek a befejeztével tényleg odáig jutna az egész folyamat, hogy egészen kiképződnek újra a teljes cézári egység a civilizációnk egész területén: akkor ez mit jelentene? Azt, hogy lefolytával mégis megint meg tudott képződni a régi fajtípus teli képe. Mert az egységes militáris cézárság egy teljes kultúrtest fölött: ez, a régi fajtípus. Tehát a mutáció lefolytával a régi faj kerekedett volna felül győztesen. Ami a mutáció-

ban sokszor megesik és ezzel elvész a mutáns, elvész az új fajvariáció s más alkalmasabbnak kell a fejlődés harcát megkísérelni.

A mi mutációnk sorsa azonban eldőlt a renaissance-szal. Eldőlt azzal, hogy a régi fajra való atavisztikus visszautasán keresztül tört az új faji élet regenerálódása, amely végbe vitte a régi faji elemek leszorítását, visszafojtását, kiküszöbölését fokról-fokra és kialakult, bár a kórnak félreismerhetlen maradványaival, de kialakult újra az egészséges produktív élet.

Iyen körülmények között kétségtelen, hogy az egész mutáció most már *nem azért ér végpontjához, hogy a régi faji formáció egy pillanatra is kialakuljon*. Hanem, amely pillanatban az új faji élet odáig jutott, hogy a maga egészséges élete az egész testben újra megelevenedett, már nem lehet célja, hogy olyan mozzanat bekövetkezését várja be, amely már nem az ő regenerálódásához tartozik. Láttuk, hogy a regeneráció úgy folyt le, hogy a rákcsomók egymást falták fel, úgy, amint ezt a produktív élet irányította, befolyásolta, szervezte. Az életkérdés az volt, tudja-e magát is, a rákot is úgy táplálni, hogy maga is fennmaradjon és a rák is elvégezhesse a maga gyógyulási folyamatát? Az életnek, a produktivitásnak, a civilizációnak ezt a győzelmét végrehajtván, semmi ok, hogy még egy utolsó pont magára maradjon. Tehát ennek az utolsó pontnak a kiképzése is már teljesen felesleges. Itt már elvégzi a nyugati és a keleti fél maga is, hogy produktív egysége kiképzésének semmiféle militáris cézári hatalom ne állhassa tovább útját.

Tehát az organikus valószínűség az, hogy *úgy, amint a keleti és nyugati cézárizmus egy összefüggésből keletkeztek, ugyanúgy egy összefüggésben is fognak kipusztulni*.

8.

Amerika

Még Amerika nyújtja egyik rendkívül érdekes fejezetét a modern civilizációnk kifejlődésének. Típusa ennek az Egyesült-Allamok.

A keletkezése olyan elemekből, emberekből indult meg, akik az európai kultúrába tartoztak. Ezek szerveződtek egybe s az amerikai fehér kultúra nem egyéb mint a mi európai civilizációnknak a tengeren túlra való áthúzó-dása. Ezek az európai kultúrából származó emberek természetesen nem is vihettek magukkal más szerveződési tendenciákat, mint európaiakat és azokból nem is származhatott más, mint európai szervezet.

Azonban bizonyos különbség mégis szerepet játszik. Ugyanis az állami szerveződés oly időben kezdődik odaát, amidőn itt Európában a regenerálódás már meglehetősen előre haladt. Amikor a kultúrproduktív szövetelet itt már meglehetősen mentesítette magát a cézári góccok alól. Sőt amikor a hatásuk alól való szabadulásnak tendenciája már mindjobban erősödött.

Azok az egyének, amelyek átkerültek, épen a legjobban voltak ilyen tendenciáitól telítve, hiszen a kívándorlók zömét semmi esetre sem azok alkották, akik az európai viszonyokba jól beilleszkedtek.

Azonban együttélésük szervezeteként, állami struktúrájukként ezek sem képezhettek ki egyebet, mint aminőnek ők a tagjaiként képződtek ki: európai típusú militáris szervezetet. Mindössze az volt a különbség, hogy ebben az új alakulatban kezdettől fogva nagyobb volt a militáris cézári struktúra ellen való hajlamosság, mint otthon, ahol gyökerei voltak annak a struktúrának. És ahol a konzervativizmus is sokkal erősebben működött. Amerikának helyzete arra a régi Rómáéra emlékeztet némileg ebben a tekintetben, melyben egy a göröggel azonos kultúra majdnem ugyanúgy képződött ki, mint az amerikai az európai mellett. Itáliában, melynek nincsenek konzervatív gyökerei, Róma — Amerika és Európa viszonyára emlékeztetve — szintén nagyobb lendületet vesz, mint Görögország, Nyersebb, de

erősebb energiák keletkeznek benne. Mi, Európa, Görögország, vagyunk a Rómához hasonlítható Amerika mellett.

Az utóbbi eleve azzal indulhatott neki államszervezete megképzéséhez, hogy a lehetőségig megszorította a militáris struktúra pusztító, fogyasztó erőit, hiszen a kivándorlottak fölött nem érvényesült az európai rákcsomók közvetlen nyomása. Az utóbbiak ellen — Európában — megnyilatkozó tendencia ott a tengeren túl még erősebben jutott érvényre. Rákcsomók már nem plántálódtak át, a feudális világ oda nem terjeszkedhetett ki, de európai emberek mégsem fejleszthettek ki más államszerkezetet, mint európaikat. Azaz olyant, amelyben a kultúrproduktív szerveződés még nem volt kialakulva, de amelyben egy rákosan intoxikált szövet készült egybeszerveződni.

Ebben az egybeszerveződésben mindenek fölött kevesebb jutott magának az állami struktúrának, mint Európában. Ott a militáris centrum táplálására sokkal kevesebb szükség is volt, mert az államszerkezet funkciója inkább csak arra irányul, hogy bizonyos összműködés álljon be.

Ezek a körülmények szolgáltatnak magyarázatot arra, hogy Amerikában az állam militáris struktúrája miért nem nyúlhatott bele annyira a produktív életbe, mint Európában; miért hagyott sokkal több szabadságot a produktív működésekre.

Ugyancsak ez a magyarázata a nagy amerikai vagyonosodásnak is. Mert hiszen a militáris organizmus és centrum fogyasztása Európához mérten a minimumra szorítottatott. Mindazt, amit Európában a cézári csomópontok fogyasztottak, mindig egy nagyobb, magasabb rendűt képezve, itt maga a produktivitás tartotta jórészen vissza magának.

Azonban ilyen körülmények között a tőkéknek is egészen más helyzete támadt. Európában ugyanis a tőkék a militáris cézári centrumoknak valóságos mellékapparátusai lettek. Ezek nyúltak be a produktív életbe a cézári csomópont helyett, amely a szöveggel organikus produktív folyamatokba nem léphetett. Ezek centralizálták a termelési műveleteket és a forgalmat a rákos csomópont helyett, amelynek tápláltatása legfőbbképp a nagytőkéktől

függött. Amerikában azonban a tőkék bár ugyanazzal a centralizáló hatással és erővel képződtek ki, mint Európában, az állami centrumtól mégis függetlenül fejlődtek úgyszólván, mert hiszen ez funkcióiban a minimumra lévén redukálva, nem is tudta a tőkéktől a maga részét kicsikarni. Míg Európában mindenütt a cézári csomópontoknak kellett erőseknek lenniök, itt ez volt a gyöngye. Úgy, hogy Amerikában a gyöngye militáris centrum mellett a hatalmas mellékorgánumok voltak az erősebb kiképződésre utalva. És így egy organikus anomália állott be: a centrum mellékszerveinek a túltengő kiképződése, a tőkék óriási megnövekedése és az állam helyett való hatalma. A gyöngye állami centrum mellett az óriási mellékszervek működnek. Szédítő centralizálásukkal szinte szembe tudnak helyezkedni az állami hatalommal.

A kór kiküszöbölésének a folyamata itt is folyik. Maga az állam nem is tud itt olyan nagy ellentállást kifejteni, mint Európában. Normális körülmények között kétségtelenül sokkal előbbre is haladt volna a kiküszöbölés, mint Európában. Azonban itt a keletkezett anomália, abnormitás állja útját: a mellékorgánumok, az óriásivá megnövekedett tőkék még nagyobb mérvű és sokkal hatásosabb ellentállást tudnak a kiküszöbölés ellen folytatni.

Egy igen sajátos jelenség teljesen megerősíti az amerikai szervezetnek épen ezt a fiziológiai sajátosságát. Ugyanis *míg Európában sohasem fordul elő az az eset, hogy az állami hatalom a tőkék ellen a produktív folyamatokat védené, hanem mindig és mindenütt a dolgozó népet nyomja el a tőke hatalmi érdekei, előjogai javára: Amerikában épen megfordított a helyzet: itt az állam a nagytőkék hatalmát akarja megtörni.* Ami azonban nyomban egészen természetesnek tűnik fel, mihelyst tudjuk, hogy itt az elhatalmasodott mellékorgánumok, a nagytőkék szemben állanak az állammal, s a produktivitást maga abszorbeálja úgy az állami centrum, mint a produktív szövet rovására. Innen ered az az európaítól elütő jelenség, hogy az állam a nagytőke ellen a produktív munkásnéppel fog össze.

Ezek közt a körülmények között a modern harc a kór kiküszöbölése ellen odaát nem is az állam, hanem első-

sorban a mellékszervek, a nagytőkék ellen irányul, sőt ez a harc annyiban még az állam részéről is bizonyos támogatásban részesül, hogy a tőkét nem védelmezi úgy, mint Európában.

Azonban ezen változott viszonyok között a folyamat lefolyása egészen elütővé is válik az európaiótól. Ugyanis Európában a militáris centrum védvén a tőkét, ezek azonnal funkcióra képtelenné válnak, mihelyst a cézári centrum kivettetett. Mihelyst az antimilitarisztikus propaganda célt ért és felbontotta a katonaságnak cézári funkcióképességét, mihelyst a katonai organizáció felmondta a szolgálatot, nincs az az erő, amely a tőkét megvédje a sztrájkok ellen. Amerikában azonban más a helyzet. Itt a túltengő nagytőkék mindenképpen maguk képezték ki mindazt, amit a cézári centrum satnyaságából nélkülöztek. Egész gazdaságuk egészen autonóm. Nem is támaszkodik semmiben az állami centrumra. *És itt, amint megszűnik a nagytőkék normális biztonsága, nyomban ezek veszik át azt a militáris védelmet is, amelyet Európában az állami centrumok végeztek.* És ha az utolsó évtizedben már voltak is olyan jelenségek, hogy a nagytőke saját maga szervezte és fenntartotta militáris erővel szállott szembe a sztrájkolókkal, meg kell jegyezni, hogy ezt is tíz év előtti munkámban már mint kényeszerű bekövetkezendőt jeleztem.

Azaz Amerikában a kóros mellékorgánumok, a nagytőkék, az állam gyöngébb militáris centrumától elvont milliárdok csomópontjai, mind egy-egy további fészkévé válnak a kórnak. Minden ilyen nagytőkeszervezet egy-egy önálló új militáris csomóponttá alakul át. Amely önmaga, illetve a tőkék szervezte fegyveres fizetett erőkkel akarja helyzetét megtartani.

És ezzel egy darab középkor újul ki. Az a darab, amit az amerikai fejlődés átugrott, amidőn Európából úgy terjedt át a szövetélet, hogy a középkori feudális centrumok nélkül növekedjék tovább. Pedig a produktív szövetélet kitisztulásához ezek szükségesek voltak, mert csak ezek útján szorulhatott vissza a toxikus kór. És ezt az átugrott utat kell most szinte még egyszer megtennie. Mert most valósággal a középkor újul ki azzal, hogy a milliárdcsomók,

a nagytőkecentrumok, épp úgy, mint egykor a lovagvárak a maguk militáris erejével törik le a produktív munkások szövetségét, csakhogy fel ne adják a maguk egészen pénz-cézári helyzetét. Nagyobb, szélesebb arányokban, modern technikai eszközökkel, a legfejlettebb harci technikával, talán még vehemensebben fog a milliárdok uralmának ez az élet-halálharca folyni, mint a középkorban. És oly méretekben szervezve, hogy még az állam militáris haderejével is szembe tudjon szállni. Szinte látni kell, hogy hogy alakulnak át iszonyú erődtítményekké a milliárdtelepek, amelyek útját vágják az állami hatalom érvényesülésének. Amely állami hatalom megbénul, mihelyst hadilábra áll a tőkével, mert ez nem táplálja akkor az államstruktúrákat. *Mint ahogy a középkorban a császári fojtogatták a fejedelmi oligarchák, úgy támadnak most a nagytőkék az állami központ ellen.* A tőkéknek mindenfelől szervezett és az államinál sokkal erősebben fizetett seregei fölött a tőkék condottierri a hadviselésnek minden zsenialitását ki fogják fejteni. És győzteseknek mindenképp a tőkéknek kell maradniok. Itt nincs az a helyzet, mint Európában, hogy a militarizmus szétbomlasztásával a tőkék is szétesnek. Az európai pathológialilag normális viszonyok között a tőkék, mint mellékszervek alárendelt viszonyban maradtak a cézári csomóponthoz képest. Amerikában azonban, mihelyst a militáris állami központ nem működik, a mellékorgánumok kezdenek egészen önállóan működni. És óriási anyagi erejükkel pullulensen tör ki itt a kór, s folytatja, talán még pusztítóbban, mint valaha Európában.

Itt tehát a kórfolyamat még korántsem fejeződik be, mikor Európában már véget ért. Sőt ekkor kezdődik egy új kitörése. Az állam teljes szétszaggatásával, területek és emberek birtokba vételével, a milliárdok védtelen jobbágyaival és pusztításával mindennek, ami a tőke feudális funkcióihoz nem akar alkalmazkodni.

És le kell folynia újra a középkori folyamatnak odáig, amíg elpusztultak a milliárdok és elpusztult a munkások produktív szövete is. Ami most kétségtelenül sokkal rohamosabban megy végbe. De végig kell csinálniuk a tőkéknek ezt a harcot az utolsóig, mert hiszen utána már épp úgy a

tőkének ugyanazon bukása, felbomlása, megszűnte következik, mint Európában. Tehát nincs is mire lealkudni, kiegyezni. Most nincs organikus ok arra sem, hogy a tőkék feudális uralma között is végbemenjen egy hasonló kiküszöbölődési folyamat, hogy az alsóbbrendűek kiküszöbölésére egy magasabb érvényesüljön, és minthogy az amerikai produktív szövetelet egysége teljesen kész, annak nem kell újra kiképződnie, mint a renaissance után Európában. *Itt csak a kiéhezés és kiéheztetésnek kell végbemennie. És csak a milliárdok militáris erejének az elfogyásával állhat be a fordulat és a produktív szövetelet felülkerekedése.*

És hiába áll bárki előtt is ez a folyamat, a dolgoknak ezen összefüggése és kényszerű befejezése; a dolgoknak ezen rendjén nem fog változtathatni senki és semmi. Mert hiszen ha a milliárdok nem így viselkednek, végok van abban a pillanatban, amelyben a munkássztrájkok ellen védtelenek. És hiába még a munkások szervezetének is minden józansága, amivel a tőkék gazdasági katasztrófáját el akarnák háritani azért, hogy ők is bele ne sodortassanak : ők sem változtathatják meg másképp a helyzetet, mint hogy lehetetlenné tegyék a tőkék azon helyzetét és szerepét, amivel az állami életbe vannak kapcsolva, és ami a tőkék védelmét nyújtja épen a munkások ellen és az ő rovásukra. Egy ilyen évezredes gyökerekből eredő folyamat meg nem állhat, annak le kell folynia. A munkások produktív szövete meg nem állhat, hogy abbahagyja a kór kiküszöbölését. Kompromisszumok még keletkezhetnek ideig-óráig talán, hogy a tőkék ne abszorbeáljanak »annyit« a produktivitásból. De amely pillanatban a legyöngülés momentumához érnek, nincs más módjuk az önfenntartásra, mint az ellentállás. Viszont a munkásság életföltételét is veszélyezteti minden olyan zavar, mely csökkenti a pénzforgalmat, pénzbőséget. Amely csökkenés pedig nyomban beáll, mihelyst zavarok keletkeznek. És egyik a másikat idézi fel s általános megcsappanása következik a keresetnek. Az éhenveszés ellen való reakció az mindenképp, ami kikerülhetlen. Tehát a legvégső ellentétes organikus tendenciák összeütközése. Az éhenveszés kilátása kergeti most is, mint a középkorban, a munkástömegeket a militáris

szolgálatába. Nem lehet itt az az emberi zsenialitás és találékonyság, ami el tudja háritani a katasztrófát az Egyesült-Államokról. *Az az óriási gazdagság, ami ott van, a mai alakjában pusztulásnak van szánva.* Ugyanúgy, mint Európában a legóriásibb cézári hatalmak.

Azonban az európai processzus hamarabb lefolyik — és előreláthatólag most is majd csak az európai szövetelet új formációi fogják az új amerikai élet formációit is kiképezni. *Az amerikai nagy katasztrófa után megint csak innen fog átterjedni az új világnak a típusa is.*

A CIVILIZÁCIÓK JÖVENDŐ VÉDELMI ORGANIZÁCIÓJÁRÓL.

Mielőtt tovább haladnánk, még egy disztinkcióba kell belemennünk.

Az eddigiekben mind arról volt szó, hogy a militarizmus a rákképződmény. Ezzel kapcsolatban egészen természetesen vetődik fel a kérdés, hogy ennek a kórnak kiküszöbölése után militarisztikus működései nem is maradhatnak-e vajjon a civilizációnak ?

Ez a következtetés azonban így nem helyes. Mert hiszen az kétségen kívül való dolog, hogy minden organizmus többé-kevésbé harcias. És ezek a harcias cselekvések annál energikusabb és nagyobb arányúak, mentül fejlettebb a szervezet, így a civilizáció harcias míveletei is kétségtelenül meglesznek ezentúl is, sőt bizonyára még nagyobb méretekben és fokozottabb energiákkal kifejtve. Minden idegen, és a mienket, vagy a mienk utódait zavaró kultúra ellen a legerőteljesebben fog ezentúl is fellépni a militarizmus és képzelhető, hogy minő hatalmas technikai eszközökkel.

Amint azonban láttuk, ez a militarizmus, amely a mi kultúránkban dül, nem a civilizációttestünk *normális védő vagy támadó funkcióinak a végzője, hanem a test bensőjében burjánzó és viaskodó kóros elemeknek a képe*. Ez a viaskodás, amint követhettük is a pathológiai folyamatait, a mi civilizációttestünkben, állandó, és minden pillanatban kész a kitörésre, mert hiszen nem az organizmus szervezeti bérendezettségéből ered, hanem a folytonos kórból.

Ebből következik, hogy, mihelyt nem ezen kóros bur-

jánzási képletről van szó, nyomban el is esik annak a feltevése, hogy ilyen arányú és ilyen mennyiségű állandó hadikészlet volna szükséges. Annyi millió ember és annyi pénzmilliárdnyi hadikészület ez esetben teljesen indok nélkül való lenne. És úgyszólván tisztán csak annyi a szükséglet, amennyit a *közvetlen koloniális törekvések — és nem a mai koloniális politikából eredő nemzeti feltékenykedések — köveieinek, és ezentúl legfeljebb az inváziók, tegyük fel, kínai vagy japán invázió valószínűtlen lehetősége.* És ezeknek a haderőknek elhelyeződése sem lesz már olyan, mint a mai militarizmusé a civilizációttest kellős közepében, hanem pusztán csak olyan, aminőt technikai szerepük hoz magával.

Felvetődik még az a kérdés is, hogy vajjon a belső rend fenntartása nem teszi-e majd szükségessé a katonaságot?

Erre nézve azonban ismét a biológia nyújt bámulatos felvilágosítást.

Ugyanis a legalsóbb rendű állati szervezetekben csak fagocita-sejtek vannak. Azaz olyanok, amelyek valamenynyien minden pillanatban készek ősi ragadozó miveleteikre mindennel szemben, amit meg akarnak szerezni. *Metschnikoff* megállapításai szerint azonban, aki a többsejtű lények ősi genealógiájával legbehatóbban foglalkozott, a fejlettségnek egy bizonyos fokán bizonyos differenciáció ment a sejtek közt ebben a tekintetben végbe. Ugyanis részben a test organizáló elemei lettek belőlük, egy rész pedig tovább is megtartotta fagocita természetét, amelyek nem köttettek be fix helyekre, hanem az organizált szervezetben arra a szerepre jutottak, hogy cirkuláljanak benne, összefogdossanak mindent, ami a testben zavarokat okozhat, eltakarítsanak minden rendbontó alkatot, s ha valahol izgalom áll be, vagy épen gyulladás, rögtön fogják körül ezt a helyet, védelmezzék meg a test többi részét az innen kitörni akaró, elszabadult sejtek távolabbi infekciója ellen, a rombolást lokalizálják. Ezek örködnek a szervezetben, hogy oda nem tartozó mikroorganizmusok, bacillusok, kokkuszok, vagy idegen anyagok is ne idézhessenek elő zavart: ők pusztítják, ők hordják el. Ezeknek a működése fagocita maradt tovább is, de természetesen beszervezve a test gazdaságába. — Ezek az ú. n. leukociták, a fehér véresejtek.

Mouton kifejezése szerint »ők végzik a szervezet aktív védelmé« és a leukocitákkal foglalkozó fiziológusok gyakran úgy emlegetik egyenesen, mint a »test rendőrségét«. Igaz, hogy előfordul, főleg elaggott testekben, hogy ezek a leukociták is támadólag lépnek fel néha az organizmus ellen, de ez csak pathológiai állapot.

Nyilvánvaló, hogy e differenciációból csak kétrendbeli sejtek támadtak: a dolgozók, amelyek a test bizonyos szervezeti helyeihez köttettek, és a védők, a mozgók, a fagocita míveleteiket megtartó leukociták.

A mi szervezeti berendezettségünk ebben a tekintetben azon a fokon van, *ahol ez a differenciáció éppen megindult*. Ami teljesen egybevág azokkal a fiziológiai megállapításainkkal, amelyek szerint civilizációnk az organikus fejlődésnek éppen még azon kezdő alacsony fokán áll. Azon a fokon, amely már nem engedi meg, hogy bármely pillanatban ragadozóvá, harciassá váljék minden egyes ember, hanem amelyben már munkájuk szerint szerveződtek a kultúrtestbe, annak bizonyos produktív folyamataiba, helyeibe. És amelyen már megindult a differenciáció, hogy egy részük mint mindenfelé mozgó őrség, végezze az organizmus védelmét, és pedig az ősi harcias funkciók fenntartásával.

Ez kétségtelenül *a rendőrség*, annak különböző alakjai. És semmi esetre sem a katonaság, amelyről megállapítottuk, hogy az csak mint a korábbi fajra való visszautas keletkezett és burjánzóit fel, eszerint viselkedett is és ennek megfelelően szorult egyre jobban ki a civilizáció organikus szövetéletéből.

Míg ellenben *a rendőrség egyre jobban mint a kultúrproduktív organikus szövet védelme differenciálódott ki*.

Tehát a test organikus életéhez csak ez tartozik. Azoknak a védő és támadó apparátusoknak pedig, amelyeknek az a céljuk, hogy kifelé működjenek: a civilizációttest munkaszerveiül kell kiképződniök, *egészen külön céljuknak megfelelően, egészen abban az irányban működve, apparátusaikba fix lekötve, és anélkül, hogy valaha a test belsejében cirkulálhatnának*.

Ez a militarizmus jövőendő organikus képe, a mai kóros képleteinek az eltűnésével.

A TŐKE SZEREPE A KÓRFOLYAMATBAN.

1.

A közgazdasági tanok hiányossága.

Miután a kóros csomópontok a kiküszöbölődésének folyamatait követtük, vegyük vizsgálat alá magát az organikus produktív szövetet, hogy az minő tünetmények között miként szerveződött és fejlődik tovább arra a célra, hogy a kórt végkép kiküszöbölje. Mert mindenképen ennek a folyamatai azok, amelyek az egész átalakulást a beteg civilizációttestben végbe viszik.

Amiket a civilizációnk testi életéből eddig megfigyeltünk, azt hiszem elég nyilvánvalóan feltüntették, hogy benne csupa átmeneti dolgok folytak és folynak, egy pathológiai folyamatnak szakaszról szakaszra való alakulásai. Fix és normális dolognak itt nem tekinthető, csak az eleje és a vég. A többi mind olyan, hogy minden egyes generációnak az volt a hivatása, hogy egy abnormis dolgot a maga pathológiai útján előbbre vigyen organikus célja felé a mutációnak törvényei szerint.

Épen ezért teljesen hiábavaló kísérleteknek kell tekintenünk a közgazdaságtannak azon törekvéseit, hogy *egy-egy rendszerbe iparkodnak fogni a gazdasági élet szerkezetét és tünetményeit*. Mert hiszen azok a tünetmények egyáltalán nem az állandó tünetei a civilizációnknak, hanem épen a

változók. Tehát amíg e változások és változóságok összefüggéseit nem ismerjük, azaz amíg e felől a kórfolyamat felől nincs tisztában a gazdaságtan, addig nincs tájékozottsága még csak ama tünemények természete felől sem, amelyeket okoskodásai és kombinációi alapjául vesz. Rendszeres áttekintésről, még kevésbé valami rendszernek a felállításáról sem lehet addig szó, amíg magának a természetnek ama rendszere felől nincs világosság, amely a dolgokat bizonyos alakba rendezi.

A modern gazdaságtan úgyszólván a tőkéknek a *funkció-tünete*in nyugszik, és így a tőkét, róla alkotott fogalmaiknak megfelelően, valami állandó formációnak tekintik az emberek. Némelyek szerint fenn kell maradnia, mások szerint meg kell dönteni; az a kérdés azonban, hogy mik azok az átalakulások, amiken a tőkének természet szerint kell keresztülmennie, még nem merült fel. Pedig csak ez a lényeges.

Hogy pedig éppen a tőke az, aminek az átalakulási folyamatai a legfontosabbak a mi civilizációnk egész újabb regenerálódási szakaszában, afelől kétség nem lehet, mihelyst megállapíthattuk, hogy az eredeti rákos kórstruktúra visszafejlődésével éppen a tőkék lettek azon kóros átmeneti képletek, amelyek a rákcsomók struktúráiba léptek. A formatív elem a hanyatlás, a kóros degeneráció tartama alatt maga a rák volt, a renaissance után, a regeneráció szakaszában pedig a tőke lett.

Tehát a tőkének ezen formatív szerepe a legfontosabb, amit ismernünk kell, ha civilizációnk organikus produktív szövetéletének a kifejlődését követni akarjuk s ezzel a modern gazdasági élet alapjai felől tájékozódni akarunk.

2.

Az érték.

A normális fiziológiai életben minden egyes sejtindividuumnak, éppen úgy, mint minden egyes emberi individuumnak az a folytonos és állandó életműködése, hogy a környező természetből, vagy egyáltalán a környezetből

bizonyos anyagokat vegyen fel, azokat átalakítsa, és ilyen átalakítással továbbadja más individuumoknak. Ezt teszi a legprimitívebb szervezetben is igen primitíven a sejt, ugyanezt a legprimitívebb kultúrában is bármely primitíven az ember, és ez fejlődik aztán az idők folyamán rendszeres anyagcserévé, illetőleg anyagcsere-rendszeré. Amint erről az I. fejezetben részletesen volt szó.

Amíg a sejtek fagocita életmódja, az embereknek pedig a harciasan ragadozó életmódja volt a formatív, az organizáló, addig ez a mívelet, az anyagok átváltoztatása oly célra, hogy a többi sejteknek alkalmasabb legyen az átvételre, még alárendelt szerepű. De amint az ősi, primitív fagocita centrális formáció feloldódott és a szervezet olyan alakot kezdett kiképezni, amelyben az egyes munkafolyamatok szerint tömörültek a sejtek, egyre inkább ezen munkafolyamatok lettek az organizálók az egész szervezetben. A munkafolyamatok, amelyek nem állanak másból, mint hogy az egyik sejt felvesz bizonyos nyers természeti anyagot, amelyben oly alkatok vannak, amik a szervezet működésére alkalmasak, azt elősegítik, fenntartják, és ezeken bizonyos munkát végez. E munka által az alkatban bizonyos változás megy végbe. Aminélfogva már alkalmasabb azon szerepre, amelyre a szervezetben hivatva van. Az átvevő sejt újra valami további munkát végez, további átalakítást és ismét tovább adja. Míg végre megkészül azon alkatú anyag, amelyre a szervezetben, az abban folyó sejtéletműködések számára szükség van.

Ugyanez a helyzet a társadalmi szervezetekben. Ebben is, amint annak idejében szétszedtük, előbb a fagocitaság, a harcias míveletek szerint szerveződtek az emberek, míg láttuk, hogy a görögökkel elkezdődött a produktív organizálódás. Ebben is az a helyzete az emberi egyéneknek, hogy felvesznek anyagokat a nyers természetből, azok egy sor átalakuláson mennek végbe, míg alkalmasakká válnak a kultúrfolyamatok számára. Hogy ezek mellett oly míveletek is mennek végbe a produktivitás körébe vágóan, amelyek nem közvetlen anyagi átváltozásokat jelentenek, az nem változtat ezen a beállításon. Mert hiszen az organikus szervezet sem nélkülöz bizonyos produktumokat,

amelyek maguk nem anyagi alkatuk szerint működnek. Hanem részben bizonyos sorrendiséget állapítanak meg a bonyolult életfolyamatok némelyike között, részben pusztán jelenlétük, közelségük által bizonyos hatásokat idéznek elő. Az első kétségtelenül nagyon azonosnak tűnhetnek fel a tudományos munka produktumaival, az utóbbi a művészet produktumokkal.

Abban, ahogy egy anyag átalakítatik, a felvétel és a továbbadás között egy bizonyos *különbözet* támad. Ez a különbség azon *érték, amely keletkezett*. Minden sejt vagy emberi individuum munkájának az az értéke, amely így keletkezett. Hiábavaló bármekkora munka, amely valaminek az átalakítására, továbbalakítására fordítatik, ha abból nem keletkezett olyan különbség, amely azt a munkaeredményt értékesebbé teszi a továbbadásnál.

Tehát az érték sohasem a munkában van, a munkamennyiségben, amely valamire fordított, hanem tisztán abban a különbségben, amely a produktumot abban az irányban megváltoztatta, hogy a szervezet egésze számára alkaímatusabb legyen.

Ez nemcsak a termelő produktivitásra áll, hanem a *kereskedelemre* is. Mert a kereskedelem a kész termékeken még azon változtatást míveli, hogy oly pontokra viszi, ahonnan a forgalomba könnyebben jut, mint azon a helyen, ahol előállított. Amiáltal a produktumnak még egy további módosulása, *értékemelkedése keletkezett*. És pedig az, hogy távolabbi hatásokra, a szervezet távolabbi pontjainak befolyásolására lett alkalmasabb. Illetőleg arra, hogy az ellenérték ne csak a szűkebb sejtcsoportokból kerüljön, hanem az egész organizmus értékképzése szerint.

Az ellenérték.

Minden egyes individuumnak, akár sejt, akár ember, az az életműködése normálisan, hogy valamiképpen részt vesz ezen értékképződésben. Mindegyik normálisan, valami munkát végez, amely bekapcsolódik az értékképzés fokozásába.

zataiba. A szervezet pedig, illetőleg a többi sejtek működése az így keletkezett munkaproduktumokat veszi át attól az egyéntől, amely a munkát végezte. És pedig oly módon, hogy ellenértéket nyújt érte. Amely ellenérték, amint láttuk, a primitív társadalmakban még igen primitív módon jut a termelőhöz, egyszerű közvetlen csere útján, épp úgy, mint a fiziológiai organizmusokban, amíg meg nem kezd képződni ezen értékkiegyenlítésre egy speciális értékkeringés, egy szinhetikus természetű ellenértékfolyam, a vérkeringés, illetve a kultúrában a pénzkeringés.

Minden produktum az *ellenértéket keresi*. És minden ellenérték, pénzcirkuláció: *hogyan minő produktumot tud kiváltani*. Ez az, ami sejteknek is, embereknek is a normális helyzete minden organizmusban.

Minden munka arra törekszik, *hogyan minél több ellenértékhez jusson*. És minden pénzkeringés, *hogyan minél értékesebb munkát tudjon kiváltani*. Az individuum normálisan aszerint van jobban ellátva, aszerint kedvezőbbek az életfeltételei, aszerint gyarapodhatik élet- és működőképessége, amint több vagy kevesebb ellenértékhez jut. Mert eszerint jut abba a helyzetbe, hogy maga is mit váltson magához abból, amit a többi sejtek produkálnak s ami neki abból megfelelő, kedvező. Az ezekben való gyarapodás minden individuum fiziológiai irányzata az organizmusban. Merte ezen gyarapodásból áll elő a természetnek, a Teremtésnek azon egyetlen célja, amely minden életműködés, annak minden rendje és törvényszerűsége fölött érvényesül és uralkodik : hogy az élet fejlődjék, hogy az élet mind többoldalú, mind bonyolultabb, mind tökéletesedő műveletekre legyen alkalmas. Fejlődés csak ott lehet, ahol minél jobban gyarapítóit élet van. Ahol valamely sejt vagy ember senyed, ott a fejlődés van megakasztva. Az után a pathológia után, amelyet a középkor vizsgálatával folytattunk, efelől kétség nem maradhat fenn, látván, hogy az elsenyedéssel, elszegényedéssel minő rettenetes fennakadása állott be a kultúrfejlődésnek. Ezzel szemben hiábavaló az esetleges oly szubjektív gondolkozás, hogy hiszen talán az ember épen akkor erőlteti meg magát legjobban valami értékeset produkálni, mikor megszorul. Ez azonban inkább csak az élet-

halálviaskodás a fennmaradásért és nem a normálisan ellátott produktivitás. Lehet, hogy az élet-halálviaskodásban olykor-olykor kiváltódik valami megfeszített életműködés, amely sikerrel is végződhetik, de semmi esetre sem ez a szervezeti körülménye az általános produktivitásnak. Azokra a megfeszített életműködésekre, élet-halálharcokra is szüksége van az organizmusnak. De csak ott, ahol valami új tulajdonság állott elő. Valami új működőképesség, amely értéket rejt magában. Minden új momentuma az életnek a fennálló szervezeti rendet többé-kevésbé zavarja. Minden új tulajdonság, vagy csak vonás is elüt attól az élettől, ami már szerveződve van s aminek a korrelációi az egészsel már megvannak. Ennek a szervezett rendnek a megzavarása ellen minden reagál. És az új vonás, új tulajdonság csak akkor érvényesülhet, ha oly valami értéket produkál, amely erősebb hatást bír gyakorolni a környezetre, mint amekkora az ellenállás az új, a többé-kevésbé zavaró dolog ellen. Ekkor igenis élet-halálharc kezdődik az új tulajdonság, az új vonás számára. Elpusztul, ha a maga értékét el nem tudja helyezni. És ekkor a megfeszített, maximálisra fokozott erőfeszítéssel azon van, hogy az az érték, illetve azon különbözet, ami az ő munkájával előállott, minél nagyobb legyen és dacára az organikus szerveződési konzervativizmusnak, felvételre találjon.

4.

A lepkeszárny.

Az értéknövekedésnek egész biológiai rendjét egy csodálatos kép világítja meg legjobban. A lepkeszárnyak képe.

Eimer foglalkozott ezekkel az új tulajdonságok keletkezése szempontjából és a következő tüneményt állapította meg. A lepkeszárnyaknak a végén jelentkeznek új rajzok, színfoltok és idővel ezek húzódnak beljebb a szárnytő felé s ezáltal állanak elő új lepketípusok. Egy másik vizsgálódásában pedig a gyíkokról állapította meg egy teljesen hasonló tüneményt, t. i., hogy ott a fark végében mutatkoznak új rajzok és azok húzódnak valamely típus kifejlődésével beljebb a testre.

De maradjunk a lepkeszárnyánál, mert ez rendkívül alkalmas arra, hogy itt egy síkra kiterjesztve, ábrázolva és egyetlen pontra összegezve lássuk azt, ami végbemegy.

Az az egyetlen pont a szárnytő. Minden tápláltatása a szárnysíknak innen ered. Az egész anyagcsere, amely a szárnysíkon folyik, onnan és oda centralizálódik.

Tehát a szárnysík végein keletkezik valami új rajz, vagy színfolt. Mit jelent, mi szerepe van egy ilyen színfoltnak, rajznak, azt nem tudjuk, csak annyit, hogy valami sejtműködés állott be, aminek színe van és ami rajzban jelentkezik. Amint sejtvariációk mindig és állandóan lépnek fel minden organizmusban. Mint variációk az emberek működésében is. Ha azonban egy variáció nem olyan, hogy abból olyasvalami álljon elő, ami a többiekre nézve valami előnyt jelent, úgy nem támad vele összeköttetés, nem veszik át az elűtő munkaproduktumát, nem nyújtanak érte semmit. És így nem is keletkezik olyan anyagcsere ezen új munkamívelet körül, amely azt táplálná, fenntartaná, és a variáció elvész.

Ha azonban ez az új variáció olyasvalamit produkál, ami előnyös a körülötte levő individuumoknak, ami rájuk nézve érték, úgy azt felvenni törekszenek. És megindul ezzel a cserefolyamat, annak az új variációnak a tápláltatása. Megél a közösségben és a közösségből, elhelyeződik a színe, rajza a lepkeszárnyon.

Egyelőre csak a szélén. Mert hiszen valamennyi sejt azon iparkodik, hogy minél bővebb tápláltatáshoz, az ellenértékek minél teljesebb áramlásához jusson. Ami a lepkeszárnyon mind a szárnytőből ered. Arrafelé nyomul valamennyi sejt. De csak aszerint rendezkedhetnek el, oly közel jutnak hozzá, amennyire a produktumaikkal az egész lepke-test cserét keres. Amire bármi okon nagyobb szüksége van, ami bármiért is valami előnyt jelent az egész szervezetre, az jobb, bővebb tápláltatáshoz, anyagcseréhez jut és annál közelebb kerülhet az ellenérték forrásához. Ennek semmikép sem kell az organizmus részéről tudatosan történnie. Hanem bizonyos míveletei, folyamatai teljesebben és könnyebben mehetnek végbe így vagy amúgy és akkor az organizmus önkénytelenül a könnyebb utakat-módokat mozgatja,

ahol kevesebb az ellentállás. Sőt még erre sincs szükség, mert a természet maga végzi el, hogy a legelőnyösebb alakulat képződjék ki. És pedig azáltal, hogy végül is azok az egyének, szervezetek maradnak fenn, amelyek az élet számára a legmaradandóbbak. Azok pusztulnak legkevésbé, amelyek legalkalmasabban vannak berendezve és ezek utódai azok, akikben a típus kiképződik vagy átalakul, az átöröklött és továbbfejlett tulajdonságok szerint. Illetőleg azok maradnak meg mindenféleképp inkább, amelyekben az anyagcsere legelőnyösebben van szervezve, amelyekben azok a funkciók legjobban vannak táplálva, amiktől az élet biztosabb, tartósabb fennmaradása függ.

A lepkeszárny tövében és akörül így már olyan sejtek helyezkedtek el, amelyek az organizmus javára beváltak. Amelyek már összeszerveződtek azon műveleteikre, amelyet végre kell hajtaniuk. Ezeknek a fenntartása, tápláltatása a szárnytóból eredő ellenértékáramlásnak a legfőbb feladata is lett. Eltérések a kiképződött funkcióktól annál nehezebben állhatnak meg, mentül szervezettebb, konszolidáltabb lett valahol az együttműködés. Konszolidálódniuk pedig azoknak lehetett legjobban, amelyek a nagyobb tápláltatás révén, az erősebb anyagcserefolyamatok által erősebben szerveződtek össze az organizmussal, illetőleg amelyek a lepkeszárny tövében helyezkedhettek el.

És így fekszenek mind távolabb azok a sejtműködések a lepkeszárnyon a amelyek kevésbé konszolidálódhattak, mert az organizmus — a szárnytó által való összekötetés útján — kevésbé kapcsolta ezeket magához.

A legkevésbé kapcsolja természetesen az új sajátságokat. Azoknak egyelőre még semmi közük a testhez. Azonban úgy, amint jelentőségük növekszik, úgy kapcsolódnak beljebb és közelebb az ellenértékek áramlásához, a szárnytó közelébe, ahol legbővebb az áramlat.

Amit itt a lepkeszárnyon egy síkra vetítve, egy pont körül ábrázolva látunk, ugyanez folyik az emberi produktivitás elhelyeződésében is. Itt is aszerint kerülnek a bővebb ellátáshoz, az ellenértékek erősebb áramlataiba, amennyire előnyös a munkaműveletük a többire nézve. Eszerint kapcsolódnak mind beljebb és jutnak közelebb — normálisan —

azok az egyének, akiknek a produktív értéke a nagyobb a testre nézve. Természetesen az organizmus bonyolultabb kép, mint egy szárnyas. Ott nincsenek is oly fix pontok, mint a szárnytő az egész síkkal szemben. Hanem maguk az ellenértékáramlások is új utakat készítenek, utai módosulnak, hogy közelebb jussanak azokhoz a sejtsoportokhoz, amelyeknek bővebb produktivitására van szükség. Úgy, amint az emberek produktív szövetéletében is egyre képződnek új utai és módosulásai a pénzáramlásoknak *aszerint, mint ahogy általános kultúrproduktivitás egyik vagy másik termelést fokozni akarja.*

5.

Munka és érték.

Az ellenértékek nyújtása, a csere produktum és ellenérték között semmiképp sem attól függ, hogy mekkora munkamennyiség fordított a termelésre. Hanem tisztán csak attól, hogy mekkora értéket teremtett. Illetőleg mekkora értékkülönbözet állott be a között az anyag között, ami munkába került és a közt, amely a munka után tovább adódott.

Az értéknek az egyedüli mérője pedig az, hogy minő felvételre talál az organizmus részéről.

Ez pedig három tényezőtől függ.

Az egyik abba az összefüggésbe tartozik, hogy minden kulturművelet, a civilizációnak minden életműködése bizonyos anyagi képződmények, csinálmányok útján hajtatik végre. Míg valami ilyen csinálmány abba az állapotba jut, hogy az a civilizációtestnek valami funkciójába illeszkehetnek, addig az azt alkotó anyagnak igen sok átalakuláson kell keresztülmennie. Ez áll még a nyersterményekre is. Mert például a gabona, míg ehetővé alakul, azaz azon funkciójához jut, hogy a civilizáció individuumai által táplálékként felvehető és ezáltal is működőképessége fenntartassék: szintén ebbe a kategóriába tartozik. Tehát egy egész sorozata függ egybe annak az átváltozásnak, ami az egymásba kapcsolódó munkák során végbemeget. Ahol egy létező ilyen munkasor megrövidül azáltal, hogy több átalakítás kevesebb munka-

folyamattal mehet végbe, ott a munkamennyiség értéke emelkedett.

Amint tényleg ez is az egyik törekvése minden produktivitásnak: *minden ember azon törekszik, hogy menfül több értékűt produkáljon ugyanazon munkamennyiséggel.*

A másik tényező pedig az organizmus felől jő. Amennyire szükség van bizonyos produktumra, annyi követeléssel áll elő. Ha valamiben hiány van valahol, úgy azt ellenérték cseréje fejében megszerezni törekszik a szervezet onnan, ahol van, ahol az termelődik. Tehát több ellenérték áramlik oda. Amint a fiziológiai szervezetben is több vér áramlik oda, ahol fokozott munka folyik. Ami ugyanazt jelenti, mert hiszen a fokozott vérkeringés egyrészt fokozottan váltja ki azt, ami abból a munkából ered, másrészt izgatás fokozottabb termelésre, így az értéket meghatározza az is, hogy mennyi ellenérték áramlik egy vagy más körülmények között bizonyos termékek beváltására.

Ennek megfelelően a másik viszonylatban az, hogy ahol több a termelés, mint amennyit az organizmus igénybe vesz, ott csappan az ellenértékáramlás.

Ez ugyanaz, *amit a közgazdaság a kínálat és kereslet viszonyáról mond.*

A harmadik tényező pedig a potenciális érték. Ugyanis minden organizmusban sok-sok munkaféleség és produktumképzés keletkezett. A legősibbek sokkal egyszerűbbek, mint az újabb képződésűek. Magának az életnek a biochemiai irányzata az, hogy egyre magasabbrendű szinthezisek keletkeznek, amelyeket mind magasabb potenciális értékűeknek is kell tekintenünk. Épp úgy a kultúra anyagainak is, amelyeket az ember állít elő, a fejlődés során folyton nagyobb, terjedtebb, intenzívebb, az életnek egyre számosabb és bonyolultabb tényezőire kiható vagy ilyeneket egybefogó hatásai vannak, amik mind potenciális értékfokozatokat jelentenek, szintheziseket, azaz egyre magasabbrendű és összetettebb erőkomplexumokat. A Teremtés irányzata pedig a fejlődés lévén, az élet tendenciája épen az, hogy ezek a magasabb értékpotenciák létrejöjjenek s a legfokozottabb életműködés ezeknek a létrehozására törekszik. Ez a haladás. Ebben a sorozatban a legősibb keletkezésű produktív mive-

letek így természetesen a legkevesebb potenciális értékkel bírnak. Azonban mentül inkább olyan munkát végeznek, amik a fejlődés momentumait alakítják, annál fokozottabb a potenciális érték. Legfőképpen állnak pedig azok, amelyek az emberi produktív működést valami új vonás felé gyarapítják, gazdagítják. A biológiában ismeretes, hogy minden új tulajdonsággal való gyarapodása a szervezetnek nagy vérbőséggel jár. Így például *Eimer* szerint a szarvak képződése eleinte csak egy gyulladáson állapodhat meg, ami mindig nagy vérbőséget is jelent azon a helyen. De épp úgy a kultúrában is, ha valami olyan produktum keletkezett, amely új és eddig nem létezett fokozott hatásokat idéz elő, afelé is a pénz bősége tódul. Evvel függ össze, hogy munka és munka, termék és termék között igen nagy értékkülönbségek támadnak. Már csak azért is, mert az ősi természetű műveletek mindig olyanok, amelyekre egy fejlettebb organizmusban az egyének igen nagy része alkalmas. A magasabbrendűekre csak a kiválogatottak, a kiválás útján arra kifejlődtek. A fiziológiai szervezetre igen jellemző, amit *Metschnikoff* mond, hogy még a mi emberi szervezetünkben is igen nagy azoknak a sejteknek a száma, amelyek csak intercelluláris, csak sejtközi anyagcserét végeznek, dacára, hogy a test a leghatalmasabban el van már látva a vért vezető és elosztó csatornákkal. Ez nem jelent kevesebbet, mint hogy még ebben az óriási módon komplikált szervezetben is vannak oly sejtömegek, amelyeknek az ellátására semmi szükség, hogy oda az ellenértékeknek szervezett útja kiképződjék, azaz érték szempontjából nem állnak azon a fokon, hogy számukra is szerveződni kellett volna a csatornáknak. Illetőleg ezek a sejtömegek az életnek ama primitív fokairól valók, amikor még nem volt a szervezetben vérkeringés. Ugyanígy a kultúrában is, bár látjuk, hogy minő hatalmas pénzt cirkuláló apparátusok és vezető összeköttetések táplálják a civilizáció azon produktív műveleteit, amelyeknek a létrejötte jelenti modern vívmányainkat, haladásunkat, fejlődésünket, ezek mellett, úgyszólván ezeken kívül folyik nagy tömegeknek a primitív, ősi természetű munkája, minden pénzforgalmi apparátus és szervezet nélkül is, pusztán egymás közt cserélve produktumot, pénzt, anélkül hogy valaha

közvetlen érintkezésük volna kultúréletünk pénzcatornáival. Sőt az érték fogalmának megvilágítása szempontjából még egyet. Hiszen a legnagyobb erőfeszítéssel lehet munkát végezni; óriási izom-, sőt még értelmi erőket is fordítani oly dolgok előállítására, amelyek egyenesen károsak, ha a többi emberek közé jutnának, az ő munkáik és szövetéletükben destruktív hatásaik lennének. Bármilyen nagy munkamennyiség is van ebben, ellenérték nem folyik érte, organikus értéke nincs, sőt kiküszöbölni törekszik azt a szervezet, éhen veszejteni. Ugyanaz a dolog ez, mint a patológiában a nekrozis. Valamely beteg sejttömegműködést, ami csak oly dolgokat termel, amiknek nincs helye a szervezetben, nekrozis útján rekeszt ki a test. Azaz megvonja tőle a vérrel való ellátást, kiveszejti, elhaláloztatja. Ami így sejttömegekkel történik, ugyanaz történik egyes sejtekkel is — valamint az egyes emberrel is.

Ezekből ki kell tűnnie, hogy semmikép sem a munka vagy annak mennyisége határozza meg az értéket, hanem kizárólag a produktum és amely értéknek a leglényegesebb meghatározója *a produktum potenciális foka*, illetve mentül magasabbrendű azon alapon, amelyet követtünk, annál magasabb értékű.

Ezzel nyilvánvaló az is, hogy *nem munkaorganizálás, ami egy normális fiziológiai vagy kultúrtestben természetesen létrejöhethet, hanem csakis egy-egy produktivitás szerveződése*. És ha mi mai kultúránkban »munkásszerveződések« látunk, úgy annak *csakis valamelyes abnormis állapotból lehetett erednie*.

6.

A tőke és a munka mai antagónizmusa.

És ezt az abnormis állapotot kell felderítenünk, hogy miért, miként és minő organikus célzattal történt és folyik az, hogy *a munka és a pénznek legbővebb tartaléka, a tőke, egymással szemben állanak, és pedig úgy, hogy külön szerveződik a munka, (csak a munka mint ilyen és nem a produktivitás egy vagy más*

téren) — és külön a tőke. Holott pedig az organikus összefüggés, normálisan, egészen más volna.

Normálisan a pénz, az ellenértékek áramlása és a produktivitás között egy teljesen kiegyenlített állapotnak kellene lennie. Sehol a cirkulációt a produktivitástól visszatartó feszültségnek. Sehol a produktivitas valamelyes szorult ellátásának, ha egyszer az a produktivitas bekapcsolódott az általános folyamatok közé. Az egyedüli organikus kérdés csak *az ellenértékek különböző mennyisége maradhatna, de semmikép sem egy általánosabb szembehelyezkedése a munkának a tőkével.*

Mert hiszen normálisan a vérnek, az ellenértékek cirkulációjának az az organikus hivatása, feladata, célja, hogy felkeresse a produktivitásnak minden lehető pontjait, ahol csak valami fokozottabb működést tud előidézni. Ha ezt nem teljesíti, akkor céltalanul cirkulál mindaz, ami nincs valamely produktív folyamatban elhelyezve. A *hipertrofiák*, a túltengések a szervezet egy vagy más pontján mindig abból keletkeznek, hogy a vér a normális működésektől elvonva, valahol a normálistól elütő túltáplálást idéz elő. Ez a túltáplálás bizonyos funkciók előidézésére szükséges lehet, de csakis erre, funkciók előidézésére, fokozására. Ha azonban nem funkciók fokoztattak általa,— amit mindig csak produktív szövetéleti szempontból kell felfogni — hanem funkciók kifejtése nélkül történik, akkor túltengés, hipertrofia áll be.

Itt hangsúlyozni kell, hogy minden sejtműködés, minden funkció, bármi legyen az, mindig produktivitással jár. Még egy tisztán motorikus idegsejt is működésével bomlási termékeket ad ki magából, ami annyit jelent, hogy ezen bomlási termékek keletkezésével felszabadultak bizonyos alkatok, amelyek funkcióba lépnek. Azon anyag pedig, amelyből így egyrészt a bomlási termékek, másrészt az abból felszabadult alkatok kerültek, annak az idegsejtnak a készítménye, az vette ki, választotta ki elemeit a testből és kétségkívül oly dolgokért, amelyeket ő nyújtott, hogy megkaphassa. Egy olyan alkat, amely ebből a protoplasmabomlásból kikerül és funkcióhoz jut, lehet a legminimálisabb, talán még egy atom sem, talán csak az elektronoknak egy játéka,

amiről eszünkbe juthat *Lénárdnak* az a mondása, hogy ezek minden valószínűség szerint már nem is anyagok, hanem az anyagtalan elektricitás. Épp így bármi szellemi funkciókban legyen valamely ember, ott is talán egy szó az egész, ami funkcióra indul, de az a szó is kétségkívül egy levált része egy egész szellemi anyagtalan komplexumnak, amelynek eredete azonban semmi esetre sem lehet más, mint a civilizáció produktumaiból, talán a legmagasabb rendűen differenciált produktumaiból, könyvek, írások vagy egyéb szemléleti dolgok, egyáltalán a szellemi élet anyagaiból kiválasztottaknak funkciókhoz juttatott momentumai. Mik a bomlási termékek? Ki tudja azt követni? Ki tudja követni, minő apparátus anyagi minuciózításai közül jut funkcióhoz egy intéző gondolat? Annyi mindenesetre tény, hogy egyetlen intéző gondolat sem tud működni anélkül, hogy az, talán egész közvetítő sorokon keresztül is, de végeredményében ne valami oly elváltozást idézzon elő, ami anyagi dolog. Ha ilyesmi nem történt, nem is történt intézés s csak valami szimptóma az egész, ami jelentkezett. Szó sincs róla, hogy végig követhetők az ilyen összefüggéseket, mikor azokban a millió és millió esztendőök fejlődésének minuciózus végrezultátumaihoz, a legszélsőbb határmomentumokhoz jutunk. Azonban az összefüggések természetét ha követni tudjuk azokban a momentumokban, amikkel felismerhetjük az összefüggések egymásba kapcsolódásának azonos rendjét, úgy irányt kapunk a dolgok természetébe való mélyebb beléhatolásra.

A legtitokzatosabb határmomentumokat hagyjuk ott és kövessük most csak a szövetélet formatív, alakulati dolgait. A hipertrofiáról volt szó. Ott is kétségtelenül erősebb funkcióképeességeket idéz elő az ellenértékeknek bővebb oda-tolulása. Csakhogy épen ezek a funkciók a hipertrofiában nem fejtethetnek ki úgy, hogy azok *produktivitásba változzanak át*, nem úgy, hogy olyan míveletek menjenek általuk végbe, amik *bekapcsolódnak a szervezet folyamataiba*, nem úgy, hogy ezáltal is *értékek termelődjenek, az élet, a fejlődés értékei, amik gyarapítják a test organikus egészségét, szerepét, működőképességét*. Hanem ellenkezőleg. A hipertrofia által előidézett funkcióknak nincs elhelyeződése a normális szövetéletben,

sőt mint abnormisak ellen, reagál ellenök a normális szövet-élete a testnek. Ennélfogva az ott keletkezett vérbőség nem is tud átváltozni a hipertrofizált szerv munkájává. Hanem csak felgyülemlik benne. Ott egyéb célra nem szolgálhat, mint hogy nagy bőségben adja a vérbő szervbe az életnek mindazon anyagait, amelyek az ellenértékért beválthatók, átvehetők. Amelyek közül azonban az a szerv csak azokat veszi fel, amik neki a létkörülményeket teszik kedvezőbbé, azokat pedig nem, amik az ő életébe nem tartoznak. Tehát bőség támad ott az ő életét kedvezőbbé tevő anyagokban. És ez az a hipertrofikus növekedés.

Ez az abnormalitás, ez a hipertrofia keletkezett a tőkékben is. A pénz normálisan felkeresné mindazokat a pontokat, ahol fokozott produktivitást idézhetne elő. Enélkül csak céltalannul cirkulálna, sehol semmi haszon belőle, ha nem értékesül teljesen a produktumokban. A felgyülemelő pénzzel senki sem tudna mit kezdeni, úgy, amint semmi haszna annak sincs belőle, aki, közszólás szerint, »ráül a pénzére«. — A pénz kamatoztatásától most tekintsünk el. — Pénzt hiába akkumulál valaki, az életkörülményei csak akkor lehetnek kedvezőbbek, ha a pénz átváltozik olyan anyagokká, amik produktumok.

Ha ezt nem teljesíti a pénz, hanem gyűjti az ember, akkor az embernek is erősödik a funkcióképessége. De mivel az embernek a funkciója normálisan, mint a normális szövet-individuumának: a produktivitás, — ha nem ez a funkciója működik, úgy valami olyan, ami elüt a normális szövet-élettől. De ami tápláltatik produktumokkal, mert hiszen ezeknek az ellenértékei, a pénz gyülemlett fel, amely kiváltani képes azokat. Az a pénz bőség azonban, amely produktív munkába nem változik át, csak azokat a produktumokat veszi fel, amelyek a pénz bő szerv, a tőke, létkörülményeit teszik kedvezőbbé. Ez a tőke hipertrofiája. Amely *épp úgy elvonja a normális szövetéitől a produktivitás ellenértékeit a maga túltengésére, mind minden hipertrofia, ami nem a fokozott produktív funkciókból ered. Minden ilyen hipertrofia a betegállapot, ezt sínyli meg az organizmus.*

Azonban a fokozott működőképesség a hipertrofizált szervben mégis megvan. Lássuk tehát, mire irányul az abnor-

mis működése. Természete szerint mi ez? Mit idéz elő kultúr-szövetünkben ez a hipertrofia?

A tőkének szervi kialakulásán kell végigmennünk, hogy eme kérdésekre a választ megtalálhassuk.

Emlékezhetünk, hogy a renaissance kezdetével a tőke még nem szerepelt semmi önálló funkcióval. Csak a produktivitást fokozta az egyes különböző munkákkal foglalkozó emberek körül. Ezenkívül csak rezerveket képezhetett a pénz és a jólétet láthatta el bővebben. De a pénz maga nem dolgozhatott, ezen tőkejellege, funkciója, hogy t. i. munka nélkül hajtson járadékot, csak későbbi keletű.

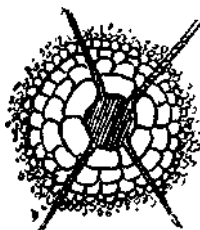
Azonban a produktívások igen különbözőek lévén, az ellenértékek, a pénz felvétele is igen különböző lett és eszerint vagyonosodhattak az emberek. A pénz cirkulációja is, mint a véré, annak megfelelőleg keresi az utait, amint az értékek képződnek, azaz oda akarja legerősebb utait kialakítani, ahol legtöbb érték termelődik. Aminek teljesen megfelelő az, hogy viszont a több értéket produkálók is oda törekednek, ahol az ellenértékek erősebb cirkulációja, forrása van. Ezen helyeket ők tudják legjobban elfoglalni és megtartani, mert hiszen a pénz és a termékek tendenciája találkozik így. A kevesebb értékű produktívítás alább és alább szorul, már csak azért is, mert kevesebb ellenértékkel, pénzzel táplálható, kevesebb energiakifejtésre képes az elhelyeződésben, mint a bővebben ellátott produktívítás. De ezenkívül is, mihelyst tudjuk, hogy a produktívítás értéke egy bizonyos sorrendet is képez, és pedig, mint láttuk, úgy, hogy az egyszerűbb, nyersebb munkák a legkevésbé értékesek, míg azok, amelyek a bonyolultabb, hatásaikban összetettebb, messzebb és terjedtebb vonatkozásokat idéznek elő, értékesebbek. Ebből ered egy bizonyos sorrend az elhelyezkedésben is. Ugyanis amit a legegyszerűbb munkát végzők termelnek, azt ezek azoknak adják át, akik a terméket a maguk munkájával összetettebbé teszik, illetve értékét felfokozzák. Tehát a nyersebb munkával foglalkozóknak és így aránylag a legkevesebb ellenértéket felvevőknek az ellenértékeket azoktól kell átvenniök, akiknek átadják. Ugyanez folytatódik tovább a termékeket továbbadók részéről az ismét magasabb értékű munkák felé. Míg végül eljut a forgalomhoz, a keres-

kedői csatornákhöz. És itt is még mindig ugyanazon relációk vannak: t. i. annál a kereskedőnél fokozódik legmagasabbra az érték, akinél a termék a legelterjedtebb, legtávolibb forgalmat idézi elő, azaz, akinek a míveletével a termék még ezen hatása értékével fokoztatik. Így alakul ki a természetes sora a produktumok és az ellenértékek továbbadásának.

A kisebb értékű egyszerűbb termelőknek kevesebb ellenérték kerül, mint amennyi a magasabb produktív értékűhöz gyülemlik, így az alsóbbrendűeknek nagyobb száma juthat összefüggésbe egy magasabb rendűhöz. *Ami egy természetes függést, alárendeltséget is jelent.* Amellyel azonban a normális szövet nem élhet vissza. Mert, ha valamiképp vissza akarná magának tartani a felsőbbrendű produktívitás azon ellenértékeknek egy részét, amelyeket lefelé tovább kell adnia: *azok az alsóbbrendűek mindig csak oda fordulnak, ott akarják leadni termékeiket, ahol több ellenérték szivárog számukra.* Ami mindig egy kiegyenlítődést hoz magával abban a tekintetben, hogy mit kell leadni az alsóbbrendű termékekért, nehogy azok elessenek attól, akinek a mívelete épen ezen termékek további átalakítása az általános forgalom számára. *Ezt a normális kiegyenlítődést akasztja meg majd a tőke, mint azt követni fogjuk.*

Ezek szerint tehát a produktív szövetben is egy határozott rend keletkezik, és pedig olyan, hogy a *pénzcsatornák forrásaitól legtávolabb esnek a legcsekélyebb értékű, legalsóbbrendű, legegyszerűbb produktívítások, aztán mind közelebb tömörülnek a magasabb értékű termelő folyamatokat végzők, végül központot alkotnak mindezek számára a kereskedők, akik a termékeket átteszik a nagy forgalomba és szállítják érték a pénzt visszafelé a produktív szövetbe, ahol legelől legtöbbet tarthatnak vissza, tehát a legnagyobb gyarapodás is mehet végbe, és így tovább, míg legszűkebben az utolsó sornak jut.*

Ennek az egész normális szerveződésnek a szövetképét igen világosan ábrázolni is lehet. Természetesen ez csak a séma és nem a külső, geometriai és topográfiai változatokban sokféleképp variálódható alakzat. De típusában a kezdő renaissancenak a tiszta produktív szerveződése ez volt.

Középpütt a sötét a kóros pont, körülötte a vagyoni elhelyeződés.

Szélről a csekélyebb termelők, amelyek sorjába beljebb függenek össze a nagyobbakkal. Azok a beljebb esők egyre a gyarapodottabbak, akiknek bővebben jut mindannak a kiképzésére, ami létüket kedvezőbbé teszi és akiknél nagyobb bőségben akkumulálódik a pénz is. Középpütt a termelési centralizáló és átforgató kereskedelem. Ez van ama csatornák torkolatánál, ahonnan egyrészt a pénz a szövetbe áramlik, másrészt a termékek távolabbi relációikba indulnak. És pedig a más hasonló szövetalakulatok felé. Amelyekhez való utakat, mint ezen funkcióit követtük, a fejedelem védi. Ő rakta meg a maga militáris elemeivel, hogy más

lovagok, várurak, oligarchák, fejedelmek be ne törhessenek azokba az utakba.

Tehát legfőképpen legelsősorban a kereskedők: a termékek és főleg a pénz szállítói, mozgatói vették őt körül. Feltűnhetik a körépkori történelemből az is, hogy *a nagy producensekből lesznek végül a nagykereskedők*. Úgy, amint ebben a producens szövethierarchiában egyre feljebb nyomulva, oda is kell érniök.

A normális szövetélet típusa, sémája, eredetileg az volt. Azonban követhettük, hogy abban mi változás ment végbe, amidőn a centrális fejedelmi góc tápláltatása indult meg. Azokat a bizonyos utakat, összeköttetéseket, amelyeken most a produktivitásnak távolabbi területekhez kellett vonatkozásokat keresni: a fejedelemnek kellett megvédeni. Szükségük reá pedig épen a kereskedőknek volt legjobban. Tehát, mint ezt a processzust annak idején egészen kifejtettük, épen a kereskedőknek volt legnagyobb érdeke a fejedelmi működéseket táplálni. Mivel azonban e tápláltatás a kór tápláltatása volt, itt támadt ama bizonyos elváltozás, amelyről szó volt, és ami a tőke pathológikus funkcióit kifejlesztette.

Ugyanis a kóros fejedelmi csomópont magába a produktivitásba önmaga most már nem tudott belenyúlni. Itt látjuk a szövetképben, hogy az ő tápláltatása csakis úgy történhetett, ha a közvetlen közelében fekvő nagy vagyonok engedtek át neki tápláltatást. Az ő elkerülésökkel nem is juthatott

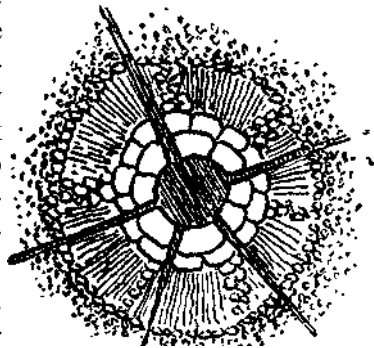
mélyebbre, hiszen a tovább fekvők mind bizonyos függésben voltak a legnagyobb vagyonokhoz. Amely tovább fekvők sokkal élénkebben reagáltak is a fejedelem ellen, hiszen nekik nem volt olyan közvetlen érdekek, hogy a kultúrszövet további utait biztosítsa a város falait elégszer megvédték már ők maguk. Tehát bármi tápláltatást akart elérni a fejedelmi csomópont, azt csak a nagy vagyonok közrehatása révén érthette el. Amelyeknek minden ellenkezését azonnal fedte is a mögöttük elterült produktív élet.

És ezen a ponton állott be, mint emlékezhetünk, az az állapot, hogy a fejedelem a maga gyarapodásáért, a maga kiújulásával az ő régi jogköréből adott egy részt a nagy vagyonoknak, csak hogy minél bővebben táplálják, így lett a régi céhekből az a városi patrícius magisztrátus, amely a város ügyeit fejedelmi jogkörrel, joghatállyal intézte és mint láttuk, közvetlen fejedelmi militáris védelem alatt a tulajdonképeni produktív szövetel, a munkásokkal szemben.

Láttuk az átváltozást, hogy hogy lett így a vagyon járadék objektum, hogy »individualizálódott« csak a tőke maga, — nem a munkát végző egyén, — a produktivitás részesévé. Azaz azon produktív munka nélkül való ellátatás, amely azelőtt csakis a militáris kórcsomók életmódja volt, most átment a nagy vagyonokra : — a tőkére.

Ami most a képletünkre nézve fontos, az az, hogy a tőke individumai maguk egyre jobban elvonulnak a produktív folyamatok munkáitól és csak tőkéjüket — a vérbő, pénzbe akkumulált protoplasmaanyagukat — bocsátják a produktivitásba.

Ez most azon vezeték; amelyen keresztül a produktumok felvétele és az ellenértékek leadása megy végbe. De A tőke külön csoportosulása. most már anélkül, vagy legalább egyre kevésbé, hogy ama nagy vagyonok individuumai saját munkájukkal nagyobb értékűvé fokozzák a felvett

produktumokat. Ha ez történik is, akkor is nem a tőke individuumai, hanem mindinkább mások, megfizettek, végzik helyettük ezeket a funkciókat s ők maguk csak a tőke járadékából élnek.

Tehát a produktív munka nélkül valóság táplálatik a tőkékben is, és pedig az egész produktív szövet révén, mert ezek a tőkék azok, amelyekre a produktivitás termékeinek továbbjuttatásánál utalva van.

Itt azonban feszültség támad, már a produktivitás és a tőke között, amelynek kitöréseit is volt alkalmunk észlelni. És pedig ugyanaz a feszültség, amely eredetileg csak a kórcsomó, a militáris fejedelem irányában állott fenn. Most ez épp úgy áterjed a produktivitástól szintén elváltozott tőke-individuumokra is. De míg a kór csomópontja iránt tetszés szerint elzárkózhatott a szövet, most a tőkéktől nem zárkózhatik el, mert hiszen a tőkeindividuumok protoplasmája, vagyona az, amin keresztül a termékek felszívódnak és értök ellenértékek kerülnek s tttől elszakadni nem lehet.

Ez az a bizonyos átváltozás, amelyről szó volt, mikor azt elemeztük, hogy a tőke most az a kóros szervi alakulat lett, amely, mert magából a produktivitásból keletkezett, ennek folyamataival összefüggésben is tudott maradni, amire maga a kórcsomó nem volt képes.

De a feszültség a szövetben fennáll és külön formálódnak, szövődnek egybe a munkások és külön formációt alkotnak a tőkék az antagonizmusban, amelyet csak a protoplasmák hidálnak át, a bő és egyre-egyre szaporodó hipertrofizált méretű vagyoni alkotok.

A törekvés a produktív munka felől azonban természetesen az lévén, hogy minél közelebb kerüljön a pénz bővebb forrásaihoz, egy-egy mégis meggyarapadott produktivitás átíparkodik a szélső gyűrűből a tőkék gyűrűjébe, ahol, erre kedvező feltételeket találva, előbb-utóbb maga is átalakul individualizált tőkévé.

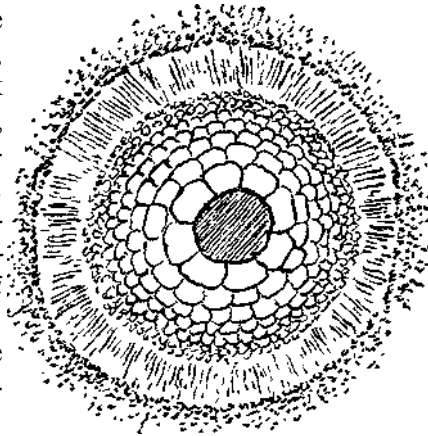
A tőke lévén így az előnyös helyzetben a produktivitással szemben, minden keletkező vagyoni akkumuláció már nem is a produktivásban, munkában találja kedvező feltételeit, hanem a tőke helyzetében. És egyre általánosabbá is válik a vagyonuknak tőkévé, járadékot munka nélkül hozóvá való ala-

kulása. Maguk a tőkék is centralizálódnak, mind nagyobb egyesült szerveződésük keletkezik. És mindig a munkával szemben. Egyre fogy a produktív munkával foglalkozóknak egyáltalán a gyarapodási lehetősége és a gyarapodás mindinkább csak a tőkének áll módjában.

Úgy, hogy a munka mint vagyonnélküliség áll szemben a tőkével. És amit termel, egyre kevésbé tudja maga között forgatni. Csak azok a tőkékből eredő (protoplasma-) szálak fűzik őket kénytelen-kelletlen centrális működésekhez. Ők is mind nehezebben tudják magukat előnyösebb helyzetbe"felküzdeni. És a produktumcentralizálás egyre óriásibb mérveket ölt, míg az ellenértékek áramlása egyre fogy, mert a tőke mind többet tud visszatartani. *Annyival többet, mentül erősebben szerveződik a militáris hatalmi központ körül.*

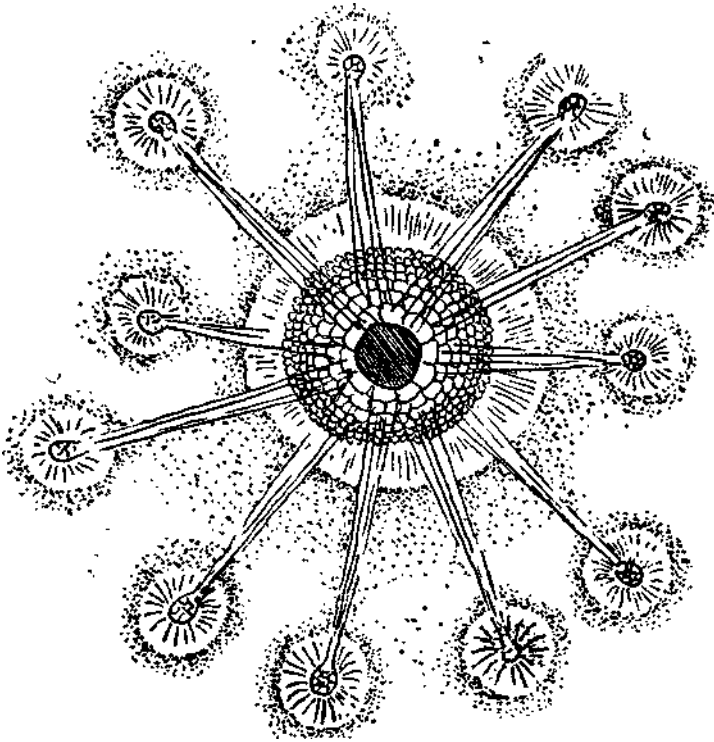
Folyton a tőke az, amely gyarapodhatik, növekedhetik. Mentül több pénzt vesz igénybe a termelés, annál inkább. A protoplasmaakkumulációk, a vagyoni akkumulációk ott vannak és azok egyre osztozkodnak a munkával, a produktivitással. És azok a protoplasmatomégek terjesztik nyúlványait és *bárhova terjesztik, mindenütt alkothatnak egy olyan fészket, amelyet nyomban körülvesznek a munkások. Mert csak onnan juthatnak munkájuk ellenértékéhez.*

És ebben van a tőkének a szervi szerepe a produktivitás irányában. Ez az, ami mint új szervi képlet keletkezett, a rákcsomó a militáris fejedelmi pont körül. A militáris csomópont most is csak elragadni, elvenni, elvonni tudná egymagában a produktivitást, mert ő maga nem tud a produktív folyamatok közé nyúlni, produktív munkát kiváltani.

A munkások leszorulása. (A kóros pont szálai elhagyva.)

Amit kivonna, azt most is csak militáris alkatúvá változtatná át. A tőke azonban ezt nem teszi. *A tőke megtartja a produktumnak gazdasági jellegét. Úgy funkcionál, hogy tényleg a produktivitásokat köti össze, közvetíti, táplálja.* De a rákstruktúra pontjairól, a rákstruktúra szerkezetében. Az organikus jelentősége a regenerációban épen az, hogy most

A tőkék körül csoportosuló munkások.

már a tőke védő berendezkedést hozott létre, hogy a produktumok a militáris stuktúrában már veszélymentesen cirkulálhassanak.

A tőke keletkezett hipertrofiája tehát organikusan egészen indokolt is. Organikusan szükség van rá, hogy egyre erősebben nyúljon bele a militáris rákcsomók funkciójába. És pedig a protoplasmáival, mert ezekkel köti meg azokat, módosítja a militáris szervezet működőképességét. Tehát bármennyire

elfogultak vagyunk is a tőkével szemben, amiért a produktivitást úgy megszarolja: organikusan mégis bámulatosnak kell tekintenünk, hogy mint képződött ki egy valóban egészen szükséges célra, egészen a regeneráció, a kór visszaszorításának a céljára.

Hogy ez tényleg úgy van, hogy míg a rákos fejedelmi csomópontok a produktivitás ellen, annak felfalására működtek, addig ellenkezőleg a tőkék most már a produktivitás céljaira, fokozására működnek, annak gyönyörű bizonyítéka van, amely szinte a dolgoknak az egész illetén ódaállítását is igazolja. Ugyanis félreismerhetetlen, *hogy míg azelőtt azt láttuk, mint zárkóztak el az anyagcserefolyamatok épen a kóros csomópontokkal szemben, amely egyre csak fogyasztotta is a produktivitást: addig a tőkét, bárhová nyújtja is ki szálaít, rögtön a legélénkebben körülüörgik-forogják a munkások, elhelyezkednek körülötte és megindul a produktivitás, az anyagcsere, termék és ellenérték közt a legélénkebb forgalom.* Szó sincs róla, hogy azonnal egymásba ne tudnának kapcsolódni. Sőt épen itt van a legjobban szervezett folyamata a termelés és az ellenérték sima kiegyenlítődésének. És tekintve, hogy a tőkék körül csoportosuló munkások mennyisége egyre növekszik, míg egyebütt fogynak, azt kell következtetni, hogy itt minden bizonynyal *aránylag kedvezőbbek az anyagcsere körülményei, mint egyebütt.*

Tehát az semmikép sem állhat fenn, hogy a *tőke ne táplálná a munkások produktivitasát.*

Csak annyi igaz, hogy mint hipertrofizált, nem anyagában, csak funkcióiban kóros szerv működik. A tőke hipertrofiája az, ami a kóros hatást előidézi.

7.

A tőke abnormitása.

Ezen kóros hatás pedig abból áll, hogy az az anyagcsere, amely körülte végbemegy, organikusan nem normális. *A munka, a produktum ellenértékét kétségtelenül megadja, mert hiszen anélkül nem sereglénének épen a tőkék körül legjobban a munkások.* Ha azt elvonnák, akkor itt fogynának a munkások.

Sőt a tőke kénytelen lévén magához vonzani a munkásokat, *azt az ellenértéket teljesebben kell megadnia, mint ahogy azt a munka például a földművelésben vagy kisiparban kapja meg.* A produktum és az ellenérték, a pénz viszonyának tehát itt teljesnek kell lennie.

Azonban mégis valami abnormitásnak, organikus rendellenességnek kell jelen lennie, ha a munkások és tőke közötti feszültség a renaissance idejétől mind a mai napig annyira fokozódik, hogy a jövőendő nagy szociális összeütközése a kettő közt fejlik ki.

Ezt az abnormitást azonban nem nehéz megállapítani, mihelyst tudjuk, hogy a tőke a hipertrofikus képződés kórját viseli magában. Magának a hipertrofiának még semmi kórt sem kell közvetlenül okoznia. Az egész szövetélet működhetik, még csak nem is senyved okvetlenül.

A hipertrofia maga nem támad meg semmit, mert hisz abból a szövetéletben okvetlen gyulladás támadna és ez már nem hipertrofia, hanem gyulladás. A hipertrofia maga még gyulladásmentes, organikus megzavarodottságtól ment állapot. Csak egy egyensúlynak a megbillenése. Ami miatt a környező szövetélet működése nem teljes. Működhetik zavartalanul, de az egészséges gyarapodása marad el. A fejlődése nem teljes. Esetleges sorvadásait, roncsolásait, fogyatékoságait nem tudja kipótolni.

Azaz a hipertrofia mégis elvon valamit a környező szövetéletből: az egészséget. Az erőteljességet. A képességet a maga teljes erejének a kifejtésére. Nem a funkcióképességet, mert hisz ez teljes maradhat.

Hanem egy pluszt.

Egy pluszt, amely mindenütt keletkezik, ahol élet van. Minden sejtje minden élő szervezetnek, ha csak a puszta ellenértékét találná meg a maga termelő műveleteinek, úgy egy folytonos határvonalán lenne az élet és halálnak, hogy abban a pillanatban, amidőn valami zavar áll be a kiegyenlítődésben, el is pusztuljon. Holott pedig minden sejt a munkaműveleteinek strikt kiegyenlítésen túl is tud bizonyos rezervákat gyűjteni. Azaz az életműködések nemcsak arra irányulnak, hogy a munkaműveletek strikt ellenértékei kerüljenek ki, hanem, hogy egy bizonyos plusz is támadjon.

Egy ilyen plusz nélkül nincs védelme az életnek, hogy az egyszer elért fejlettségi fokán megálljon, mert éneikül nem képződhetnek meg erőtartalékai, amikre nélkülözhetetlen szüksége van minden ellen, ami funkcióit megzavarhatja s ebből nyomban hiány állana be, hiánya magának az életnek, ami a halál.

A védelme az életnek az a plusz, hogy amíg ebből tart, a tartalékokból, ellent tudjon állani a halálnak.

Ez a plusz minden élet továbbfejlődésének is az alapja, mert csak ebből kerülhet minden újnak, ami a szervezetben keletkezhetik, a keletkezése. E plusz nélkül soha továbbfejlődés nem lehetne, mert csak ebben van az erőaequivalense mindannak, ami azelőtt még nem volt és csak lesz az organizmusban.

A teremtés munkája folyik ebből a pluszból, éneikül megállana a munka, mert új mindig csak az erők rezerváiból, az erők anyagi aequivalenseinek keletkezett tartalékaiból támadhat.

Ez a plusz minden új életnek a szülője, mert éneikül nincs szaporodás, nincs új élet kialakulása. Csak a meglévő pluszból származhatik az utódok élete, életereje; és egész kifejlődése csak amaz erőkből keletkezhetik, amik a testben el nem fogyasztatnak s amiknek a funkció és a strikt ellenérték kiegyenlítetttségén túl kellett felhasználniuk.

Minden élet folytatása csak egy plusz: az a plusz, melyet a Teremtés az élet javára juttatott.

Ilyen plusznak a kiképzésére indul minden emberi munkánk is. Az élet tartalékainak kiképzésére, hogy bármi éri, fel ne boruljon azonnal, hanem ott legyenek rezervái, amikkel újra helyreáll, hogy erőit, cselekvőképességeit gyarapíthassa, fokozza, új és új képességekhez jusson. Kiképezi végre a munka az emberi élet folytatásához szükséges tartalékokat is, az utódok élete javára.

Az ezekre való törekvés minden élet serkentője, fejlesztője. Amint ez a serkentő, fejlesztő izgatás volt elnyomva a civilizáció kórjának első szakasza alatt a kereszténység kifejlésével, úgy a produktív élet felújulásával éppen ezek lettek újra az élet mozgató erői.

A törekvés amaz organikus pluszra, amire minden ember

munkája irányul. Hogy honnan kerül ez a plusz, amikor mégis csak a produktum és ellenérték közötti viszonyban kell mindennek kiegyenlítődni, — tehát e materiális törvényszerűség szerint plusz nem maradhatna fenn, — hogy honnan kerül az mégis, azt e munkának egy későbbi kötetében fogom kifejteni. Most csak épen jelzem, hogy minden, ami az életben növekszik, gyarapszik, fejlődik, *nem a matéria. A matériának nincs sehol és semmiben az a tulajdonsága, hogy növekedjék. Ez nem a matéria tulajdonsága. Hanem valami másé, ami nem matéria.* Régebben az volt a felfogás, hogy ami van, az csak matéria lehet. Ma tudjuk, hogy a villanyosság sem matéria. Hanem immateriális valami. Tehát *az immaterialitást* fizikailag sem szabad tovább kétségbe vonnunk. És épen valami immatéria az, ami tulajdonképpen az élet. A matéria törvényei érvényesülnek az élet matériáin, azonban e matériáknak a tulajdonságain túl van mindaz, amit szintézisnek nevezünk. *Ami csak egy immateriális valami, de e szintézisek szerint növekszik minden eleven molekula.* Egyetlen atomja sem maga a szintézis, ugyanazon atomok ugyanazon számban — tehát materiálisán teljesen ugyanaz — ott lehetnek az anyagok: mégis egész különböző más valamik, mint az izomer képződések mutatják, pusztán azért, mert *más az immateriális vázuk*, amit fizikailag meghatározni lehet, mint a stereochemia teszi. Tehát mert más benne az immatéria, a szintézis. *Csak a szintézisek épülnek tovább” fejlődnek s nem a matériák, végig az élet egész fejlődésén. Nem az anyagokban rejlő tulajdonságokból támad ami új, csak a szintézisben rejlőkből.* E szintézis, aminek a fizikáját fogom majd folytatni a lelki élet tüneményeinek a vizsgálásánál, amikor meg fogjuk lelteni azt is, hogy honnan e plusz, amiről szó van, honnan a törekvés is, mint életcél, ama plusz irányában.

Itt csak a pluszt anyagilag kellett megállapítani, mint egy egyelőre bárhonnan került pluszt, *ami a növekvés, fejlődés, gyarapodás, az életjövendőnek anyagi erőaequivalenseként tényleg jelentkezik.*

Tehát egy pluszról van szó minden funkció körül, nemcsak munka és ellenérték strikt kicseréléséről, strikt fedezetéről. A strikt ellenérték a tőke és a munkások csereviszonyában

megvan, ez el sem vonható, mert élnekül megszűnik a munka. Ami elvonható, csak ama plusz. A hipertrofia ezt vonja el a tőke hipertrofiájában is. A tőke ebből gyarapodott s ebből tápláltatik a kóros militáris struktúra is. És az a hipertrofia, amely a rákos daganatsomók körül keletkezik, amidőn ez körülzáratik, s amikor a kórszövet kipusztult, ennek a hipertrofizált körülzáró képletnek a nyomai a daganatok körül ott találhatók.

Az ilyen hipertrofiának a senyvesztő hatása, hogy a környező szövetből elvonja az organikus szükséges pluszt. A tőkét környező munkásoknak a munka strikt ellenértékén kívül nincs semmi plusz. Nem gyarapodhatnak, hiányzik az inger a teljes erő kifejtéshez — és ez az, amiben új viszonyok között hasonlatos a helyzetök az ókori rabszolgasághoz — hiányzik az organikus bekapcsoltságuk abba a civilizatórius egészbe, amelynek produktivitását szolgálják, mert a test fejlődésének ingerei, amik a pluszból támadnak, meg vannak számukra bénítva. Izolált rétegek a tőkékkel szemben, az összeforgalom csatornáin kívül. Ennek az organikus ellentétnek a feszültsége nyilvánul meg tömegéletükben. Most nem mint kórszövetekkel állanak szemben a militarizmussal, mint a civilizációnk kórfolyamatának első szakaszában, most nem egy fajlag idegen anyaggal és funkcióival, és azért most nem is a kereszténység elzárkózó tendenciáiba alakulnak át, mint egykoron. Most azonos kultúranyagi dolgok a tőkék, most ezért agresszívek is irányában, olyképen, hogy ahol lehet és ahogy lehet, ki akarják belőle ragadni, amit tolok elvon. Mint minden szövetélet, úgy az övéké is szerveződik a közös általános organikus célra. Egészen külön a tőkétől, mint munkás-szocializmus, amelynek kezdetei mint láttuk, a renaissance városi életbe nyúlnak vissza, abba a korba, mikor az új produktív szövetéletben az individualizált tőke és a munka először kerültek egymással szembe. És igen hasonló ez a jelenség ahhoz, ami egykor a kórszövetekkel szemben a kereszténységben nyilvánult, t. i., hogy az a modern szocializmus is bizonyos vallási erővel lép fel, amint azt elég gyakran valóban ilyenképen hangoztatják.

Amiről itt szó van, csak az a plusz. Az a plusz, amely nemcsak az élet jóléte, hanem tartaléka is. Bármilyen éri a mun-

kást, azonnal nyomor és pusztulás az osztályrésze, nincs amiből fenntarthassa magát, míg újra munkaképes lesz. Hiányzik az a plusz, amely az ő jövő generációit képezze ki, mert maga a családos állapot már nyomor. Terhes asszonyok nehéz, testet sorvasztó munkában hordják ki magzatjukat, rosszul tápláltak, levegőtlenül, a jövő ember kifejlődésének legrosszabb körülményei között. Még nem is serdült gyermekek, fiuk és leányok, kénytelenek a strikt ellenérték, a strikt éhbérért szervezetüket öldöklő munkába állani. Pusztulása ez a munkásemberanyag, vagy ha nem is pusztulása, de fejlődése minden föltételei vannak megbénulva. A civilizáció pedig óriási munkaerőmennyiséget veszít mindenütt, ahol nincs organikus inger a munkaminőségi és mennyiségi maximumot kifejteni, hanem csak az éhbért megszolgálni. A hipertrofiák körül »amerikázás« folyik, a civilizáció testének energia nélkül valósága.

TOXIN ÉS ANTITOXIN.

Az antitoxin keletkezése.

A patológiából ismeretes, hogy a szervezet minden kórméreg ellen a maga ellenmérget képz ki. A toxin ellen az antitoxint.

A rák ellen is. Azonban minden antitoxinképzés szöveteleti munka. Ha valami kórméreg egyszer a szöveteleti munkát szédülja, akkor ő az úr. A rák pedig ezt végzi a legalaposabban, úgy, amint a militarizmus is a produktív kultúreléletben. Végig kellett az egész évezredes viaskodást harcolnia a kettőnek a végpusztulás határáig és csak ekkor indult meg a szöveteleti munka szerveződése, a renaissance.

A tiszta szöveteleti munka azonban csakis a munkásságban van. Ahol a tőke közrejátszik, ott kóros, a kórral bizonyos viszonyban álló hipertrofia lépett fel, nem a tiszta produktív szövetelet. *Ott antitoxinképződés nem indulhatott meg.*

Nem indulhatott meg sehol másutt, mint csak a tiszta munkásszövetben.

A produktív kultúrszöveti élet regenerálódásának a folyamán azonban láttuk, hogy ennek a szövetnek az egyneműsége, kozmopolita egységessége csak legvégül fejlődött ki. Csak ebben kapta meg azt a textúráját, azt az alkatát, amelyet kifejlettnak lehet mondani, a korábbi mind csak egy-egy lokális fejlődési fázist jelent.

De amint ez *a teljessége a szöveteleti egységességnek kialakult, nyomban ott látjuk az mnternationaleq, a nemzetközi munkásság egységés szerveződését is bizonyos célra.*

Mi vajjon ez a cél ?

Látjuk, hogy *mindenütt a munkások harca a munkaadókkal*. Mint ilyen tört ki már a renaissanceban, mihelyst a munkaadó a tőke lett. Ez csak kitörése volt az ellentétnek, századoknak kellett még elmulniok, míg a munkásszövet annak az internacionális militáris rákosodásnak megfelelően, maga is megkapja *internacionális típusát, alakját*, amiből most valaminek elő kell állania.

Mint külső jelenség az tűnik fel, hogy az a munkaadók és munkásság között való harc, ellentét, semmiképen sem marad csak erre korlátozva. Hanem egy általános társadalmi forradalom irányzata alakul ki belőle. Bontó, bomlasztó tendenciák minden ellen, ami a mai állam. A legszélsőségesebb, leggyökeresebb forrongás a mai társadalmi élet berendezése, struktúrája ellen. Egy új jövőendő társadalom, új állami szerveződés felé való törekvés félreismerhetlen.

Külső szimptomák után azonban nem indulhatunk, mert ott optikai csalódásoknak vagyunk kitéve. Minden szimptomán keresztül azonban egy dolgot konstansan felismerhetünk, azt t. i., hogy valami átalakító, valami bomlasztó tendencia nyilvánul mindenben.

Most rendezzük a szimptomákat biológiánk nyomán :

Egy teljessé vált szövetből indul ki valami energikus átalakító munka. Előállanak új tanok, amelyek meglevő felfogásokat akarnak kiküszöbölni. Oly társadalmi viszonylatokat, amelyek a múltból erednek, meg akarnak bontani. Oly szerkezeti összefüggéseket, amelyekhez az emberek kötve vannak, meg igyekeznek lazítani. Az emberek életirányzatába új tényezőket kívannak beállítani. *Mind valamiféle módosulást akarnak előidézni abban a kapcsolódásban, ahogy az élet momentumai a régi korból eredőleg folynak.*

Azon kapcsolódási rendje a dolgoknak, amelyek szerint valamely életfolyamat pathológikussá válik: a toxikus rend. Valami toxin, kórméreg, erre módosította az élet momentumai kapcsolódásának a normális rendjét. Ami ezen abnormis rendet fel akarja bontani, oldani és a normálisba állítani, az az antitoxikus hatás. Tulajdonkép az antitoxin chemiailag nem is egyéb, mint magának a toxinnak egy képletmódosulása. Ugyanazon alkatok láncolata, csak másképen elrendeződve.

Azaz a hatásoknak másképpen rendezett sora, láncolata idéz elő más kapcsolódásokat. Az antitoxin specifikuma épen ez.

A mi biológiai nézésünk szerint minden ellenhatás, ami a munkásság szervezetéből, szövetéletéből kikerül: egyenesen a kór ellen kell hogy irányuljon. A cézári militáris rákstruktúra és csomópontjai ellen. A toxin ott van, nem a tőkékben.

A tőkék csak körülveszik, táplálják, fenntartják azt a kórcsomót. A kóros hatás onnan irányul a szövetéletre. Hiszen láttuk, hogy a töke maga is kóros képlet, s nem normális. Ez nyúl bele a szövetéletbe, a munkások életviszonyaiba óráról-órára, percről-percre. Ha egyszer már maga a kórcsomó, a műtáris fejedelmi pont lép fel, ott már egyenes roncsolás támad. Az állandó reakció azonban a töke ellen irányul, mert hiszen sorvadni, senyedni: onnan sorvad és senyved a munkásszövet.

Ennélfogva az ellenakció ha a tőkére irányul is, nekünk tudnunk kell, hogy itt egy oly ellenakció van, amely tovább, a kórcsomóra nyúlik, magára a toxikus kórra. A töke egyrészt mintegy csak közbeesik, másrészt meg magára irányítja az ellenakciót annálfogva, hogy ő is beteg képlet lett. És itt mindenesetre feltűnő az a jelenség is, hogy noha kezdettől fogva a töke ellen folyt a harc, ez mégsem módosult semmiképen a maga funkcióiban. Ami e harc alatt módosult, csak az állami stuktúrához való viszonya volt a munkásságnak. Csak ezen a téren érvényesült a hatása. Ő maga férközött hozzá, közelebb, holott azelőtt ettől egészen el volt zárva. Sőt épen a tőkék által. A produktív szövetéletből csak ezek nyomulhattak fel. Míg végül egyre nagyobb réseket nyitott magának a munkásság, hogy az állami struktúrát körülfogja.

A töke ellen való harc csak az optikai képe a munkásság produktív szöveve akciójában. Valósággal a kór, a műtáris államstruktúra ellen folyik ez, és végcéljában antimilitarisztikus akciója a munkásságnak.

A militarisztikus toxin ellen a szocializmus antimilitarizmusa az antitoxin. Ennek kett végül is kifejlődnie mindenütt, ahol tiszta produktív szövetélet, szövetmunka keletkezett. A szocializmus az antitoxinképzést jelenti. Látjuk azt a

sajátságos jelenséget, hogy mint állanak elő a szocializmusnak mindenféle utópiái, s eltűnnek, semmi sem valósul meg belőlük, mert hisz nem is az volt a céljuk. A cél csak az volt, hogy valami izgalom folytán bizonyos oly módon rendeződjenek össze az emberek akciói, hogy abból bontóerők származzanak bizonyos toxinok ellen, amik a civilizációnkban tényleg a legsúlyosabban pathológikus eredetűek. Nemzedékről-nemzedékre változtak ez utópiák, úgy amint minden nemzedéknek bizonyos láncolatát kellett kiképeznie annak az egész összefüggésnek, rendnek, ami szerint az antitoxin keletkezik.

Ha egy pillantást vetünk most is a sematikus képünkre, (4-ik ábra) úgy ez szinte topografikus megvilágítást kap.

A munkások szövetelete, mint láttuk, a tőkék körül lesz legsűrűbb s oda vannak központosítva, ahhoz vannak kötve. Mint tőlük idegen, elütő élet csak ez szerepel, mint egy-egy olyan protoplazmatikus nyúlványa a tőkének, mint amit amaz ábra mutatott. Tehát ezek körül fokozódnak az izgalmak. A tőke és a munka harcának a jelszava alatt törnek ki az ellentétek. Fokozódva a sztrájkokig a munkaadó tőke körül.

Ez az első generáció munkája azon időtől kezdve, hogy az egész egységes civilizációnkban kiképződött, egységessé vált munkásszövevről lehet beszélni, amelynek tendenciái egyazonosakká váltak minden primordiális rákos nemzeti, állami határok fölött s amióta a munkásság internacionális szövetségének a kimondása elhangzott. Mint minden antitoxint egy képletláncolatnak kell felfognunk, amelynek egyes láncszemei a toxin nyújtotta hatások között szakaszonként épülnek fel a szervezetnek megfelelően, míg végül teljességében kiképződik, úgy az internacionális *szocializmus* kiépülését is sok-sok apró korábbi momentum előzte meg, mind a társadalmi forrongások jegyében. Amelyek mindaddig, amíg a tőke nem nyomult, mint a gazdasági életnek egyedül centralizáló szerve, az előtérbe, kizárólag és mindig a fejedelmi működés és a munkásproduktivitás viszonylatai körül mozogtak. De mindenütt csak egy-egy terület lokális korlátai közé szorítva. És végül csak a tőke lett az, amelynek az általános kozmopolita anyagforgalma,

internacionális működése ezen területi korlátok fölé emelkedett. Tehát csak ezen nemzetközi tőkében alakult ki valami olyan egységes általános dolog, amelyre a munkásság is egységesen reagálhatott. Illetve a tőkéknek ezen internacionálissá vált szerepe adta meg azon momentumot, amely az antitoxin végleges képleteit kialakítja mindazon láncszemekből és azok részleges összefüggéseiből, amelyek eddig képződtek.

Először a tőke ellen szervezkedett a nemzetközi szocializmus, az antikapitalista szocializmus.

Aztán jött egy következő generáció, amely már egy lépéssel tovább megy, az államélet struktúrájába tör: a parlamentbe nyomul s politikai pártként szervezkedik. Itt félreismerhetlenül az állami militáris centrum, a fejedelem összefogta államstruktúra és a tőkék közé furakodik. Minden erőfeszítése oda irányul, hogy a tőkét kibontsa azon előnyös (»kiváltságos«) helyéből, amelyből hipertrofiája kifejlődött. Szorongatni igyekszik, hogy ne senyvesztesse annyira a munkásságot. Szociális védekezések keletkeznek az állami struktúrából épen a tőke ellen. A harc tere áttevődött a parlamentbe.

Itt természetesen kettős nyomás alá kerül ez a harc. A kórcsomó is teljesen ellene működik, a hipertrofizált tőke is. És e kettő között egyre erősebbé válik a szövetség. Mindkettő úgy harcol a szocializmus ellen, mint az államot és a tulajdonjogot felforgató irányzat ellen. A tőke az állam militáris erejére támaszkodik, a sztrájkok ellen ez védi. Az állami militarisztikus centrum pedig védi a tőkét, mert ha a tőke nincs megvédve, az egész szocializmus azonnal kitör.

Azonban nyilvánvaló, hogy ezzel még nincs befejezve a kialakulás. Nyilvánvaló, hogy az egész szocialisztikus mozgalom egyenesen antimilitáris a végcélja szerint. Amint ezt Franciaországban már látjuk is. Megjegyzem, hogy a szocializmus eme végkifejlésének itt tárgyalt fázisait már említett tíz év előtti munkámban is leírtam, pedig akkor még nyoma sem volt a szocializmus francia antimilitarisztikus alakulásának s ez ebben a könyvben kifejtett elméletem utólagos igazolásának tekinthető. Korábban követ-

hettük okait, hogy miért kellett ennek előbb Franciaországban kialakulni, és hogy miért kellett a németországi szocializmusnak továbbhaladásában stagnálnia, stagnálnia a parlamenti szocializmusnál.

De a következő fázis most már semmi egyéb nem lehet, mint hogy csakugyan a militarizmusra vesse magát és azt bomlassza fel. *Mert már nincs semmi egyéb hátra.* Egyebet egyáltalán nem tud már végezni. Behatolt a kórstruktúrába, most körülveszi a kórcsomót és egyetlenegy utolsó célja antitoxikus hatásával azt az utolsó cézári pontot is elfojtani.

Ez az a nagy történelmi esemény, ami felé a renaissance óta haladunk és amit befejezni a szocializmus organikus hivatása. Követhettük, hogy milyen párhuzamosan, egyazon rendben haladt minden, és egyszerre áll be az a momentum is, hogy csak egyetlen utolsó cézári pont marad, valamint az is, hogy az antitoxikus szervezeti képződés végpontjához jut.

Nem él egyetlen generáció sem céltalanul. Úgy, amint generációról generációra haladtak előre a szocializmus egyes fázisai, úgy a következőnek is el kell végeznie a maga feladatát. És ez arra utal, *hogy egyetlen generáció időtartama alatt el kell jutni most már az egész folyamatnak ahhoz a ponthoz, amely a befejeztét jelenti. Ahhoz, hogy a kiküszöbölési processzus az utolsó militáris cézárt is kiszorítja.* Ez a most élő még látni fogja a francia antimilitarizmus kitörését, ott a militarisztikus állami csomópont eltűnését és fölötte is a német cézarizmus kiterjeszkedését. A következőnek a munkája marad, hogy az utolsó, a német cézári pontot is kiküszöbölje, *mert más munka számára már nincs.*

Az antitoxin, a szocializmus mindenféle bontó produktumai és műveletei sor szerint most a hadsereg szétbontására törnek. És pedig azzal a kettős céllal, hogy egyrészt a militáris kórt megszüntessék, másrészt a tőkét elválassák ettől, amint-hogy valóban e kettő közé helyezkedtek el.

Amely pillanatban a hadsereg nem tud már működni, abban a pillanatban egyszerre megszűnt a cézár életképessége. Elzárva, megfosztva attól a struktúrától, a militarizmustól, amelyből keletkezett, és amellyel fenntartotta magát, meg van fosztva mindentől, ami a létét fenntartja.

És amely pillanatban a hadsereg megbontatott, abban a pillanatban egyszerre vége a tőke védelmének is a munkával szemben. Nincs semmi, ami a sztrájkok ellen tovább védje.

Azt hiszem, félreismerhetlen az antimilitarisztikus szocializmusnak ez a kettős irányzata. Hogy ugyanakkor, amikor a militarizmus ellen fordul, ugyanakkor mindig a sztrájk az, amire fegyverkeznek. Illetőleg, hogy a katonaság ne védhesse a tőkéket.

A két és fél évezredes kórnak így kell végbefejezéséhez jutnia.

De mihelyst megállapíthattuk, hogy az egész két és fél évezredes történet nem volt egyéb, mint egy mutáció, tudnunk kell azt is, hogy ennek a célja nem volt semmi más, *mint hogy az a civilizáció, amely a hellénekkal kezdődött, végigviaskodja harcát azért, hogy utódja fajtiszta alakban hozza újra létre azt, amit az első alakulat még nem tudott fajtiszta alakjában létrehozni.* A természet célja a mutáció törvénye szerint egyáltalán nem az lehetett, hogy itt legyen a világon, itt maradjon egy *regenerált kóros civilizációtípus.* *A regenerálódás csak arra szolgált, hogy mégis jelülkerekedjék az új faj, de nem, hogy korcs alakja itt legyen. A mutációban a korcsoknak kell kiveszni. Ha pedig egyszer felülkerült az új faji típus, azzal ez lett erősebb a visszamaradásnál, a visszavetődésnél és a fejlődés iránya győzött. Ebből a civilizációból nem viszünk tovább egyebet, mint a fejlődés győzelmét.*

Amint egyszer a munkás produktív élet eljutott arra a regenerálódásra, hogy a mutáció kórjának, a ráknak a roncsolásait fokról fokra, immár az utolsóig kiküszöbölte a civilizáció testéből, és a tiszta munkásélet szövete a maga teljességében kialakul a rákos csomópontok fölött: akkor tovább már csak ez, a produktív munka alakítja a továbbiakat, a fejlődés győzelmét ez vezeti. Itt, a civilizációban sem arra a célra, hogy a kór nyomaitól korcs világ maradjon fenn, hanem, hogy létrejöjjön a fajtiszta utód.

Kétségtelen, hogy abban a pillanatban, amidőn kiesik az utolsó cézári pont is a civilizációnkból, szétesik az egész eddigi világunk szerkezete és itt a teljes anarchia.

ÚJ KORSZAK, ÚJ CIVILIZÁCIÓ.

Azonban egy pillanatnyi anarchia minden születés is. Pillanatnyi anarchiája az egész szervi életnek, amely egyszerre azzal, hogy a világba lépett, hirtelen merőben új körülmények és funkciók közé lépett. Egyszerre levegőhöz jutott, egyszerre elszakadt vérkeringése, egyszerre minden sejtje valami új, változott helyzethez igazodik.

Ami pedig itt a civilizációk történetében beáll, az egy újnak a születése. Kövessük csak:

Megállapíthattuk, hogy keletkezett a hellénekkal egy új civilizációfaj. Megállapíthattuk, hogy ez az új faji típus is a mutáción ment keresztül. Láttuk, hogy alakulásán ennek a mutánsnak is mint tört ki a régi faji típusa. Amiből egy oly alakulat keletkezett, amely ennek a régi típusnak a szerkezetét újította fel. Ezt a szerkezetet követhettük a cézári militáris állami szervezet fiziológiájával. Az egész mutáns mai civilizációnk ehhez a struktúrához van kötve, az életalakulatát, élettípusát ez adja meg, ez tartja össze. Mindaz, amit e struktúra magához kötött, köt, az ő teste.

Megállapíthattuk azt is a tőke keletkezése fiziológiájával, kifejlődésével, elhelyeződésével, szerepével, hogy a tőke is ahhoz a struktúrához tartozik, azon képződött ki, az adta meg létföltételeit s a tőke mint ama struktúrának szerve működik.

Tehát egy testnek a struktúrája, struktív váza így meg van adva. Ami ehhez tartozik, az egy test.

Láttuk azonban, egész anatómiailag követhettük ábráinkkal is, hogy ezzel a struktúrával szemben, kezdve csakhamar a regeneráció, a renaissance fellépte után, *mint keletkezett egy bizonyos feszültség, amely egyrészt a produktív munkáséletnek mind nagyobb tömegeire terjeszkedett ki és egyre határozottabb lett s ma itt áll, mint a modern szocializmus állambontó, a mai társadalmi struktúra kereteit szétfeszítő tömeg a civilizációnk testében.*

Megállapíthattuk első sorban, hogy ez a munkástömeg, melyet semmi más nem alakított, mint a munka szövetkezése, tisztán csak produktív szövetélet. Sem a militarizmus, sem a tőke nem alakítja, *hanem éppen ezekkel szemben egészen külön függetlenül szerveződik.*

Tehát egy egész önálló, elkülönült szövetszerveződés keletkezett a régi civilizációnk testében.

Azt is láttuk, hogy éppen ez a szerveződés az, amely az antitoxint képezte ki a tőke és a militarizmus ellen, tehát éppen az ellen, ami a mai civilizációnk mutációs körjének a struktúráját tartja fenn. *Így ugyanazon feszültséget, amelyet a szövetalakulás képében is láttunk, láthatjuk belső erejében is, amely nyilvánvalóan arra irányul, hogy ez az új szerveződés a maga organikus rendje szerint jusson élethez, felszabadultan egy régi struktúrától.*

Tehát a régi testben egy új, a maga rendje szerint kialakulni, élni, attól elszabadulni akaró szövetélet mozgolódik.

Ha megállapíthattuk azt, hogy ez a szövet volt az antitoxinképző, akkor ebből az is következik, *hogy ez az új szövet az immúnis, a védett. Az immúnis az ellen, hogy a mutáció kórja ebben újra kitörjön. A tiszta faji alakulás csak ebből keletkezhetik.* A mutáns kóros típus után, ha egyszer túlélte civilizációnk a mutáció válságát, a következő, a tiszta típusnak ebből kell előállania.

Így a régi civilizációnk testében, amely nem volt immúnis, szerveződött egy más szövetélet, mely immár immúnis lett. Ez ellentétes tendenciák feszítik egymástól a kettőt.

Azon pillanatban pedig, amelyben el tud szabadulni ez az új keletkezésű immúnis, tisztán csak a munkából szerveződött emberi szövettömeg a régi civilizációnk struktúrájától: *megtörténik egy új civilizáció megszületése.*

Ez az újonszületett civilizáció kétségtelenül előbb csak mint egy kiszakadt, felszabadult embertömeg fog itt állani. Kétségtelenül az élet legerősebb és így legősibb izgalmi fognak benne felkelni. A legizgatottabb zavarok során kell gyors rohamban átesnie, ez az embrionális sor talán visszanyúlik egészen az ősi vademberekig, azok fagocita és rabló-míveleteig. Kétségtelenül most is lesznek jelenségei annak, hogy ki akar újulni az ősi faji típus, újra egy fagocita-természetű militáris. *De a szövetélet már immúnis ezek ellen, azonnal és gyorsan elfojtja ezeket.*

Nincs átöröklött szervezeti elrendeződés sem ebben az új civilizációban, amelynek csak életre kellene kérnie, mint ahogy a régibb típusú civilizációk mind már kész öröklött struktúráikkal jöttek a világra, a fejedelmi központ körüli militáris struktúrával. Ennek az új faji típusnak épen egy mást, a maga produktív folyamatai számára megfelelőt kell kialakítania.

És ez a processzus az új civilizáció óriási, messze jövőkre kiható feladata, messzebb jövőökre, míg valaha majd megint egy új mutáció, egy új fajú civilizáció fog keletkezni.

Ezt a feladatot azonban most sem fogja semmiféle emberi eszme megoldani. Hiába az emberi elmének okoskodásai, hogy minő legyen a jövő állam, hogy rendeződjenek egymáshoz az emberek egy új társadalomban: — hiú álmodozás. Mert ami keletkezni fog, az csak folytatása lesz a természet ama működésének, mely ezt az új civilizációtípust létrehozta, és nem keletkezik semmi ugyanazon renden, ugyanazon törvényszerűségeken kívül.

De hogy maga ez a rend, ez a törvényszerűség, az isteni természeti működés, a Teremtés: mit fog létrehozni, azt követni lehet, csak útján kell maradnunk a Teremtés fölöttünk uralkodó rendjének. A jövő társadalom szerveződésének kialakulása folyamatait egy ezt követő munkában szándékozom levezetni.

Annyit azonban már itt megállapíthatunk, hogy mivel egy mutáción mentünk keresztül s most az új típus kialakulása előtt állunk, *kétségtelenül ismétlődnie kell annak, amivel ez új faji típus kezdődött, mielőtt a mutáció kórja, a*

rák nyavalyája, az atavisztikus visszavetődés kitört volna benne.

Ismétlődnie kell egy egészen ugyanazonos óriási lendületnek, felvirágozásnak minden tekintetben, mint aminő a hellén civilizáció felvirágzása volt. Mindazok a civilizatórius energiák újra felszabadulnak s megkezdik a legcsudásabb kultúrának kifejtését ugyanúgy, mint akkor. *Csak ami akkor félbeszakadt, az most végkifejléséig jut, a kereszténységben való elsenyvedés helyett egy új, az Élet, a Teremtés, a civilizatórius Erő vallásának glóriája alatt.*

Mert amint nem volt egy civilizáció sem vallás nélkül, úgy nem lesz a jövő sem anélkül. Elemei itt élnek már közöttünk mindabban, ami az Élet vallásos kultusza. A kereszténység elvégezte isteni misszióját, a Teremtés ezzel vezetett végig minket a legnagyobb válságon, amelyben a kereszténység nélkül elpusztultunk volna. Maradjon a jövő előtt szent az emlékezete. De mindenek fölött való szent magának a Teremtésnek az akarata, amely civilizációk elmúlásával új és magasabb rendű civilizáció felé vezérel bennünket s a jövő Istenkultusza az övé. Egyazon Isten ő mindvégig, csak a cselekvése más.
